

28

SDÜ İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ / THE JOURNAL OF FACULTY OF ECONOMICS ADMINISTRATIVE SCIENCES

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
**İKTİSADİ VE İDARİ
BİLİMLER FAKÜLTESİ
DERGİSİ**
THE JOURNAL OF
FACULTY OF ECONOMICS
ADMINISTRATIVE SCIENCES

SÜLEYMAN DEMİREL
ÜNİVERSİTESİ

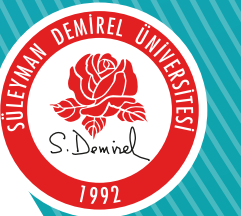
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

THE JOURNAL OF
FACULTY OF
ECONOMICS AND
ADMINISTRATIVE
SCIENCES

Cilt / Volume **28** • Yıl / Year **2023** • Sayı / Issue **01**

İB

ISSN **1301-0603**

İB

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ

İktisadi İdari Bilimler Fakültesi
DERGİSİ

Editor / Editor-in-Chief

Prof. Dr.

Mehmet GENÇTÜRK

Editor Yardımcıları / Associate Editors

Doç. Dr./Assoc Prof. Dr.
Mahmut Sami ÖZTÜRK

Doç. Dr./Assoc Prof. Dr.
Oğuzhan ÇARIKÇI

Arş. Gör./Res. Assist.
Ramazan Furkan ÖZKUL

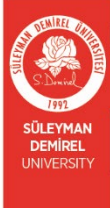
Danışmanlar Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Adem KORKMAZ
Prof. Dr. Bekir GÖVDERE
Prof. Dr. Can Deniz KÖKSAL
Prof. Dr. Durmuş ACAR
Prof. Dr. Hayrettin USUL
Prof. Dr. Hüseyin GÜL
Prof. Dr. İbrahim Atilla ACAR
Prof. Dr. Nuri ÖMÜRBEK

Prof. Dr. İlker Hüseyin ÇARIKÇI
Prof. Dr. İsa İPÇİOĞLU
Prof. Dr. Murat Ali DULUPÇU
Prof. Dr. Murat OKCU
Prof. Dr. Mustafa GÜLMEZ
Prof. Dr. Ramazan ERDEM
Prof. Dr. Şeref KALAYCI
Prof. Dr. Hakan DEMİRGİL

Bilim Kurulu / Scientific Board

Prof. Dr. Abdulmenaf TURAN (Van Yüzüncü Yıl University)
Prof. Dr. Abed Al-Nasser ABDALLAH (American University of Sharjah)
Prof. Dr. Ahmet MUTLU (Ondokuz Mayıs University)
Prof. Dr. Ahmet NOHUTÇU (İstanbul Medeniyet University)
Prof. Dr. Akif Argun AKDOĞAN (Ankara Social Sciences University)
Prof. Dr. Ayşe ŞAHİN (Mersin University)
Prof. Dr. Barış ÖVGÜN (Ankara University)
Prof. Dr. Birdoğan BAKI (Karadeniz Technical University)
Prof. Dr. Can Umut ÇİNER (Ankara University)
Prof. Dr. Cem SAATÇIOĞLU (İstanbul University)
Prof. Dr. Erbay ARIKBOĞA (Marmara University)
Prof. Dr. Falah F. ALSUBAIE (Al-Imam Mohammad Ibn Saud Islamic University)
Prof. Dr. Fatma Bahar ŞANLI GÜLBAHAR (İstanbul University)
Prof. Dr. Fatma Neval GENÇ (Aydın Adnan Menderes University)
Prof. Dr. Ferruh TUZCUOĞLU (Sakarya University)
Prof. Dr. Fuat SEKMEN (Sakarya University)
Prof. Dr. Gökhan AKYÜZ (Akdeniz University)
Prof. Dr. Gökhan ORHAN (Bandırma Onyeddi Eylül University)
Prof. Dr. Hacı KURT (Mersin University)
Prof. Dr. Hakan AY (Dokuz Eylül University)
Prof. Dr. Hasan BÜLBÜL (Ömer Halisdemir University)
Prof. Dr. Hasan Engin ŞENER (Ankara Yıldırım Beyazıt University)
Prof. Dr. Hüseyin ÖZGÜR (Pamukkale University)
Prof. Dr. İbrahim Güray YONTAR (Dokuz Eylül University)
Prof. Dr. İdil KAYA (Galatasaray University)
Prof. Dr. İhsan KAMALAK (Mersin University)

SÜLEYMAN DEMİREL UNIVERSITY

THE JOURNAL OF

FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

- Prof. Dr. İlker Murat AR (Karadeniz Technical University) (Ministry of Industry and Technology)
Prof. Dr. Kamil Ufuk BİLGİN (Ankara Hacı Bayram Veli University)
Prof. Dr. Kürşat ÖZDAŞLI (Burdur Mehmet Akif Ersoy University)
Prof. Dr. Levent KÖSEKAHYAOĞLU (Süleyman Demirel University)
Prof. Dr. Mahmut GÜLER (Trakya University)
Prof. Dr. Mahmut SÖNMEZ (The University of Texas at San Antonio)
Prof. Dr. Mehmed Zahid SOBACI (Bursa Uludağ University) (Director General of TRT)
Prof. Dr. Mete YILDIZ (Hacettepe University)
Prof. Dr. Mohamed Gamal ABOELMAGED (University of Sharjah)
Prof. Dr. Muammer ZERENLER (Selçuk University)
Prof. Dr. Murat ÇUHADAR (Süleyman Demirel University)
Prof. Dr. Murat KAYALAR (Burdur Mehmet Akif Ersoy University)
Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK (Süleyman Demirel University)
Prof. Dr. Naci KARKIN (Pamukkale University)
Prof. Dr. Nurhan PAPATYA (Süleyman Demirel University)
Prof. Dr. Savaş Zafer ŞAHİN (Ankara Hacı Bayram Veli University)
Prof. Dr. Selma KARATEPE (İnönü University)
Prof. Dr. Serdar ÖZTÜRK (Nevşehir Hacı Bektaş Veli University)
Prof. Dr. Şaban UZAY (Erciyes University)
Prof. Dr. Şenol BABUŞCU (Başkent University)
Prof. Dr. Tuncay ÇELİK (Kayseri University)
Prof. Dr. Vesile ÖMÜRBEK (Süleyman Demirel University)
Prof. Dr. Vural ÇAĞLIYAN (Selçuk University)
Prof. Dr. Walailak ATTHIRAWONG (King Mongkut's Institute of Technology)
Prof. Dr. Yunus Emre ÖZER (Dokuz Eylül University)
Prof. Dr. Zerrin Toprak KARAMAN (Dokuz Eylül University)
Doç. Dr. Abdulaziz H. ALGAEED (Dar al Uloom University)
Doç. Dr. Dilek MEMİŞOĞLU (İzmir Kâtip Çelebi University)
Doç. Dr. Khodakaram SALIMIFARD (Persian Gulf University)
Doç. Dr. Nasser ALOMAIM (Riyadh College of Technology)
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim ARAP (Dokuz Eylül University)
Dr. Öğr. Üyesi Ozan ZENGİN (Ankara University)
Dr. Öğr. Üyesi Sibel BİLGİN (Ankara Hacı Bayram Veli University)
Dr. Neriman HANAHMEDOV (Azerbaijan State University of Economics)

Yayın Ofisi / Editorial Office

Arş. Gör./Res. Assist. Ramazan Furkan ÖZKUL | Dergi Sekreteri / Secretary of the Journal
Dr. Öğr. Üyesi/Assist. Prof. Dr. Murat KARA | Kapak Tasarım / Cover Design
Bil. İşl./Computer Op. Ramazan DAĞ | Dizgi / Type Setting

Baskı / Printing

SDÜ Basımevi Isparta / SDU Publication House Isparta

© SDÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Isparta – 2023 / Faculty of Economics and Administrative Sciences of SDU Isparta – 2023

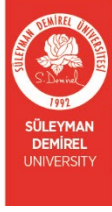
Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi ISSN 1301-0603 Ocak, Nisan, Temmuz ve Ekim aylarında olmak üzere yılda dört sayı olarak yayınlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Dergide yayınlanan yazılardaki görüşler derginin görüşleri değildir. Tüm sorumluluk yazarlarına aittir. Dergide yayınlanan yazıların her hakkı saklıdır. Yazarlara nakit olarak telif ücreti ödenmez. Telif ücreti olarak yazının yayımlandığı dergi gönderilir. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi; EBSCO, Türkiye Makaleler Bibliyografyası ve SOBİAD İndeks tarafından taranan dergiler arasında yer almaktadır.

Journal of Faculty of Economics and Administrative Sciences (ISSN 1301-0603) is an international refereed publication of Süleyman Demirel University, published every January, April, July and October. Editorial board claims no responsibility for the opinions, expressed in the published papers. The authors are responsible for the content of their papers. All rights are reserved. No parts of this publication may be reproduced, or transmitted in any forms or by any means without appropriate citation. No royalty will be paid for the published papers. Instead, a complimentary copy of the issue will be sent to the authors. The journal is indexed by EBSCO, Türkiye Makaleler Bibliyografyası and SOBİAD index databases.

İletişim Adresi / Contact Info

Süleyman Demirel Üniversitesi / Süleyman Demirel University
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi / Faculty of Economics and Administrative Sciences
Dergi Yayın Komisyonu Başkanlığı / Head of Journal Publication Office
Doğu Kampüsü, 32260, Çünür / East Campus, 32260, Çünür
İSPARTA / İSPARTA, TURKEY

☎ : 0 246 211 04 01
Fax : 0 246 237 09 20
E-mail : iibfdergi@sdu.edu.tr
Web : <http://iibfdergi.sdu.edu.tr>

SÜLEYMAN DEMİREL UNIVERSITY

THE JOURNAL OF

FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

BU SAYININ HAKEMLERİ / LIST OF THE REFEREES OF THE CURRENT ISSUE

Prof. Dr./Prof. Dr. Bekir GÖVDERE	Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr./Prof. Dr. Cem SAATÇIOĞLU	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr./Prof. Dr. Hayrettin USUL	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Prof. Dr./Prof. Dr. Mustafa LAMBA	Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Prof. Dr./Prof. Dr. Osman AKIN	Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Prof. Dr./Prof. Dr. Zekai ÖZDEMİR	İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Ahmet Serhat ULUDAĞ	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Hülya AĞCASULU	Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. İhsan EKEN	İstanbul Medipol Üniversitesi
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Mehmet Fatih ÇÖMLEKÇİ	Kırklareli Üniversitesi
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Selçuk KORUCUK	Giresun Üniversitesi
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Süleyman ÇAKIR	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi/Assist. Prof. Dr. Ferhat TOPER	Malatya Turgut Özal Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi/Assist. Prof. Dr. Mehmet DİNÇ	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi/Assist. Prof. Dr. Mutlu SESLİ	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi/Assist. Prof. Dr. Rauf YANARDAĞ	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi/Assist. Prof. Dr. Şefika Eda ÇİÇEK	Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi/Assist. Prof. Dr. Tuba GÜLCEMAL	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ

İktisadi İdari Bilimler Fakültesi
DERGİSİ

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ YAYIN KURALLARI

Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi'ne gönderilecek makalelerde yazarların aşağıda belirtilen ilke ve kurallara uymaları gerekmektedir. Belirtilen ilke ve kurallara uygun olarak hazırlanmayan makaleler değerlendirme sürecine alınmayabilir, ya da bu sürecin herhangi bir aşamasında değerlendirme dışında bırakılabilir.

Yayın İlkeleri

1. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Ocak, Nisan, Temmuz ve Ekim aylarında olmak üzere yılda dört kez yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.
2. Dergiye iktisat, işletme, kamu yönetimi, maliye, ekonometri, çalışma ekonomisi, hukuk ve siyaset bilimi ile doğrudan ya da dolaylı ilişkisi bulunan bilimsel ve özgün makaleler gönderilebilir.
3. Dergiye gönderilen makaleler başka bir yerde yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır.
4. Makaleler Türkçe veya İngilizce dillerinde yazılmış olmalıdır.
5. Makaleler yazım kurallarımıza uygun bir şekilde hazırlanarak e-mail yoluyla gönderilmelidir. Yazarlar, makale başvurusu sırasında web sayfamızdan temin edecekleri **iletişim formunu** doldurarak e-mail veya faks yoluyla göndermelidir. İletişim formunun tüm yazarlar tarafından imzalanmış olması zorunludur.
6. Makalelerin değerlendirme sürecine alınabilmesi için, 150,00 TL'lik ücretin "İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi " adına Türkiye Ziraat Bankası (IBAN: TR420001000132448078966239) nolu hesaba yatırılarak dekontun e-mail yoluyla gönderilmesi gerekmektedir. Söz konusu ücret, makalenin değerlendirilmeye alınması için ön şart niteliğinde olup, değerlendirme sürecinin sonucu ile ilişkili değildir.
7. Yayınlanmaya uygun bulunmayan makalelerin ücretleri geri ödenmeyecektir.

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ

İktisadi İdari Bilimler Fakültesi
DERGİSİ

8. Yazım yanlışlarının çok fazla olması, bilimsellik şartlarına uyulmaması makalenin geri çevrilmesi için yeterli görülecektir.
9. Dergide yayımlanmak üzere gönderilen makaleler, ilk olarak Yayın Komisyonumuzun ön değerlendirmesinden geçmektedir. Daha sonra içerik ve biçim açısından incelenmek üzere en az iki hakeme gönderilmektedir. Makaleyi değerlendiren hakemlerin kimlikleri hakkında yazarlara ve makalenin kime ait olduğu konusunda da hakemlere bilgi verilmemektedir.
10. Hakemlerden gelen değerlendirme raporları doğrultusunda makalenin yayımlanmasına, yazardan düzeltme istenmesine ya da makalenin geri çevrilmesine karar verilecektir. Yazardan düzeltme istenmesi durumunda, düzeltmenin en geç 3 ay içinde yapılarak dergimize ulaştırılması gerekmektedir.
11. Yayımlanmayan makaleler yazarına geri gönderilmeyecektir.
12. Dergide yayınlanan makalelerdeki görüşler derginin görüşleri değildir. Tüm sorumluluk yazarına aittir.
13. Dergide yayınlanan makalelerin her hakkı saklıdır. Derginin ismi olmadan hiçbir şekilde çoğaltılamaz.
14. Dergide yayınlanan makalelerin yazarlarına nakit olarak telif ücreti ödenmez. Telif ücreti olarak makalenin yayımlandığı dergi gönderilir.
15. Yayın ilkelerine uygun olmayan makaleler hakem değerlendirme sürecine alınmayacaktır.

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ

İktisadi İdari Bilimler Fakültesi
DERGİSİ

Yazım Kuralları

1. Makaleler “Office Word” programında A4 boyutlarında hazırlanmalıdır.
2. Makalelerin uzunluğu dergi formatında 25 sayfayı geçmemelidir.
3. Sayfa düzeni; Sol: 2,5 cm, Sağ: 2,5 cm, Üst: 2,5 cm ve Alt: 2,5 cm olmalıdır.
4. Makaleler 10 punto ve “Times New Roman” karakteri ile tek satır aralığı kullanılarak yazılmalıdır. Yazımda, virgül ve noktalardan sonra bir karakter ara verilmelidir.
5. Paragraflarda başlangıç girintisi kullanılmamalı, paragraftan önce ve sonra ise 6nk boşluk bırakılmalıdır. Paragraflar arasında ilave boş satır bırakılmamalıdır.
6. Makalenin ilk sayfasında 11 punto olarak Türkçe ve İngilizce başlık, 9 punto olarak 150 kelimeyi geçmeyecek Türkçe ve İngilizce özet ile en az 3 - en fazla ise 5 tane olmak üzere Türkçe ve İngilizce anahtar kelimeler bulunmalıdır. Dergimiz 2014 yılından itibaren JEL (Journal of Economic Literature) kodu uygulamasına geçmiş bulunduğundan gönderilecek makalelerde yazarların en fazla 4 tane olmak üzere JEL kodlarını da belirtmesi gerekmektedir.
7. Yazarın unvanı ile ad ve soyadı, 10 punto olarak makale başlığının sağ altında belirtilmelidir. Aynı sayfanın dipnotlar için ayrılan kesim çizgisinin altında ise 8 punto olarak yazarın görev yeri ve e-mail adresi gösterilmelidir.
8. Makalede ana başlıklar ve alt başlıklar kalın (bold) ve sola yaslı (girintisiz) olarak 1., 1.1., 1.1.1., 1.1.2., 1.1.2.1. gibi ondalıklı şekilde numaralandırılmalıdır. Ana başlıkların bütün harfleri büyük yazılmalı, alt başlıkların ise sadece baş harfleri büyük yazılmalıdır. Başlıklar en çok 4 düzeye kadar bölümlendirilmelidir. Ana başlıklarından önce 1 satır boşluk bırakılmalı, başlık sonrasında ise boşluk bırakılmamalıdır. Alt başlıkların ise hem öncesinde hem de sonrasında herhangi bir satır boşluğu bırakılmamalıdır.
9. Makale içindeki tüm tablo, şekil ve grafikler metnin uygun yerlerinde ardışık olarak numaralandırılmış bir şekilde sayfaya ortali olarak gösterilmelidir. Her tablo, şekil veya grafiğe bir başlık verilmelidir. Başlık; tablo, şekil veya grafiğin üstünde, sayfaya ortali, yalnızca kelimelerin baş harfleri büyük olacak şekilde ve 10 punto olarak yer almalıdır. Tablo, şekil ve grafik içindeki metin 8-10 punto aralığında olmalıdır. Tablo, şekil veya grafikler kolaylıkla okunacak biçimde olmalı ve yukarıda verilen sayfa yapısına (sayfa marjlarını aşmayacak şekilde) uygun olmalıdır.

10. Atıflar metin içerisinde bağlaç yöntemi kullanılarak yapılmalıdır. Açıklama notları ise sayfa altında dipnot şeklinde ve 8 punto olarak ifade edilmelidir. Metin içerisinde atıflar yazar(lar)ın soyadı, kaynağın yılı ve sayfa numarası şeklinde yapılmalıdır. Yazar adı yoksa kurum adı yazar yerine kullanılmalıdır. Örnek;
- *Tek yazarlı yayınlarda atıf:* (Okcu, 2009:68).
 - *İki yazarlı yayınlarda atıf:* (Gökdere ve Negiz, 2006:28).
 - *Üç ve daha çok yazarlı yayınlarda atıf:* (Dulupçu vd., 2007:14).
 - *Birden fazla kaynağa atıf:* (Schumpeter, 1934:66; Wood, 2005:36)
 - *Kaynağın tamamı için atıf:* (Drucker, 1995)
 - *Yazar adı olmayan kaynaklar için atıf:* (DPT, 2003:45).
11. Yapılacak atıf bir internet sitesinden alınmışsa ve atfın yazarı belirli ise süreli yayınlardakine benzer şekilde atıf yapılmalıdır. İnternette indirilen kaynak için tarih verilmemişse ilgili dosyaya erişim tarihi kaynağın yılı olarak kullanılmalıdır. Eğer atfın yazarı belli değilse parantez içerisinde internet sitesinin kurumu ve erişim yılı yazılmalıdır. Örnek;
- *Yazar adı ve yayın yılı belli olan atıf:* (Ener, 2002)
 - *Yazar adı ve yayın yılı belli olmayan atıf:* (Rekabet Kurumu, 2008).
12. Bir yazarın aynı yıl içinde yayınlanmış birden fazla eserine atıf yapılıyorsa, eserler yılın yanına a, b, c, şeklinde harf verilerek gösterilmelidir. Örnek;
- Eryılmaz (1998a), Eryılmaz (1998b).
13. Makalede kullanılan her türlü kaynak kaynakça bölümünde yer almalıdır. Kullanılan kaynaklar nitelik (tez, kitap, makale, rapor vb.) ayrımı yapılmaksızın yazar soyadına göre alfabetik olarak sıraya konulmalıdır. Aynı yazarın eserleri “en yeni tarihli” olandan başlanarak kaynakçaya yerleştirilmelidir. Kaynakça aşağıda belirtilen örneklere uygun olarak hazırlanmalıdır.
- **Kitaplar**
EROL, E. (2008). Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası, Beta Basım Yayım, İstanbul.
ACAR, D. ve TETİK, N. (2008). Genel Muhasebe, Detay Yayıncılık, Ankara.
DEMİR, Y., ÖZDEMİR, O. ve EREN, İ. (2008). Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerde Finansal Yönetim Uygulamaları, Asil Yayın, Ankara.
 - **Çeviri Kitaplar**
DRUCKER, P. (1994). Kapitalist Ötesi Toplum, (Çev.) ÇORAKÇI, B., İnkilap Kitabevi, İstanbul.

- **Editörlü Kitaplar**

OKÇU, M., AKTEL, M. ve KERMAN, U. (2007). “İki Süreci Anlamak: Kamu Yönetiminde Küreselleşme ve 'Avrupalılaştırma’”, (Ed.) YILMAZ, A. ve BOZKURT, Y., Küresel Esintiler ve Yerel Etkiler Sarmalında Türk Kamu Yönetimi, Gazi Kitabevi, Ankara.

- **Yazar Adı Olmayan Kitaplar**

DPT (2003). İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (2003), Yayın No: DPT 2671, Ankara.

- **Dergiler**

YAVUZ, A., ALBENİ, M. ve KAYA, D.G. (2009). “Ulusal İnovasyon Politikaları ve Kamu Harcamaları: Çeşitli Ülkeler Üzerine Bir Karşılaştırma”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 14(4): 65-90.

- **Gazeteler**

GÖKÇE, D. (1997). “Merkez Bankasının Bağımsızlığı Sorunu”, Milliyet, 15 Mart.

- **Tezler**

ÖZKUL, G. (2008). Girişimcilik Teorileri ve Girişimci Tipleri: Antalya-Burdur-Isparta İllerinde (İBBS Düzey 2 TR61 Bölgesinde) İmalat Sanayi KOBİ'lerindeki Girişimciler Üzerine Bir İnceleme, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

- **İnternet Bazlı Kaynaklar**

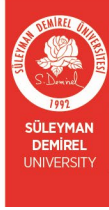
(i) *Eğer kaynağın yazarı belirli ise süreli yayınlardakine benzer şekilde kaynakçada verilmelidir. Ancak, kaynağın yer aldığı internet adresi de tüm uzantılarıyla verilmelidir. Eğer internette indirilen kaynaklar için tarih verilmemişse ilgili dosyaya erişim tarihi hem kaynakçada hem de metin içinde kullanılmalıdır. Örnek;*

ENER, N. (2002). “Yeni Yükselen Pazarlar (Emerging Markets) İçin Pazarlama Stratejileri”, <http://iktisat.uludag.edu.tr/dergi/11/02-neriman/02-neriman.htm>, 10.05.2005.

(ii) *Eğer kaynak bir yazara ait değil de bir kurum veya kuruluşa ait web sayfasından alınmış ise, kaynakçada kurumun adı, yazının başlığı (varsa) ve tüm uzantılarıyla internet adresi verilmelidir. Örnek;*

REKABET KURUMU (2010). “Rekabet Hukukunun Esasları”, <http://www.rekabet.gov.tr/index.php?Sayfa=sayfaicerik&icld=53>, 17.03.2010.

14. Yazım konusunda belirtilmeyen durumlarda bilimsel yazımlarda benimsenen hususlar dikkate alınmalıdır.

SÜLEYMAN DEMİREL UNIVERSITY

THE JOURNAL OF

FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

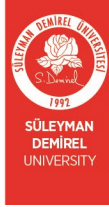

PUBLICATION RULES OF THE JOURNAL OF FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES OF SULEYMAN DEMIREL UNIVERSITY

For the articles to be sent to Suleyman Demirel University, The Journal of Faculty of Economics and Administrative Sciences, the authors are required to adhere to the following principles and rules. The articles which are not prepared in accordance with the principles and rules stated above may not be taken in assessment process, or may be excluded from assessment at any state of this process.

Editorial Principles

1. Suleyman Demirel University, The Journal of Faculty of Economics and Administrative Sciences is an international peer reviewed journal and published four times in a year in January, April, July, and October.
2. Scientific and original articles which have directly or indirectly relation with economics, business administration, public administration, public finance, econometrics, labor economics, law and politics can be sent to the Journal.
3. The articles sent to the Journal should not be published in any other source or should not be offered to be published.
4. Articles should be written in Turkish or English.
5. Papers should be prepared in accordance with our rules of spelling, and should be sent via e-mail. Authors should fill the **communication form** which can be obtained from our web site and send it via e-mail and fax. The communication form must be signed by all the authors.
6. To take the papers into the assessment process, 50 USD price should be paid to Türkiye Ziraat Bankası (IBAN: TR420001000132448078966239) account in the name of "İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi" and the receipt should be sent via e-mail.
7. Fees of the articles which are not qualified for publication are not refundable.

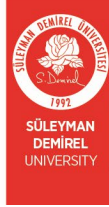
SÜLEYMAN DEMİREL UNIVERSITY

THE JOURNAL OF

FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

8. Having too many spelling errors and failure to comply with the requirement of a scientific article will be sufficient for reversal.
9. Articles submitted for publication initially evaluated by our Editorial Commission. Then they are sent to at least two referees to be examined in terms of content and form. Referees' identities are not released to the authors and the authors are also not informed who the referees for their papers are.
10. In accordance with the evaluation reports from the referees, a decision will be made to publish the article, a correction from the author, or rejection. In case of correction requested from the author, and correction should be done and sent at the latest within 3 months to the Journal.
11. Rejected articles are not re-sent to the author(s).
12. Opinions in the articles published in the Journal are not the opinions of the Journal. All responsibility belongs to the author.
13. All rights of the articles published in the Journal are reserved and cannot be copied without the name of the Journal.
14. Copyright fee is not paid in cash to the author of the article published in the Journal. The copyright fee is sent to the Journal.
15. The articles which are not meet the publication principles will not be taken into the peer review process.

SÜLEYMAN DEMİREL UNIVERSITY

THE JOURNAL OF

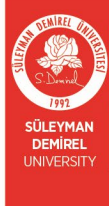
FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

Spelling Rules

1. Papers should be prepared with "Office Word" program and A4 format.
2. The length of the paper should not exceed 25 pages in magazine format.
3. Page layout should be left: 2,5 cm, right: 2,5 cm, up: 2.5 cm, and bottom: 2.5 cm.
4. Articles should be written with font type of "Times New Roman", in 10 font size and with "single" spacing. There should be one space after points and commas.
5. Paragraphs should be without an initial indent, 6 nk spaces should be left between the paragraphs. No extra blank lines between.
6. The title should be written in Turkish and English with 11 font size, Turkish and English abstracts should contain no more than 150 words with 9 font size, and include 3 to 5 key words in Turkish and English. Our journal will start to use JEL (Journal of Economic Literature) code application, the authors who will send the articles need to specify JEL codes no more than 4.
7. The name, surname, and title of the author(s) should be written with 10 font size, under the title and right aligned. The name of institution and e-mail address of the author(s) should be written with font size 8 in the footnote
8. The headings and subheadings should be appeared in 10 font size, bold and left justified and also numbered as 1. 1.1., 1.1.1., 1.1.2., 1.1.2.1. The headings should be capitalized and subheadings should appear in lower case (initial word capitalized). The headings should be partitioned no more than 4 levels. There should be one blank line before the subheadings; no blank line should be given after the subheadings. There should be no blank line before and after the subheadings.
9. All table and figure, and graphic in the paper should be cited in numerical order and center aligned. Each table, figures, and graphics should be given a title. Table title should be placed above the table, figure, and graphic, with 10 pt, centered aligned, and only initial letters capitalized. Table, figure and graphic text should be no smaller than 8 pt and no larger than 10 pt. All tables, figures, and graphics should be clear and can be easily readable and also compatible with the page layout.

10. References should be made with conjunction method inside the text. Explanation notes should be under the page as footnote with 8 pt. References inside the text should be like surname of the author(s), year of the source, and page number. If there isn't the name of the author then institution name should be given instead of author's name. Example:
- *Works by a single author:* (Okcu, 2009:68)
 - *Works by two authors:* (Gökdere and Negiz, 2006:28)
 - *Works by multiple authors:* (Dulupçu et al., 2007:14)
 - *Citing more than one sources:* (Schumpeter, 1934:66; Wood, 2005:36)
 - *Citing whole source:* (Drucker, 1995)
 - *Citing publications without the name of the author:* (DPT, 2003:45)
11. If the reference is taken from a web site and the author is known, reference should be made like periodic publications. If the date of the downloaded source is not given, access date should be used. If the date of the downloaded source is not given, date of access should be used. Also if no publisher name is available, use the name of website and data of access. Example;
- *If the author's name and publication year is known:* (Ener, 2002)
 - *If the author's name and publication year is not known:* (Rekabet Kurumu, 2008)
12. If you are citing more than one work by the same author in the same year, put the letters a, b, c next to the year. Example;
- Eryılmaz (1998a), Eryılmaz (1998b).
13. All sources used in the text should be ordered alphabetically by author last name. Order the works from the same author by publication date. All the sources that are cited in the text must appear in the reference page. The reference page should be prepared according to example shown below:
- **Books**
EROL, E. (2008). Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası, Beta Basım Yayım, İstanbul.
ACAR, D. and TETİK, N. (2008). Genel Muhasebe, Detay Yayıncılık, Ankara.
DEMİR, Y., ÖZDEMİR, O. and EREN, İ. (2008). Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerde Finansal Yönetim Uygulamaları, Asil Yayın, Ankara.
 - **Translated Books**
DRUCKER, P. (1994). Kapitalist Ötesi Toplum, (Çev.) ÇORAKÇI, B., İnkilap Kitabevi, İstanbul.

SÜLEYMAN DEMİREL UNIVERSITY

THE JOURNAL OF

FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

- **Edited Books**

OKÇU, M., AKTEL, M. and KERMAN, U. (2007). “İki Süreci Anlamak: Kamu Yönetiminde Küreselleşme ve 'Avrupalılaştırma’”, (Ed.) YILMAZ, A. and BOZKURT, Y., Küresel Esintiler ve Yerel Etkiler Sarmalında Türk Kamu Yönetimi, Gazi Kitabevi, Ankara.

- **Book with no Author**

DPT (2003). İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (2003), Yayın No: DPT 2671, Ankara.

- **Journals**

YAVUZ, A., ALBENİ, M. and KAYA, D.G. (2009). “Ulusal İnovasyon Politikaları ve Kamu Harcamaları: Çeşitli Ülkeler Üzerine Bir Karşılaştırma”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 14(4): 65-90.

- **Newspapers**

GÖKÇE, D. (1997). “Merkez Bankasının Bağımsızlığı Sorunu”, Milliyet, 15 Mart.

- **Theses**

ÖZKUL, G. (2008). Girişimcilik Teorileri ve Girişimci Tipleri: Antalya-Burdur-Isparta İllerinde (İBBS Düzey 2 TR61 Bölgesinde) İmalat Sanayi KOBİ'lerindeki Girişimciler Üzerine Bir İnceleme, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

- **Internet Based Sources**

(iii) If the authors of the sources are known, it should be given like periodic publications. In addition to this, the web address of the source should be given. If the date of the source is not known, then date of access should be given both in the text and the reference page. *Example;*

ENER, N. (2002). “Yeni Yükselen Pazarlar (Emerging Markets) İçin Pazarlama Stratejileri”, <http://iktisat.uludag.edu.tr/dergi/11/02-neriman/02-neriman.htm>, 10.05.2005.

(iv) If the source belongs to an institution instead of an author, there should be the name of the institution, the title of the source and complete web address in the bibliography. *Example:*

REKABET KURUMU (2010). “Rekabet Hukukunun Esasları”, <http://www.rekabet.gov.tr/index.php?Sayfa=sayfaicerik&icId=53>, 17.03.2010.

14. For the cases not mentioned in spelling, scientific publication rules will be taken into consideration.

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ

İktisadi İdari Bilimler Fakültesi
DERGİSİ

İ ç i n d e k i l e r / C o n t e n t s

Araştırma Makaleleri / Research Articles

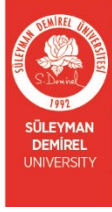
Public Procurement and Contract Award in the EU:
Discussion From Economic Policy Perspective
*AB'de Kamu İhaleleri ve İhale Sözleşmeleri:
İktisat Politikası Perspektifinden Tartışma*
Dr. Öğr. Üyesi Kaan ÇELİKOK
1-16

İşletmelerde Finansal Sorunların Tespiti:
Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezleri Örneği
*Determination of Financial Problems in Businesses:
Example of Special Education and Rehabilitation Centers*
Sema KARAL
Dr. Öğr. Üyesi Tülay YEL
Dr. Öğr. Üyesi Meziyet Sema ERDEM
17-34

OECD Ülkelerinin İnovasyon Performanslarının
Critic Temelli Ocra Yöntemiyle Değerlendirilmesi
*Evaluation of Innovation Performances of OECD Countries
By Critic-Based Ocra Method*
Dr. Öğr. Üyesi Hatice DOĞAN
35-54

Üniversite Öğrencilerinin Yaşlı Ayrımcılığına
İlişkin Tutumlarının Belirlenmesi
*Evaluation of the Attitudes of University Students
Towards Ageism*
Dr. Öğr. Üyesi Zahide GENÇTÜRK
55-78

Değişen İzleme Pratikleri ve Sosyal Medya:
Twitch Platformu Üzerine Bir İnceleme
*Changing Watching Practices and Social Media:
A Review on the Twitch Platform*
Dr. Oğuzcan AKGÖL
Prof. Dr. Oya ŞAKI AYDIN
79-94

SÜLEYMAN DEMİREL UNIVERSITY

THE JOURNAL OF

FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

İTİB

Faculty of Economic
and Administrative
Sciences

Düzyey 2 Bölgelerinin Dış Ticaret ve Ar-Ge Performanslarının
Gri İlişkisel Analiz Yöntemi ile Değerlendirmesi
*With the Gray Relational Analysis Method of Foreign Trade
and R&D Performance of Level 2 Regions*
Doç. Dr. Musa TÜRKOĞLU
95-105

Covid-19 Pandemisinin Lojistik Şirketlerinin
Finansal Yapısına Etkisi: BİST’de Bir Araştırma
*The Effect of the Covid-19 Pandemic on
The Financial Structure of Logistics Companies: A Research in BİST*
Fatma AYZ
Prof. Dr. Vesile ÖMÜRBEK
107-129

Derleme Makaleler / Review Articles

Afganistan’da Etnik Gruplar ve Siyasal Yapı
Ethnic Groups and Political Structure in Afghanistan
Akhbarshah KHAWARNASAB
Dr. Öğr. Üyesi Mücahit AVCI
131-139

Çocuk İhmal ve İstismarının Politikalarla İlişkisi
The Relationship of Child Neglect and Abuse with Policies
Dr. Ali Osman ÖZPOLAT
141-153

**PUBLIC PROCUREMENT AND CONTRACT AWARD IN THE EU:
DISCUSSION FROM ECONOMIC POLICY PERSPECTIVE**

**AB'DE KAMU İHALELERİ VE İHALE SÖZLEŞMELERİ: İKTİSAT
POLİTİKASI PERSPEKTİFİNDEN TARTIŞMA**

Kaan ÇELİKOK*

* Dr. Öğretim Üyesi, Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi, Bandırma Meslek Yüksekokulu, Dış Ticaret Bölümü, kcelikok@bandirma.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1124-9755

ABSTRACT

Procurement law refers to a set of rules, regulations, and guidelines that govern the purchase and procurement of goods and services by businesses and government entities. These laws are designed to protect consumers and ensure fairness and transparency in the process. Public procurement law is an important part of public administration and is closely linked to other areas of law, such as contract law, administrative law, and competition law. It is also closely linked to public policy, as it is designed to ensure that public funds are spent in a way that is consistent with the public interest. Public procurement law is also closely linked to international trade law, as it is designed to ensure that public authorities are able to obtain the best value for money when purchasing goods and service. The law also seeks to ensure that public contracts are awarded in a way that promotes competition. The competitiveness will ultimately bring innovation. Public procurement law is a complex area of law that is constantly changing. The EU has adopted a number of directives in the field of public procurement law, which have been implemented in the national legal system. The aim of the study is to discuss the concept of procurement law in the EU from a historical and legal perspective and to explain its reflection on economic policy. The study begins with a historical and legal part. In the legal part, the term "procurement law" is to be defined. Furthermore, the problem in connection with the award of contracts will be illustrated by using two case studies. The first case is about a violation of public procurement law, and the second is about the debate about municipal water supply and its privatization. It will be illustrated how public procurement law affects the competition among companies, how it contributes to the stability of the European economy and how it reflects the European Union's commitment to sustainable development. The results show that the amendment to the public procurement law will have limited impact on achieving the goal of greater competitiveness and transparency, as some member states do not address any of the possible consequences of water privatization, such as public resistance to the change, the potential for unfair pricing, or lack of access to water for certain communities.

Keywords: Public Procurement Law, Contract Law, European Union, Water Supply.

Jel Codes: H57, K12, N44, N74.

ÖZ

İhale kanunu, işletmeler ve devlet kurumları tarafından mal ve hizmetlerin satın alınmasını ve satın alınmasını yöneten bir dizi kural, düzenleme ve yönerge anlamına gelmektedir. Bu yasalar, tüketicileri korumak ve süreçte adalet ve şeffaflık sağlamak için tasarlanmıştır. Kamu ihale hukuku, kamu yönetiminin önemli bir parçasıdır ve sözleşme hukuku, idare hukuku ve rekabet hukuku gibi hukukun diğer alanlarıyla yakından bağlantılıdır. Kamu kaynaklarının kamu yararına uygun bir şekilde harcanmasını sağlamak için tasarlandığından, kamu politikasıyla da yakından bağlantılıdır. Kamu ihale hukuku, kamu makamlarının mal ve hizmet satın alırken paranın karşılığını en iyi

şekilde alabilmesini sağlamak üzere tasarlandığından, uluslararası ticaret hukuku ile de yakından bağlantılıdır. Kanun kamu ihalelerinin rekabeti teşvik edecek şekilde verilmesini sağlamaya çalışmaktadır. Rekabet gücü nihayetinde inovasyonu getirecektir. Kamu ihale hukuku, sürekli değişen karmaşık bir hukuk alanıdır. AB, kamu ihale hukuku alanında ulusal hukuk sisteminde uygulanmış olan bir dizi direktif kabul etmiştir. Çalışmanın amacı, AB'de ihale hukuku kavramını tarihsel ve hukuki bir perspektiften ele almak ve ekonomi politikasına yansımaları açıklamaktır. Çalışma tarihsel ve hukuki bir bölümle başlamaktadır. Hukuki kısımda "ihale hukuku" kavramı tanımlanacaktır. Ayrıca, ihalelerin verilmesiyle ilgili sorun iki vaka çalışması kullanılarak açıklanacaktır. İlk dava, kamu ihale yasasının ihlali ile ilgili, ikincisi ise belediye su temini ve özelleştirilmesiyle ilgili tartışmadır. Kamu ihale kanununun şirketler arasındaki rekabeti nasıl etkilediği, Avrupa ekonomisinin istikrarına nasıl katkıda bulunduğu ve Avrupa Birliği'nin sürdürülebilir kalkınma taahhüdünü nasıl yansıttığı gösterilecektir. Sonuçlar, kamu ihale kanununda yapılan değişikliğin, daha fazla rekabet gücü ve şeffaflık hedefine ulaşılması üzerinde sınırlı bir etkiye sahip olacağını göstermektedir. Çünkü bazı üye devletler, halkın değişime karşı direnişi, haksız fiyatlandırma potansiyeli veya belirli topluluklar için suya erişim eksikliği gibi su özelleştirmesinin olası sonuçlarının hiçbirini ele almamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kamu İhale Kanunu, Sözleşme Hukuku, Avrupa Birliği, Su Temini.

Jel Kodları: H57, K12, N44, N74.

1. INTRODUCTION

Public procurement law is the legal framework that governs the purchase of goods and services by public authorities. It is a set of rules and regulations that govern the purchase of goods and services by public entities. It is designed to ensure that public funds are spent in a transparent and efficient manner, and that public authorities are able to obtain the best value for money. Public procurement law is based on principles of fairness, transparency, and competition (Frenz, 2018:1-11). It is also designed to ensure that public authorities are able to obtain the best value for money. The law also provides that all potential suppliers have an equal opportunity to compete for contracts. The law also seeks to ensure that the public sector does not discriminate against potential suppliers and that the public sector is not exposed to corruption or other forms of malpractice (Bovis, 2012:276-277).

Since the goods and services are paid for primarily from public funds, those companies from which products and services are commissioned must also be selected according to statutory rules. The state therefore has a certain duty of care towards its citizens. It must be ensured that the allocation does not take place arbitrarily by giving preference to unlawful applicants who do not meet the legal requirements - as a result transparent procedures are important (Bovis, 2012:407).

The awarding of public contracts is also subject to the principle of proportionality. This principle requires that the measures taken by the contracting authority must be appropriate and necessary for the attainment of the intended purpose. In addition, the principle of equal treatment must be observed. This principle requires that all economic operators who meet the legal requirements must be treated equally (Schebesta, 2016:18).

Public procurement law is a far more important means of procurement for the state. A feature of public procurement, in contrast to private consumption, is that the public sector appears on the market as a consumer of goods and services. After the payment for goods and services is primarily made from public funds, those companies that produce products and services in order are given, can also be selected according to legally prescribed rules. The state therefore has a certain duty of care towards its citizens. It must be ensured that the award is not made

arbitrarily by giving preference to unlawful applicants who do not meet the legal requirements - transparent procedures are therefore important. important (Bovis, 2012:84).

The Sherman Antitrust Act does not exempt public water suppliers from its prohibitions on agreements that restrict competition. This includes agreements that fix prices, limit production, or divide markets. It also prohibits public water suppliers from engaging in any other activities that unreasonably restrain trade. This includes activities such as price-fixing, bid-rigging, and market allocation. Public water suppliers must also ensure that their contracts do not contain any provisions that could be interpreted as an agreement to restrict competition (Somach and Hitchings, 1996:26-27).

What is known is that the Federal Communications Commission (FCC) began to regulate CATV services in 1972, and this new regulatory framework superseded any municipal regulations that were in place. The FCC's regulations were designed to promote competition and encourage innovation in CATV services. This new regulatory framework provided a more uniform and consistent approach to regulating CATV services than what could have been achieved through local franchise agreements (Williamson, 1976:101).

The following work begins with a historical and legal part. In the legal part, the term "procurement law" is to be defined. Furthermore, the problem in connection with the award of contracts should be illustrated using two case studies. The first case is about a violation of public procurement law, and the second is about the debate about municipal water supply and its privatization.

1. HISTORICAL BACKGROUND AND LEGAL BASIS of the EU PUBLIC PROCUREMENT LAW

The European Union (EU) public procurement law is based on the principles of free movement of goods, services, and capital, as enshrined in the Treaty on the Functioning of the European Union (TFEU). The EU public procurement law is also based on the principle of equal treatment of all economic operators, regardless of their nationality or place of establishment. In addition, the use of public procurement as a tool to foster economic growth and economic efficiency in competitiveness has not been limited to the European Union, but has been seen in other parts of the world as well. (Graells, 2015:113).

The legal basis for public procurement law is the German Act against Restraints of Competition (GWB). This law regulates the award of public contracts and the Award procedure. According to Section 97(1) of the GWB, public contracts and concessions must be awarded in competition and through transparent procedures (Federal Ministry of Justice, 2013). The principle of competition aims to ensure that the greatest possible number of bidders can take part in the procurement process, as this enables the awarding authority to secure the best possible terms. To achieve this, an "open procedure" is usually the most suitable as it allows an unlimited number of companies to participate or submit an offer. In addition, an open procedure also fulfills the budgetary requirement for an economical and efficient use of public funds. The GWB is supplemented by the European Union's Public Procurement Directives, which are implemented in Germany by the Implementing Ordinance on Public Procurement (VgV). The VgV contains detailed rules for the award procedure. It establishes the framework for the evaluation of bids and the criteria for the award of public contracts. It also provides for the exclusion of certain suppliers from the award procedure and for remedies in case of irregularities (Bundesministerium für Wirtschaft und Energie, 2016).

The first European legal acts on public procurement law were the Council Directive of 25 July 1985 on the coordination of procedures for the award of public supply contracts (85/337/EEC)¹ and the Council Directive of 25 July 1985 on the coordination of procedures for the award of public works contracts (85/338/EEC)². These directives were the first steps towards the harmonization of public procurement law in the European Union. The European Union has since then adopted a number of directives and regulations in the field of public procurement law. These include the Public Procurement Directive (Directive 2004/18/EC)³ and the Utilities Directive (Directive 2004/17/EC).⁴ Directive 92/13 EEC for the coordination of legal and administrative regulations on the award of contracts previous regulations have also been extended to the areas of water, energy and transport supply as well as to the area of telecommunications (Official Journal of the European Communities, 1992). The directives are intended to ensure that public contracts are awarded in a transparent, non-discriminatory and competitive manner. They also provide for the possibility of awarding contracts without a public tender procedure in certain cases.

Public procurement law can be structurally divided into two different regulatory areas. The Classification is based on defined value limits, which are defined by the European guidelines are specified. The value limits depend on the respective order type of the procurement process and become general also referred to as "EU threshold values". In the upper threshold range, public procurement law is based on the principle of competitive tendering and applies the principles of non-discrimination, equal treatment and transparency. This is why the procurement procedure must be carried out openly or, if appropriate, on the basis of restricted procedures. When awarding contracts, however, the contracting authority is bound to the principle of economy and efficiency. This means that the contracting authority is obliged to award the contract to the most economically advantageous tender. In the lower threshold range, the principles of competitive tendering are not applicable and the procurement procedure does not need to be carried out openly or on the basis of restricted procedures. The contracting authority is free to choose the tenderer who, in its opinion, offers the most economically advantageous solution. However, the contracting authority must still act in accordance with the principles of non-discrimination and equal treatment. Overall, it can be said that in the upper threshold range, public procurement law is based on the principles of competitive tendering and is more stringent than in the lower threshold range. In the lower threshold range, the contracting authority is more flexible and can make its own decision on the selection of the tenderer (see Figure 1).

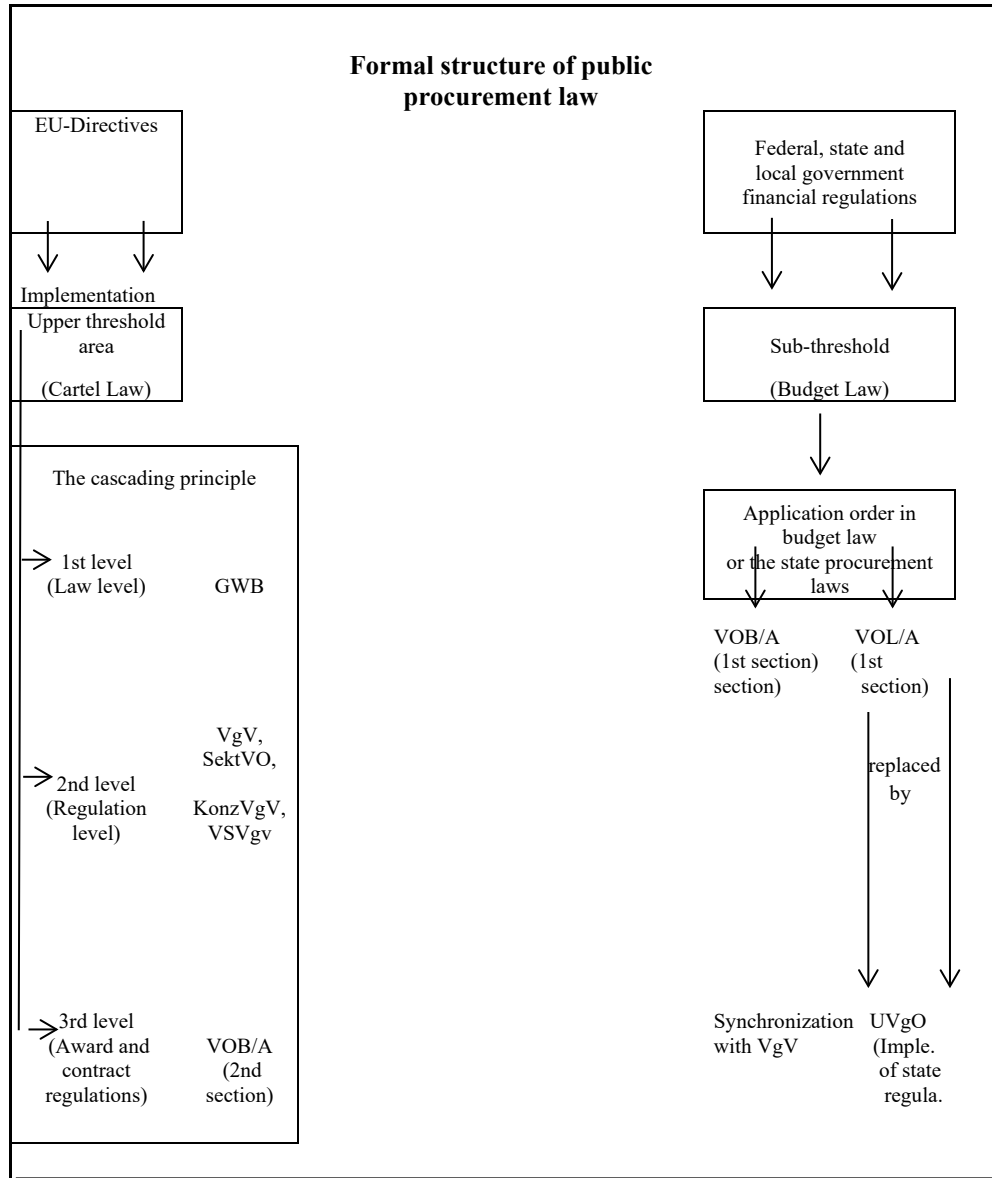
¹ The main aim of Directive 85/337/EEC was to ensure that public authorities take account of the environmental effects of their decisions. In order to do this, the Directive introduced a system of environmental assessment (EA) for all plans and programmes, which might have a significant effect on the environment.

² Directive 85/338/EEC aimed at assessing the effectiveness of Community policies and measures in relation to the environment.

³ The award of public contracts is subject to the principles of the Treaty, in particular the principle of freedom of movement of goods, the principle of freedom of establishment and the principle of freedom to provide services. These principles are enshrined in the Treaty and must be respected when awarding public contracts.

⁴ It sets out the minimum requirements that must be met in order for contracts between economic operators to be valid, including rules on contract formation, the use of standard forms, contract performance, termination and remedies.

Figure 1: Formal Structure of Public Procurement Law

Source: Naumann, 2019: 4

The EU public procurement directives set out the rules that govern how contracts above a certain value must be awarded by public authorities in the EU. The directives aim to ensure that contracts are awarded in a fair, open and transparent way, and that companies from all EU countries have a fair chance of winning. The EU internal market, which includes the 4 fundamental freedoms - the free movement of goods, persons, services and capital has been empowered to take measures with reference to Article 134(1) TFEU with the aim of achieving the fairest and most transparent possible award of contracts (Official Journal of the European Union, 2012). The EU has to ensure that public contracts are awarded in a non-discriminatory manner and that the principles of equal treatment and proportionality are respected. The following case study is intended to show how important fair and transparent

awarding of contracts is and how difficult the factual and legal situation becomes in the event of a violation of the designed procurement law.

3. HAMBURG-ENERGIE CASE STUDY: VIOLATION OF PUBLIC PROCUREMENT LAW?

According to reports in the ‘Hamburger Abendblatt’ and ‘Die Welt’ is said to be the municipal energy supplier Hamburg Energie (HE)⁵ 8 in November 2013 in Hamburg according to the Court of Auditors have violated public procurement law in several different cases (14 violations, including 5 cases of in-house transactions). In 5 cases it was a question of so-called in-house transactions, i.e. the awarding of orders to the parent company Hamburg Wasser (HWW) and HE. This also included the services of a call center and the administration of their customers. These allegations were vehemently rejected by Hamburg Energie CEO Michael Beckereit. He took the position that he had not violated the applicable law when awarding the contract. In addition, the services he received from the parent company had not been cheaper. The Hamburg Higher Regional Court only considered an award to the group to be inadmissible. The Hamburg Higher Regional Court ruled that the awarding of the contract to Hamburg Energie was inadmissible due to the fact that it was a subsidiary of Hamburg Wasser, the parent company. This ruling was based on the fact that the services provided by Hamburg Energie were not cheaper than those provided by an external call center. In another statement, Michael Beckereit replied: “Some of the previous contracts awarded by Hamburg Wasser to the subsidiary Hamburg Energie were objected to by the Court of Auditors. The inadmissibility is only in the case of in-house awards in a procedure by a corresponding Decision of the Hanseatic Higher Regional Court from 2010 has been established by a court. “According to him, an external call center would have been 15% cheaper. Michael Beckereit, the CEO of Hamburg Energie, defended his decision to award the contract to his own company by citing the need to preserve jobs. CEO Beckereit emphasized that the cooperation between the group and his subsidiary is quite market-compliant and argued that Hamburg Wasser offers its subsidiary services and is burdened with it the resources available in the Group even more efficiently. The services are charged to Hamburg Energie on a full cost basis in proportion to the associated overheads invoiced. Hamburg Wasser provides its subsidiary services to Hamburg Energie, charging them on a full cost basis. This means that Hamburg Energie pays for all of the costs associated with the services, including overhead costs. This allows Hamburg Wasser to use the resources available in the Group more efficiently (Hamburger Abendblatt, 2013).

The Court of Auditors said that the HWW did not have a contract with the HE for the provision of advertising services, and that the HWW did not have a contract with the HE for the provision of personnel and services. The Court of Auditors also replied that The HWW passed on all of its incurred costs to the HE. The waiver of the customary market surcharges for profit and risk charged to the HE. However, costs for personnel and services as well as rents, the free provision of advertising services and some contractual conditions are considered unusual among third parties evaluate. In this sentence, the HWW is the party that incurred the costs, and the HE is the party that was charged for them. The sentence states that the HWW waived the customary market surcharges for profit and risk, but that the HE was still charged for personnel and services, rents, advertising services, and some contractual conditions (Welt, 2013).

Ultimately, this deal between HHE and HE remained without legal consequences, despite careful investigation by the Court of Auditors. The Court of Auditors also examined the

⁵ Founded in 2009 after the sale of HEW.

business relationships between Hamburg Energie and Hamburger Wasserwerke. The aim was to examine whether and to what extent the group received advantages from the waterworks and this led to a competitive advantage. In the end, however, the Court of Auditors found no clues. The auditors, however, criticized that the performance relationships between the Hamburger Wasserwerke and Hamburg Energie would not stand up to a direct comparison with other companies (Welt, 2013).

The Court of Auditors concluded that the business relationship between HHE and HE was compliant with market standards and customary practices. The Court of Auditors also found that the performance relationships between the Hamburger Wasserwerke and Hamburg Energie could not be compared directly with other companies. However, the Court of Auditors found no evidence of any competitive advantage gained by the group from the waterworks. The Hamburg Parliament also conducted an investigation into the company, but found no evidence of dumping prices (Welt, 2013).

4. THE AMENDMENT OF THE EU PUBLIC PROCUREMENT LAW

The new EU public procurement law is intended to create greater legal certainty, simplify the award procedure, and make public procurement more transparent and competitive. The new directives focus on creating a level playing field to avoid distortion of competition, simplifying and increasing flexibility of award procedures, extending electronic procurement, improving access for small and medium-sized enterprises to the award procedures, and increasing legal certainty for companies and public clients. According to new directives, when public entities are required to publicly disclose information about the goods, services, and works that they are procuring, this breaks down information and awareness barriers in public markets. This allows for increased competition among suppliers, which leads to lower prices (Bovis, 2012:4-10).

The European Commission recommends that public procurement should be carried out in a more efficient manner, with an optimal price-performance ratio being the goal. This means that the public client should be able to get the best value for their money when awarding contracts. To achieve this, the Commission recommends that public procurement should be carried out in a more transparent and competitive. This includes ensuring that the award procedure is simpler and more practical for both public clients and companies. Against the background of the current economic situation and to create greater legal certainty, a reform of the rules seemed necessary, which would make the award procedure simpler and more practical for public clients and companies. In addition, public procurement should be carried out as transparently and competitively as possible. In the Green Paper of the European Commission, goals were defined that should make public procurement more efficient. According to the Green Paper an optimal price-performance ratio should be aimed at awarding public contracts.

Table 1: Public Procurement Targets in the Green Book (2011)

Economic/Fiscal	Administrative/Governance
<ul style="list-style-type: none"> The use of electronic procurement systems to reduce administrative costs and increase transparency 	<ul style="list-style-type: none"> The use of standardized contracts and procedures to reduce the complexity of the award procedure
<ul style="list-style-type: none"> The use of performance-based criteria to ensure that the best value for money is achieved 	
<ul style="list-style-type: none"> The use of alternative dispute resolution mechanisms to reduce the time and cost of resolving disputes 	
<ul style="list-style-type: none"> The use of innovative procurement techniques to ensure that the best value for money is achieved 	
	<ul style="list-style-type: none"> Establishing clear and transparent rules for the award of public contracts
	<ul style="list-style-type: none"> Ensuring that public contracts are awarded on the basis of fair and open competition
<ul style="list-style-type: none"> Ensuring that public contracts are awarded in a timely and cost-effective manner 	
	<ul style="list-style-type: none"> Ensuring that public contracts are awarded in a manner that is consistent with the principles of good governance
<ul style="list-style-type: none"> Ensuring that public contracts are awarded in a manner that is consistent with the principles of sustainability 	
	<ul style="list-style-type: none"> Simplification and flexibility of award procedures
	<ul style="list-style-type: none"> Extension of electronic procurement
	<ul style="list-style-type: none"> Improving access for small and medium-sized enterprises to the award procedures
	<ul style="list-style-type: none"> Increased legal certainty for companies and public clients

Source: (European Commission, 2011a).

The goal should be taken into account when awarding contracts to ensure that public funds are used efficiently and that public contracts are awarded on the basis of quality, innovation and environmental protection, as they are in the common interest. This means that the criteria for awarding contracts should include the potential of the bidder to contribute to the achievement of the strategic goals. This could include the bidder's commitment to resource and energy efficiency, their ability to combat climate change, and their capacity to promote innovation. The evaluation of the bids should also take into account the bidder's ability to deliver the project on time and within budget. In addition, the evaluation should consider the bidder's track record in delivering similar projects, their financial stability, and their commitment to ethical and responsible business practices. The evaluation should also consider the bidder's ability to provide value for money, as well as their ability to provide a high-quality service. Finally, the evaluation should consider the bidder's ability to meet the specific requirements of the project, such as any specialized skills or expertise that may be required (European Commission, 2011a).

The development of generic procurement schemes has been driven by the recognition that the traditional approach of relying on individual contractors to develop their own occupational safety and health management systems is ineffective and can lead to a lack of consistency and quality in the services provided. Generic procurement schemes provide a more consistent improvement of the scheme. There is a need for a debate on the effectiveness of social and eco labels. Actions that could be debated include support for education and awareness around labor conditions issues, promotion of best practice through sponsorship of

company awards, facilitation of the development of multi-stakeholder partnerships and the development of standards in social and eco labeling (Commission of the European Communities, 2001:9-20).

In December 2011, the European Commission presented its proposal for a reform of European public procurement law. The proposal for an amendment to the Public Procurement Act was finally adopted by the European Parliament on January 15, 2014. The new guidelines for public procurement entered into force on April 17, 2014 and must be transposed into national law by the member states by April 18, 2016 at the latest. The new rules aim to reduce the administrative burden on public authorities and suppliers by simplifying procedures and introducing more flexibility. For example, the new rules allow for the use of electronic procurement tools and the use of electronic invoices. This will help to reduce the time and cost of public (European Commission, 2016:6).

A total of three new directives were passed to replace the previous EU procurement directives:

- Directive on the award of public contracts (RL 2014/24/EU), replaces the previous procurement coordination directive 2004/18/EG) (general award guideline), which applies to the award of public contracts for the supply of goods, services and works by contracting authorities in the European Union (European Commission, 2014a).
- Directive on the award of contracts by clients in the field of water, energy and transport supply and postal services (sector directive, RL 2014/25/EU, replaces directive 2004/17/EG), which defines the scope of the procurement procedures, including the types of contracts and the value thresholds above which the coordination of procurement procedures applies, the procedures for the award of contracts, including the criteria for the selection of tenderers, the award criteria and the procedures for the evaluation of tenders and the rules for the publication of notices and the submission of tenders (European Commission, 2014b).
- Directive on the award of concession contracts (new Concession Directive, RL 2014/23/EU). The new concession guideline covers all construction and service concessions. In the following, the problem in connection with the new concession directive will be explained. For a better understanding, the term is explained and based on the case study is intended to show how sensitively the public reacts to the award of concessions in the water supply (European Commission, 2014c).

The new rules aim at making public procurement more efficient, transparent and competitive. They also seek to reduce bureaucracy and administrative costs, while ensuring that public contracts are awarded to the most economically advantageous bidder. The new rules also introduce a number of new measures, such as the possibility for contracting authorities to award contracts on the basis of the lowest price, the introduction of electronic procurement, and the possibility for contracting authorities to award contracts without a prior call for tenders. Furthermore, the new rules also introduce a number.

5. THE CONCESSIONS DIRECTIVE AND ITS DEBATE

A concession is understood to be a kind of “partnership” between the public sector and a private company. In the EU member states, concessions are used in a wide variety of areas, from motorway construction to water supply. Concessions differ from public contracts in that the concessionaire does not receive a fixed remuneration from the contracting authority, but the right to use the right granted to it economically or the right of use plus a fee. The concessionaire is responsible for the design, construction, financing, operation and

maintenance of the works or services. The contracting authority is responsible for monitoring the performance of the concessionaire and ensuring that the works or services are provided in accordance with the terms of the concession agreement. The concessionaire is also responsible for the financial risks associated with the project (Weidenholzer, 2014).

For example, a private company like Austrian road financing agency (ASFINAG) operates a motorway and is paid for by the toll revenue. In this case, ASFINAG is exposed to the risk of not being able to cover its costs if the toll revenue is not sufficient. This could be due to a variety of factors, such as a decrease in traffic on the motorway, an increase in operating costs, or a decrease in the amount of money people are willing to pay for tolls. To mitigate this risk, ASFINAG could look into ways to increase the amount of traffic on the motorway, reduce operating costs. The company bears the risk that the income is not sufficient to cover his investment and other costs (OECD, 2014: 30-31)

The new directive, which is the “Directive 2014/24/EU of the European Parliament and of the Council of 26 February 2014 on public procurement and repealing Directive 2004/18/EC”, is more comprehensive and specific in its regulatory framework. It also targets the main areas where the previous directive had weaknesses. The main focus of the new directive is to ensure an equal and transparent playing field for all tenders and to prevent companies from engaging in anti-competitive practices. It does this by providing a set of rules and regulations that all companies must abide by when bidding for public contracts. This includes specific rules on how the public bodies advertise their contracts, how tenders are evaluated and the remedies available in case of disputes. It also provides for a more effective monitoring system of the entire procurement process and ensures that the awarding of contracts is done in a transparent and fairer manner (Official Journal of the European Union, 2014c).

To date, the general principles of the Treaty on the Functioning of the European Union and the case law of the European Court of Justice have applied to the concessions. The new directive should provide a clear and consistent framework for the award of concessions in the field of water, energy and transport supply. It should ensure that the award of concessions is done in a transparent, non-discriminatory and competitive manner. The directive should also ensure that the award of concessions is done in accordance with the principles of the Treaty on the Functioning of the European Union and the case law of the European Court of Justice.

The directive should also provide for the possibility of awarding concessions in the form of competitive tendering. This should ensure that public authorities can benefit from the most competitive bids from the private sector in the delivery of public services. The directive should also provide for the possibility of awarding concessions in the form of direct awards.

For reasons of concern about a possible forced privatization of the local water suppliers, this has led to excitement in Germany, among others, like the following example of municipal water supply shows. In Germany, the issue of forced privatization of local water suppliers has been met with strong opposition from citizens and local governments. In response, many municipalities have taken steps to protect their water supply from privatization. For example, the city of Berlin has passed a law that requires the city to own and operate its own water supply. This law also requires that any private company that wants to provide water services in Berlin must first obtain a license from the city. Additionally, the city has established public water. In addition to Berlin, other cities in Germany have also taken steps to protect their water supply from privatization. For example, the city of Munich has passed a law that requires the city to own and operate its own water supply. This law also requires that any private company that wants to provide water services in Munich must first obtain a license

from the city. Additionally, the city has established public water supply companies that are owned and operated by the city.

Typically, standardized contracts can be supplemented with additional contracts. The scope of contract adjustments is relatively small, as the regulations will entail high transaction costs. Adjustments can be made if raw material prices will be constantly rising (Höhn, 2010:106). In addition to contract agreements, the OEM⁶ may make concessions to a supplier as part of so-called strategy negotiations since its automatic set up by the Franzén and Svenberg families.

The awarding of concessions for municipal water supply within the EU is a socially sensitive issue. The European Commission is well aware of the importance of good water at affordable prices for all consumers. Therefore, on December 20, 2011, the EU Commission proposed a directive on the award of concessions. This proposal for a directive contains individual regulations for the selection of concessionaires. This should be objective and transparent. The proposed directive would also establish a framework for the award of concessions, including a requirement that public authorities assess the economic and social effects of a proposed concession before awarding it. The proposal does not require Member States to privatize their water services. It does not require them to award concessions to private operators, to open up their water services, to competition, to introduce market-based pricing, to introduce any particular form of ownership to introduce any particular form of regulation or any particular form of financing (European Commission, 2011b).

The EU Commission is committed to ensuring that all citizens have access to safe and affordable water services. To this end, the Commission has adopted a number of initiatives to support local authorities in providing water services, such as the Water Framework Directive 2000/60/EC⁷, the Drinking Water Directive 98/83/EC⁸, and the Urban Waste Water Treatment Directive 91/271/EEC.⁹ These initiatives provide guidance, improve access to drinking water for all citizens, ensure that the quality of water is maintained and support to local authorities in providing water services, but do not interfere in the decision-making process. The EU Commission is clear that the decision to provide water services lies solely with local authorities. They do not want to interfere in this decision and will not attempt to shake it. This is in line with the EU's commitment to respecting the autonomy of local authorities and allowing them to make decisions that are best for their communities.

The EU Commission respects the right of local authorities to decide whether to provide services themselves or to outsource them to private companies. The Commission does not interfere in the decision-making process and does not seek to influence the outcome. The Commission is committed to ensuring that the decision-making process is transparent and that the rights of all stakeholders are respected. The Commission also encourages local

⁶ Original Equipment Manufacturers (OEMs) are companies that produce products for other companies to use as components in their own products. Consumers are individuals or entities that purchase products or services from a business. OEMs create components, parts, or whole products to be used as an add-on or integrated into another product by another company. This could include parts for a computer, a car, consumer electronics and other products. Consumers are the end user of the product, they are the people who purchase the products and services from the business. Consumers use the products or services of the company for their own personal use. OEMs and consumers have different relationships. OEMs have a business relationship with the companies they supply products and services to, while consumers have a customer relationship with the businesses they purchase products and services from. OEMs focus on developing and providing quality components that meet the needs of the company they are supplying to, while consumers focus on finding the best product that meets their needs. OEMs and consumers have different goals and objectives, but both are essential for the success of any company. see: OEM, "About OEM" <https://www.oem.se/en/about-oem-international>, 01.07.2022.

⁷ The Directive should establish a comprehensive and integrated approach to water policy in the Community, based on the principles of integrated water resources management and the precautionary principle.

⁸ The directive applies to water distribution systems serving more than 50 people, potable water from tankers, potable water in bottles or containers, and water used in the food processing industry that raises public health concerns. The directive requires water suppliers to implement a water safety plan and to carry out regular monitoring of their water quality.

⁹ The Directive establishes minimum requirements for the collection, treatment and discharge of urban waste water and for the treatment and discharge of waste water from certain industrial sectors.

authorities to consider the potential benefits of public-private partnerships when making their decisions.

The Commission also encourages local authorities to ensure that any contracts they enter into with private companies are in line with the principles of good governance and fairness, including transparency, accountability and public participation. The Commission also encourages local authorities to ensure that any contracts they enter into with private companies are in line with the principles of sustainability, including environmental protection, social inclusion, economic efficiency, equal access to services, fair wages and working conditions, and respect for human rights.

The decision as to whether the service should be provided on their own or, if necessary, with the involvement of a private partner, lies solely with the local authorities, with the water supply. The local authorities are responsible for making the decision as to whether the service should be provided on their own or, if necessary, with the involvement of a private partner. This decision should be based on the needs of the local community and the resources available to the local authority. The local authority should also consider the potential benefits of involving a private partner, such as access to additional capital, expertise, and technology. Ultimately, the local authority should make the decision that best serves the needs of the local community.

In making this decision, the local authority should consider the potential risks associated with involving a private partner, such as the potential for reduced public control over the service, increased costs, and reduced quality of service. The local authority should also take the potential for conflicts of interest between the private partner and the local community into account. The local authority should also consider the potential for increased competition in the market, which could lead to lower prices and improved quality of service.

The primary argument in favor of privatization is that it can increase efficiency. Private companies have the potential to be more productive and efficient in the use of resources than public utilities, which are often subject to bureaucratic delays and inefficiencies. In addition, private companies may have access to capital and technology that state-run utilities do not. With more resources, private companies can provide better services at lower costs. Privatization also has the potential to increase accountability, as private companies are more likely to be held to account for their performance than public utilities. Private companies must respond to customer demands, as failure to do so can lead to a loss of market share. This can encourage companies to be more innovative and responsive to customers' needs. However, privatization of the water supply sector can also have some drawbacks. Private companies often have the potential to abuse their power and set high prices, limit access to services, and reduce quality of services. Private companies may also lack transparency and accountability, as they may not be subject to the same oversight and scrutiny as public utilities. Finally, privatization can lead to job losses and reduced wages for workers in the water sector. In short, privatization of the water supply sector has the potential to increase efficiency and accountability. However, these benefits must be weighed against the possible risks associated with privatization, such as high prices, lack of transparency, and job losses. Therefore, it is important to ensure that the privatization process is well-regulated and monitored in order to ensure that the benefits of privatization outweigh the risks. (Wei, 2014:11-19).

The EU Commission has the right to exercise its fundamental right to ownership, but it must do so in accordance with European law. This means that local authorities will continue to have the freedom to decide whether to provide services themselves or to outsource them to private companies. The EU Commission will not interfere in this decision-making process. The EU Commission can and wants to exercise this fundamental right don't shake. That

would also violate European law: ownership is a matter for the EU states. Local authorities will therefore continue to be free to decide at any time whether to provide services themselves or to outsource them to private companies. In such cases, the guidelines should be applied. This is because the company is no longer considered to be owned by the public sector and is therefore subject to the same rules as any other private company. The guidelines should ensure that the company is transparent and accountable in its operations, and that it is not taking advantage of its position to gain an unfair advantage over competitors. This includes ensuring that the company is not using its position to influence the market or to gain access to resources that are not available to.

Furthermore, these planned guidelines should not apply to municipalities that keep the water supply in public hands. In such a case, there is no obligation to advertise. During the policy negotiations, the demarcation in the Cases discussed in which municipal utilities are no longer considered to be owned by the public sector. These are companies with several divisions (water supply, energy, etc.) in a private legal form. These are still very common working beyond their own community boundaries. They should therefore be regarded as private companies and should therefore be subject to the general obligation to tender. The delimitation should be dependent on sales, i.e. at least 80 percent in your own. There should no longer be an obligation to tender (“80% clause”) in the urban area. Some German municipal utilities are in a special situation. In this regard, EU Internal Market Commissioner Barnier said: “I am willing to support the suggestion that the 80% rule applies only to water supply activities (and not to total sales). This is on condition that that the company introduces a structural separation or otherwise separate accounting for activities of a public nature (e.g. water supply) and private nature (e.g. energy supply).” Barnier's proposal is now included in the directive negotiations. Furthermore, he has repeatedly made it clear with his proposal that for citizens water is a vital and public good and another reason why transparent and non-discriminatory rules must apply when a municipality decides to privatize the water supply (European Public Service Union, 2013).

The European Court of Justice and German courts have ruled that utilities cannot be protected public companies if they also compete with private companies on free markets. This ruling is in line with the European Union's directive on public procurement, which states that public contracts must be awarded through open and transparent procedures. The 80% clause is an exemption from this directive, which allows for the continued application of European legislation to individual cases. In the opinion of the EU Commission, it is for all parties better to create a general European legal framework than to leave the public procurement to a case-by-case interpretation of the courts.

6. CONCLUSION

Procurement law is a branch of public law that regulates the purchase of goods, services, and works by public authorities. The EU has put in place a legal framework to ensure that public procurement is conducted in a fair, transparent and non-discriminatory manner. This framework is based on the principles of equal treatment, non-discrimination, transparency, proportionality and mutual recognition. The EU also provides guidance and support to public authorities to help them make the most of their procurement budgets. This includes providing information on best practices, tools and guidance on how to use public procurement to achieve policy objectives.

The new directive will require that all public contracts be published in the Official Journal of the European Union, and that all tenders be published in the same way. This will ensure that all potential bidders have access to the same information and can compete on an equal footing. The directive also requires that all contracts be awarded on the basis of the most

economically advantageous tender, and that the criteria for evaluating tenders be made public. This will ensure that the award of contracts is based on objective criteria.

The new law also seeks to ensure that public contracts are awarded in a fair, transparent, and non-discriminatory manner. It requires public authorities to publish all tenders and contracts in the Official Journal of the European Union, and to provide access to all documents related to the award procedure. It also requires public authorities to provide reasons for their decisions and to ensure that all bidders are treated equally.

The new directive will also require that all public contracts be subject to a competitive tendering process. This will ensure that the best value for money is obtained for the taxpayer. The directive also requires that all contracts be awarded on the basis of the most economically advantageous tender, and that the criteria for evaluating tenders be made public. This will ensure that the award of contracts is based on objective criteria.

In general, public contracts are awarded in accordance with the principles of transparency, equal treatment, non-discrimination, proportionality and mutual recognition. The contracting authority must ensure that the award of the contract is based on objective criteria and that the most economically advantageous offer is selected.

The previous directive has some legal weaknesses that offer room and loopholes for a lack of transparency, such as the Hamburger – Energie case study very well shows (see chapter 3). This means that transparent and fair competition cannot be guaranteed. In order to make the award of contracts more transparent and competitive, the EU Commission has decided to amend the procurement law.

The question is whether the amendment to public procurement law comes closer to the goal of greater competitiveness and transparency. Parliament approved the proposal for the new directive from the Commission, with the award of concessions to the water privatization was removed from the directive. It thus falls within the decision-making power of the member states. Public resistance from some member states was too great, as the debate about municipal water supply shows.

The answer to this question is that it is difficult to say whether the amendment to public procurement law comes closer to the goal of greater competitiveness and transparency. The amendment does remove the award of concessions to the water privatization from the directive, which could potentially lead to greater competition and transparency. However, the public resistance from some member states to the amendment could limit the effectiveness of the amendment in achieving its goal.

REFERENCES

1. BOVIS, C. (2012). *EU Public Procurement Law*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham.
2. BUNDESMINISTERIUM FÜR WIRTSCHAFT UND ENERGIE (2016). Ordinance on the Award of Public Contracts (Procurement Ordinance (Vergabeverordnung – VgV)), Federal Law Gazette I of 14 April 2016.
3. COMMISSION of the EUROPEAN COMMUNITIES (2001). Green Paper: Promoting a European framework for Corporate Social Responsibility, Brussels, COM(2001) 366 final.
4. EUROPEAN COMMISSION (2011a). Green Paper on the modernisation of EU public procurement policy: Towards a more efficient European Procurement Market, Brussels, 27.1.2011 COM(2011)15 final.
5. EUROPEAN COMMISSION (2011b). Impact Assessment of an Initiative on Concessions: Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on

- the Award of Concession Contracts, Brussels, {COM(2011) 897 final} {SEC(2011) 1589 final.
6. EUROPEAN COMMISSION (2016). EU Public Procurement reform: Less bureaucracy, higher efficiency An overview of the new EU procurement and concession rules introduced on 18 April 2016.
 7. EUROPEAN PUBLIC SERVICE UNION (2013). “Commissioner Barnier's proposal to exclude water services success for Europe's citizens”, <https://www.epsu.org/article/commissioner-barniers-proposal-exclude-water-services-success-europes-citizens>, 30.07.2022.
 8. FEDERAL MINISTRY OF JUSTICE (2013). “Gesetz gegen Wettbewerbsbeschränkungen – GWB)”, https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_gwb/englisch_gwb.html, 28.08.2022
 9. FRENZ, W. (2018). Vergaberecht EU und National, Springer-Verlag, Berlin.
 10. GRAELLS, A. S. (2015). Public procurement and the EU competition rules. Bloomsbury Publishing.
 11. HAMBURGER ABENDBLATT (2013). “Schwere Vorwürfe gegen Hamburg Energie”, <https://www.abendblatt.de/wirtschaft/article122240983/Schwere-Vorwuerfe-gegen-Hamburg-Energie.html>, 25.07.2022.
 12. HÖHN, M. I. (2010). Relational supply contracts: optimal concessions in return policies for continuous quality improvements (Vol. 629). Springer Science & Business Media, Berlin.
 13. NAUMANN, D. (2019). Vergaberecht: Grundzüge der öffentlichen Auftragsvergabe, Springer Fachmedien, Wiesbaden.
 14. OECD (2014) “Going green: best practices for green procurement”, Smart Procurement, Austria Asfinag.
 15. OEM (2022). “About OEM” <https://www.oem.se/en/about-oem-international>, 01.07.2022.
 16. OFFICIAL JOURNAL of the EUROPEAN COMMUNITIES (1985a). Council directive of 27 June 1985 on the assessment of the effects of certain public and private projects on the environment, No L 175/40-48.
 17. OFFICIAL JOURNAL of the EUROPEAN COMMUNITIES (1985b). Council Decision of 27 June 1985 on the adoption of the Commission work programme concerning an experimental project for gathering, coordinating and ensuring the consistency of information on the state of the environment and natural resources in the Community, No L 176/ 14-17.
 18. OFFICIAL JOURNAL of the EUROPEAN COMMUNITIES (1991). Council Directive of 21 May 1991 concerning urban waste water treatment, No L 135/40-52.
 19. OFFICIAL JOURNAL of the EUROPEAN COMMUNITIES (1992). Council Directive 92/13 /EEC of 25 February 1992 coordinating the laws, regulations and administrative provisions relating to the application of Community rules on the procurement procedures of entities operating in the water, energy, transport and telecommunications sectors, No L 76/14-20.
 20. OFFICIAL JOURNAL of the EUROPEAN COMMUNITIES (1998). Council Directive 98/83/EC of 3 November 1998 on the quality of water intended for human consumption, L 330/32-54.
 21. OFFICIAL JOURNAL of the EUROPEAN COMMUNITIES (2000). Directive 2000/60/EC of the European Parliament and of the Council of 23 October 2000 establishing a framework for Community action in the field of water policy.
 22. OFFICIAL JOURNAL of the EUROPEAN UNION (2004a). Directive 2004/17/EC of the European Parliament and of the Council of 31 March 2004 coordinating the

- procurement procedures of entities operating in the water, energy, transport and postal services sectors, No L 134/1-113.
23. OFFICIAL JOURNAL of the EUROPEAN UNION (2004b). Directive 2004/18/EC of the European Parliament and of the Council of 31 March 2004 on the coordination of procedures for the award of public works contracts, public supply contracts and public service contracts, L 134/114-240.
 24. OFFICIAL JOURNAL of the EUROPEAN UNION (2012). Consolidated versions of the treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union, C326/20-55.
 25. OFFICIAL JOURNAL of the EUROPEAN UNION (2014a). Directive 2014/24/EU of the European Parliament and of the Council of 26 February 2014 on public procurement and repealing Directive 2004/18/EC, L94/65-242.
 26. OFFICIAL JOURNAL of the EUROPEAN UNION (2014b). Directive 2014/25/EU of the European Parliament and of the Council of 26 February 2014 on procurement by entities operating in the water, energy, transport and postal services sectors and repealing Directive 2004/17/EC, L 94/243-374.
 27. OFFICIAL JOURNAL of the EUROPEAN UNION (2014c). DIRECTIVE 2014/23/EU of the European Parliament and of the Council of 26 February 2014 on the award of concession contract, L 94/1-64.
 28. SCHEBESTA, H. (2016). Damages in EU public procurement law (Vol. 6). Cham: Springer.
 29. SOMACH, S. L. and HITCHINGS, A. M. (1996). Antitrust Considerations in Water Marketing. *Natural Resources & Environment*, 11(2), 26-67.
 30. WEI, Y. (2014). Regulating municipal water supply concessions: accountability in transitional China. Springer.
 31. WEIDENHOLZER, J. (2014). “Vergabepakete abgeschlossen”, <http://www.weidenholzer.eu/2014/02/14/vergabepaket-abgeschlossen/>, 14.02.2022.
 32. WELT (2013). “Rechnungshof rügt Hamburg Energie”, https://www.welt.de/print/die_welt/hamburg/article122257427/Rechnungshof-ruegt-Hamburg-Energie.html, 26.07.2022.
 33. WILLIAMSON, Oliver E. (1976). Franchise bidding for natural monopolies-in general and with respect to CATV. *The Bell Journal of Economics*, 73-104.

İŞLETMELERDE FİNANSAL SORUNLARIN TESPİTİ: ÖZEL EĞİTİM VE REHABİLİTASYON MERKEZLERİ ÖRNEĞİ¹

DETERMINATION OF FINANCIAL PROBLEMS IN BUSINESSES: EXAMPLE OF SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION CENTERS

Sema KARAL*, Tülay YEL**, Meziyet Sema ERDEM***

- * Bilim Uzmanı, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, sema.erden@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4712-3430
- ** Dr. Öğr. Üyesi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İİBF., İşletme Bölümü, yel_t@ibu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0699-8583
- *** Dr. Öğr. Üyesi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İİBF., İşletme Bölümü, m_erdem1@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-5689-9014

ÖZ

Bu çalışmada Orta Karadeniz Bölgesi'nde faaliyet gösteren Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezleri özelinde işletmelerde finansal sorunların tespit edilmesi amaçlanmıştır. Gerçekleştirilen anket çalışması vasıtasıyla toplanan veriler, Açıklayıcı Faktör Analizine tabi tutulmuş, analiz sonucunda toplam varyansın %74'ünü açıklayan on adet faktör ve 30 adet değişken belirlenmiştir. Daha sonra demografik özellikler ile tespit edilen faktör grupları arasında herhangi bir ilişkinin mevcut olup olmadığını tespit etmek için ki-kare analizleri gerçekleştirilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, belirlenen faktör grupları ile demografik özellikler arasında anlamlı ilişkilerin olduğu ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte kurumlardan çoğunluğunun finansman sorunu yaşadığı, yatırım indirimlerinin ve ödeneklerin ise yeterli gelmediği saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Finansal Sorunlar, KOBİ'ler, Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezleri.

Jel Kodları: G31, G32, I22, M21, L84.

ABSTRACT

In this study, it is aimed to determine the financial problems in the enterprises in the Special Education and Rehabilitation Centers operating in the Central Black Sea Region. The data obtained from the surveys were subjected to Explanatory Factor Analysis. As a result of factor analysis, ten factors and 30 variables explaining 74 % of the total variance were determined. Later, Ki-square analyzes were performed to determine whether there is any relationship between the demographic characteristics and the factor groups. According to the results, there are significant relationships between the determined factor groups and the demographic characteristics. However, it was found that most of the institutions experienced financing problems, investment discounts and allowances were not sufficient.

Keywords: Financial Problems, SMEs, Special Education and Rehabilitation Centers.

Jel Codes: G31, G32, I22, M21, L84.

¹ Bu çalışma Sema KARAL'ın Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde 2020 yılı Aralık ayında tamamlanmış olduğu "Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerinin Finansal Sorunları: Orta Karadeniz Örneği" başlıklı yüksek lisans tezinde kullanmak amacıyla yapmış olduğu anketlerden elde edilen verilerden yararlanılarak hazırlanmıştır.

1. GİRİŞ

Faaliyet alanı özel eğitime muhtaç çocukların ve bireylerin, tanınması, yerleştirilmesi ve değerlendirilmesi olan Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezleri, 2000 yılında kabul edilen Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği ile 2000’li yılların başlarından itibaren Türkiye’nin her bir ilinde yoğun olarak kurulmaya başlanmıştır (Barut, 2011: 15). Bununla birlikte Türkiye de bu kurumların genellikle özel teşebbüs ile kurulan işletmeler şeklinde yapılandıkları görülmektedir. Bu nedenle Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezleri de, tüm işletmeler için geçerli olan başta finansal sorunlar olmak üzere, teknolojik sorunlar, yönetim ve organizasyon sorunları, bürokratik sorunlar, personel ve nitelikli eleman istihdamına ilişkin sorunlar gibi birçok sorun ile zaman zaman başa çıkmak zorunda kalabilmektedirler.

Her ne kadar devlet eliyle ödemeleri düzenli olarak yapılan kurumlar gibi görünseler de, Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezleri için finansal sorunlar, tüm işletmelerde olduğu gibi, en önemli sorunlarından birini teşkil etmektedir. Bu kapsamda, öz sermaye yetersizliği, kredi temininin da yaşanan zorluklar ve kredi maliyetlerinin yüksekliği, alacakların tahsilinde karşılaşılan güçlükler, aşırı borçlanma yükü, düşük likidite sağlama, hizmet kapasitesinin verimsizliği, alternatif finansman kaynaklarından yararlanamama gibi bazı finansal sorunlarla karşı karşıya kalabilmektedirler.

Bu çalışmada Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerinin finansal sorunlarının tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla Orta Karadeniz bölgesinde faaliyet gösteren Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezleri ile gerçekleştirilen anket çalışması vasıtası ile araştırma verileri toplanmıştır. Elde edilen veriler Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA)’ne tabi tutulmuş, böylece çalışma kapsamında bir ölçek geliştirme çalışması yapılmıştır. Daha sonra demografik özellikler ile araştırma kapsamında tespit edilen faktör grupları arasında herhangi bir ilişkinin olup olmadığını tespit etmek için ki-kare analizleri gerçekleştirilmiştir.

Çalışmanın giriş bölümünden sonraki ilk kısmında Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezleri anlatılmış, çalışmanın ikinci kısmında ise bu kurumların yüz yüze kalabilecekleri finansal sorunlara değinilmiştir. Çalışmanın üçüncü kısmında kurumlarda finansal sorunların tespitine yönelik olarak gerçekleştirilen uygulama çalışmasına, dördüncü kısmında ise araştırmadan elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Çalışmanın son kısmında ise araştırma sonuçları ortaya konularak, konu ile ilgili çıkarımları için öneriler geliştirilmiştir.

2. ÖZEL EĞİTİM KURUMLARI

Eğitim hakkı tüm bireylerin sahip olduğu, ulusal ve uluslararası yasal düzenlemelerle garanti altına alınmış temel bir haktır. İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi (1948), Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına dair Sözleşme (1989), Birleşmiş Milletler Avrupa Sosyal Şartı (1961; 1996) ve Birleşmiş Milletler Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme (2006) ile bütün çocukların eğitim haklarının cinsiyet, dil, din ve ırk ayrımı yapılmaksızın güvence altına alınması gerekliliği ortaya konulmuştur (Sart, 2016: 7). Anayasa’nın 42. Maddesinde “kimse eğitim hakkından mahrum bırakılamaz ve devlet, durumları sebebiyle özel eğitime ihtiyacı olanları topluma yararlı kılacak tedbirleri alır” ibaresi yer almaktadır. Türkiye’de eğitim hususunda fırsat eşitliği esastır (Milli Eğitim Temel Kanunu-1739 8. Madde).

Özel eğitim; kendilerine has öğrenme ihtiyacı olan bireylere özel olarak hazırlanmış öğretim demektir (Algozzine ve Ysseldyke, 2006: 9). Daha ayrıntılı bir açıklama olarak özel eğitim, norm öğrenci özelliklerinden önemli ölçüde farklılaşan bireylere (özel gereksinimli birey) sağlanan, bireysel olarak planlanmış ve bireyin bağımsız yaşama olasılığını en üst düzeye çıkarmayı hedefleyen sistematik, planlı eğitim, öğretim ve değerlendirme hizmetlerinin

bütünüdür (Kırcaali ve İftar 1998: 3, Eripek, 2005: 17). Özel gereksinimli bireyler birçok ülkede olduğu gibi, Türkiye'de de diğer çeşitli kurumlarla birlikte (normal okullarda, özel eğitim sınıflarında, gündüzlü okullar- iş okulları, yatılı okullar, ev veya hastane, özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde) eğitim görmektedirler.

Millî Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Kurumları Yönetmeliği'ne göre; Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi, Özel Eğitim değerlendirme kurulları tarafından yapılan eğitsel değerlendirme ve tanılama sonucunda destek eğitimine ihtiyacı olduğu belirlenen özel gereksinime ihtiyaç duyan bireylere destek eğitimi hizmeti veren özel öğretim kurumlarıdır (ÖEKY madde 30). Bu kurumlardaki özel gereksinimli bireyler bireysel veya grup eğitimi alabilir, aynı zamanda rehabilitasyon veya terapi hizmetlerinden yararlanabilirler.

Özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin eğitimi Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezleri tarafından sağlanması durumunda, devlet yetersizlikten etkilenmiş bireylere eğitim rehabilitasyon masrafları ödemektedir (Akçamete, 2008: 517; Vuran ve Ünlü, 2012: 61). Bu hizmetlerin haftada 2-3 saate kadar olan masraflarını devlet karşılamaktadır. Özel eğitim kurumları yönetmeliğine göre Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezine devam eden engelli bireylerin aylık destek eğitim giderleri, Maliye Bakanlığınca belirlenmektedir. Bakanlık bütçesine bu amaçla konulan ödenekten, kurumca engelli bireye bir ayda sekiz ders saati bireysel, dört ders saati grup eğitimi verilmesi şartıyla, kurumlara ödenmektedir (ÖEKY madde 31). Her ne kadar Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezleri devlet eliyle ödemeleri düzenli olarak yapılan kurumlar gibi görünseler de bu kurumlarda zaman zaman finansal sorunlarla karşı karşıya kalabilmektedirler. Bununla birlikte genel olarak KOBİ özellikleri taşımakta olan Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerinin spesifik olarak finansal sorunlarını ortaya çıkarmaya yönelik Türkiye'de gerçekleştirilen çalışmaların sayısı literatürde azdır.

3. İŞLETMELERDE FİNANSAL SORUNLAR

Finansal sorunların tespiti ile alakalı olarak Türkiye'de gerçekleştirilen çalışmaların çoğunluğunun KOBİ'lerin finansal sorunları üzerine olduğu yapılan detaylı literatür taraması esnasında saptanmıştır.

KOBİ'ler, hukuki statüleri ne olursa olsun her türlü iktisadi ve ticari faaliyet için kurulmuş olan ve genel olarak, 250 kişiden az yıllık çalışan istihdam eden ve yıllık net satış hasılatı veya mali bilançosundan herhangi biri 125 Milyon TL'yi aşmayan işletmeler olarak tanımlanmaktadır. Mikro İşletmeler, Küçük İşletmeler Ve Orta Büyüklükteki İşletmeler olmak üzere üç temel grupta KOBİ'ler sınıflandırılmaktadırlar (Akbulak, 2022).

Tablo 1: KOBİ'lerin Sınıflandırılması

	Çalışan Sayısı	Yıllık Kazanç
Mikro İşletmeler	< 10	< 3 Milyon TL
Küçük İşletmeler	< 50	< 25 Milyon TL
Orta Büyüklükteki İşletmeler	< 250	< 125 Milyon TL

Ekonomik kalkınma, yapısal değişiklik ve teknolojik yeniliklere uyum gibi konularda önemli roller üstlenmekte olan KOBİ'ler, bölgesel gelişmişlik farklarının ortadan kaldırılması, mülklerin geniş bir alana yayılması, istihdam olanağı sağlanması ve demokratik bir yaşamın desteklenmesi için de oldukça önem taşımaktadırlar. KOBİ'ler, dünya genelinde ülke ekonomilerinin ve sosyal yapının temel taşları olmalarına rağmen, kurumsal olamamaktan kaynaklanan bazı sorunlar da yaşamaktadırlar (Müftüoğlu, 1991). Bu sorunların en önemlisini de zaman zaman karşı karşıya kaldıkları finansal sorunlar oluşturmaktadır.

KOBİ'lerde finansal sorunlar kuruluş sürecinde, öz sermaye yetersizliği olarak başlamakta, işletme sermayesi ve uygun dış kaynak bulamama, kredi sağlamada karşılaşılan sorunlar ve yüksek maliyetli krediler, teşviklerden ve sermaye piyasalarından sağladığı olanaklardan yeterince yararlanamama gibi etkenlerle devam etmektedir (İraz, 2005: 252). Aynı bir finansman bölümlerinin genellikle bulunmaması da finansal yönetimin etkin ve verimli bir şekilde KOBİ'lerde uygulanamamasına neden olmaktadır. Bu iç sorunların yanında kendi kontrolleri dışında oluşan, ekonomik istikrarsızlık, devlet teşvik politikası, siyasi istikrarsızlık ve bankacılık sisteminin daha çok büyük firmaların yönetiminde olması gibi olumsuz şartlardan da fazlasıyla etkilenmektedirler (Yörük ve Ban 2003: 22).

Türkiye'de KOBİ'ler, diğer ülkelere göre kredi hacminden daha az yararlanmaktadırlar. KOBİ'lerin bankacılık sisteminden kullandıkları kredilerin, toplam krediler içindeki payı çok fazla değildir. İşletme sahibinin işletmesiyle özdeşleşmesi ve bir kader birliğine girmiş olması, bu işletmelerin kredilendirilmesi şartlarında da etkisini göstermektedir. Nitekim kredilendirilirken, kredi verilen işletmenin performansı ve ödeme gücünden ziyade işletme sahibinin kişi olarak gösterebileceği teminatlara bakılmaktadır (Çetin, 1996: 165). Kar marjları düşük olan KOBİ'lerin gerek yatırım gerekse işletme sermayesi oluşturmada, genel banka sistemine ve kredilerine başvurduğu anda ortaya çıkan birtakım bürokratik uygulamalar, ödeyemeyeceği kadar yüksek faiz yükü ve zorlayıcı ödeme koşulları ile karşılaşabilmektedir. İşletmenin iflası durumunda işletme sahibi işletmesindeki varlıklara ilave olarak tüm kişisel varlığını da kaybetmek durumunda kalabilmektedir. Böylesi bir risk dolayısıyla işletme sahipleri, kredi almaktan çekinebilmektedirler (Kutlu ve Demirci, 2007). Bununla birlikte sermaye yoğunluğu ve otofinansman düzeyi bu işletmelerde düşük düzeylerde kalabilmektedir. KOBİ'lerin sermaye piyasalarından yararlanamamaları yalnızca menkul kıymet ihracı hususuyla sınırlı kalmamakta, aynı zamanda KOBİ'lerde risk sermayesi ve finansal kiralama gibi mali araçların kullanımının da fazla yaygınlaşmamasına neden olabilmektedir (Çetin, 1996: 166).

4. KONU İLE İLGİLİ LİTERATÜRDEKİ ÇALIŞMALAR

Finansal sorunların tespitine yönelik olarak yapılmış literatürdeki çalışmaların genellikle KOBİ'ler üzerine olduğu yapılan literatür taraması sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu çalışmalardan Bayraktar ve Köse (2004) Zonguldak ilinde faaliyet gösteren KOBİ'lerin finansal sorunlarını belirlemeyi amaçladıkları çalışmalarında, KOBİ'lere uygulanan kredi faizlerinin yüksekliği ve verilen kredi karşılığı istenen garantiler gibi sorunlar nedeniyle bankalardan sağlanan kredilerin KOBİ'lerin ihtiyaçlarını karşılamakta yeterli olmadığı ya da bu işletmeler için yeni sorunlar yarattığını tespit etmişlerdir. Torlak ve Uçkun (2005) Eskişehir'deki KOBİ'lerin finansman sorunlarını belirlemeyi amaçladıkları çalışmalarında; KOBİ'lerin en ciddi sorunlarının nakit yaratamama, piyasa durgunluğu, rekabet güçlüğü, tam kapasite ile çalışamama ve kredi faizlerinin yüksekliği gibi hususlardan oluştuğu sonucuna ulaşmışlardır. Kutlu ve Demirci (2007) KOBİ'lerin yaşadığı finansal sorunların temelindeki dört ana neden olarak; ekonomideki istikrarsızlığı, bankacılık sisteminden kaynaklanan sorunları, teşvik politikalarındaki eksiklikleri ve KOBİ'lerin kendi içlerinden kaynaklanan yapısal sorunları belirtmişlerdir. KOBİ'lerin finansmanla ilgili yaşadıkları sıkıntıları ise kredibilite sorunları, öz kaynak yetersizliğinden kaynaklanan sorunlar, fon elde etmedeki sorunlar, finansal yönetim yetersizliklerinden kaynaklanan sorunlar, alternatif finansman tekniklerinin yeterince kullanılmamasına ilişkin sorunlar olarak tespit etmişlerdir. Atay (2012) KOBİ'lerin en önemli finansal sorunlarının; öz kaynak yetersizliği, banka kredilerinin maliyetinin fazla olması, teminat yetersizliği, teşviklerdeki yetersizlik, nitelikli eleman eksikliği, finansal bilgi eksikliği, öz sermaye ve çalışma sermayesi eksikliği gibi hususlardan oluştuğunu tespit etmiştir. Balı ve Gümrükçü (2017), Trabzon'da gıda sektöründe faaliyet gösteren KOBİ'ler ile finansal yönetim tekniklerinin uygulanma profilini belirlemek

amacıyla gerçekleştirdikleri çalışmalarında KOBİ'lerin öncelikli amaçlarının satışlarını artırmak olduğu ve bu amaç doğrultusunda işletmelerde finansal planlama yapılmakta olduğunu tespit etmişlerdir. Bununla birlikte ayrı bir finans departmanı olan işletmelerin finansal sorunlar ile karşılaşma sıklıklarının daha düşük olduğu ve işletmelerdeki çalışan sayıları arttıkça nakit, alacak ve stok yönetiminde finansal yöntemlere başvurma sıklıklarının arttığını tespit etmişlerdir. Demir, Aydın ve Sezgin (2019) Diyarbakır'daki KOBİ'lerin finansal sorunlarını, öz kaynak yetersizliği, yüksek faiz oranları, yüksek teminat miktarları ve prosedürlerin zorluğu olarak belirlemişlerdir. Yerdelen-Kaygın ve Yılmaz (2019) Kars'daki KOBİ'lerin finansal sorunlarını, hizmet ve ürünlerin fiyatlarının sürekli artması, yüksek oranlı faizler, değişken ve yüksek döviz kuru, yetersiz öz kaynak, prosedürlerin zorlayıcı olması, yüksek teminatlar, likidite sıkıntısı, verilen kredilerin ve çeşitlerinin azlığı ve yüksek personel giderleri olarak tespit etmişlerdir.

Türkiye'de Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerinin temel ve finansal sorunlarını ortaya çıkarmaya yönelik olarak gerçekleştirilmiş olan çalışmaların sayısı oldukça azdır. Bununla birlikte bu kurumlarla ilgili olarak yapılmış literatürde mevcut olan çalışmaların ise genellikle iktisadi açıdan kurumların sürdürülebilirlik durumlarını inceleyen il bazlı çalışmalar olduğu görülmektedir. Bu çalışmalardan, Akbulut ve Sancar (2014) Şanlıurfa'da faaliyet gösteren Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerinin finansal sorunlarını ortaya çıkarmak amacıyla gerçekleştirdikleri çalışmada, geneli limited şirket şeklinde yapılanmış olan kurumların büyük çoğunluğunun kuruluş aşamasında öz kaynak temin etme, hukuki problemler ve yer temini konuların da sıkıntı yaşadıklarını tespit etmişlerdir. Buna ek olarak kurumlarda nakit girişlerinin devletin yapacağı ödemelere bağımlı olduğunu ve beklenen nakit girişlerinin gecikmesi veya gerçekleşmemesi durumlarında kurumların işletme sermayesi ihtiyaçlarının arttığı sonucunu tespit etmişlerdir. Ayrıca kurumların çoğunluğunun devletin öğrenci başına ödediği para miktarını yetersiz bulmakta olduğu ortaya çıkmıştır. Tokgöz (2007) Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerinin finansal yapılarını tespit etmek amacıyla yapmış olduğu çalışmada, finansal planlamayı olumsuz etkileyen faktörlerin başında devletin kuruma yapmış olduğu ödenekler deki aksaklıkların geldiğini tespit etmiştir. Bununla birlikte kurumların büyük çoğunluğunun devletin öğrenci başına ödediği miktarın yeterli olmadığını ve kurum sayısının artmasıyla kurum gelirlerinin azaldığı kanaatinde olduklarını ortaya çıkarmıştır. Korucu (2005) Türkiye'de Özel Eğitim ve Rehabilitasyon hizmetlerinde yaşanan sorunları tespit etmek amacıyla gerçekleştirdiği çalışmada, yönetim ile personel arasında güven sorunu yaşandığını, devletin her engelli çocuk için ödediği paranın kuruma ulaşmasındaki sıkıntılıların tükenmişlik sendromuna yol açtığı, yasal düzenlemelerdeki boşlukların, kişilerce kötü niyetli kullanılabilirdiği, denetim yapan kişilerin özel eğitimle ilgili alan bilgisi eksikliklerinin olduğu, kurumda çalışacak nitelikli elemanın azlığı ve ticari kaygılardan dolayı kurumların etik olmayan şekilde personel çalıştırabildiği sonuçlarını tespit etmişlerdir.

5. ARAŞTIRMADA KULLANILAN VERİLER VE YÖNTEM

Türkiye'deki Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerinin finansal sorunlarını ortaya çıkarmaya yönelik olarak yapılan çalışmaların literatürde az sayıda olması, bu kurumların finansal durumlarının daha ayrıntılı ve daha geniş çaplı olarak araştırılması gerekmekte olduğu kanaatini oluşturmaktadır. Bu nedenle bu çalışmada Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezleri'nin finansal sorunlarını tespit etmek amaçlanmıştır. Araştırma kapsamında kullanılan veriler, Orta Karadeniz bölgesi illerinden olan Samsun, Amasya, Tokat, Çorum ve Ordu illerinde 2019 yılında faaliyet gösteren Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi ile gerçekleştirilen anketler yolu ile elde edilmiştir. Toplam 105 adet kurum arasından 90 tanesine ulaşılmış, anketlere cevap veren 73 adet kurumun finansal bilgilerine sahip olan üst düzey yönetici ve/veya finansal açıdan sorumlu kişileri ile anketler yüz yüze uygulanarak

araştırma verileri toplanmıştır. Kurumların tatil günlerinin değişken olması, kurum yöneticilerinin yerlerinde bulunamaması, bazı ilçelere ulaşmanın zorluğu gibi etkenler evrenin tamamına ulaşılmasını engellemiştir. Belirtilen bu kısıtlara rağmen, yapılan alan araştırmasında evrenin çoğunluğuna (%69,52) ulaşılmıştır.

Araştırmada kullanılan anket formu literatürdeki çalışmalar incelenerek, Akbulut ve Sancar'ın (2014) çalışmalarında kullanmış oldukları anket formu ile Karacibioğlu'nun (2007) "Kobilerin Finansman Sorunları ve Çözüm Önerileri: Muğla Örneği" isimli yüksek lisans tezinde kullanmış olduğu ölçekten faydalanılarak yeniden oluşturulmuştur. Oluşturulan anket formu, kurumların demografik özelliklerini, kurumların finansman sağlama yollarını ve kurumların finansal durumlarını tespit etmeyi amaçlayan soruları kapsayacak şekilde üç kısımdan oluşmaktadır. Anket formlarının ikinci kısmında yer alan sorular için 5'li Likert tipi ölçekten (5 Her zaman; 4 Sık Sık; 3 Ara Sıra; 2 Nadiren; 1 Hiç) yararlanılmıştır. Üçüncü kısımda yer alan sorular için ise 5'li Likert tipi ölçekten (5 Kesinlikle Katılıyorum; 4 Katılıyorum; 3 Kararsızım; 2 Katılmıyorum; 1 Kesinlikle Katılmıyorum) yararlanılmıştır.

Küçük örneklem için toplanan verilerin normal dağılım göstermeme durumu çok kolay ortaya çıkarılabilen bir durum değildir. Bununla beraber Shapiro-Wilk testi küçük örneklem (100'den küçük) için daha hassas sonuçlar verdiği için bu çalışmada tercih edilmiştir (Samuels and Marshall, 2015:3). Toplanan verilerin normal dağılım özelliği gösterdiği, yapılan Shapiro-Wilk testi sonucunda ($p=0,016>0,005$) tespit edilmiştir.

Araştırmada Açıklayıcı Faktör Analizi ile verilerin geçerlilik ve güvenilirlik çalışması yapılarak, bir ölçek geliştirme çalışması gerçekleştirilmiştir. Daha sonra demografik özellikler ile araştırma kapsamında tespit edilen faktör grupları arasında herhangi bir ilişkinin mevcut olup olmadığını tespit etmek için ki-kare analizleri gerçekleştirilmiştir.

6. ARAŞTIRMA BULGULARI

Elde edilen bulgular; kurumların demografik özelliklerine ilişkin bulgular, kurumların finansman sağlama yollarına ilişkin bulgular, kurumların finansal sorunlarına ilişkin bulgular, geçerlilik ve güvenilirlik analizi bulguları ve demografik özellikler ile faktörler arasındaki ki kare analizi bulguları olmak üzere beş başlık altında aşağıdaki kısımda raporlanmıştır.

6.1. Kurumların Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

Kurumların demografik özelliklerini ortaya çıkarmak amacıyla anket formlarında yer alan sorulara ankete katılanların vermiş oldukları cevaplar; kurumların kuruluş tarihleri, faaliyet gösterdikleri iller, çatısı altında barındırdıkları öğrenci sayıları ve istihdam ettikleri personel sayıları, hukuki yapıları ve ortaklık yapıları başlıkları kapsamında ele alınmıştır.

Ankete katılan kurumlardan 3 (%4,1)'ü 2000 yılı öncesi kurulmuş iken, 11 (%15,1)'i 2001-2005, 28 (%38,4)'i 2006-2010, 15 (%20,5)'i 2011-2015, 16 (%21,9)'sı 2016-2020 yılları arasında kurulmuştur. Kurumların genel olarak 2000 yılından sonra kuruldukları ve özellikle de 2006 yılı sonrasında bu tür kurumların sayısındaki artışın yüksek seviyelere ulaştığı gözlemlenmiştir. Kurumlardan 28 (%38,4)'i Samsun, 9 (%12,3)'ü Ordu, 14 (%19, 2)'ü Amasya, 13 (%17,8)'ü Tokat, 9 (%12,3)'ü Çorum illerinde faaliyet göstermekte olup, Orta Karadeniz Bölgesi'ndeki Özel Eğitim ve Rehabilitasyon kurumlarının büyük bir kısmının Samsun'da faaliyet göstermekte olduğu saptanmıştır (Tablo 2).

Ankete katılan kurumlardan 2 (%2,7)'sinde 50'den az öğrenci, 2 (%2,7)'sinde ise 400'den fazla öğrencinin eğitim-öğretim olanaklarından faydalanmakta oldukları tespit edilmiştir. Bununla birlikte kurumlardan 10 (%13,7)'ünde 50-99 arası, 33 (%45,2)'ünde 100-199 arası,

26 (%35,62)'sın da 200-399 arası öğrencinin eğitim-öğretim olanaklarından faydalanmakta olduğu saptanmıştır. Genel itibarıyla bakıldığında ortalamada 100-400 öğrenciye bu kurumların eğitim ve öğretim hizmeti vermekte olduğu ortaya çıkmıştır (Tablo 2).

Tablo 2: Kurumların Demografik Özelliklerine İlişkin Sonuçlar

Kuruluş Tarihi	Frekans	%	İller	Frekans	%
2000 ve öncesi	3	4,1	Samsun	28	38,4
2001-2005 arası	11	15,1	Ordu	9	12,3
2006-2010 arası	28	38,4	Amasya	14	19,2
2011-2015 arası	15	20,5	Tokat	13	17,8
2016-2020 arası	16	21,9	Çorum	9	12,3
Toplam	73	100	Toplam	73	100
Öğrenci Sayısı	Frekans	%	Personel Sayısı	Frekans	%
50'den az	2	2,7	0-10 arası	5	6,8
50-99 arası	10	13,7	11-20 arası	36	49,3
100-199 arası	33	45,2	21-30 arası	23	31,5
200-399 arası	26	35,6	31-40 arası	7	9,6
400'den fazla	2	2,7	41 ve üstü	2	2,7
Toplam	73	100	Toplam	73	100
Hukuki Yapı	Frekans	%	Ortak Sayısı	Frekans	%
Şahıs Şirketi	29	39,7	Ortak yok	38	52,1
Anonim Şirket	2	2,7	2	22	30,1
Limited Şirket	37	50,7	3	9	12,3
İktisadi İşletme	2	2,7	4	3	4,1
Diğer	3	4,1	5 ve fazla	1	1,4
Toplam	73	100	Toplam	73	100

Ankete katılan kurumlardan 5 (%6,8)'inin 10'un altında, 2 (%2,7)'sinin ise 40'ın üzerinde eleman istihdam ettiği ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte bu kurumlardan 36 (%49,3)'sının 11-20 arası, 23 (%31,5)'ünün 21-30 arası, 7 (%9,6)'sinin 31-40 arası personel istihdam ettiği tespit edilmiştir. Böylece araştırma kapsamına alınan kurumların ortalama 11 ila 30 arasında personel istihdam ettiği ortaya çıkmıştır (Tablo 2).

Kurumlardan 2 (%2,7)'sinin Anonim Şirket, 37 (%50,7)'sinin ise Limited Şirket şeklinde yapılandığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte kurumlardan 2 (%2,7)'sinin iktisadi işletme, 29 (%39,7)'unun Şahıs Şirketi, 3 (%4,1)'ünün ise diğer kuruluşlar olarak hukuki yapılarını belirttikleri ortaya çıkmıştır. Genel olarak bakıldığında kurumların hukuki yapılarının limited şirket ve şahıs şirketi şeklinde olduğu saptanmıştır.

Kurumlardan 38 (%52,1)'inin hiç ortağa sahip olmadıkları yani tek kişi tarafından işletilmekte oldukları ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte kurumlardan 22 (%30,1)'sinin 2 ortaklı, 9 (%12,3)'ünün 3 ortaklı, 3 (%4,1)'ünün 4 ortaklı, 1 (%1,4)'inin 5 ve daha üstü ortaklı kurumlar oldukları ortaya çıkmıştır. Genel itibarıyla ele alındığında araştırmaya konu olan kurumların genelde tek kişi tarafından işletilmekte oldukları veya ortak sayısının ortalama 2 olduğu ortaya çıkmıştır.

6.2. Kurumların Finansman Sağlama Yollarına İlişkin Bulgular

Ankete katılanlara kurumlarında ihtiyaç duydukları finansmanı hangi yollarla sağladıkları sorulmuş ve aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır. Ankete katılan kurumların %87,7'sinin öz kaynaklar ile finanse edildiği, %56,2'sinin ise banka kredileri ile finansman ihtiyaçlarını karşıladıkları tespit edilmiştir. Araştırmaya katılanlar içerisinde finansman ihtiyacını karşılarken düşük oranlarda da olsa %6,9'u çek ya da senet kullandıklarını, %6,9'u leasing aracını kullandıklarını ifade etmişlerdir. Bununla birlikte finansman ihtiyacını ankete katılanların %12,3'ü gayrimenkul satışı ile %17,8'i gayri resmi piyasalardan borçlanarak karşıladıklarını ifade etmişlerdir. Araştırmaya katılanlar içerisinde %32,8'i vergi

muafiyetlerinden yararlandıklarını, %20,5'i bankaların sağladığı KOBİ kredilerinden yararlandıklarını ifade etmişlerdir (Tablo 3).

Tablo 3: Kurumların Finansman Sağlama Yollarına İlişkin Sonuçlar

	Hiç	Nadiren	Ara Sıra	Sık Sık	Her Zaman
Finansman sorunu yaşıyoruz.	%4,1	%23,3	%37	%30,1	%5,5
Finansman ihtiyacımızı öz kaynaklarla karşılarız.	%2,7	%9,6	%19,2	%46,6	%22
Finansman ihtiyacımızı banka kredisi ile karşılarız.	%19,2	%24,7	%32,9	%15,1	%8,2
Finansman ihtiyacımızı çek, senetle karşılarız.	%79,5	%16,7	%5,5	%0	%1,4
Finansman ihtiyacımızı gayrimenkul satışı ile karşılarız.	%76,7	%11	%12,3	%0	%0
Finansman ihtiyacımızı gayri resmi piyasalardan borçlanarak karşılarız.	%69,9	%12,3	%11,0	%2,7	%4,1
Sabit sermaye finansmanını Leasing ile karşılıyoruz.	%91,8	%1,4	%5,5	%1,4	%0
Vergi muafiyetlerinden yararlanıyoruz	%39,7	%27,4	%17,8	%6,8	%8,2
Bankaların sağladığı KOBİ kredilerinden yararlanabiliyoruz.	%64,4	%15,1	%15,1	%2,7	%2,7
SGK ödemeleri ile ilgili sorun yaşıyoruz	%39,7	%15,1	%26	%9,6	%9,6

Araştırmaya katılanlar içerisinde %45,2'sinin SGK ödemeleri ile ilgili sorunlar yaşadıklarını ve %72,6'sının finansman sorunu yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Kurumlar, işletme kârını nasıl değerlendirdiklerine yönelik sorulan soruda; kârın %30,1'i elde edilen karı öz sermayeye eklediklerini, %28,8 'i ortaklara dağıttıklarını ve %13,7'si yeni yatırımlara yönlendirdiklerini ifade etmişlerdir. Katılımcıların %24,7'si diğer seçeneğini işaretlemişler ve bu seçeneği işletleyen kurumların bir kısmı işletmenin henüz kâra geçmediğini belirtmişlerdir (Tablo 3).

6.3. Kurumların Finansal Sorunlarına İlişkin Bulgular

Ankete katılanlara, kurumların %72,6'sı özkaynak yetersizliğini, %67,1'i finansal yönetimdeki yetersizlikleri, %68,4'ü ödeneklerin zamanında verilmemesini, %95,9'u ulaşım için ek ödenek verilmemesini, %87,7'si ödeneklerin yetersiz olmasını, %89'u enflasyonun öz sermayeyi eritmesini, %64,4'ü kredi bulmada güçlük yaşanmasını, %76,7'si işletme sermayesi yetersizliğini vermişlerdir. Ayrıca katılımcılardan %50,7'si ortak sayısının fazla olmasının, %87,7'si öğrenci sayısının yetersizliğinin, %79,4'ü özkaynak yaratamamanın, %86,3'ü nakit para sağlayamamanın %87,6'sı ekonomik istikrarsızlığın, %82,2'si diğer maliyetlerdeki artışların, %64,4'ü kredi bulamamanın, %52,1'i yatırımlarındaki artışların finansman sorunu yaşamalarına neden olduğunu belirtmişlerdir (Tablo 4).

Anket katılımcılarından %50,7'si devlet desteklerinden yeterince haberdar olduklarını, buna rağmen %86,3'ü yatırım indirimlerinin yetersizliğini, %50,7'si kuruma verilen kredi miktarının yetersiz olduğunu ifade etmişlerdir. Bununla birlikte %47,9'u teminat yetersizliği nedeniyle ve %68,5'i yüksek faiz oranları nedeniyle kredi bulmada güçlük yaşadıklarını ifade etmişlerdir. %64,4'ü kredi imkânları ve koşulları konusunda yeterince bilgili olduklarını, %56,1'i kredi ödeme sürelerinin yeterli olmadığını, %60,2'si öğrenci sayısına göre kurum sayısının fazla olduğunu, %71,2'si kurum açma şartlarının ağırlaştırılması gerektiğini belirtmişlerdir. Araştırmaya katılanlardan %46,6'sı yatırım kredilerinin, %74'ü devletin öğrenci başına ödediği miktarın, %35,6'sı devletin belirlemiş olduğu kurum açma şartlarının yeterli olmadığını ifade etmişlerdir. Ayrıca %46,5'i kısa vadede yeteri kadar nakit fon yaratamadıklarını, %52'si yatırım kararlarının alınmasında teşviklerin rolünün olmadığını ifade etmişlerdir (Tablo4).

Tablo 4: Kurumların Finansal Sorunlarına İlişkin Sonuçlar

Kurumumuzda;	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Öz kaynak yetersizliği önemli sorun teşkil eder.	%35,6	%37	%13,7	%12,3	%1,4
Finansal yönetimdeki yetersizlikler sorun teşkil eder.	%30,1	%37	%16,7	%16,4	%2,7
Ulaşım için ek ödenek olmaması sorun teşkil eder.	%84,9	%11	%0	%1,4	%2,7
Ödeneklerin zamanında ödenmemesi sorun teşkil eder.	%47,9	%20,5	%5,5	%17,8	%8,2
Ödeneklerin yetersiz olması önemli sorun teşkil eder.	%65,8	%22	%2,7	%5,5	%4,1
Enflasyon önemli sorun teşkil eder.	%54,8	%34,2	%5,5	%1,4	%4,1
Kredi bulamama önemli sorun teşkil eder.	%31,5	33%	%9,6	%22	%4,1
İşletme sermayesi yetersizliği önemli sorun teşkil eder.	%34,2	%42,5	%8,2	%11	%4,1
Ortak sayısının fazla olması finansal sorunlara neden olur.	%27,4	%23,3	%23,3	13,7	%12
Öğrenci sayısı yetersizliği finansal sorunlara neden olur.	%59	%28,8	%5,5	%2,7	%4,1
Öz kaynak yaratamama finansal sorunlara neden olur.	%34,2	%45,2	%6,8	%9,6	%4,1
Nakit para sağlayamama finansal sorunlara neden olur.	%32	%53,4	%8,2	%4,1	%1,4
Ekonomik istikrarsızlık finansal sorunlara neden olur.	%43,8	%43,8	%9,6	%2,7	%0
Diğer maliyetlerdeki artışlar finansal sorunlara neden olur.	%43,8	%38,4	%13,7	%1,4	%2,7
Kredi bulamama finansal sorunlara neden olur.	%22	%42,5	%9,6	%15,1	%11
Yatırımlarımızdaki artışlar finansal sorunlara neden olur.	%24,7	%27,4	%22	%19,2	%6,8
Devlet desteklerinden yeterince haberdarız.	%15,1	%35,6	%23,3	%16,4	%9,6
Yatırım indirimleri yetersiz kalmaktadır.	%43,8	%42,5	%9,6	%1,4	%2,7
Kurumumuza verilen kredi miktarı yetersizdir.	%28,8	%21,9	%30,1	%16,4	%2,7
Teminat yetersizliği nedeniyle kredi bulmada güçlük çekeriz	%17,8	%30,1	%11	%31,5	%9,6
Yüksek faiz oranları kredi bulmada güçlük çekeriz.	%37	%31,5	%16,4	%11	%4,1
Kredi imkân ve koşulları konusunda yeterince bilgimiz var.	%23,3	%41,1	%23,3	%8,2	%4,1
Kredi geri ödeme süreleri yeterli değildir.	%22	%34,2	%28,8	%9,6	%5,5
Öğrenci sayısına göre kurum sayısı fazladır.	%34,2	%26	%19,2	%8,2	%12
Kurum açma şartları ağırlaştırılmalıdır.	%45,2	%26	%15,1	%5,5	%8,2
Yatırım kredilerinin yeterli olduğunu düşünüyoruz.	%4,1	%22	%27,4	%27,4	%19
Devletin öğrenci başına ödediği miktar yeterlidir.	9,6	%11	%5,5	%24,7	%49
Kısa vadede yeteri kadar nakit yaratabiliriz.	%9,6	%13,7	%30,1	%26	%21
Devletin belirlemiş olduğu kurum açma şartları yeterlidir.	%24,7	%22	%17,8	%22	%14
Yatırım kararınızın alınmasında teşviklerin rolü vardır.	%13,7	%11	%23,3	%17,8	%34

6.4. Geçerlilik Güvenilirlik Analizi Bulguları

Araştırmada anket sorularının ölçmeyi hedeflediği değişkenlerin kendi aralarında sınıflandırmasını yapmak amacıyla Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) gerçekleştirilmiştir. Faktör analizi için ilk yapılması gereken veri setinin yeterliliğinin araştırılmasıdır. Veri setinin yeterliliği Kaiser–Mayer–Olkin (KMO) örneklem yeterliliği testi ile belirlenmektedir. Söz konusu teste göre örnek yeterliliğinin kabul edilmesi için KMO değerinin 0,5’den büyük olması gerekmektedir (Ustasüleyman, 2008:166). Diğer bir ifadeyle, genellikle KMO oranının 0,90 olması olağan üstü, 0,80 oldukça iyi, 0,70 ortalama ve 0,60 kabul edilebilir olarak ifade edilmektedir (Ustasüleyman ve Çankaya, 2009:283). Ankette yer alan sorular için yapılan faktör analizinde KMO oranı 0,697 (%1 anlamlılık düzeyi ile) olarak bulunmuş ve örneklem büyüklüğünün faktör analizi için kabul edilebilir düzeyde olduğuna karar verilmiştir. Bununla birlikte sıfır hipotezinin reddedilmesi, veri grubunun faktör analizi için uygun olduğuna işaret etmektedir (Dziuban ve Shirkey, 1974).

Tablo 5. Faktör Analizi Sonuçlarına Göre Değişkenler ve Faktörler

Değişkenler	Faktörler									
	F1	F2	F3	F4	F5	F6	F7	F8	F9	F10
İşletme sermayesi yetersizliği sorun teşkil eder.	,83									
Özkaynak yaratamama sorunlara neden olur.	,77									
Ortak sayısının fazlalığı finansal sorunlara neden olur.	,71									
Öğrenci sayısı yetersizliği finansal soruna neden olur.	,64									
Nakit yaratamama finansal sorunlara neden olur.	,61									
Öz kaynak yetersizliği sorun teşkil eder.		,82								
Kredi bulmada güçlük çekeriz		,72								
Finansal yönetimdeki yetersizlikler sorun yaratır.		,64								
Faiz oranlarının yüksek olması sorun teşkil eder.		,55								
Kurumumuzda kredi bulamamak önemli sorundur.		,46								
Yatırım indirimleri yetersiz gelmektedir.			,78							
Ödeneklerin zamanında ödenmemesi sorun yaratır.			,69							
Kurum açma şartları ağırlaştırılmalıdır.			,56							
Ulaşım için ek ödenek olmaması önemli sorundur.			,45							
Kurumumuza verilen kredi miktarı yeterlidir.				,77						
Kredi geri ödeme süreleri yeterli değildir.				,67						
Kredi bulamama finansal sorunlara neden olur.				,51						
Yatırımların artışı finansman sorunlarına neden olur.				,50						
Ödenekler yetersiz gelmektedir.					,78					
Kredi imkan, koşulları hakkında yeterince bilgimiz var.					,66					
Enflasyonun özsermayeyi eritmesi önemli sorundur.					,54					
Yatırım kararlarımızın alınmasında teşviklerin rolü vardır.						,81				
Devletin öğrenci başına ödediği miktar yeterlidir.						,79				
Öğrenci sayısına göre kurum sayısı fazladır.							,84			
Diğer maliyetlerdeki artış finansman sorunu yaratır.							,47			
Yüksek enflasyon ve finansal istikrarsızlık finansman sorunu yaşamamıza neden olur.							,45			
Devlet ödemeleri zamanında yerine getirmektedir.								,86		
Yatırım kredilerinin yeterli olduğunu düşünüyoruz.									,75	
Devlet desteklerinden yeterince haberdarız.									,67	
Devletin belirlemiş olduğu kurum açma şartları yeterlidir.										,88
Değişken Sayısı	5	5	4	4	3	2	3	1	2	1
Ortalamalar	7,7	3,0	2,1	1,8	1,4	1,3	1,3	1,2	1,2	1,1
Standart Sapmalar	5,1	3,2	2,6	2,5	2,2	2,1	2,1	2,0	2,0	1,9
Toplam açıklanan Varyans	26	10	7	6	5	5	4	4	4	4
Kümülatif Açıklanan Varyans	26	36	43	49	53	58	62	66	70	74
Cronbach Alfa Katsayıları	0,85	0,76	0,68	0,67	0,50	0,63	0,58	-	0,43	-
Ölçeğin Toplam Cronbach Alfası	0,787									
Kaiser-Mayer Olkin(KMO) örneklem yeterliliği	0,697									
Bartlett Testi (Bartlett's Ki-kare) X2 =1073,27 df:435 p:0,00										

Araştırmada kullanılan 31 maddenin tümünün de değerleri 0,4'ten büyük çıktığı için maddelerin tümünün kalitesinin de yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Bir sonraki aşamada temel bileşenler analizi ve Varimax dikey döndürme tekniği kullanılarak faktörlerin indirgenmesi sağlanmıştır. Faktörler arasından faktör yükleri 0,45 üzerinde olanlar seçilmiştir. Yapılan analiz sonuçlarına göre öz değerleri 1'in üzerinde olan ve toplam varyansın %74'ünü açıklayan 10 faktör ve 30 değişken tespit edilmiştir.

Faktörler, içerdiği ifadelerin faktör yüklerinin büyüklüğü ve anlamları dikkate alınarak isimlendirilmişlerdir. Bu kapsamda Faktör 1 (F1), diğer faktörlerden bağımsız olarak tek başına toplam varyansın en büyük kısmını %26'sını açıklayabilmekte ve "finansal sorunların birinci derece kaynakları" ile ilgili değişkenleri içermektedir. Faktör 2 (F2), ilk faktörden bağımsız bir biçimde toplam varyansın %10, 'unu açıklamakta ve "kredi bulma" ile ilgili değişkenleri içermektedir. Faktör 3 (F3) ilk iki faktörden bağımsız bir biçimde toplam

varyansın %7'sini açıklamakta ve “devlet destekleri” ile ilgili değişkenleri içermektedir. Faktör 4 (F4) ilk üç faktörden bağımsız bir biçimde toplam varyansın %6'sını açıklamakta ve “kredi koşullarına” ilişkin değişkenleri içermektedir. Faktör 5 (F5) ilk dört faktörden bağımsız bir biçimde toplam varyansın %5'ini açıklamakta ve “ekonomik koşullar ve istikrara” ilişkin değişkenleri içermektedir. Faktör 6 (F6) ilk beş faktörden bağımsız bir biçimde toplam varyansın %5'ini açıklamakta ve “teşvik ve ödeneklere” ilişkin değişkenleri içermektedir. Faktör 7 (F7) ilk altı faktörden bağımsız bir biçimde toplam varyansın %4'ünü açıklamakta ve “diğer maliyetlerle” ilişkin değişkenleri içermektedir. Faktör 8 (F8) ilk yedi faktörden bağımsız bir biçimde toplam varyansın %4'sini açıklamakta ve “ödemelerin zamanın yerine getirilmesine” ilişkin değişkenleri içermektedir. Faktör 9 (F9) ilk sekiz faktörden bağımsız bir biçimde toplam varyansın %4'ünü açıklamakta ve “devlet destekleri hakkında bilgi sahibi olma durumuna” ilişkin değişkenleri içermektedir. Faktör 10 (F10) ilk dokuz faktörden bağımsız bir biçimde toplam varyansın %4'ünü açıklamakta ve “kurum açma şartlarının yeterliliğine” ilişkin değişkenleri içermektedir (Tablo 5).

Elde edilen sonuçların birbirleri ile tutarlılığını ve çalışmanın etkinliğini ölçmek için güvenilirlik analizi uygulanmıştır. Değişkenlerin güvenilirlikleri Cronbach Alpha Katsayısı ile test edilmiştir. Çalışmada Ölçeğin Cronbach Alpha Katsayısı 0,787 olarak bulunmuştur. Bu katsayının 0.70 ve 1.00 değerleri arasında yer alması ölçeğin güvenilir olduğunu belirtmektedir. Güvenilir oldukları tespit edilen otuz adet değişken yukarıda bahsi geçen on adet faktör altında gruplandırılmıştır (Tablo 5).

6.5. Demografik Özellikler ile Faktörler Arasındaki Ki Kare Analizi Bulguları

Orta Karadeniz Bölgesi'nde faaliyet gösteren Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerinin finansal sorunlarını ortaya çıkarmak amacıyla gerçekleştirilen anketlerdeki demografik özellikler ve değişkenler arasındaki ilişkileri belirlemek için Ki-Kare Analizleri gerçekleştirilmiştir. Ki-kare analizleri %10 anlamlılık düzeyinde gerçekleştirilmiştir. Sonuçlar aşağıdaki tablolarda (Tablo 6, Tablo 7 ve Tablo 8) sunulmuştur.

Kurumların kuruluş yılları ile; F1 ve F2 kapsamında yer alan “Ortak sayısının fazla olması finansal sorunlara neden olur” (Ki kare: 32,83: p:0,00), “Öz kaynak yetersizliği önemli sorun teşkil eder” (Ki kare: 67,59: p:0,00), “Teminat yetersizliği nedeniyle kredi bulmada güçlük çekeriz” (Ki kare: 59,32: p:0,00), “Finansal yönetimdeki yetersizlikler sorun teşkil eder” (Ki kare: 52,30: p:0,00), “Yüksek faiz oranları nedeniyle kredi bulmada güçlük çekeriz” (Ki kare: 56,42: p:0,00), “Kurumumuzda kredi bulamamak önemli sorun teşkil eder” (Ki kare: 33,11: p:0,00) görüşleri arasında %1, düzeylerinde istatistiksel bakımdan anlamlı ilişkilerin olduğu saptanmıştır (Tablo 6).

Kurumların kuruluş yılları ile; F3, F4, F5, F6 kapsamında yer alan, “Yatırım indirimleri yetersiz gelmektedir” (Ki kare: 40,51: p:0,00), “Kurum açma şartları ağırlaştırılmalıdır” (Ki kare: 41,76: p:0,00), “Ulaşım için ek ödenek olmaması önemli bir sorundur” (Ki kare: 23,59: p:0,02), “Kurumumuza verilen kredi miktarı yeterlidir” (Ki kare: 68,03: p:0,00), “Kredi geri ödeme süreleri yeterli değildir” (Ki kare: 55,15: p:0,00), “Yatırımların artışı finansman sorunu yaşamamıza neden olur.” (Ki kare: 51,10: p:0,00), “Kredi imkânları ve koşulları hakkında yeterince bilgimiz var” (Ki kare: 45,36: p:0,00), “Enflasyonun özsermayeyi eritmesi önemli sorun teşkil eder” (Ki kare: 55,28: p:0,00), “Yatırım kararlarımızın alınmasında teşviklerin rolü vardır” (Ki kare: 70,00: p:0,00), “Devletin öğrenci başına ödediği miktar yeterlidir” (Ki kare: 45,19: p:0,00) görüşleri arasında %1, düzeylerinde istatistiksel bakımdan anlamlı ilişkilerin olduğu saptanmıştır (Tablo 6).

Tablo 6. Kuruluş Yılları ile Değişkenler Arasındaki Ki Kare Analiz Sonuçları

F		Pearson Ki Kare Değeri	Olasılık Değeri	Sonuç
1	İşletme sermayesi yetersizliği sorun teşkil eder.	19,46	,24	Red
	Özkaynak yaratamama sorunlara neden olur.	21,97	,14	Red
	Ortak sayısının fazlalığı finansal sorunlara neden olur.	32,83	,00	Kabul
	Öğrenci sayısı yetersizliği finansal soruna neden olur.	11,51	,77	Red
	Nakit yaratamama finansal sorunlara neden olur.	17,27	,36	Red
2	Öz kaynak yetersizliği sorun teşkil eder.	67,59	,00	Kabul
	Kredi bulmada güçlük çekeriz	59,32	,00	Kabul
	Finansal yönetimdeki yetersizlikler sorun yaratır.	52,30	,00	Kabul
	Faiz oranlarının yüksek olması sorun teşkil eder.	56,42	,00	Kabul
	Kurumumuzda kredi bulamamak önemli sorundur.	33,11	,00	Kabul
3	Yatırım indirimleri yetersiz gelmektedir.	40,51	,00	Kabul
	Ödeneklerin zamanında ödenmemesi sorun yaratır.	14,98	,54	Red
	Kurum açma şartları ağırlaştırılmalıdır.	41,76	,00	Kabul
	Ulaşım için ek ödenek olmaması önemli sorundur.	23,59	,01	Kabul
4	Kurumumuza verilen kredi miktarı yeterlidir.	68,03	,00	Kabul
	Kredi geri ödeme süreleri yeterli değildir.	55,15	,00	Kabul
	Kredi bulamama finansal sorunlara neden olur.	23,30	,10	Red
	Yatırımların artışı finansman sorunlarına neden olur.	51,10	,00	Kabul
5	Ödenekler yetersiz gelmektedir.	22,61	,12	Red
	Kredi imkan ve koşulları hakkında yeterince bilgimiz var.	45,36	,00	Kabul
	Enflasyonun özsermayeyi eritmesi önemli sorundur.	55,28	,00	Kabul
6	Yatırım kararlarımızın alınmasında teşviklerin rolü vardır.	70,00	,00	Kabul
	Devletin öğrenci başına ödediği miktar yeterlidir.	45,19	,00	Kabul
	Öğrenci sayısına göre kurum sayısı fazladır.	44,37	,00	Kabul
7	Diğer maliyetlerdeki artış finansman sorunu yaratır.	80,61	,00	Kabul
	Yüksek enflasyon ve finansal istikrarsızlık finansman sorunu yaşamamıza neden olur.	30,87	,00	Kabul
	Devlet ödemeleri zamanında yerine getirmektedir.	36,11	,00	Kabul
9	Yatırım kredilerinin yeterli olduğunu düşünüyoruz.	22,66	,12	Red
	Devlet desteklerinden yeterince haberdarız.	41,95	,00	Kabul
10	Devletin belirlemiş olduğu kurum açma şartları yeterlidir.	41,12	,00	Kabul

Kurumların kuruluş yılları ile; F7, F8, F9, F10 kapsamında yer alan, “Öğrenci sayısına göre kurum sayısı fazladır” (Ki kare: 44,37: p:0,00), “Diğer maliyetlerdeki artış finansman sorununa neden olur” (Ki kare: 80,61: p:0,00), “Yüksek enflasyon ve finansal istikrarsızlık finansman sorunu yaşamamıza neden olur” (Ki kare: 30,87: p:0,00), “Devlet ödemeleri zamanında yerine getirmektedir” (Ki kare: 36,11: p:0,00), “Devlet desteklerinden yeterince haberdarız” (Ki kare: 41,95: p:0,00), “Devletin belirlemiş olduğu kurum açma şartları yeterlidir” (Ki kare: 41,12: p:0,00), görüşleri arasında istatistiksel bakımdan anlamlı ilişkilerin olduğu saptanmıştır (Tablo 6).

Kurumların faaliyet gösterdikleri iller ile; F1 ve F2 kapsamında yer alan “İşletme sermayesi yetersizliği sorun teşkil eder” (Ki kare: 35,41: p:0,00), “Özkaynak yaratamama finansal sorunlara neden olur” (Ki kare: 50,03: p:0,00), “Ortak sayısının fazla olması finansal sorunlara neden olur” (Ki kare: 45,56: p:0,00), “Öğrenci sayısı yetersizliği finansal sorunlara neden olur” (Ki kare: 67,28: p:0,00), “Nakit yaratamama finansal sorunlara neden olur” (Ki kare: 50,06: p:0,00), “Öz kaynak yetersizliği sorun teşkil eder” (Ki kare: 53,67: p:0,00), “Teminat yetersizliği nedeniyle kredi bulmada güçlük çekeriz” (Ki kare: 57,06: p:0,00), “Finansal yönetimdeki yetersizlikler sorun teşkil eder” (Ki kare: 39,46: p:0,00), “Yüksek faiz oranları sorun teşkil eder” (Ki kare: 50,50: p:0,00) “Kurumumuzda kredi bulamamak önemli sorun teşkil eder” (Ki kare: 50,02: p:0,00) görüşleri arasında istatistiksel bakımdan anlamlı ilişkilerin olduğu saptanmıştır (Tablo 7).

Tablo 7. Faaliyet Gösterilen İller ile Değişkenler Arasındaki Ki Kare Sonuçları

F		Pearson Ki Kare Değeri	Olasılık Değeri	Sonuç
1	İşletme sermayesi yetersizliği sorun teşkil eder.	35,41	,00	Kabul
	Özkaynak yaratamama sorunlara neden olur.	50,03	,00	Kabul
	Ortak sayısının fazlalığı finansal sorunlara neden olur.	45,56	,00	Kabul
	Öğrenci sayısı yetersizliği finansal soruna neden olur.	67,28	,00	Kabul
	Nakit yaratamama finansal sorunlara neden olur.	50,06	,00	Kabul
2	Öz kaynak yetersizliği sorun teşkil eder.	53,67	,00	Kabul
	Kredi bulmada güçlük çekeriz	57,06	,00	Kabul
	Finansal yönetimdeki yetersizlikler sorun yaratır.	39,46	,00	Kabul
	Faiz oranlarının yüksek olması sorun teşkil eder.	50,50	,00	Kabul
	Kurumumuzda kredi bulamamak önemli sorundur.	50,02	,00	Kabul
3	Yatırım indirimleri yetersiz gelmektedir.	74,08	,00	Kabul
	Ödeneklerin zamanında ödenmemesi sorun yaratır.	44,77	,00	Kabul
	Kurum açma şartları ağırlaştırılmalıdır.	53,66	,00	Kabul
	Ulaşım için ek ödenek olmaması önemli sorundur.	49,60	,00	Kabul
4	Kurumumuza verilen kredi miktarı yeterlidir.	49,52	,00	Kabul
	Kredi geri ödeme süreleri yeterli değildir.	46,04	,00	Kabul
	Kredi bulamama finansal sorunlara neden olur.	38,18	,00	Kabul
	Yatırımların artışı finansman sorunlarına neden olur.	39,25	,00	Kabul
5	Ödenekler yetersiz gelmektedir.	48,08	,00	Kabul
	Kredi imkân ve koşulları hakkında yeterince bilgimiz var.	22,73	,12	Red
	Enflasyonun özsermayeyi eritmesi önemli sorundur.	46,43	,00	Kabul
6	Yatırım kararlarımızın alınmasında teşviklerin rolü vardır.	39,42	,00	Kabul
	Devletin öğrenci başına ödediği miktar yeterlidir.	39,58	,00	Kabul
7	Öğrenci sayısına göre kurum sayısı fazladır.	53,25	,00	Kabul
	Diğer maliyetlerdeki artış finansman sorunu yaratır.	32,81	,00	Kabul
	Yüksek enflasyon ve finansal istikrarsızlık finansman sorunu yaşamamıza neden olur.	16,79	,15	Red
8	Devlet ödemeleri zamanında yerine getirmektedir.	38,97	,00	Kabul
9	Yatırım kredilerinin yeterli olduğunu düşünüyoruz.	28,30	,01	Kabul
	Devlet desteklerinden yeterince haberdarız.	40,13	,00	Kabul
10	Devletin belirlemiş olduğu kurum açma şartları yeterlidir.	48,66	,00	Kabul

Kurumların faaliyet gösterdikleri iller ile; F3, F4, F5, F6, F7, F8, F9, F10 kapsamında yer alan “Yatırım indirimleri yetersiz gelmektedir” (Ki kare: 74,08: p:0,00), “Ödeneklerin zamanında ödenmemesi sorun teşkil eder” (Ki kare: 44,77: p:0,00) “Kurum açma şartları ağırlaştırılmalıdır” (Ki kare: 53,66: p:0,00), “Ulaşım için ek ödenek olmaması önemli sorundur” (Ki kare: 49,60: p:0,00), “Kurumumuza verilen kredi miktarı yeterlidir” (Ki kare:49,52: p:0,00), “Kredi geri ödeme süreleri yeterli değildir” (Ki kare: 46,04: p:0,00), “Kredi bulamama finansal sorunlara neden olur” (Ki kare: 38,18: p:0,00), “Yatırımların artışı finansman sorunlara neden olur” (Ki kare: 39,25: p:0,00), “Ödenekler yetersiz gelmektedir” (Ki kare: 48,08: p:0,00), “Enflasyonun özsermayeyi eritmesi sorun teşkil eder” (Ki kare: 46,43: p:0,00), “Yatırım kararlarımızın alınmasında teşviklerin rolü vardır” (Ki kare: 39,42: p:0,00), “Devletin öğrenci başına ödediği miktar yeterlidir” (Ki kare: 39,58: p:0,00), “Öğrenci sayısına göre kurum sayısı fazladır” (Ki kare: 53,25: p:0,00), “Diğer maliyetlerdeki artış finansman sorununa neden olur” (Ki kare: 32,81: p:0,00), “Devlet ödemeleri zamanında yerine getirmektedir” (Ki kare: 38,97: p:0,02), “Devlet desteklerinden yeterince haberdarız” (Ki kare: 40,13: p:0,00), “Devletin belirlemiş olduğu kurum açma şartları yeterlidir” (Ki kare: 48,66: p:0,00) görüşleri arasında istatistiksel bakımdan anlamlı ilişkilerin olduğu saptanmıştır (Tablo 7).

Kurumların öğrenci sayıları ile; F1, F2 kapsamında yer alan “İşletme sermayesi yetersizliği sorun teşkil eder” (Ki kare: 26,45: p:0,00), “Özkaynak yaratamama finansal sorunlara neden olur” (Ki kare: 48,12: p:0,00), “Ortak sayısının fazla olması finansal sorunlara neden olur” (Ki kare: 45,56: p:0,00), “Öğrenci sayısı yetersizliği finansal sorunlara neden olur” (Ki kare:

67,28: p:0,00), “Nakit para sağlayamama finansal sorunlara neden olur” (Ki kare: 33,95: p:0,00), “Öz kaynak yetersizliği önemli sorun teşkil eder” (Ki kare: 23,49: p:0,02), “Teminat yetersizliği nedeniyle kredi bulmada güçlük çekeriz” (Ki kare: 39,83: p:0,00), “Finansal yönetimdeki yetersizlikler sorun teşkil eder” (Ki kare: 40,14: p:0,00), “Yüksek faiz oranları nedeniyle kredi bulmada güçlük çekeriz” (Ki kare: 19,42: p:0,07), “Kurumumuzda kredi bulamamak önemli sorun teşkil eder” (Ki kare: 29,85: p:0,00) görüşleri arasında istatistiksel bakımdan anlamlı ilişkilerin olduğu saptanmıştır (Tablo 8).

Tablo 8. Öğrenci Sayıları ile Değişkenler Arasındaki Ki Kare Analiz Sonuçları

F		Pearson Ki Kare Değeri	Olasılık Değeri	Sonuç
1	İşletme sermayesi yetersizliği sorun teşkil eder.	26,45	,00	Kabul
	Özkaynak yaratamama sorunlara neden olur.	48,12	,00	Kabul
	Ortak sayısının fazlalığı finansal sorunlara neden olur.	45,56	,00	Kabul
	Öğrenci sayısı yetersizliği finansal soruna neden olur.	67,28	,00	Kabul
	Nakit yaratamama finansal sorunlara neden olur.	33,95	,00	Kabul
2	Öz kaynak yetersizliği sorun teşkil eder.	23,49	,02	Kabul
	Kredi bulmada güçlük çekeriz	39,83	,00	Kabul
	Finansal yönetimdeki yetersizlikler sorun yaratır.	40,14	,00	Kabul
	Faiz oranlarının yüksek olması sorun teşkil eder.	19,47	,07	Kabul
	Kurumumuzda kredi bulamamak önemli sorundur.	29,85	,00	Kabul
3	Yatırım indirimleri yetersiz gelmektedir.	77,50	,00	Kabul
	Ödeneklerin zamanında ödenmemesi sorun yaratır.	18,08	,11	Red
	Kurum açma şartları ağırlaştırılmalıdır.	53,66	,00	Kabul
	Ulaşım için ek ödenek olmaması önemli sorundur.	9,91	,39	Red
4	Kurumumuza verilen kredi miktarı yeterlidir.	43,73	,00	Kabul
	Kredi geri ödeme süreleri yeterli değildir.	23,54	,02	Kabul
	Kredi bulamama finansal sorunlara neden olur.	19,40	,07	Kabul
	Yatırımların artışı finansman sorunlarına neden olur.	35,76	,00	Kabul
5	Ödenekler yetersiz gelmektedir.	21,72	,04	Kabul
	Kredi imkan ve koşulları hakkında yeterince bilgimiz var.	27,78	,00	Kabul
	Enflasyonun özsermayeyi eritmesi önemli sorundur.	20,61	,05	Kabul
6	Yatırım kararlarımızın alınmasında teşviklerin rolü vardır.	23,20	,02	Kabul
	Devletin öğrenci başına ödediği miktar yeterlidir.	24,39	,01	Kabul
7	Öğrenci sayısına göre kurum sayısı fazladır.	42,81	,00	Kabul
	Diğer maliyetlerdeki artış finansman sorunu yaratır.	19,37	,08	Kabul
	Yüksek enflasyon ve finansal istikrarsızlık finansman sorunu yaşamamıza neden olur.	19,10	,02	Kabul
8	Devlet ödemeleri zamanında yerine getirmektedir.	20,88	,05	Kabul
9	Yatırım kredilerinin yeterli olduğunu düşünüyoruz.	30,83	,00	Kabul
	Devlet desteklerinden yeterince haberdarız.	29,90	,00	Kabul
10	Devletin belirlemiş olduğu kurum açma şartları yeterlidir.	23,87	,02	Kabul

Kurumların öğrenci sayıları ile; F3, F4, F5, F6, F7, F8, F9, F10 kapsamında yer alan “Yatırım indirimleri yetersiz gelmektedir” (Ki kare: 77,50: p:0,00), “Kurum açma şartları ağırlaştırılmalıdır” (Ki kare: 53,66: p:0,00), “Kurumumuza verilen kredi miktarı yeterlidir” (Ki kare:43,73: p:0,00), “Kredi geri ödeme süreleri yeterli değildir” (Ki kare: 23,54: p:0,02), “Kredi bulamama finansal sorunlara neden olur” (Ki kare: 19,40,18: p:0,07), “Yatırımların artışı finansman sorunu yaşamamıza neden olur.” (Ki kare: 35,76: p:0,00), “Ödenekler yetersiz gelmektedir” (Ki kare: 21,72: p:0,04), “Kredi imkanları ve koşulları hakkında yeterince bilgimiz var” (Ki kare: 27,78: p:0,00), “Enflasyonun özsermayeyi eritmesi önemli sorun teşkil eder” (Ki kare: 20,61: p:0,05), “Yatırım kararlarımızın alınmasında teşviklerin rolü vardır” (Ki kare: 23,20: p:0,02), “Devletin öğrenci başına ödediği miktar yeterlidir” (Ki kare: 24,39: p:0,01), “Öğrenci sayısına göre kurum sayısı fazladır” (Ki kare: 42,81: p:0,00), “Diğer maliyetlerdeki artış finansman sorunu” (Ki kare: 19,37: p:0,08) görüşü arasında %10, “Yüksek enflasyon ve finansal istikrarsızlık finansman sorunu yaşamamıza neden olur” (Ki kare: 19,10: p:0,02) görüşü arasında %5, “Devlet ödemeleri zamanında

yerine getirmektedir” (Ki kare: 20,88 p:0,05) görüşü arasında %5, “Yatırım kredilerinin yeterli olduğunu düşünüyoruz” (Ki kare: 30,83 p:0,005) görüşü arasında %1, “Devlet desteklerinden yeterince haberdarız” (Ki kare: 29,20: p:0,00) görüşü arasında %1, “Devletin belirlemiş olduğu kurum açma şartları yeterlidir” (Ki kare: 23,87: p:0,02) görüşleri arasında istatistiksel bakımdan anlamlı ilişkilerin olduğu saptanmıştır (Tablo 8).

7. SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye’de genellikle özel teşebbüs ile kurulan ve Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler (KOBİ) şeklinde yapılandıkları görülen Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezleri’nin finansal sorunlarının tespit edilmesi bu çalışmada amaçlanmıştır. Bu amaçla Orta Karadeniz bölgesinde yer alan Samsun, Amasya, Tokat, Çorum ve Ordu illerinde faaliyet gösteren Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezleri ile gerçekleştirilen anketler yolu ile araştırma verileri elde edilmiştir. Veriler Açımlayıcı Faktör Analizine tabi tutulmuş, analiz sonucunda toplam varyansın %74’ünü açıklayan on adet faktör ve 30 adet değişken belirlenmiştir. Bu faktörler,

- F1: Finansal Sorunların Birinci Derece Kaynakları ile İlgili Faktörler
- F2: Kredi Temini ile İlgili Faktörler
- F3: Devlet Destekleri ile İlgili Faktörler
- F4: Kredi Koşulları ile İlgili Faktörler
- F5: Ekonomik Koşullar ve İstikrar ile İlgili Faktörler
- F6: Teşvik ve Ödenekler ile İlgili Faktörler
- F7: Diğer Maliyetlerle ile İlgili Faktörler
- F8: Ödemelerin Zamanında Yerine Getirilmesi ile İlgili Faktörler
- F9: Devlet Destekleri Hakkında Bilgi Sahibi Olma Durumu
- F10: Kurum Açma Şartlarının Yeterliliği ile İlgili Faktörler

Orta Karadeniz Bölgesi’nde faaliyet gösteren Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerinin 2000’li yıllarda ortaya çıkmaya başladıkları, özellikle de 2006 yılı sonrasında bu kurumların sayılarının dikkate değer şekilde arttığı araştırma sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu kurumların hukuki yapılarının genellikle Limited Şirket şeklinde olduğu ve büyük çoğunluğunun Samsun’da faaliyet gösterdikleri belirlenmiştir. Bu kurumlarda öğrenci sayılarının ortalama olarak 100 ile 400 arasında olduğu, personel sayılarının ise 11 ile 30 arasında değiştiği saptanmıştır. Araştırmaya konu olan kurumların genellikle özkaynaklarla finanse edildikleri, bununla birlikte çok azının KOBİ’ler için sağlanan vergi muafiyetlerinden ve bankaların sağladığı KOBİ kredilerinden yararlandıkları ortaya çıkmıştır. Bu kurumlarda işletme sermayesinin genellikle yetersiz olduğu, bu işletmeler için planlanan devlet ödeneklerinin ve yatırım indirimlerinin yeterli gelmediği, bununla birlikte mevcut ödeneklerinde devlet tarafından zamanında verilmemesinden kaynaklanan bazı finansal sıkıntılarla da yüz yüze kaldıkları ortaya çıkmıştır. Ayrıca bu kurumların faiz oranlarının yüksekliği ve teminat yetersizliği nedeni ile kredi bulmada güçlük yaşadıkları, bununla birlikte diğer maliyetlerdeki artışların da finansal planlamayı olumsuz yönde etkilediği saptanmıştır. Öğrenci sayısına göre kurum sayısının fazla olması, diğer bir ifade ile öğrenci sayısındaki yetersizliğin işletme gelirlerini olumsuz yönde etkilediği ortaya çıkmıştır. Ayrıca bu kurumlarda devletin öğrenci başına ödediği saatlik ödemenin miktarının yeterli olmadığı da anketler sonucunda ortaya çıkmıştır. Kurumların kısa vadede yeteri kadar nakit fon yaratamadıkları, devletin belirlemiş olduğu kurum açma şartlarının da yeterli olmadığı, ayrıca yatırım kararlarının alınmasında teşviklerin rolünün bulunmadığı ortaya çıkmıştır.

Her ne kadar araştırmaya konu olan kurumların en somut finansal problemi finansman sağlamakla ilgili gibi görünse de, doğru uygulanmayan bir finans yönetimi finansman

problemi çözüle bile işletmenin bulduğu kaynağı kâra dönüştürmek için nasıl kullanacağına ve elde edilen kârın nasıl değerlendirileceğine kadarki geniş yelpazedeki bütün kararlarda hatalar yapmasına sebep olacaktır. Bu durum ise mikro ölçekteki sorunları sürekli olarak ileriye taşıyacaktır. Bu sebeple bu kurumlarda karşılaşılan kronik finansal sorunların üstesinden gelinebilmesi için finansal yönetim bilincinin doğru yerleştirilmesi ve finansal yönetimin doğru uygulanması gerekmektedir. Bununla birlikte ekonomik koşullar ve enflasyondaki değişimler dikkate alınarak, bu kurumlara için devletin sağladığı öğrenci başına ödeneklerde iyileştirmeler yapılması, ulaşım ve servis imkânı sağlayan kurumlar için devletin ek ödenekler sağlaması ve bu kurumlara düşük maliyetli ve daha iyi koşullarda kredilerin sağlanması gerekmektedir. Bu konuda en büyük görev de devlete düşmektedir. Finansman kaynaklarının etkin ve verimli kullanılmaması, hükümet tarafından doğru stratejinin izlenmesine rağmen problemin giderilememesine sebep olacaktır. Bu durum göz önüne alınarak, kurum açma koşullarının tekrar gözden geçirilerek, mevcut kurumların iyileştirilmesi için teşvik ve denetimlerin artırılması gerekmektedir.

Bu çalışmanın sadece Orta Karadeniz Bölgesinde faaliyet gösteren Özel Eğitim ve Rehabilitasyon kurumlarını kapsıyor olması araştırmanın kısıtını teşkil etmektedir. Gerçekleştirilen bu araştırmanın farklı iller, bölgeler ve hatta ulusal düzeyde tüm KOBİ'leri kapsayacak şekilde kapsamı genişletilebilir. Bu çalışmada Açıklayıcı faktör analizi ve devamında ise Ki kare analizleri kullanılmıştır. Bu konuda ileri de yapılacak olan çalışmalarda farklı analiz yöntemleri kullanılarak, farklı kriterler açısından da değerlendirmeler yapılabilir.

KAYNAKÇA

1. AKBULAK, Y. (2022). KOBİ'lerin Sınıflandırılmasında Son Durum, <https://legal.com.tr/blog/genel/kobilerin-siniflandirilmasinda-son-durum/?ysclid=l2iumdcopz>, 30 03.2022.
2. AKÇAMETE, G. (2008). "Özel Eğitimde Yeni Yaklaşımlar". Cumhuriyetimizin Kuruluş Felsefesinin Öngördüğü Eğitim. Ed. ÇINAR, İ. ve ŞAHBAZ, N. K. Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşunun 100. Yılında Eğitim Kurultayı Malatya: İnönü Üniversitesi Matbaası.
3. AKBULUT, R. ve SANCAR, M. F. (2012). "Şanlıurfa'daki Özel Eğitim Kurumlarında Yatırım ve İşletme Döneminde Sürdürülebilir Kaynak Yönetimi", Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, 7(1): 103-142.
4. ALGOZZİNE, R. ve YSSELDYKE J. E. (2006). The Fundamentals of Special Education, Corwin Press, California, <https://books.google.com.tr/books?id=Ng1EBAAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=tr#v=onepage&q&f=false>, 20.04.2022.
5. ATAY, M. (2014). "KOBİ'lerin Türkiye'de Bankalarla Yaşadığı Finansal Sorunlar ve Çözüm Önerileri", Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, 3(6), 1-7.
6. AYDIN, N. (2004). Finansal Yönetim. Ed. N. AYDIN. Finansal Yönetim ve Fonksiyonları, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
7. BALI S. ve GÜMRÜKÇÜ Ö. (2017). "KOBİ'lerde Finansal Yönetim Tekniklerinin Uygulanması ve Trabzon İli Gıda İşletmeleri Üzerine Bir Anket Çalışması", The Journal Of Academic Social Sciences 46(46): 1-21
8. BARUT, Y. (2011). Özel Eğitim. (Ed.) Y. BARUT. Özel Eğitim ve Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar (s.13-37). Lisans Yayıncılık, İstanbul,

9. BAYRAKTAR, S. ve KÖSE Y. (2004). KOBİ'lerin Finansmanı ve Finansal Sorunları: Zonguldak Örneği, İktisat İşletme ve Finans Dergisi, 218, 1-19.
10. ÇETİN, C. (1996). Yeniden Yapılanma, Girişimcilik, Küçük ve Orta Boy İşletmeler ve Bunların Özendirilmesi. İstanbul: Der Yayınları.
11. DEMİR, Ö., AYDIN, D. ve SEZGİN, E. E. (2019). “KOBİ'lerin Finansal Sorunlarının İncelenmesinde Dış Kaynağın Rolü”, Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 7(2), 225-233.
12. DZİUBAN, C. D. ve SHİRKEY, E. C. (1974). “When Is A Correlation Matrix Appropriate For Factor Analysis? Some Decision Rules”. Psychological Bulletin, 81(6), 358. <https://doi.org/10.1037/h0036316>.
13. ERİPEK, S. (2005). “Özel Gereksinimi Olan Çocuklar ve Özel Eğitim”, Standard Ekonomik ve Teknik Dergi, 44(525), 14-19.
14. HAZİNE VE MALİYE BAKANLIĞI 2020 Yılı Özel Eğitime İhtiyaç Duyan Bireylere Verilecek Eğitim Desteği Tutarlarına İlişkin Tebliğ (5 Şubat 2020). Resmî Gazete, 31030.
15. İRAZ, R. (2005). “İşletmelerde Bilgi Yönetiminin Yenilik ve Rekabet Gücü Üzerindeki Etkileri”. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 19(1), 243-258.
16. KARACİBİOĞLU, S. R. (2007). “KOBİ'lerin Finansman Sorunları ve Çözüm Önerileri: Muğla Örneği”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Aydın.
17. KAYGUSUZ, M. (2012). Yöneticiler İçin Finansal Yönetim ve Finansal Piyasalar, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.
18. KIRCAALİ-İFTAR, G. (1998). Özel Eğitim. (Ed.) S. ERİPEK. Özel Gereksinimli Bireyler ve Özel Eğitim, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
19. KORUCU, N. (2005). Türkiye'de Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Hizmeti Veren Kurumların Karşılaştığı Güçlüklerin Analizi Kurum Sahipleri, Müdür, Öğretmen ve Aileler Açısından, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.
20. KUTLU, H. A. ve DEMİRCİ, N. S. (2007). “KOBİ'lerin Finansal Sorunları ve Çözüm Önerileri”, 4. KOBİ'ler ve Verimlilik Kongresi, İstanbul Kültür Üniversitesi, 187-198.
21. MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI ÖZEL EĞİTİM KURUMLARI YÖNETMELİĞİ (ÖEKY) (18 Mayıs 2012). Resmî Gazete, 28296.
22. MİLLÎ EĞİTİM TEMEL KANUNU (14 Haziran 1973). Resmî Gazete 1739/14574.
23. MÜFTÜOĞLU, T. (1991). Türkiye'de Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler, Sorunlar ve Öneriler. Ankara.
24. ÖZEL EĞİTİM HİZMETLERİ YÖNETMELİĞİ (7 Temmuz 2018). Resmî Gazete, 30471.
25. SART, H., BARIŞ, S., SARIŞIK, Y., DÜŞKÜN, Y. (2016). “Engeli Olan Çocukların Türkiye'de Eğitime Erişimi: Durum Analizi”, Eğitim Reformu Girişimi. ISBN: 978-605-9178-42-6.
26. SAMUELS, P., MARSHALL, E. (2015). “Checking Normality For Parametric Tests In Spss”. Stats tutor: Community Project. Birmingham City University and Sheffield Hallam University. https://www.sheffield.ac.uk/polopoly_fs/1.579181!/file/stcp-marshallsamuels-NormalityS.pdf, 20.03.2022.

27. TOKGÖZ, S., (2007). Özel Eğitim Kurumlarında Yatırım ve İşletme Döneminde Sürdürülebilir Kaynak Yönetimi, Marmara Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
28. TORLAK, Ö. ve UÇKUN, N. (2005). “Eskişehir’deki KOBİ’lerin Pazarlama ve Finansman Sorunları Arakesiti”. Sosyal Bilimler Dergisi,1:199-215.
29. USTASÜLEYMAN, T. (2008). “Çevikliğin İşletme Performansına Etkisine Yönelik Yapısal Bir Model Önerisi”. Gazi İİBF Dergisi, 10(2), 161-178.
30. USTASÜLEYMAN, T. ve ÇANKAYA, F. (2009). The Impact of Time Based Manufacturing Practices on Competitive Capabilities of Manufacturing Firms in Turkey. 6th Advances in Global Business Research, 6(1), 318-327.
31. YERDELEN-KAYGIN C. ve YILMAZ T. (2019). “KOBİ’lerin Finansal Sorunları Üzerine Bir Araştırma: Kars İli Örneği”, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 8(4), 3314-3336.
32. VURAN, S. ve ÜNLÜ, E. (2012). Özel Eğitim (Ed.) S. VURAN. Türkiye’de Özel Gereksinimli Çocukların Eğitimi ile İlgili Örgütlenme ve Mevzuat, Maya Akademi, Ankara.
33. YÖRÜK, N. Ve BAN Ü. (2003). KOBİ’lerin Finansman Sorunları ve Finansman Sorunlarının Kaynaklarının Belirlenmesine Yönelik Uygulama. Ankara, Gazi Kitabevi.
34. ZENGİN Y. ve AYKIRI, M. (2012). “Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerde (KOBİ) Finansal Sorunlar: Kars İlinde Bir Uygulama”, KAÜ-İİBF Dergisi, 3(3), 91-116.

OECD ÜLKELERİNİN İNOVASYON PERFORMANSLARININ CRITIC TEMELLİ OCRA YÖNTEMİYLE DEĞERLENDİRİLMESİ

EVALUATION OF INNOVATION PERFORMANCES OF OECD COUNTRIES BY CRITIC-BASED OCRA METHOD

Hatice DOĞAN*

* Dr. Öğr. Üyesi, Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Pazarlama ve Reklamcılık Bölümü, hatice.dogan@giresun.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-5952-5229>

ÖZ

Teknolojik gelişmelerin, küreselleşmenin ve rekabet seviyelerinin her geçen gün arttığı bir ortamda inovasyon faaliyetleri, bu faaliyetlerin performansları ve verimlilikleri giderek önem kazanmaktadır. Ülkelerin inovasyon verimliliklerindeki ve performanslarındaki başarı, sürekli gelişme gösteren teknolojiye sağladıkları uyumu göstermektedir. Dolayısıyla ülkelerin ekonomik gelişmişliğini ve rekabet gücünü artırabilmesi için inovasyon faaliyetlerinde yüksek başarı göstermesi gerekmektedir. Bu çalışmanın amacı, OECD üyesi ülkelerin 2021 yılı inovasyon performanslarını ölçmektir. Çalışmada kriterlerin önem dereceleri CRITIC yöntemi ile belirlenmiş, ardından ülkelerin inovasyon performansları OCRA yöntemi ile değerlendirilmiştir. Küresel İnovasyon Endeksi raporunda yer alan; kurumlar, beşeri sermaye ve araştırma, altyapı, piyasaların gelişmişliği, ticari gelişmişlik, yaratıcı çıktılar, bilgi ve teknoloji çıktıları kriterlerine ait yirmi bir alt kriter kullanılmıştır. Analiz sonucuna göre en önemli alt kriterlerin ekolojik sürdürülebilirlik olduğu belirlenmiştir. İsviçre, İsveç ve ABD küresel inovasyon performansı bakımından en iyi performansı gösteren ülkeler olmuştur. Bununla birlikte en düşük inovasyon performansı sergileyen ülkeler ise Kolombiya, Şili ve Kosta Rika olmuştur.

Anahtar Kelimeler: İnovasyon, İnovasyon Performansı, CRITIC, OCRA, Çok Kriterli Karar Verme.

Jel Kodları: L26, O18, R11, B21.

ABSTRACT

The efficiency and performances of innovation activities are becoming more important in a world where technical advancements, globalization, and competitiveness levels are increasing day by day. The success of the countries in their innovation efficiency and performance shows their adaptation to the constantly developing technology. Thus, countries need to perform high success in innovation activities in order to increase their economic development and competitiveness. The aim of this study is to measure the innovation performance of member countries of OECD in 2021. In the study, the importance levels of the criteria were determined by the CRITIC method, and then the innovation performances of the countries were evaluated with the OCRA method. In the Global Innovation Index report; twenty-one sub-criteria of institutions, human capital and research, infrastructure, market sophistication, business sophistication, creative outputs, knowledge and technology outputs were used. According to the results of the analysis, it was determined that the most important sub-criteria was ecological sustainability. Switzerland, Sweden and the USA were the top performers in terms of global innovation performance. In addition, the countries with the lowest innovation performance were Colombia, Chile and Costa Rica.

Keywords: Innovation, Innovation Performance, CRITIC, OCRA, Multi Criteria Decision Making.

Jel Codes: O30, O50, D81.

1. GİRİŞ

Yaşanan teknolojik gelişmeler ve küreselleşmeyle birlikte işletmeler ve ülkeler arasındaki rekabet giderek artmaktadır. Yoğun rekabet ortamında işletmelerde olduğu gibi ülkelerin de ekonomik açıdan üstünlük sağlayabilmek ve belirledikleri amaçlara ulaşabilmek için yaşanan değişimlere uyum sağlamaları oldukça önemlidir. Ülkelerin rekabet gücünü artırabilmesi ve güçlü bir ekonomik sistem oluşturabilmesi için üretim ve inovasyon faaliyetlerini arttırmaları gerekmektedir. Özellikle son yıllarda ülkelerin rekabet avantajı yakalayabilmelerinde inovasyon faaliyetleri kritik bir unsur olarak ön plana çıkmaktadır (Aras vd., 2014: 76). Sürekli değişimlerin yaşandığı günümüz ekonomisinde ekonomik büyümeyi etkileyen pek çok faktör olmakla birlikte büyümenin en iyi belirleyicisini teknoloji, teknolojinin en iyi belirleyicisini ise inovasyon oluşturmaktadır. İnovasyon faaliyetleriyle piyasaya yeni ürünler sunulmakta, üretim süreçleri yeniden tasarlanmakta, ekonomik değer yaratılmakta ve ekonomik olarak rekabet gücü artırılmaktadır. Ekonomik büyümenin ve rekabet gücünün sağlanabilmesinde inovasyon faaliyetleri büyük önem taşımakta ve günümüzde sürdürülebilir bir ekonomi için inovasyon faaliyetlerinin önemi giderek artmaktadır (Dam, 2017: 95; Kijek ve Kijek, 2010: 93).

İnovasyon, “işletme içi uygulamalarda, işyeri organizasyonunda veya dış ilişkilerde yeni veya önemli ölçüde iyileştirilmiş bir ürünün (mal veya hizmet) veya sürecin, yeni bir pazarlama yönteminin ya da yeni bir organizasyonel yöntemin gerçekleştirilmesi” olarak tanımlanmaktadır. Bir inovasyon için temel gereklilik, ürünün, sürecin, pazarlama yönteminin veya organizasyon yönteminin işletme için yeni olmasıdır. Joseph Schumpeter ekonomik kalkınmanın, yeni teknolojilerin eski teknolojilerin yerini aldığı, inovasyon faaliyetleriyle yönlendirildiğini belirtmiş ve inovasyonu “yaratıcı yıkım” olarak ifade etmiştir (OECD-Eurostst, 2005: 29-46).

İnovasyon faaliyetleri, yeniliklerin uygulanmasına imkân sağlayan, amaçlanan bilimsel, teknolojik, organizasyonel, finansal ve ticari adımların tamamı olarak tanımlanmaktadır. Temelde ürün inovasyonları, süreç inovasyonları, pazarlama inovasyonları ve organizasyonel inovasyonlar olmak üzere dört inovasyon türü vardır (OECD-Eurostst, 2005: 47). İnovasyon faaliyetleri hem işletmelerin hem de ülkelerin rakiplerine karşı üstünlük sağlayabilmelerinde, rekabet edebilmelerinde, üretimi artırabilmelerinde, üretim tekniklerini geliştirebilmelerinde, istihdamı sağlayabilmelerinde, teknolojiye erişimi kolaylaştırmalarında, yaşam standartlarını iyileştirmelerinde, etkin ve sürdürülebilir ekonomik büyümeyi gerçekleştirilebilmelerinde oldukça önemlidir (Taş, 2017: 101).

Ülke ekonomisinin güçlendirilmesinde ve diğer ülkelere olan bağımlılıkların azaltılabilmesinde inovasyon faaliyetleri kritik öneme sahiptir. Bu nedenle ülkeler inovasyon faaliyetleri için ciddi yatırımlar yapmakta, yeni teknolojiler geliştirmek için çaba harcamakta ve bunların sonucunda ise elde ettikleri çıktılarını yüksek fiyattan diğer ülkelere satmayı amaçlamaktadırlar. İnovasyon faaliyetleri için yapılan yatırımların etkin ve verimli bir şekilde değerlendirilip değerlendirilmediğini tespit edebilmek için ülkelerin inovasyon performanslarının ölçülmesi gerekmektedir. Ülkeler inovasyon performanslarını ölçerek diğer ülkeler ile kıyaslama yapma imkânı bulabilmekte, mevcut durumlarını değerlendirebilmekte, hedeflenen konumda olup olmadıklarını, güçlü ve zayıf yönlerini, kapasitelerini ve yeteneklerini belirleyebilmektedirler. Ülkeler inovasyon performanslarını ölçerek, gelecek dönemlerde inovasyon faaliyetlerindeki araç, gereç, yöntem ve stratejileri iyileştirme imkânı bulacaklardır. Bu nedenle ülkelerin kendi içerisinde veya diğer ülkelerle inovasyon performanslarının karşılaştırılması oldukça önem arz etmektedir. İnovasyon performansı yüksek olan ülkelerle işbirliklerine gitmek ve girişimlerde bulunmak ülkelerin

inovasyon performanslarını geliştirmelerine katkı sağlayacaktır (Ayçin ve Çakın, 2019: 327-328; Altıntaş, 2020: 1051-1052).

Ülkelerin inovasyon performanslarını ölçmek amacıyla literatürde kabul görmüş çeşitli endeksler yer almakta ve bu endeksler ülkelerin inovasyon performanslarını karşılaştırmakta ve bu performanslara göre ülkeleri sıralamaktadır. İnovasyon endeksleri, inovasyon performansındaki gelişmeleri ölçmekte ve uzun vadede sürdürülebilir güçlü ekonomik bir yapının tesisine katkı sağlamaktadır (Wonglimpiyarat, 2010: 247). Avrupa Birliği-İnovasyon Birliği Çalışması (EUSI), İnovasyon Kapasitesi Endeksi (ICI), Küresel Rekabetçilik Raporu (GCR), İnovasyon Birliği Skor Tahtası ve Küresel İnovasyon Endeksi (GII) bu endekslerden bazılarıdır (Aras vd., 2014: 88; İnel ve Türker, 2016: 150). Uluslararası literatürde en çok kullanılan endekslerden biri olan Küresel İnovasyon Endeksi (GII), 2007 yılında INSEAD (Institut European d'Administration des Affaires) üniversitesi tarafından yayınlanmaya başlanmıştır. Ardından 2011 yılında Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü (WIPO- World Intellectual Property Organization) ve 2013 yılında Cornell Üniversitesi'nin katılımı ile yayımlanmaya başlanmış ve 2020 yılına kadar devam etmiştir. 2021 yılından itibaren ise GII danışma kurulu, WIPO tarafından Portulans Enstitüsü ve çeşitli kurumsal ortaklıklar ile birlikte yayımlanmaktadır. 2021 yılı GII raporunda, dünya nüfusunun % 94,3'ünü, dünya gayri safi yurtiçi hasılabın % 99'unu temsil eden ve 132 ülkenin yıl içerisindeki inovasyon performansları belirlenmiş ve sıralaması yapılmıştır. Küresel İnovasyon Endeksi, inovasyon girdi alt endeksi ve inovasyon çıktı alt endeksinden oluşmaktadır. Girdi alt endeksi; kurumlar, beşeri sermaye ve araştırma, altyapı, piyasaların gelişmişliği ve ticari gelişmişlik olmak üzere beş kriterden oluşmaktadır. Her bir kriterin üç alt kriteri olmak üzere endekste toplam on beş alt kriter yer almaktadır. Bu alt kriterler; politik çevre, yasal çevre, iş çevresi, eğitim, yükseköğretim, Ar-Ge, bilgi ve iletişim teknolojileri (BİT), genel altyapı, ekolojik sürdürülebilirlik, kredi, yatırım, ticaret ve rekabet, bilgi çalışanları, inovasyon bağlantıları ve bilgi emilimidir. Çıktı alt endeksi ise bilgi ve teknoloji çıktıları ile yaratıcı çıktılar olmak üzere iki kriterden ve altı alt kriterden oluşmaktadır. Bu alt kriterler; bilgi yaratma, bilginin etkisi, bilginin yayılması, maddi olmayan varlıklar, çevrimiçi yaratıcılık ve yaratıcı mal ve hizmetlerdir (GII, 2022: 176).

Bu çalışmanın amacı, güçlü ekonomileri içerisinde bulunduran OECD ülkelerinin inovasyon performanslarını ölçmektir. Ülkelerin inovasyon performanslarını ölçebilmek için Küresel İnovasyon Endeksi'nde yer alan kriterlere ilişkin alt kriterler dikkate alınmıştır. Bu alt kriterlerin önem dereceleri CRITIC yöntemiyle belirlenmiş ve seçilmiş ülkelerin 2021 yılı inovasyon performansları OCRA yöntemiyle sıralanmıştır. Çalışmada giriş bölümünden sonraki kısımda inovasyon performans ölçümüne yönelik yapılmış çalışmalara, ardından kullanılan yöntemlere ilişkin teorik bilgilere, çalışmada kullanılan kriterlere, analiz çözümlerine ve son kısımda ise sonuç ve önerilere yer verilmiştir.

2. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Kijek ve Kijek (2010), Kanonik korelasyon analizi ile yirmi iki Avrupa Birliği üyesi ülkenin inovasyonun girdi ve çıktı kriterleri arasındaki ilişkiyi ölçmüşlerdir. Çalışmada on girdi ve dört çıktı olmak üzere toplam on dört kriter kullanılmıştır. Patent başvuru faaliyetlerinde, Ar-Ge'ye yapılan yurtiçi harcamaların ve geniş bant erişim oranının önemli olduğu, Ar-Ge harcamalarının patent eğilimi üzerindeki olumlu etkisinin hipotezle tutarlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Hancıoğlu (2016), Küresel İnovasyon Endeksi'nde yer alan inovasyon girdi ve çıktı alt endeksini baz almış ve OECD ülkelerinin 2011-2015 yılları içerisindeki verilerini kullanarak

kriterler arasındaki ilişkiyi kanonik korelasyon analizi yardımı ile ölçmüştür. Analiz sonucuna göre değişkenler kümesi arasında anlamlı bir ilişki olduğu ifade edilmiştir.

Sohn vd. (2016), Küresel İnovasyon Endeksi'nde yer alan girdi ve çıktı değişkenlerini kullanarak ülkelerin inovasyon kabiliyetini ve verimlilik seviyelerini belirlemek için yapısal eşitlik modelini uygulamışlar ve yeni bir model önerisinde bulunmuşlardır. Küresel İnovasyon Endeksi 2013 verileri kullanılarak ticari gelişmişliğin ve altyapının çıktı üzerinde doğrudan ve dolaylı etkilere sahip olduğu belirtilmiştir.

Ay Türkmen ve Aynaoglu (2017), Küresel Rekabet Endeksi ile Küresel İnovasyon Endeksi arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla regresyon analizini kullandıkları çalışmalarında, 2009-2017 yılına ait verileri analiz etmişlerdir. Analiz sonucuna göre yüksek eğitim ve öğretim, inovasyon ve emek piyasası etkinliği arasında yüksek pozitif ilişki olduğunu ifade etmişlerdir.

Franco ve Oliveira (2017), 2008-2013 yılları arasında BRICS üyesi ülkelerin inovasyon gelişmişliğini analiz etmeyi amaçladıkları çalışmalarında, ilk olarak Küresel inovasyon Endeksi raporundaki verileri kullanarak analizi gerçekleştirmişlerdir. Ardından ise her bir ülke için girdi ve çıktı kriterlerini dikkate alarak regresyon analizi yapmışlardır.

Jankowska vd. (2017), çalışmalarında ulusal inovasyon sistemlerinin, farklı ülkelerde inovasyon girdisinin inovasyon çıktısına nasıl dönüştürülebileceğini açıklamışlardır. Bir ülkenin inovasyon girdisi ne kadar yüksek ise çıktısının da o kadar yüksek olacağı varsayımı üzerine 228 ülke için kümeleme analizi yapmışlardır. Çapraz karşılaştırma yöntemini kullanarak, ulusal inovasyon sistemlerinin inovasyon yaratmada nasıl ve neden başarısız veya başarılı olduğunu doğrulamaya çalışmışlardır.

Ayçin ve Çakın (2019), Entropi ve MABAC yöntemlerini kullanarak Avrupa'da bulunan ülkelerin 2018 yılı inovasyon performanslarını Avrupa İnovasyon Karnesi'nde yer alan kriterleri kullanarak değerlendirmişlerdir. Analiz sonuçlarına göre en önemli kriterlerin yenilikçilik, fikir varlıkları, finansman ve destekler olduğu, en iyi inovasyon performansı gösteren ülkelerin ise İsviçre, İsveç ve Danimarka olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Oralhan ve Büyüktürk (2019), Avrupa İnovasyon Endeksi'nde kullanılan on temel kriteri dikkate alarak Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye'nin inovasyon performanslarını TOPSIS ve MOORA yöntemleri ile ölçmüşlerdir. Analiz sonuçlarına göre hem TOPSIS hem de MOORA yöntemlerinde İsviçre, İsveç ve Danimarka en iyi performansı gösteren ülkeler olmuştur.

Çakın ve Özdemir (2020), çalışmalarında Küresel İnovasyon Endeksi raporunda yer alan yirmi bir kriteri kullanarak Yapay Sinir Ağları yöntemi ile bu kriterler arasındaki ilişkiyi belirlemişlerdir. Ardından Bulanık DEMATEL tabanlı Analitik Ağ Süresi yöntemi ile kriterlerin önem derecelerini hesaplamışlardır. Daha sonra ise Ağırlık Kısıtlı Veri Zarflama Analizi Yaklaşımı ile 104 ülkenin 2012-2015 yılları içerisindeki inovasyon performansını ölçmüşlerdir.

Gürtuna ve Polat (2020), Kümeleme Analizi yöntemlerinden Ward's Tekniği ve K-Ortalamalar yöntemini kullanarak 2018 yılı Küresel İnovasyon Endeksi raporunda yer alan yirmi bir alt kriteri değerlendirmişler ve 126 ülkenin inovasyon performansını ölçmüşlerdir.

Murat (2020), Küresel İnovasyon Endeksi'nde yer alan değişkenleri dikkate alarak OECD ülkelerinin inovasyon performansını Veri Zarflama Analizi (VZA) yöntemiyle ölçmüştür. Analiz sonucuna göre İsviçre, Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri en iyi performansı gösteren ülkeler olmuştur.

Altıntaş (2021), çalışmasında Karadeniz Ekonomik ve Kalkınma İşbirliği Örgütü (KEİ) üyesi ülkelerin 2020 yılı inovasyon performanslarını GII kriterlerini CRITIC temelli Gri İlişkisel Analiz yöntemi ile ölçmüştür. CRITIC yöntemi ile yapılan analizde en önemli inovasyon kriterlerinin beşeri sermaye ve araştırma olduğu belirlenmiştir. Gri İlişkisel Analiz sonucuna göre ilk üç sıradaki ülkelerin sırasıyla Bulgaristan, Rusya ve Türkiye olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Satıcı (2021), Avrupa İnovasyon Endeksi kriterlerini kullanarak Avrupa Birliği'ne üye 27 ülke ve Türkiye'nin 2021 yılı inovasyon performanslarını CRITIC temelli WASPAS yöntemi ile analiz etmiştir. Analiz sonuçlarına göre İsviçre, İsveç ve Finlandiya en yüksek performansı gösteren ülkeler olmuştur.

Aytekin vd. (2022), Küresel İnovasyon Endeksinde yer alan kriterleri kullanarak AB üyesi ülkeler ve aday ülkelerin inovasyon performanslarını VZA ve EATWOIS yöntemleri ile değerlendirmişlerdir. Yapılan analizler sonucunda Hollanda, Almanya ve İsveç inovasyon verimliliği açısından en önemli ülkeler olduğu tespit edilmiştir.

Baykul (2022), Çoklu Regresyon Analizi yardımı ile ülkelerde inovasyon belirleyicilerinin inovasyon çıktıları üzerindeki etkisini incelemiş ve aynı zamanda bu belirleyicilerin ülkelerin gelir grubuna göre göstermiş olduğu farklılıkları değerlendirmiştir. Çalışmada 2021 yılı Küresel İnovasyon Endeksi verileri kullanılarak 99 ülkenin inovasyon performansları ölçülmüştür.

Yapılan literatür araştırması sonucunda, ülkelerin inovasyon performanslarının bütünlük CRITIC ve OCRA yöntemleriyle ölçüldüğü bir çalışmaya rastlanmamıştır. Çalışmanın bu yönüyle literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

3. YÖNTEM

Çalışmanın bu kısmında ilk olarak alt kriterlerin ağırlıklarını belirlemek amacıyla kullanılan CRITIC yöntemi ve ardından ülkelerin inovasyon performansını ölçmek amacıyla kullanılan OCRA yöntemi açıklanmıştır.

3.1. CRITIC Yöntemi

Çok kriterli karar verme yöntemlerinde hem subjektif veriler hem de objektif veriler kullanılarak kriter ağırlıkları belirlenebilmektedir. İngilizcesi "The CRiteria Importance Through Intercriteria" olan Türkçeye "Kriterler Arası Korelasyon Kullanılarak Kriterlerin Önemi" şeklinde çevrilen ve CRITIC şeklinde kısaltılan bu yöntem Diakoulaki vd. (1995: 764) tarafından ağırlıkların objektif olarak belirlenmesi amacıyla geliştirilmiştir. CRITIC yönteminde nicel olarak belirlenen kriter ağırlıkları, kriterlerin standart sapmaları ve kriterlerin birbirleriyle olan korelasyonu birlikte kullanılmaktadır. Bu nedenle de kriterler arasındaki ilişkinin derecesine ve yönüne bakarak kriter ağırlıkları belirlenmektedir. CRITIC yöntemi, nicel değerlerin kullanıldığı, karar vericilerin bilgisine başvurulmasına gerek duyulmayan ve basit matematiksel hesaplamaların yapıldığı bir yöntemdir (Ecer, 2020: 86). CRITIC yönteminin adımları aşağıda verilmiştir (Diakoulaki vd., 1995: 764-765; Ecer, 2020: 87; Gomes vd., 2020: 4-5; Uludağ ve Doğan, 2021: 371-373).

1.Adım: Karar matrisinin oluşturulması. i alternatifleri ve j kriterleri göstermek üzere Eşitlik (1)'deki gibi karar matrisi oluşturulur.

$$X = [x_{ij}]_{m \times n}, \quad i = 1, 2, \dots, m \text{ ve } j = 1, 2, \dots, n \quad (1)$$

2.Adım: *Normalizasyon işleminin gerçekleştirilmesi.* Karar matrisindeki kriterlerin maksimum (fayda) kriterleri için Eşitlik (2) ve minimum (maliyet) kriterleri için Eşitlik (3) formülü kullanılır.

$$r_{ij} = \frac{x_{ij} - x_{\min}}{x_{\max} - x_{\min}} \quad (2)$$

$$r_{ij} = \frac{x_{\max} - x_{ij}}{x_{\max} - x_{\min}} \quad (3)$$

3.Adım: *Korelasyon katsayısının hesaplanması.* Kriterlerin korelasyon katsayısı Eşitlik (4) yardımı ile hesaplanır.

$$\rho_{jk} = \frac{\sum_{i=1}^m (r_{ij} - \bar{r}_j)(r_{ik} - \bar{r}_k)}{\sqrt{\sum_{i=1}^m (r_{ij} - \bar{r}_j)^2 \cdot \sum_{i=1}^m (r_{ik} - \bar{r}_k)^2}} ; \quad j, k = 1, 2, 3, \dots, n \quad (4)$$

4.Adım: *Standart sapmanın hesaplanması.* Standart sapma değeri Eşitlik (5) formülü kullanılarak hesaplanır.

$$\sigma_j = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^m (r_{ij} - \bar{r}_j)^2}{m - 1}} \quad (5)$$

5.Adım: *Toplam bilgi değerinin hesaplanması.* Her bir kriterin toplam bilgi değerlerini ifade eden C_j değeri Eşitlik (6) yardımıyla hesaplanır.

$$C_j = \sigma_j \cdot \sum_{k=1}^n (1 - \rho_{jk}) \quad (6)$$

6.Adım: *Kriter ağırlıklarının belirlenmesi.* Son adımda kriterlerin önem ağırlıkları Eşitlik (7) yardımıyla hesaplanır.

$$w_j = \frac{C_j}{\sum_{k=1}^n C_k} \quad (7)$$

3.2. OCRA Yöntemi

OCRA (Operational Competitiveness Rating) yöntemi 1994 yılında Parkan tarafından performans ölçümü ve verimlilik analizi için geliştirilen parametrik olmayan çok kriterli karar verme yöntemlerinden biridir. OCRA yöntemiyle operasyonların performanslarını karşılıklı ölçen bir dizi alternatif (üretim birimi) için derecelendirme elde edilebilmektedir. Aynı zamanda bu yöntem hem zaman serilerinde hem de sektörler arası verilerde kullanılabilir (Parkan ve Wu, 1999a: 242). OCRA yönteminde VZA'daki gibi bir etkinlik sınırı yoktur. VZA'da girdi, çıktı ve karar birimleri arasında sayısal olarak belirli kısıtlamalar mevcutken, OCRA yönteminde bu tarz kısıtlamalar bulunmamakta ve karar vericinin kriterlerin göreceli önemi hakkında tercihlerini dâhil etmek için sezgisel bir yaklaşım kullanılmaktadır (Madic vd., 2015: 64). OCRA yönteminin uygulama aşamaları aşağıda adım adım verilmiştir (Parkan ve Wu, 1999b: 505-507; Chatterjee ve Chakraborty, 2012: 388; Madic, 2015: 65-66; Ecer, 2020; Uludağ ve Doğan, 2021: 473-480):

1.Adım: *Başlangıç karar matrisinin oluşturulması.* i alternatifleri, j ise alternatiflerin performanslarını veya verimliliklerini analiz etmek için kullanılan kriterleri göstermektedir. Eşitlik (8) kullanılarak karar matrisi oluşturulur.

$$X = \begin{bmatrix} x_{11} & \cdots & x_{1j} & \cdots & x_{1n} \\ \vdots & \cdots & \vdots & \cdots & \vdots \\ x_{i1} & \cdots & x_{ij} & \cdots & x_{in} \\ \vdots & \cdots & \vdots & \cdots & \vdots \\ x_{m1} & \cdots & x_{mj} & \cdots & x_{mn} \end{bmatrix}, \quad i = 1, 2, 3, \dots, m \text{ ve } j = 1, 2, 3, \dots, k, \dots, n \quad (8)$$

2.Adım: *Maliyet türündeki kriterler için tercih indekslerinin hesaplanması.* Eşitlik (9) yardımı ile her bir alternatif için kriterlerin tercih indeksi hesaplanır.

$$\bar{I}_i = \sum_{j=1}^k w_j \frac{\max(x_j^m) - x_i^j}{\min(x_j^m)} \quad i = 1, 2, 3, \dots, m; \quad j = 1, 2, 3, \dots, k; \quad i \neq m \quad (9)$$

Burada w_j , kriter ağırlıklarını (kalibrasyon sabitini) göstermektedir.

3.Adım: *Maliyet türündeki kriterler için doğrusal tercih indekslerinin hesaplanması.* Bu adımda her bir alternatif için ölçeklendirilmiş doğrusal tercih indeksi \bar{I} Eşitlik (10)'daki gibi hesaplanır.

$$\begin{aligned} \bar{I} \\ = \bar{I}_i - \min(\bar{I}_i) \end{aligned} \quad (10)$$

4.Adım: *Fayda türündeki kriterler için tercih indekslerinin hesaplanması.* Eşitlik (11) yardımı ile her bir alternatif için kriterlerin tercih indeksi hesaplanır.

$$\bar{O}_i = \sum_{j=k+1}^n w_j \frac{x_j^i - \min(x_j^m)}{\min(x_j^m)} \quad i = 1, 2, 3, \dots, m; \quad j = k + 1, \dots, n; \quad (11)$$

Burada w_j , kriter ağırlıklarını (kalibrasyon sabitini) göstermektedir. Fayda ve maliyet kriterlerinin ağırlıkları toplamı 1'e eşit olması gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle $\sum_{j=1}^k w_j + \sum_{j=k+1}^n w_j = 1$ dir.

5.Adım: *Fayda türündeki kriterler için doğrusal tercih indekslerinin hesaplanması.* Bu adımda her bir alternatif için doğrusal tercih indeksi \bar{O} Eşitlik (12)'deki gibi hesaplanır.

$$\bar{O} = \bar{O}_i - \min(\bar{O}_i) \quad (12)$$

6.Adım: *Genel tercih indekslerinin hesaplanması.* Eşitlik (13) yardımıyla genel tercih indeksleri P_i hesaplanır.

$$P_i = (\bar{I} + \bar{O}) - \min(\bar{I} + \bar{O}) \quad (13)$$

Burada en yüksek P_i değerine sahip alternatif birinci sırada yer almaktadır.

4. UYGULAMA

Çalışmanın bu bölümünde Küresel İnovasyon Endeksi'nde yer alan alt kriterlerin ağırlıklarını belirlemek amacıyla kullanılan CRITIC yöntemi sonuçlarına ve ardından seçilmiş olan ülkelerin inovasyon performanslarını ölçmek için kullanılan OCRA yöntemi sonuçlarına yer verilmiştir. Çalışmaya konu olan ülkelerin inovasyon performanslarını ölçmek amacıyla kullanılan ikincil veriler Küresel İnovasyon Endeksi 2021 yılı raporundan derlenmiştir. Çalışmada CRITIC ve OCRA yöntemlerine ilişkin hesaplamalar Microsoft Excel programıyla gerçekleştirilmiştir.

4.1. İnovasyon Alt Kriterlerinin Ağırlıklarının CRITIC Yöntemiyle Belirlenmesi

Çalışmanın bu kısmında, Küresel İnovasyon Endeksi raporunda yer alan inovasyon kriter ve alt kriterlerine ilişkin bilgilere yer verilmiş ve Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Küresel İnovasyon Endeksi Kriter ve Alt Kriterleri

	Kriterler	Alt Kriterler	Kodlar
İnovasyon Girdi Alt Endeksi	Kurumlar	Politik çevre	C ₁
		Yasal çevre	C ₂
		İş çevresi	C ₃
	Beşeri Sermaye ve Araştırma	Eğitim	C ₄
		Yükseköğretim	C ₅
		Ar-Ge	C ₆
	Altyapı	Bilgi ve iletişim teknolojileri (BİT)	C ₇
		Genel altyapı	C ₈
		Ekolojik sürdürülebilirlik	C ₉
	Piyasaların Gelişmişliği	Kredi	C ₁₀
		Yatırım	C ₁₁
		Ticaret ve rekabet	C ₁₂
	Ticari gelişmişlik	Bilgi çalışanları	C ₁₃
		İnovasyon bağlantıları	C ₁₄
		Bilgi emilimi	C ₁₅
İnovasyon Çıktı Alt Endeksi	Bilgi ve teknoloji çıktıları	Bilgi yaratma	C ₁₆
		Bilginin etkisi	C ₁₇
		Bilginin yayılması	C ₁₈
	Yaratıcı çıktılar	Maddi olmayan varlıklar	C ₁₉
		Yaratıcı mal ve hizmetler	C ₂₀
		Çevrimiçi yaratıcılık	C ₂₁

Küresel İnovasyon Endeksi 2021 raporunda yer alan alt kriterlere ilişkin değerler dikkate alınarak OECD ülkelerine ait veriler derlenerek karar matrisi oluşturulmuş ve Tablo 2'de verilmiştir. Alt kriterlerin tamamı fayda yönlüdür, diğer bir ifadeyle alt kriterlerin tamamının yüksek değerler alması istenmektedir.

Tablo 2: Karar Matrisi

Ülkeler	Ülke Kodu	C ₁	C ₂	C ₃	C ₄	C ₅	C ₆	C ₇	C ₈	C ₉	C ₁₀	C ₁₁
ABD	A ₁	80,8	91,0	91,0	57,6	38,6	78,3	90,1	45,1	30,8	88,0	73,2
Almanya	A ₂	85,2	81,1	86,7	60,1	54,7	73,2	80,2	44,2	42,3	51,2	32,5
Avustralya	A ₃	85,0	92,3	87,7	59,6	54,3	58,3	88,3	42,4	36,4	75,8	38,2
Avusturya	A ₄	83,8	94,5	80,3	62,5	58,8	58,3	89,5	46,8	43,8	44,9	28,5
Belçika	A ₅	75,8	78,4	88,2	82,0	36,6	60,4	74,0	45,8	36,2	46,5	35,4
Birleşik Krallık	A ₆	80,0	92,4	87,4	59,7	47,4	67,7	93,4	34,7	50,9	65,3	80,0
Çek Cumhuriyeti	A ₇	74,3	75,5	81,1	55,1	44,5	29,5	73,9	42,6	51,4	44,8	24,2
Danimarka	A ₈	92,8	84,6	88,9	74,2	43,3	69,5	91,0	39,6	51,7	68,5	58,6
Estonya	A ₉	79,1	86,5	77,7	58,2	45,9	24,6	90,7	39,0	49,7	46,6	80,6
Finlandiya	A ₁₀	90,9	95,9	93,1	69,6	51,1	66,6	86,8	48,8	42,9	49,4	48,2
Fransa	A ₁₁	79,9	86,3	83,9	60,5	42,0	63,7	87,7	42,2	41,4	47,2	48,2
Kore Cumhuriyeti	A ₁₂	82,1	68,2	88,1	61,5	51,0	89,8	94,8	49,4	33,4	64,2	31,5
Hollanda	A ₁₃	88,4	88,9	89,4	62,4	40,1	65,0	90,8	41,1	41,3	43,0	39,5
İrlanda	A ₁₄	80,1	85,9	86,8	49,2	43,7	52,5	81,1	44,8	60,4	41,8	43,7
İspanya	A ₁₅	73,0	76,6	83,1	56,0	42,1	44,1	85,3	37,6	51,7	49,3	28,0
İsrail	A ₁₆	76,6	68,6	83,4	58,1	28,6	68,0	76,6	33,7	40,3	48,0	74,4
İsveç	A ₁₇	89,4	90,5	86,3	74,3	43,9	74,1	84,8	53,3	49,6	57,6	54,8
İsviçre	A ₁₈	92,4	93,9	75,5	61,3	45,1	75,8	87,8	42,1	58,1	69,2	70,6
İtalya	A ₁₉	63,8	80,6	82,1	54,8	37,9	45,4	78,3	32,3	52,0	37,4	26,2
Japonya	A ₂₀	87,0	91,4	88,2	54,1	24,1	74,3	90,1	46,0	43,2	64,2	34,3
İzlanda	A ₂₁	86,0	88,2	86,3	72,2	35,4	41,6	84,7	50,8	27,9	46,0	64,8
Kanada	A ₂₂	87,4	93,4	89,6	58,9	42,1	56,2	84,9	48,1	28,1	85,0	81,9
Kolombiya	A ₂₃	55,7	63,8	79,2	42,4	32,7	10,2	68,3	23,0	43,4	50,4	24,1
Kosta Rika	A ₂₄	63,2	68,8	57,3	62,5	28,2	6,6	67,7	18,2	36,3	43,5	17,0
Letonya	A ₂₅	77,5	82,1	77,0	57,6	43,5	12,0	66,5	25,8	42,9	48,8	32,5
Litvanya	A ₂₆	77,2	81,9	70,0	52,4	43,4	20,2	77,8	20,0	51,9	42,2	44,6
Lüksemburg	A ₂₇	90,4	81,9	67,2	48,3	35,8	36,0	82,1	28,6	46,7	29,6	49,0
Macaristan	A ₂₈	69,1	74,4	71,6	54,3	35,4	37,8	72,6	37,4	47,6	43,5	17,7
Meksika	A ₂₉	49,9	55,0	78,2	43,6	30,4	25,6	70,0	24,9	30,6	42,2	19,1
Norveç	A ₃₀	91,1	96,8	89,9	75,3	39,7	55,5	86,0	61,2	47,2	59,2	37,1
Polonya	A ₃₁	68,3	71,5	79,7	57,0	35,1	34,7	82,7	31,0	36,5	38,8	20,8
Portekiz	A ₃₂	78,2	77,5	85,5	63,9	43,8	40,3	81,2	33,8	42,8	41,0	23,9
Slovakya	A ₃₃	71,1	72,1	75,1	49,5	31,5	17,5	73,1	26,9	51,4	47,4	15,2
Slovenya	A ₃₄	76,0	83,9	88,7	59,6	44,3	41,1	82,1	34,6	45,1	30,5	30,5
Şili	A ₃₅	73,9	68,4	75,7	53,5	38,8	13,4	78,3	31,9	31,9	45,1	25,9
Türkiye	A ₃₆	55,3	49,1	63,6	73,0	44,0	28,4	75,4	34,4	31,2	40,4	21,6
Yeni Zelanda	A ₃₇	90,1	97,3	84,7	66,9	47,9	47,6	90,6	41,5	34,3	83,5	34,1
Yunanistan	A ₃₈	63,6	69,5	74,6	66,2	63,4	33,4	77,4	22,5	45,4	38,5	21,7

Tablo 2 Devamı: Karar Matrisi

Ülkeler	Ülke Kodu	C ₁₂	C ₁₃	C ₁₄	C ₁₅	C ₁₆	C ₁₇	C ₁₈	C ₁₉	C ₂₀	C ₂₁
ABD	A ₁	83,4	73,5	59,9	55,7	72,9	56,9	47,7	48,8	43,0	50,4
Almanya	A ₂	89,8	65,0	54,2	44,3	69,5	43,8	46,5	58,4	25,6	57,9
Avustralya	A ₃	85,2	52,2	44,6	32,2	42,9	31,6	12,8	41,7	22,4	52,9
Avusturya	A ₄	82,2	60,4	54,7	41,9	46,5	38,5	36,0	41,1	26,2	47,3
Belçika	A ₅	80,3	69,3	47,1	38,7	50,5	37,1	39,2	34,5	29,0	42,2
Birleşik Krallık	A ₆	89,1	61,2	47,0	40,7	65,0	43,1	48,9	56,0	44,8	59,0
Çek Cumhuriyeti	A ₇	79,4	45,4	36,4	48,5	39,4	53,1	52,2	36,2	46,7	42,1
Danimarka	A ₈	76,9	65,8	58,6	41,1	61,5	45,1	36,2	47,2	32,1	64,3
Estonya	A ₉	71,9	52,0	32,9	34,8	30,9	48,1	36,0	44,3	36,5	56,1
Finlandiya	A ₁₀	78,5	66,0	70,1	46,7	62,5	39,2	67,9	44,4	24,1	58,8
Fransa	A ₁₁	87,6	61,0	40,9	49,3	44,8	41,5	46,7	68,9	27,5	45,3
Kore Cumhuriyeti	A ₁₂	84,2	78,1	48,3	54,0	66,1	40,0	57,2	74,1	32,1	28,1
Hollanda	A ₁₃	83,0	61,4	54,8	66,9	67,7	43,1	53,5	51,4	36,0	70,1
İrlanda	A ₁₄	63,5	55,8	42,0	56,7	23,3	46,8	72,6	37,2	22,2	50,0
İspanya	A ₁₅	85,2	47,3	25,0	34,3	38,1	42,6	28,0	44,6	21,2	34,3
İsrail	A ₁₆	77,9	61,2	82,1	33,0	53,8	42,2	71,8	27,5	31,2	59,0
İsveç	A ₁₇	81,4	77,3	70,3	56,6	78,4	44,1	58,4	57,3	33,0	63,7
İsviçre	A ₁₈	74,6	71,4	63,9	52,4	86,6	55,4	49,7	63,4	47,5	66,3
İtalya	A ₁₉	88,6	38,9	35,4	35,8	41,8	54,0	29,3	45,2	20,8	32,0
Japonya	A ₂₀	87,9	65,2	46,4	60,3	58,3	35,1	51,5	56,9	29,6	24,9
İzlanda	A ₂₁	59,7	58,9	58,5	33,9	50,9	28,4	31,8	51,3	27,6	72,5
Kanada	A ₂₂	87,2	48,0	56,1	46,1	48,7	37,8	28,3	46,3	24,1	50,8
Kolombiya	A ₂₃	78,0	44,4	16,8	27,0	9,6	35,5	12,4	27,1	7,7	17,2
Kosta Rika	A ₂₄	68,4	29,3	16,9	43,7	6,1	27,4	35,3	38,5	31,3	17,0
Letonya	A ₂₅	69,0	44,7	27,4	30,1	16,4	33,7	33,4	29,9	42,7	32,8
Litvanya	A ₂₆	74,4	44,2	26,3	24,1	19,4	33,3	24,9	31,3	19,2	52,6
Lüksemburg	A ₂₇	68,3	65,4	59,2	49,0	39,1	27,0	24,3	52,2	42,8	70,1
Macaristan	A ₂₈	78,5	44,7	24,4	43,5	23,0	49,8	45,7	25,9	39,0	32,6
Meksika	A ₂₉	85,1	28,7	17,5	35,5	11,3	29,6	33,5	32,8	36,9	11,6
Norveç	A ₃₀	76,5	57,6	42,6	36,9	46,7	39,5	20,1	37,4	27,1	55,5
Polonya	A ₃₁	85,7	45,1	20,0	37,4	27,2	35,3	29,3	29,5	29,4	30,1
Portekiz	A ₃₂	81,0	42,5	25,1	33,3	31,2	43,3	21,0	50,1	20,1	36,7
Slovakya	A ₃₃	72,0	43,6	23,2	30,7	24,2	49,7	29,0	32,7	38,9	27,7
Slovenya	A ₃₄	74,4	59,2	32,6	36,6	33,9	38,5	26,5	36,3	23,6	41,1
Şili	A ₃₅	68,3	39,5	17,4	34,8	17,4	39,9	9,6	36,5	8,1	20,2
Türkiye	A ₃₆	87,0	37,3	18,4	36,8	25,6	36,0	14,3	50,2	16,7	23,9
Yeni Zelanda	A ₃₇	71,2	42,2	33,6	37,4	39,4	32,5	17,3	45,6	20,1	47,9
Yunanistan	A ₃₈	75,4	35,7	20,1	21,8	23,7	36,3	15,5	21,1	21,8	27,5

Karar matrisi oluşturulduktan sonra normalize edilmiş karar matrisi hesaplanmıştır. Alt kriterlerin tamamının fayda yönlü olması nedeniyle Eşitlik (2) kullanılmış ve elde edilen normalize edilmiş karar matrisi Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3: Normalize Edilmiş Karar Matrisi

	C ₁	C ₂	C ₃	C ₄	C ₅	C ₆	C ₇	C ₈	C ₉	C ₁₀	C ₁₁	C ₁₂	C ₁₃	C ₁₄	C ₁₅	C ₁₆	C ₁₇	C ₁₈	C ₁₉	C ₂₀	C ₂₁
A ₁	0,7	0,9	0,9	0,4	0,4	0,9	0,8	0,6	0,1	1,0	0,9	0,8	0,9	0,7	0,8	0,8	1,0	0,6	0,5	0,9	0,6
A ₂	0,8	0,7	0,8	0,4	0,8	0,8	0,5	0,6	0,4	0,4	0,3	1,0	0,7	0,6	0,5	0,8	0,6	0,6	0,7	0,4	0,8
A ₃	0,8	0,9	0,8	0,4	0,8	0,6	0,8	0,6	0,3	0,8	0,3	0,8	0,5	0,4	0,2	0,5	0,2	0,1	0,4	0,4	0,7
A ₄	0,8	0,9	0,6	0,5	0,9	0,6	0,8	0,7	0,5	0,3	0,2	0,7	0,6	0,6	0,4	0,5	0,4	0,4	0,4	0,5	0,6
A ₅	0,6	0,6	0,9	1,0	0,3	0,6	0,3	0,6	0,3	0,3	0,3	0,7	0,8	0,5	0,4	0,6	0,3	0,5	0,3	0,5	0,5
A ₆	0,7	0,9	0,8	0,4	0,6	0,7	1,0	0,4	0,7	0,6	1,0	1,0	0,7	0,5	0,4	0,7	0,5	0,6	0,7	0,9	0,8
A ₇	0,6	0,5	0,7	0,3	0,5	0,3	0,3	0,6	0,7	0,3	0,1	0,7	0,3	0,3	0,6	0,4	0,9	0,7	0,3	1,0	0,5
A ₈	1,0	0,7	0,9	0,8	0,5	0,8	0,9	0,5	0,7	0,7	0,7	0,6	0,8	0,6	0,4	0,7	0,6	0,4	0,5	0,6	0,9
A ₉	0,7	0,8	0,6	0,4	0,6	0,2	0,9	0,5	0,7	0,3	1,0	0,4	0,5	0,2	0,3	0,3	0,7	0,4	0,4	0,7	0,7
A ₁₀	1,0	1,0	1,0	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,5	0,3	0,5	0,6	0,8	0,8	0,6	0,7	0,4	0,9	0,4	0,4	0,8
A ₁₁	0,7	0,8	0,7	0,5	0,5	0,7	0,7	0,6	0,4	0,3	0,5	0,9	0,7	0,4	0,6	0,5	0,5	0,6	0,9	0,5	0,6
A ₁₂	0,8	0,4	0,9	0,5	0,7	1,0	1,0	0,7	0,2	0,6	0,2	0,8	1,0	0,5	0,7	0,7	0,4	0,8	1,0	0,6	0,3
A ₁₃	0,9	0,8	0,9	0,5	0,4	0,7	0,9	0,5	0,4	0,2	0,4	0,8	0,7	0,6	1,0	0,8	0,5	0,7	0,6	0,7	1,0
A ₁₄	0,7	0,8	0,8	0,2	0,5	0,6	0,5	0,6	1,0	0,2	0,4	0,1	0,5	0,4	0,8	0,2	0,7	1,0	0,3	0,4	0,6
A ₁₅	0,5	0,6	0,7	0,3	0,5	0,5	0,7	0,5	0,7	0,3	0,2	0,8	0,4	0,1	0,3	0,4	0,5	0,3	0,4	0,3	0,4
A ₁₆	0,6	0,4	0,7	0,4	0,1	0,7	0,4	0,4	0,4	0,3	0,9	0,6	0,7	1,0	0,2	0,6	0,5	1,0	0,1	0,6	0,8
A ₁₇	0,9	0,9	0,8	0,8	0,5	0,8	0,6	0,8	0,7	0,5	0,6	0,7	1,0	0,8	0,8	0,9	0,6	0,8	0,7	0,6	0,9
A ₁₈	1,0	0,9	0,5	0,5	0,5	0,8	0,8	0,6	0,9	0,7	0,8	0,5	0,9	0,7	0,7	1,0	0,9	0,6	0,8	1,0	0,9
A ₁₉	0,3	0,7	0,7	0,3	0,4	0,5	0,4	0,3	0,7	0,1	0,2	1,0	0,2	0,3	0,3	0,4	0,9	0,3	0,5	0,3	0,3
A ₂₀	0,9	0,9	0,9	0,3	0,0	0,8	0,8	0,6	0,5	0,6	0,3	0,9	0,7	0,5	0,9	0,6	0,3	0,7	0,7	0,6	0,2
A ₂₁	0,8	0,8	0,8	0,8	0,3	0,4	0,6	0,8	0,0	0,3	0,7	0,0	0,6	0,6	0,3	0,6	0,0	0,4	0,6	0,5	1,0
A ₂₂	0,9	0,9	0,9	0,4	0,5	0,6	0,7	0,7	0,0	0,9	1,0	0,9	0,4	0,6	0,5	0,5	0,4	0,3	0,5	0,4	0,6
A ₂₃	0,1	0,3	0,6	0,0	0,2	0,0	0,1	0,1	0,5	0,4	0,1	0,6	0,3	0,0	0,1	0,0	0,3	0,0	0,1	0,0	0,1
A ₂₄	0,3	0,4	0,0	0,5	0,1	0,0	0,0	0,0	0,3	0,2	0,0	0,3	0,0	0,0	0,5	0,0	0,0	0,4	0,3	0,6	0,1
A ₂₅	0,6	0,7	0,6	0,4	0,5	0,1	0,0	0,2	0,5	0,3	0,3	0,3	0,3	0,2	0,2	0,1	0,2	0,4	0,2	0,9	0,3
A ₂₆	0,6	0,7	0,4	0,3	0,5	0,2	0,4	0,0	0,7	0,2	0,4	0,5	0,3	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,7
A ₂₇	0,9	0,7	0,3	0,1	0,3	0,4	0,6	0,2	0,6	0,0	0,5	0,3	0,7	0,6	0,6	0,4	0,0	0,2	0,6	0,9	1,0
A ₂₈	0,4	0,5	0,4	0,3	0,3	0,4	0,2	0,4	0,6	0,2	0,0	0,6	0,3	0,1	0,5	0,2	0,8	0,6	0,1	0,8	0,3
A ₂₉	0,0	0,1	0,6	0,0	0,2	0,2	0,1	0,2	0,1	0,2	0,1	0,8	0,0	0,0	0,3	0,1	0,1	0,4	0,2	0,7	0,0
A ₃₀	1,0	1,0	0,9	0,8	0,4	0,6	0,7	1,0	0,6	0,5	0,3	0,6	0,6	0,4	0,3	0,5	0,4	0,2	0,3	0,5	0,7
A ₃₁	0,4	0,5	0,6	0,4	0,3	0,3	0,6	0,3	0,3	0,2	0,1	0,9	0,3	0,0	0,3	0,3	0,3	0,3	0,2	0,5	0,3
A ₃₂	0,7	0,6	0,8	0,5	0,5	0,4	0,5	0,4	0,5	0,2	0,1	0,7	0,3	0,1	0,3	0,3	0,5	0,2	0,5	0,3	0,4
A ₃₃	0,5	0,5	0,5	0,2	0,2	0,1	0,2	0,2	0,7	0,3	0,0	0,4	0,3	0,1	0,2	0,2	0,8	0,3	0,2	0,8	0,3
A ₃₄	0,6	0,7	0,9	0,4	0,5	0,4	0,6	0,4	0,5	0,0	0,2	0,5	0,6	0,2	0,3	0,3	0,4	0,3	0,3	0,4	0,5
A ₃₅	0,6	0,4	0,5	0,3	0,4	0,1	0,4	0,3	0,1	0,3	0,2	0,3	0,2	0,0	0,3	0,1	0,4	0,0	0,3	0,0	0,1
A ₃₆	0,1	0,0	0,2	0,8	0,5	0,3	0,3	0,4	0,1	0,2	0,1	0,9	0,2	0,0	0,3	0,2	0,3	0,1	0,5	0,2	0,2
A ₃₇	0,9	1,0	0,8	0,6	0,6	0,5	0,9	0,5	0,2	0,9	0,3	0,4	0,3	0,3	0,3	0,4	0,2	0,1	0,5	0,3	0,6
A ₃₈	0,3	0,4	0,5	0,6	1,0	0,3	0,4	0,1	0,5	0,2	0,1	0,5	0,1	0,1	0,0	0,2	0,3	0,1	0,0	0,4	0,3

Normalizasyon işlemi gerçekleştirildikten sonra Eşitlik (4) yarımıyla alt kriterlerin korelasyon değerleri hesaplanmış ve Tablo 4’te gösterilmiştir.

Tablo 4: Korelasyon (ρ_{jk}) Değerleri

	C ₁	C ₂	C ₃	C ₄	C ₅	C ₆	C ₇	C ₈	C ₉	C ₁₀	C ₁₁	C ₁₂	C ₁₃	C ₁₄	C ₁₅	C ₁₆	C ₁₇	C ₁₈	C ₁₉	C ₂₀	C ₂₁
C ₁	1,0	0,8	0,5	0,4	0,3	0,6	0,7	0,7	0,2	0,5	0,6	-0,1	0,7	0,7	0,5	0,7	0,1	0,3	0,5	0,2	0,8
C ₂	0,8	1,0	0,6	0,3	0,3	0,5	0,7	0,6	0,2	0,5	0,5	0,0	0,5	0,6	0,4	0,6	0,2	0,2	0,3	0,2	0,7
C ₃	0,5	0,6	1,0	0,3	0,2	0,7	0,6	0,7	0,0	0,5	0,4	0,3	0,6	0,5	0,3	0,6	0,3	0,4	0,3	0,0	0,4
C ₄	0,4	0,3	0,3	1,0	0,3	0,4	0,3	0,5	-0,2	0,2	0,2	0,0	0,4	0,4	0,1	0,4	-0,1	0,0	0,2	0,0	0,4
C ₅	0,3	0,3	0,2	0,3	1,0	0,3	0,4	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,1	-0,1	0,2	0,1	-0,1	0,2	-0,1	0,3
C ₆	0,6	0,5	0,7	0,4	0,3	1,0	0,7	0,7	0,0	0,5	0,5	0,5	0,8	0,8	0,6	0,9	0,3	0,6	0,6	0,2	0,5
C ₇	0,7	0,7	0,6	0,3	0,4	0,7	1,0	0,6	0,0	0,5	0,5	0,2	0,6	0,5	0,5	0,7	0,2	0,2	0,7	0,1	0,6
C ₈	0,7	0,6	0,7	0,5	0,2	0,7	0,6	1,0	-0,1	0,5	0,4	0,2	0,7	0,6	0,5	0,7	0,3	0,4	0,5	0,1	0,5
C ₉	0,2	0,2	0,0	-0,2	0,1	0,0	0,0	-0,1	1,0	-0,2	0,0	-0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,5	0,3	-0,1	0,2	0,2
C ₁₀	0,5	0,5	0,5	0,2	0,1	0,5	0,5	0,5	-0,2	1,0	0,5	0,2	0,3	0,4	0,3	0,5	0,2	0,1	0,4	0,1	0,2
C ₁₁	0,6	0,5	0,4	0,2	0,1	0,5	0,5	0,4	0,0	0,5	1,0	0,0	0,5	0,7	0,2	0,6	0,2	0,4	0,4	0,3	0,7
C ₁₂	-0,1	0,0	0,3	0,0	0,1	0,5	0,2	0,2	-0,1	0,2	0,0	1,0	0,1	0,1	0,2	0,4	0,2	0,1	0,3	0,0	-0,1
C ₁₃	0,7	0,5	0,6	0,4	0,2	0,8	0,6	0,7	0,1	0,3	0,5	0,1	1,0	0,8	0,6	0,9	0,3	0,6	0,6	0,3	0,6
C ₁₄	0,7	0,6	0,5	0,4	0,1	0,8	0,5	0,6	0,1	0,4	0,7	0,1	0,8	1,0	0,5	0,8	0,2	0,6	0,5	0,3	0,8
C ₁₅	0,5	0,4	0,3	0,1	-0,1	0,6	0,5	0,5	0,1	0,3	0,2	0,2	0,6	0,5	1,0	0,6	0,3	0,7	0,6	0,4	0,3
C ₁₆	0,7	0,6	0,6	0,4	0,2	0,9	0,7	0,7	0,1	0,5	0,6	0,4	0,9	0,8	0,6	1,0	0,4	0,5	0,7	0,4	0,7
C ₁₇	0,1	0,2	0,3	-0,1	0,1	0,3	0,2	0,3	0,5	0,2	0,2	0,2	0,3	0,2	0,3	0,4	1,0	0,4	0,2	0,3	0,2
C ₁₈	0,3	0,2	0,4	0,0	-0,1	0,6	0,2	0,4	0,3	0,1	0,4	0,1	0,6	0,6	0,7	0,5	0,4	1,0	0,3	0,5	0,4
C ₁₉	0,5	0,3	0,3	0,2	0,2	0,6	0,7	0,5	-0,1	0,4	0,4	0,3	0,6	0,5	0,6	0,7	0,2	0,3	1,0	0,2	0,4
C ₂₀	0,2	0,2	0,0	0,0	-0,1	0,2	0,1	0,1	0,2	0,1	0,3	0,0	0,3	0,3	0,4	0,4	0,3	0,5	0,2	1,0	0,3
C ₂₁	0,8	0,7	0,4	0,4	0,3	0,5	0,6	0,5	0,2	0,2	0,7	-0,1	0,6	0,8	0,3	0,7	0,2	0,4	0,4	0,3	1,0

Korelasyon katsayısı değerleri hesaplandıktan sonra standart sapma (σ_j), toplam bilgi değeri (C_j) ve alt kriter ağırlıkları (w_j) hesaplanmış ve Tablo 5’te gösterilmiştir.

Tablo 5: Standart Sapma, Toplam Bilgi Değeri ve Kriter Ağırlıkları

Alt Kriterler	Kodlar	σ_j	C_j	w_j	Sıralama
Politik çevre	C ₁	0,2550	2,6053	0,0391	17
Yasal çevre	C ₂	0,2423	2,7335	0,0410	14
İş çevresi	C ₃	0,2264	2,7270	0,0409	15
Eğitim	C ₄	0,2221	3,4520	0,0518	8
Yükseköğretim	C ₅	0,2136	3,6014	0,0540	6
Ar-Ge	C ₆	0,2650	2,4131	0,0362	20
Bilgi ve iletişim teknolojileri (BIT)	C ₇	0,2716	2,8874	0,0433	11
Genel altyapı	C ₈	0,2302	2,4613	0,0369	19
Ekolojik sürdürülebilirlik	C ₉	0,2565	4,7314	0,0710	1
Kredi	C ₁₀	0,2471	3,4240	0,0514	9
Yatırım	C ₁₁	0,2976	3,6796	0,0552	5
Ticaret ve rekabet	C ₁₂	0,2525	4,4233	0,0664	2
Bilgi çalışanları	C ₁₃	0,2641	2,5550	0,0383	18
İnovasyon bağlantıları	C ₁₄	0,2710	2,6902	0,0404	16
Bilgi emilimi	C ₁₅	0,2280	2,8367	0,0426	12
Bilgi yaratma	C ₁₆	0,2542	2,1947	0,0329	21
Bilginin etkisi	C ₁₇	0,2570	3,9306	0,0590	3
Bilginin yayılması	C ₁₈	0,2655	3,4844	0,0523	7
Maddi olmayan varlıklar	C ₁₉	0,2304	2,8340	0,0425	13
Yaratıcı mal ve hizmetler	C ₂₀	0,2465	3,9174	0,0588	4
Çevrimiçi yaratıcılık	C ₂₁	0,2739	3,0541	0,0458	10

Alt kriter ağırlıklarına bakıldığında en önemli alt kriterin “ekolojik sürdürülebilirlik” (C₉) olduğu görülmektedir. Bu alt kriteri sırasıyla “ticaret ve rekabet (C₁₂), “bilginin etkisi (C₁₇)” ve “yaratıcı mal ve hizmetler (C₂₀)” takip etmektedir.

4.2. OECD Ülkelerinin İnovasyon Performanslarının OCRA Yöntemiyle Belirlenmesi

Alt kriter ağırlıklarının hesaplanmasının ardından OECD üyesi 38 ülkenin 2021 yılına ilişkin inovasyon performanslarını ölçmek amacıyla Küresel İnovasyon Endeksi alt kriterleri OCRA yöntemiyle analiz edilmiştir. OECD üyesi 38 ülkenin inovasyon alt kriterlerine ilişkin karar matrisi Tablo 2’de verildiğinden burada tekrardan yer verilmemiştir. Tablo 2’deki karar matrisi kullanılarak alt kriterler için tercih indeksleri hesaplanmış ve Tablo 6’da gösterilmiştir.

Tablo 6: Tercih İndeks Değerleri

	C ₁	C ₂	C ₃	C ₄	C ₅	C ₆	C ₇	C ₈	C ₉	C ₁₀	C ₁₁
A ₁	0,024	0,035	0,024	0,019	0,033	0,393	0,015	0,055	0,007	0,101	0,211
A ₂	0,028	0,027	0,021	0,022	0,069	0,365	0,009	0,053	0,037	0,037	0,063
A ₃	0,028	0,036	0,022	0,021	0,068	0,284	0,014	0,049	0,022	0,080	0,084
A ₄	0,027	0,038	0,016	0,025	0,078	0,284	0,015	0,058	0,040	0,027	0,048
A ₅	0,020	0,024	0,022	0,048	0,028	0,295	0,005	0,056	0,021	0,029	0,073
A ₆	0,024	0,036	0,021	0,021	0,052	0,335	0,018	0,033	0,059	0,062	0,235
A ₇	0,019	0,022	0,017	0,016	0,046	0,126	0,005	0,050	0,060	0,026	0,033
A ₈	0,034	0,030	0,023	0,039	0,043	0,345	0,016	0,043	0,061	0,068	0,158
A ₉	0,023	0,031	0,015	0,019	0,049	0,099	0,016	0,042	0,055	0,030	0,238
A ₁₀	0,032	0,039	0,026	0,033	0,061	0,329	0,013	0,062	0,038	0,034	0,120
A ₁₁	0,024	0,031	0,019	0,022	0,040	0,313	0,014	0,049	0,034	0,031	0,120
A ₁₂	0,025	0,016	0,022	0,023	0,060	0,457	0,018	0,063	0,014	0,060	0,059
A ₁₃	0,030	0,033	0,023	0,024	0,036	0,320	0,016	0,046	0,034	0,023	0,088
A ₁₄	0,024	0,031	0,021	0,008	0,044	0,252	0,010	0,054	0,083	0,021	0,104
A ₁₅	0,018	0,023	0,018	0,017	0,040	0,206	0,012	0,039	0,061	0,034	0,047
A ₁₆	0,021	0,016	0,019	0,019	0,010	0,337	0,007	0,031	0,032	0,032	0,215
A ₁₇	0,031	0,035	0,021	0,039	0,044	0,370	0,012	0,071	0,055	0,049	0,144
A ₁₈	0,033	0,037	0,013	0,023	0,047	0,380	0,014	0,049	0,077	0,069	0,201
A ₁₉	0,011	0,026	0,018	0,015	0,031	0,213	0,008	0,029	0,061	0,014	0,040
A ₂₀	0,029	0,035	0,022	0,014	0,000	0,371	0,015	0,056	0,039	0,060	0,069
A ₂₁	0,028	0,033	0,021	0,036	0,025	0,192	0,012	0,066	0,000	0,028	0,180
A ₂₂	0,029	0,037	0,023	0,020	0,040	0,272	0,012	0,061	0,001	0,096	0,242
A ₂₃	0,005	0,012	0,016	0,000	0,019	0,020	0,001	0,010	0,039	0,036	0,032
A ₂₄	0,010	0,016	0,000	0,025	0,009	0,000	0,001	0,000	0,021	0,024	0,007
A ₂₅	0,022	0,028	0,014	0,019	0,044	0,030	0,000	0,015	0,038	0,033	0,063
A ₂₆	0,021	0,027	0,009	0,012	0,043	0,075	0,007	0,004	0,061	0,022	0,107
A ₂₇	0,032	0,027	0,007	0,007	0,026	0,161	0,010	0,021	0,048	0,000	0,123
A ₂₈	0,015	0,021	0,010	0,015	0,025	0,171	0,004	0,039	0,050	0,024	0,009
A ₂₉	0,000	0,005	0,015	0,001	0,014	0,104	0,002	0,014	0,007	0,022	0,014
A ₃₀	0,032	0,040	0,023	0,040	0,035	0,268	0,013	0,087	0,049	0,051	0,080
A ₃₁	0,014	0,019	0,016	0,018	0,025	0,154	0,011	0,026	0,022	0,016	0,020
A ₃₂	0,022	0,024	0,020	0,026	0,044	0,185	0,010	0,032	0,038	0,020	0,032
A ₃₃	0,017	0,019	0,013	0,009	0,017	0,060	0,004	0,018	0,060	0,031	0,000
A ₃₄	0,020	0,029	0,022	0,021	0,045	0,189	0,010	0,033	0,044	0,002	0,056
A ₃₅	0,019	0,016	0,013	0,014	0,033	0,037	0,008	0,028	0,010	0,027	0,039
A ₃₆	0,004	0,000	0,004	0,037	0,045	0,120	0,006	0,033	0,008	0,019	0,023
A ₃₇	0,031	0,040	0,020	0,030	0,053	0,225	0,016	0,047	0,016	0,094	0,069
A ₃₈	0,011	0,017	0,012	0,029	0,088	0,147	0,007	0,009	0,045	0,015	0,024

Tablo 6 Devamı: Tercih İndeks Değerleri

	C ₁₂	C ₁₃	C ₁₄	C ₁₅	C ₁₆	C ₁₇	C ₁₈	C ₁₉	C ₂₀	C ₂₁
A ₁	0,026	0,060	0,104	0,066	0,361	0,065	0,208	0,056	0,270	0,153
A ₂	0,033	0,048	0,090	0,044	0,342	0,037	0,201	0,075	0,137	0,183
A ₃	0,028	0,031	0,067	0,020	0,199	0,010	0,017	0,042	0,112	0,163
A ₄	0,025	0,042	0,091	0,039	0,218	0,025	0,144	0,040	0,141	0,141
A ₅	0,023	0,054	0,073	0,033	0,240	0,022	0,161	0,027	0,163	0,121
A ₆	0,033	0,043	0,073	0,037	0,318	0,035	0,214	0,070	0,283	0,187
A ₇	0,022	0,022	0,047	0,052	0,180	0,057	0,232	0,030	0,298	0,121
A ₈	0,019	0,050	0,100	0,038	0,299	0,040	0,145	0,053	0,186	0,208
A ₉	0,014	0,031	0,039	0,025	0,134	0,046	0,144	0,047	0,220	0,176
A ₁₀	0,021	0,050	0,128	0,049	0,305	0,027	0,318	0,047	0,125	0,186
A ₁₁	0,031	0,043	0,058	0,054	0,209	0,032	0,202	0,096	0,151	0,133
A ₁₂	0,027	0,066	0,076	0,063	0,324	0,028	0,259	0,107	0,186	0,065
A ₁₃	0,026	0,044	0,091	0,088	0,333	0,035	0,239	0,061	0,216	0,231
A ₁₄	0,004	0,036	0,061	0,068	0,093	0,043	0,343	0,032	0,111	0,152
A ₁₅	0,028	0,025	0,020	0,024	0,173	0,034	0,100	0,047	0,103	0,090
A ₁₆	0,020	0,043	0,157	0,022	0,258	0,033	0,339	0,013	0,179	0,187
A ₁₇	0,024	0,065	0,129	0,068	0,390	0,037	0,266	0,073	0,193	0,206
A ₁₈	0,017	0,057	0,113	0,060	0,435	0,062	0,218	0,085	0,304	0,216
A ₁₉	0,032	0,014	0,045	0,027	0,193	0,059	0,107	0,049	0,100	0,081
A ₂₀	0,031	0,049	0,071	0,075	0,282	0,018	0,228	0,072	0,167	0,053
A ₂₁	0,000	0,040	0,100	0,024	0,242	0,003	0,121	0,061	0,152	0,241
A ₂₂	0,031	0,026	0,094	0,047	0,230	0,024	0,102	0,051	0,125	0,155
A ₂₃	0,020	0,021	0,000	0,010	0,019	0,019	0,015	0,012	0,000	0,022
A ₂₄	0,010	0,001	0,000	0,043	0,000	0,001	0,140	0,035	0,180	0,021
A ₂₅	0,010	0,021	0,025	0,016	0,056	0,015	0,130	0,018	0,267	0,084
A ₂₆	0,016	0,021	0,023	0,004	0,072	0,014	0,083	0,021	0,088	0,162
A ₂₇	0,010	0,049	0,102	0,053	0,178	0,000	0,080	0,063	0,268	0,231
A ₂₈	0,021	0,021	0,018	0,042	0,091	0,050	0,197	0,010	0,239	0,083
A ₂₉	0,028	0,000	0,002	0,027	0,028	0,006	0,130	0,024	0,223	0,000
A ₃₀	0,019	0,039	0,062	0,029	0,219	0,027	0,057	0,033	0,148	0,173
A ₃₁	0,029	0,022	0,008	0,030	0,114	0,018	0,107	0,017	0,166	0,073
A ₃₂	0,024	0,018	0,020	0,022	0,136	0,036	0,062	0,058	0,095	0,099
A ₃₃	0,014	0,020	0,015	0,017	0,098	0,050	0,106	0,023	0,238	0,064
A ₃₄	0,016	0,041	0,038	0,029	0,150	0,025	0,092	0,031	0,121	0,117
A ₃₅	0,010	0,014	0,001	0,025	0,061	0,028	0,000	0,031	0,003	0,034
A ₃₆	0,030	0,011	0,004	0,029	0,105	0,020	0,026	0,059	0,069	0,049
A ₃₇	0,013	0,018	0,040	0,030	0,180	0,012	0,042	0,049	0,095	0,143
A ₃₈	0,017	0,009	0,008	0,000	0,095	0,020	0,032	0,000	0,108	0,063

Alt kriterlerin tamamı fayda kriteri olduğu için \bar{I}_i ve \bar{I} değerleri sıfırdır. Bu nedenle Tablo 6'da sadece \bar{O}_i tercih indeks değerleri hesaplanmıştır. Ardından doğrusal tercih indeksi \bar{O} değerleri ve genel tercih indeksleri P_i değerleri hesaplanmış ve Tablo 7'de gösterilmiştir. Tablo 7'de aynı zamanda Küresel İnovasyon Endeksi (GII) raporundaki OECD üyesi ülkelerin kendi içerisindeki sıralamaları da verilmiştir.

Tablo 7: \bar{O}_i , \bar{O} ve P_i Değerleri

Ülkeler	Ülke Kodları	\bar{O}_i	\bar{O}	P_i	Sıralama	GII Sıralaması
ABD	A ₁	2,285	1,957	1,957	3	3
Almanya	A ₂	1,920	1,592	1,592	10	9
Avustralya	A ₃	1,396	1,068	1,068	22	22
Avusturya	A ₄	1,563	1,234	1,234	16	15
Belçika	A ₅	1,540	1,211	1,211	17	19
Birleşik Krallık	A ₆	2,191	1,862	1,862	4	4
Çek Cumhuriyeti	A ₇	1,479	1,151	1,151	21	21
Danimarka	A ₈	1,996	1,667	1,667	8	8
Estonya	A ₉	1,491	1,163	1,163	20	18
Finlandiya	A ₁₀	2,042	1,714	1,714	5	7
Fransa	A ₁₁	1,706	1,377	1,377	13	10
Kore Cumhuriyeti	A ₁₂	2,020	1,691	1,691	7	5
Hollanda	A ₁₃	2,039	1,710	1,710	6	6
İrlanda	A ₁₄	1,594	1,265	1,265	15	16
İspanya	A ₁₅	1,160	0,831	0,831	25	25
İsrail	A ₁₆	1,990	1,661	1,661	9	12
İsveç	A ₁₇	2,322	1,993	1,993	2	2
İsviçre	A ₁₈	2,510	2,181	2,181	1	1
İtalya	A ₁₉	1,171	0,842	0,842	24	24
Japonya	A ₂₀	1,759	1,430	1,430	11	11
İzlanda	A ₂₁	1,606	1,277	1,277	14	14
Kanada	A ₂₂	1,718	1,390	1,390	12	13
Kolombiya	A ₂₃	0,329	0,000	0,000	38	38
Kosta Rika	A ₂₄	0,544	0,216	0,216	36	37
Letonya	A ₂₅	0,947	0,618	0,618	29	30
Litvanya	A ₂₆	0,892	0,564	0,564	31	31
Lüksemburg	A ₂₇	1,497	1,168	1,168	19	20
Macaristan	A ₂₈	1,156	0,827	0,827	26	28
Meksika	A ₂₉	0,666	0,337	0,337	35	36
Norveç	A ₃₀	1,526	1,197	1,197	18	17
Polonya	A ₃₁	0,925	0,596	0,596	30	32
Portekiz	A ₃₂	1,022	0,693	0,693	28	26

Slovakya	A ₃₃	0,891	0,562	0,562	32	29
Slovenya	A ₃₄	1,132	0,803	0,803	27	27
Şili	A ₃₅	0,451	0,123	0,123	37	35
Türkiye	A ₃₆	0,701	0,372	0,372	34	33
Yeni Zelanda	A ₃₇	1,264	0,935	0,935	23	23
Yunanistan	A ₃₈	0,757	0,428	0,428	33	34

Tablo 7 incelendiğinde OCRA yöntemine göre en iyi inovasyon performans gösteren ülkenin genel tercih indeks değeri 2,181 ile İsviçre'nin olduğu görülmektedir. İsviçre'yi sırasıyla İsveç, ABD, Birleşik Krallık ve Finlandiya izlemektedir. En kötü inovasyon performansını gösteren ülkeler ise sırasıyla Kolombiya, Şili, Kosta Rika ve Meksika olmuştur. Küresel İnovasyon Endeksi raporundaki sıralamalara bakıldığında benzerlik ve farklılıkların olduğu görülmektedir.

5. SONUÇ

Ülkelerin sürdürülebilir büyümeyi sağlayabilmelerinde, güçlü ve rekabet edilebilir bir ekonomik sistem oluşturabilmelerinde inovasyon faaliyetleri önemli yer teşkil etmektedir. Çünkü ülkelerin teknolojik olarak ilerlemeleri ancak inovasyonla mümkün olmaktadır. Bu nedenle de ülkelerin inovasyon performanslarının ölçülmesi önem arz etmektedir. Ülkeler, inovasyon performanslarına bakarak hem mevcut durumlarını hem de diğer ülkeler karşısındaki durumlarını değerlendirme imkânı bulabilmektedir. Güçlü ekonomilerin içerisinde yer aldığı OECD ülkelerinin inovasyon performansları dünya ekonomisinde ciddi etki yaratmaktadır. Bu sebeple çalışmada, OECD ülkelerinin inovasyon performansları ölçülmüştür.

Ülkelerin inovasyon performanslarını ölçmek için çok kriterli karar verme yöntemleri içerisinde yer alan CRITIC ve OCRA yöntemleri bütünlük olarak kullanılmıştır. İnovasyon performans kriterleri Küresel İnovasyon Endeksi (GII) 2021 yılı raporundan yararlanılarak oluşturulmuştur. Raporda yer alan yirmi bir alt kriterlerin önem dereceleri objektif ağırlıklandırma yöntemi olan CRITIC yöntemi ile hesaplanmıştır. CRITIC yöntemi sonucuna göre en önemli inovasyon alt kriterinin, ekolojik sürdürülebilirlik olduğu belirlenmiştir. Bu alt kriteri sırasıyla; ticaret ve rekabet, bilginin etkisi, yaratıcı mal ve hizmetler, yatırım ve yükseköğretim alt kriteri izlemektedir. Çalışmada otuz sekiz OECD ülkesinin inovasyon performansları OCRA yöntemiyle sıralanmıştır. OCRA yöntemi sonuçlarına göre inovasyon performansı en yüksek olan ülkelerin sırasıyla; İsviçre, İsveç, ABD, Birleşik Krallık ve Finlandiya olduğu tespit edilmiştir. En düşük performansı gösteren ülkelerin ise sırasıyla; Kolombiya, Şili, Kosta Rika ve Meksika olduğu belirlenmiştir. Türkiye ise bu sıralamada 34. sırada yer almıştır. İnovasyon performans sıralamasında Türkiye'nin diğer ülkelerin gerisinde kalarak istenilen performansı sergilemediği görülmektedir.

Küresel İnovasyon Endeksi (GII) raporundaki OECD ülkelerinin sıralamaları incelendiğinde benzerliklerin ve farklılıkların olduğu görülmektedir. Raporda bütün alt kriterlerin eşit ağırlıklı olduğu kabul edilerek sıralama yapılmıştır. Bu çalışmada ise alt kriterler CRITIC yöntemiyle ağırlıklandırılmıştır. Çalışmada en iyi performansı gösteren ilk dört ülke sıralamasının, GII raporundaki sıralama ile aynı olduğu görülmektedir. Aynı zamanda en düşük performansı gösteren ülkenin GII raporunda da son sırada yer aldığı ve çalışmadaki on altı ülke sıralamasının GII raporundaki sıralamayla aynı olduğu tespit edilmiştir. Literatürde yapılan diğer çalışmalar incelendiğinde, Ayçin ve Açkın (2019), Oralhan ve Büyüktürk (2019), Murat (2020) ve Satıcı (2021) tarafından yapılan çalışmalarda elde edilen sonuçlar en iyi performansı gösteren ülke sıralamaları bakımından çalışmayı destekler niteliktedir.

Analiz sonuçları inovasyon performansını ölçmek için bütünlük CRITIC ve OCRA yöntemlerinin kullanılabilceğini göstermiştir.

İnovasyon performansı düşük çıkan ülkelerin inovasyon faaliyetlerinde eksik ve zayıf oldukları kriterleri gözden geçirmeleri, iyileştirme konusunda çaba harcamaları ve inovasyon sistemlerini oluşturmaları gerekmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin rekabet güçlerini artırarak avantaj sağlayabilmeleri ve ekonomik kalkınmayı gerçekleştirebilmeleri için inovasyon faaliyetlerine öncelik vermeleri gerekmektedir. Ülkedeki inovasyon faaliyetlerinin ve bu faaliyetleri destekleyecek finansal kurumların varlığının artırılması gerekmektedir. Dolayısıyla yeni ürünler üretme noktasında ülkelerin sağlayacağı finansal destek inovasyon performansını artırmada etkili olacaktır. Ayrıca inovasyon performansı bakımında güçlü olan ülkelerle işbirliğinin yapılması inovasyon performansı düşük olan ülkelerin performansını olumlu yönde etkileyecektir.

Literatür araştırması sonucunda ülkelerin inovasyon performansını ölçmeye yönelik OCRA yönteminin kullanıldığı çalışmaya rastlanmamış olmasından dolayı literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Gelecekte yapılacak çalışmalarda daha uzun bir zaman dilimi çalışmaya dâhil edilebilir, farklı ülke grupları çalışmaya eklenebilir ve farklı inovasyon endeksleri kullanılabilir. Aynı zamanda kriter ağırlıkları CRITIC yönteminden farklı çok kriterli karar verme yöntemleri ile belirlenebilir.

KAYNAKÇA

1. ALTINTAŞ, F. F. (2020). “İnovasyon ve Lojistik Boyutları Arasındaki İlişkiye Yönelik Ampirik Bir Araştırma”, *Business and Economics Research Journal*,11(4), 1049-1067.
2. ALTINTAŞ, F. F. (2021). “Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü’ne Üye Ülkelerin İnovasyon Performanslarının CRITIC Tabanlı Gri İlişkisel Analiz Yöntemi ile İncelenmesi”, *Karadeniz Araştırmaları*, XVIII(71), XVIII(71), 547-570.
3. ARAS, G., TEZCAN, N., KUTLU FURTUNA, Ö. ve AYBARS, A. (2014). “Firmaların Ar-Ge İnovasyon Performansının Stratejik Analizi”, *İstanbul Ticaret Odası Özkaracan Matbaacılık*, İstanbul.
4. AY TÜRKMEN, M. ve AYNAOĞLU, Y. (2017). “Küresel Rekabet Endeksi Göstergelerinin Küresel İnovasyon Endeksi Üzerindeki Etkisi”, *BMIJ*, 5(4), 257-282.
5. AYÇİN E. ve ÇAKIN, E. (2019). “Ülkelerin İnovasyon Performanslarının Ölçümünde Entropi ve MABAC Çok Kriterli Karar Verme Yöntemlerinin Bütünlük Olarak Kullanılması”, *Akdeniz İİBF Dergisi*, 19(2), 326-351.
6. AYTEKİN, A., ECER, F., KORUCUK, S. ve KARAMAŞA, Ç. (2022). “Global Innovation Efficiency Assessment of EU Member and Candidate Countries Via DEA-EATWIOS Multi-Criteria Methodology”, *Technology in Society*, 68, 1-11.
7. BAYKUL, A. (2022). “İnovasyonun Belirleyicileri: Küresel İnovasyon Endeksi Üzerinde Bir Araştırma”, *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(1), 52-66.
8. CHATTERJEE, P. ve CHAKRABORTY, S. (2012). “Material Selection Using Preferential Ranking Methods”, *Materials and Design*, 35, 384-393.
9. ÇAKIN, E. ve ÖZDEMİR, A. (2020). “Ülkelerin İnovasyon Performanslarının Ölçülmesinde Yapay Sinir Ağları, Bulanık DEMATEL Tabanlı Analitik Ağ Süreci ve Ağırlık Kısıtlı Veri Zarflama Analizi Yaklaşımlarının Bütünlük Olarak Kullanılması ve Bir Uygulama”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 21(2), 287-314.

10. DAM, M. M. (2017). Ar & Ge İnovasyon ve Ekonomik Büyüme, Ekin Yayınevi, Ankara.
11. DIAKOULAKI, D., MATROTAS, G. ve PAPAYANNAKIS, L. (1995). "Determining Objective Weights in Multiple Criteria Problems: The CRITIC Methods", Computers Ops Res., 22(7), 763-770.
12. ECER, F. (2020). Çok Kriterli Karar Verme: Geçmişten Günümüze Kapsamlı Bir Yaklaşım, Seçkin Yayınevi, Ankara.
13. FRANCO, C. ve OLIVEIRA, R. H. (2017). "Input and Output of Innovation: Analysis of BRICS Theme 6 – Innovation Technology and Competitiveness", RAI Revista de Administraçao, 14, 79-89.
14. GII, (2022). Global Innovation İndeks. <https://www.globalinnovationindex.org/about-gii#history>, 08.03.2022.
15. GOMES, L. A., SANTOS, A. F., PINHEIRO, C. T., GOIS, J. C. ve QUINA, M. J. (2020). "Screening of Waste Materials as Adjuvants for Drying Sewage Sludge based on Environmental, Technical and Economic Criteria", Journal of Cleaner Production, 259, 1-10.
16. GÜRTUNA, F. ve POLAT, U. (2020). "Küresel İnovasyon Endeksi Verilerinin Kümeleme Analizi ile Değerlendirilmesi", Çukurova Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi, 35(2), 551-565.
17. HANCIOĞLU, Y. (2016). "Küresel İnovasyon Endeksini Oluşturan İnovasyon Girdi ve Çıktı Göstergeleri Arasındaki İlişkinin Kanonik Korelasyon Analizi ile İncelenmesi: OECD Örneği", AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 16(4), 131-157.
18. İNEL, M. N. ve TÜRKER, M. V. (2016). "Ulusal İnovasyon Performansının Ölçümü için Çok Nitelikli Karar Verme Teknikleri ile Bir Model Denemesi", Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 38(2), 147-166.
19. JANKOWSKA, B., MATYSEK-Jedrych, A. ve MROCZEK-DABROWSKA, K. (2017). "Efficiency of National Innovation Systems-Poland and Bulgaria in the Context of the Global Innovation Index", Comparative Economic Research, 20(3), 77- 94.
20. KIJEK, A. ve KIJEK, T. (2010). "The Analysis of Innovation Input-Output Relationships in EU Member States", Comparative Economic Research. Central and Eastern Europe, 13(3), 93-106.
21. MADIC, M., PETKOVIC, D. ve RADOVANOVIC, M. (2015). "Selection of Non-Conventional Machining Processes Using the OCRA Method", Serbian Journal of Management, 10(1), 61-73.
22. MURAT, D. (2020). "The Measurment of Innovation Performannce in OECD Countries", Yönetim Ekonomi ve Araştırma Dergisi, 18(4), 209-226.
23. OECD- EUROSTAT (2005). Oslo Manual: Guidelines for Collecting and Interpreting Innovation Data. <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3859598/5889925/OSLO-EN.PDF/60a5a2f5-577a-4091-9e09-9fa9e741dcf1?version=1.0>, 09.03.2022.
24. ORALHAN, B. ve BÜYÜKTÜRK, M. A. (2019). "Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye'nin İnovasyon Performansının Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleriyle Kıyaslanması", Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi, 16, 471-484.
25. PARKAN, C. ve WU, M. L. (1999a). "Measuring the Performance of Operations of Hong Kong's Manufacturing Industries", European Journal of Operational Research, 118, 235-258.

26. PARKAN, C. ve WU, M. L. (1999b). "Decision-Making and Performance Measurement Models with Applications to Robot Selection", *Computers & Industrial Engineering*, 36, 503-523.
27. SATICI, S. (2021). "Ülkelerin İnovasyon Performansının CRITIC Temelli WASPAS Yöntemleri ile Değerlendirilmesi", *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 16(2), 91-104.
28. SOHN, S. Y., KIM, D. H. ve JEON, S. Y. (2016). "Re-Evaluation of Global Innovation Index Based on a Structural Equation Model", *Technology Analysis & Strategic Management*, 28(4), 492-505.
29. TAŞ, S. (2017). "İnovasyon, Eğitim ve Küresel İnovasyon Endeksi", *Bilge Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 99-123.
30. ULUDAĞ, A. S. ve DOĞAN, H. (2021). "Üretim Yönetiminde Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri: Literatür, Teori ve Uygulama", Nobel Yayınevi, Ankara.
31. WONGLIMPIYARAT, J. (2010). "Innovation Index and the Innovative Capacity of Nations", *Futures*, 42, 247-253.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN YAŞLI AYRIMCILIĞINA İLİŞKİN TUTUMLARININ BELİRLENMESİ

EVALUATION OF THE ATTITUDES OF UNIVERSITY STUDENTS TOWARDS AGEISM

Zahide GENÇTÜRK*

* Dr. Öğr. Üyesi, Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Isparta Meslek Yüksekokul, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, zahidegencturk@isparta.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-2209-4357>

ÖZ

Bu çalışma, üniversite öğrencilerinin yaşlı ayrımcılığına ilişkin tutumlarının belirlenmesi ve değerlendirilmesi amacı ile gerçekleştirilmiştir. Çalışma kapsamında eğitim ve öğretime devam eden 498 üniversite öğrencisine ulaşılmıştır. Verilerin toplanmasında sosyo-demografik bilgilerinin ölçüldüğü veri formu ile Vefikuluçay (2008) tarafından geliştirilmiş olan Yaşlı Ayrımcılığı Tutum Ölçeği (YATÖ) kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda üniversite öğrencilerinin Yaşlı Ayrımcılığı Tutum Ölçeği toplam puan ortalaması 56,07 olarak belirlenmiştir. Öğrencilerin cinsiyeti, yaşlı birey ile aynı evde yaşama durumu ve büyük ebeveynlerin kiminle yaşadığı ile ölçek puanları arasında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yaşlı ayrımcılığı, Yaşlı birey, Tutum.

Jel Kodları: J10, J19.

ABSTRACT

The objective of this study is to determine and evaluate the attitudes of university students towards ageism. 498 university students who are in active education participated to the study. A data form evaluating the socio-demographic information and Ageism Attitude Scale (AAS) of by Vefikuluçay (2008) were used to gather data. Research results showed that the AAS total mean score of the university students is 56,07. Significant differences have been identified between scale scores and the gender of the students, living together with an elderly individual and with whom the grandparents live.

Keywords: Ageism, Elder individual, Attitude.

Jel Codes: J10, J19.

1. GİRİŞ

Yaşlılık, yaşam seyrinin sonuna denk gelen gelişimsel bir süreç olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle yaşlılıkla ilgili pek çok varsayım ve önyargı söz konusudur. Yaşlılık ile ilgili geliştirilen söz konusu önyargılar, varsayımlar ve inançlar bir anlamda yaşlanmayı şekillendirmektedir. Dolayısıyla yaşlanma süreci yaşamın sonunda tek tip bir aşama olarak görülmekte, yaşlanma sürecinde bireyler arasındaki farklılıklar yok sayılmakta, genelleştirilmekte ve yaşlılık basmakalıp bir şekilde ele alınmaktadır. Yaşlanmanın ve yaşlı insanların bu şekilde basmakalıp olarak değerlendirilmesi yaşlı ayrımcılığını ortaya çıkarmaktadır (Ayalon ve Tesch-Römer, 2018a: 1).

Yaşlı ayrımcılığı, kısaca bir kişinin sadece yaşına bağlı olarak olumsuz tutumlara, davranışlara ve ayrımcılığa maruz kalması şeklinde tanımlanabilmektedir (Palmore, 1999: 3; Greenberg vd., 2002: 27; Montepare ve Zebrowitz, 2002: 77; Iversen vd., 2009: 4). Aynı zamanda yaşlı bireylere yönelik önyargı, ayrımcılık ve reddetme yaşlı ayrımcılığını ifade edilmektedir. Özellikle belli bir yaş grubunun mensuplarına istenmeyen, uygun olmayan olumsuz davranışların sergilenmesidir (Palmore, 1999: 4). Diğer bir ifade ile yaşlı ayrımcılığı, popüler kuşak farkı kavramında kastedilen kişisel yaşam tecrübelerini ifade etmektedir. Genç ve orta yaşlıların yaşlılıkla özdeşleştirdikleri hastalık, güçsüzlük ve ölüme karşı hissettikleri olumsuz duyguları yansıtmaları yaşlı ayrımcılığını oluşturmaktadır (Ropbert ve Butler, 1969: 243).

Yaşlı ayrımcılığı geniş bir kavram olup, yaşlı istismarını, yaşlılara yönelik tutumları, inanışları, mevzuatı, kurumsal ve sosyal yapıyı içeren konuları da kapsamaktadır. Bu anlamda yaşlı ayrımcılığı bireylerin yaşlarından dolayı olumsuz tutum ve davranışlar ile dezavantajlı duruma getirilmesi, sosyo-kültürel ve kurumsal bağlamda ayrımcılığa maruz kalması ya da yaşlı istismarına izin verilmesi şeklinde ortaya çıkabilmektedir (Heuvel, 2012: 294). Başka bir ifade ile yaşlı ayrımcılığı, bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde uygulanabildiği gibi mikro düzeyde; yani bireysel önyargı ve davranışlarda, mezo düzeyde; kişinin sahip olduğu sosyal ilişkilerinde ve makro düzeyde; kurumsal, kültürel ve toplumsal boyutta yaşanabilmektedir. Aynı zamanda bilişsel, duygusal ve davranışsal olarak olumlu ve olumsuz yönde yaşlı ayrımcılığı söz konusu olabilmektedir (Iversen vd., 2009: 15).

Yaşlı ayrımcılığını oluşturan olumlu ve olumsuz tutumların temelinde yaşlılara yönelik inançlar bulunmaktadır. Bu anlamda yaşlı bireylerin nezaketli, tecrübeli ve bilge olduklarına, güven verdiklerine, deneyim ve yaşlarından aldıkları politik güçlerinin olduğuna, sevgi ve mutluluk aktardıklarına inanan bireyler olumlu tutum göstermektedir. Tam tersi yaşlı bireylerin hasta ve sakat olduklarına, mental yeteneklerinin azaldığına, unutkan ve huysuz olduklarına, bağımlı, güçsüz, çaresiz bir çocuk gibi davrandıklarına, gençliğin güzel, yaşlılığın ise kişiyi çirkinleştirdiğine inan bireyler ise olumsuz tutum göstermektedir (Palmore, 1999: 3-4, 34).

Toplumda yaşlı ayrımcılığının yaşanmasına ve olumsuz tutumların oluşmasına yol açan çeşitli etkenler bulunmaktadır. Bu etkenlerin başında yaşlı bireylerin toplumdaki yerinin zaman içerisinde değişmesi gelmektedir. Aynı zamanda aile içinde de eğitim düzeyinin artması, kültür ve bilgi aktarıcısı olan yaşlı bireylerin konumunu değiştirmektedir. Kentleşme, geniş ailenin küçülmesi ve çekirdek aileye geçiş ile birlikte aile bağları zayıflamakta ve artık gençler büyük ebeveynlerini daha az aramaktadır. Emeklilik sonrası yaşlı bireyler ekonomik olarak eski güçlerini kaybetmekte ve teknolojik gelişmeler yaşlı bireylerin iş becerilerini işlevsizleştirmektedir. Dolayısıyla yaşlı bireylerin çalışma yaşamından ayrılma, gelir kaybı, çekirdek aileye geçiş ve bilgelik rollerinin kaybı gibi nedenler ile statüleri değişmektedir. Tüm bu değişiklikler yaşlı bireylerin toplumda işe yaramayan, yük olan bireyler olarak algılanmasına neden olabilmektedir (Palmore, 1999: 7; Cuddy ve Fiske, 2002: 13-14; Akdemir vd., 2007: 216; Buz, 2015: 270). Ayrıca gençlerin yaşlılara bakınca ölüm, hastalık, sakatlık gibi korkular yaşamaları yaşlı ayrımcılığının oluşma riskini arttırmaktadır (Greenberg vd., 2002: 37; Çilingiroğlu ve Demirel, 2004: 225).

Yaşlı bireylerin, yaşlı ayrımcılığı ile ilgili olumsuz tutumlara maruz kalması onların benlik algısını azaltarak hastalık ve sakatlık gibi durumları daha uzun yaşamalarına sebep olabilmekte (Levy vd., 2012: 2; Chang vd., 2020; Officer vd., 2020: 1), aynı zamanda zihinsel aktivitelerini de olumsuz etkileyebilmektedir (Zuber vd., 2017). Toplumsal olarak yaşlı ayrımcılığı yaşlı bireylerin yaşamsal fırsat alanlarının sınırlandırılmasına yol açmaktadır. Toplumsal normlar yaşlı bireyleri belirli kalıplar içinde yaşamaya zorlamakta

ve tersi durumda onlara karşı olumsuz tutum ve davranışlar sergilenebilmektedir. Bunun dışında yaşlı bireyler daha ciddi yaşlı ayrımcılığına da maruz kalabilmekte ve sadece yaşları nedeniyle işgücü piyasasından, konuttan, sosyal ilişkilerden dışlanarak sosyal izolasyon yaşayabilmektedir (Ayalon ve Tesch-Römer, 2018b; Palmore, 1999: 107). Yaşlı ayrımcılığı aynı zamanda yaşlı bireylere yönelik sosyal politikaların geliştirilmesinde de engel teşkil edebilmektedir. Bu anlamda yaşlanma ile başlayan her türlü sorunun özellikle de sağlık ve bakım sorunlarının çözümleri konusunda sağlanacak olanakların yetersiz kalması söz konusu olabilmektedir (Officer ve de la Fuente-Núñez, 2018: 295).

Yaşlı ayrımcılığı, yaşlı bireylerden farklı olarak gençleri de etkilemektedir. İlk olarak yaşlı dolayısıyla önyargılardan dolayı yaşlı bireyler ile iletişimin kesilmesi ve dışlanması gençlerin, onların bilgeliğini ve rehberliğini kaybetmesi anlamına gelebilmektedir. İkincisi gençlerde yaşlılık ve ölümlle ilgili mantıksız korkular geliştirebilmektedir. Üçüncüsü yaşlılar ile kurulacak duygusal bağ ve onlardan alınacak destek azalabilmektedir (Palmore, 1999: 107). Bu anlamda toplumun, yaşlılık ve kendi yaşlanma süreçleri ile ilgili korkularıyla yüzleşmesi, yaşlıları önyargısız olarak sadece birey olarak görmesi, onlara yönelik olumlu tutum ve davranışları teşvik etmesi, yaşlıların bilgeliğine ve rehberliğine değer vermesi aynı zamanda gençlerin de yaşlılara karşı olumlu tutum ve davranışlar geliştirmelerini sağlayabilecektir (Greenberg, 2002: 45).

Gençlerin yaşlı ayrımcılığına yönelik tutumlarının öğrenilmesi ve bu konuda farkındalık geliştirilmesi, yaşlıların yaşamlarının daha iyi bir konuma getirilmesine destek olabilecektir. Dolayısıyla araştırmalar yoluyla sağlık ve sosyal hizmetlerin daha iyi duruma getirilmesi, yaşlı bireylerin ekonomik olarak güçlü olması, bağımsız yaşamlarının sağlanması, toplumun ve gençlerin önyargılarının ortadan kaldırılması daha etkili sosyal politika uygulamalarının gerçekleştirilmesini sağlayabilecektir (Butler, 1980: 8).

Bu çalışmada, üniversite öğrencilerinin yaşlı ayrımcılığına ilişkin tutumlarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu anlamda elde edilecek bulguların yaşlı bireylere ilişkin tutumların belirlenmesi ile sunulacak hizmetin niteliğinin artırılması ve uygulanacak politikalara yön vermesi bakımından önemli olduğu düşünülmektedir.

2. LİTERATÜR

Literatürde üniversite öğrencilerinin yaşlı ayrımcılığına yönelik tutumlarını araştıran pek çok araştırma bulunmaktadır. Bu araştırmaların genellikle üniversitelerin sağlıkla ilgili bölümlerinde okuyan öğrencileri kapsadığı görülmektedir (Moyle, 2003; Lin vd., 2010; Yılmaz ve Özkan, 2010; Vefikulucay Yılmaz ve Terzioğlu, 2011; Karadağ vd., 2012; Runkawatt vd., 2013; Canlı Özer ve Terkeş, 2014; Danış vd., 2015; Tabari vd., 2015; Ünsar vd., 2015; Ayaz Alkaya ve Birimoğlu Okuyan, 2017; Demiralay ve Dal Yılmaz, 2017; Köse Tosunöz ve Güngör, 2021; Pekesen vd., 2021). Araştırmaların bazıları ise üniversitelerin muhtelif bölümlerinde okuyan öğrenciler ile gerçekleştirilmiş olup diğer bir kısmı da sağlık ve diğer bölümlerde okuyan öğrencilerin yaşlı ayrımcılığına ilişkin tutumlarının karşılaştırılmasını içermektedir (Karlin vd., 2008; Bayraktar vd., 2015; Uçun vd., 2015; Çınar vd., 2018; Kalinkara vd., 2019; Gutiérrez ve Mayordomo, 2019; Atasoy, 2020).

Çalışmaların büyük çoğunluğunda üniversite öğrencilerinin yaşlılara yönelik tutumlarının olumlu olduğu görülmüştür (Hweidi ve Al-Obeisat, 2006; Lin ve Bryant, 2009; Soyuer vd., 2010; Altay ve Aydın, 2015; Yazıcı vd., 2015; Dalcalı vd., 2018; Yardımcı Gürel, 2019; Bozdoğan Yeşilot vd., 2020; Düzenli ve Türkleş, 2020; Koca vd., 2020; Güzel, 2021). Bu araştırmalardaki sonuç doğrultusunda Türk toplumunda yaşlıların hala sevilen ve saygı duyulan aile büyükleri olarak algılandığı belirtilmektedir (Güven vd., 2012: 102; Canlı

Özer ve Terkeş, 2014; Güzel, 2021). Üniversite öğrencilerinin yaşlılara yönelik tutumlarının olumsuz olduğunu gösteren çalışmalarda bulunmaktadır (Zhou, 2007; Köse vd., 2015; Mohammed ve Omar, 2019; Lopez vd., 2020).

Literatürde kız öğrencilerin yaşlılara yönelik olumlu tutumunun daha yüksek olduğunu gösteren çalışmalar (Allan ve Johnson, 2008; Güven vd., 2012; Boz vd., 2017; Keskin vd., 2019; Kurtkapan, 2019; Temiz ve Öztürk, 2019; Bahçecioğlu Turan vd., 2021) olduğu gibi yaşlılara yönelik tutumda cinsiyet açısından farklılık olmadığını gösteren çalışmalarda bulunmaktadır (Soyuer vd., 2010; Yazıcı, 2015; Demir Dikmen ve Baltacı Yıldız, 2022).

Gençlerin, yaşlı bireyler ile görüşmeleri ve nitelikli iletişim kurabilmelerinin yaşlıya yönelik tutumu olumlu etkilediği (Schwartz ve Simmons, 2001; Voogt vd., 2008; Bousfield ve Hutchison, 2010; Daşbaş ve Kesen, 2015; Barnett ve Adams, 2018) aynı zamanda yaşlı ile aynı evde yaşama deneyiminin de olumlu tutum oluşturduğu belirtilmektedir (Özdemir ve Bilgili, 2016; Kolcu ve Kalımdemirtaş Küçük, 2017; Çınar vd., 2018; Choolayil ve Putran, 2020; Demir vd., 2022). Diğer taraftan yaşlı ile aynı evde yaşamının, yaşlıya yönelik tutumda etkili olmadığını gösteren çalışmalarda bulunmaktadır (Ceylan ve Öksüz, 2015; İşcan Ayyıldız ve Evcimen, 2018; Kaplan vd., 2021).

Doğum yeri ve uzun süre yaşadığı yer köy/kasaba gibi kırsal bölge olan öğrencilerin yaşlıya yönelik tutumunun daha olumlu olduğu görülürken (Yılmaz ve Özkan, 2010; Karabekiroğlu vd., 2021) şehirde yaşayan öğrencilerin yaşlıya yönelik tutumunun olumlu olduğunu gösteren çalışma da bulunmaktadır (Çamur Duyan vd., 2016). Aynı zamanda yaşanan yerin yaşlıya yönelik tutumu etkilemediğini belirten çalışmalarda mevcuttur (Karadağ vd., 2012; Başer ve Cingil, 2019; Sönmez vd., 2022). Literatürde ayrıca öğrencilerin aile yapısının yaşlıya yönelik tutumu etkilemediğini gösteren çalışmalar bulunmaktadır (Adıbelli vd., 2003; Can vd., 2019; Yardımcı Gürel, 2019; Aydın, 2022).

Yaşlılara yönelik olumlu tutumun gelişmesinde eğitim ve bilgi düzeyinin önemini belirten çalışmalar da bulunmaktadır (Sum vd., 2016; Lytle ve Levy, 2017; Goriup ve Lahe, 2018; Leedah vd., 2020; Lytle vd., 2020). İlgili literatür incelendiğinde 2 temel hipotez belirlenmiştir. Bunlar:

H_{A1}: Yaşlı ayrımcılığı tutum boyutlarının [(i) yaşlının yaşamını sınırlama; (ii) yaşlıya yönelik olumlu ayrımcılık; (iii) yaşlıya yönelik olumsuz ayrımcılık], öğrencilerin sosyo-demografik özelliklerine [(a) cinsiyet; (b) doğum yeri; (c) en uzun yaşanan yer; (d) aile tipi; (e) annenin eğitim durumu; (f) babanın eğitim durumu; (g) yaşlı birey ile aynı evde yaşama durumu; (h) puanlarının büyük ebeveynlerinin kiminle yaşadığı durumu; (I) ebeveynler yaşlanınca bakım tercihleri durumu] göre anlamlı bir fark bulunmaktadır.

H_{A2}: Yaşlı ayrımcılığı tutumunun, öğrencilerin sosyo-demografik özelliklerine [(a) cinsiyet; (b) doğum yeri; (c) en uzun yaşanan yer; (d) aile tipi; (e) annenin eğitim durumu; (f) babanın eğitim durumu; (g) yaşlı birey ile aynı evde yaşama durumu; (h) puanlarının büyük ebeveynlerinin kiminle yaşadığı durumu; (I) ebeveynler yaşlanınca bakım tercihleri durumu] göre anlamlı bir fark bulunmaktadır.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini, 2021-22 eğitim-öğretim yılı güz dönemi Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Isparta Meslek Yüksekokulunda eğitime devam eden öğrencilerden oluşturmaktadır. Örneklem sayısı 5991 olduğundan dolayı ulaşılması gereken anket 362'dir (Şahin, 2012: 127; Arıkan, 2013: 89).

Örnekleme ise tesadüfi örnekleme yöntemi ile gönüllülük esası doğrultusunda araştırmaya katılmayı kabul eden 509 öğrenci ile gerçekleştirilmiş olup 498 anket analize dahil edilmiştir.

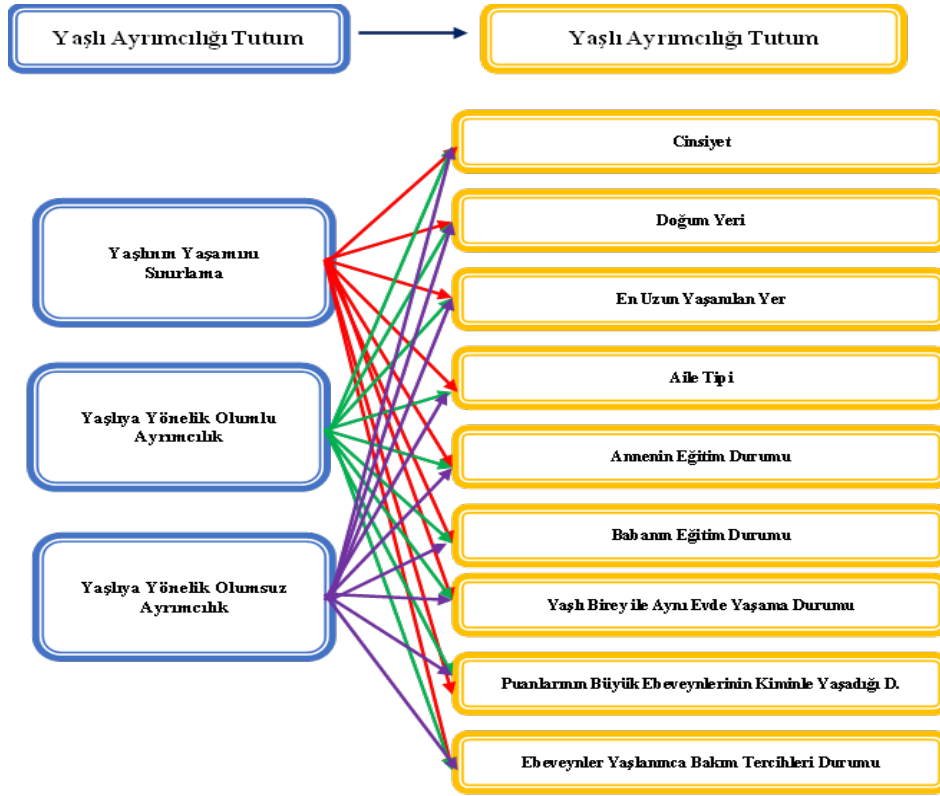
3.2. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplamak için ilk olarak üniversite öğrencilerinin sosyo-demografik özelliklerini değerlendirmeye yönelik yapılan literatür çalışması dahilinde (Karabekiroğlu vd., 2021; Vefikuluçay, 2008; Yılmaz ve Özkan, 2010; Yazıcı vd., 2015) , cinsiyet, aile tipi, doğum yeri, en uzun yaşanan yer, annenin ve babanın eğitim durumları, yaşlı bireyle aynı ev de yaşama durumu, büyük ebeveynlerin kiminle yaşadığı, ebeveynler yaşlanınca bakım tercihleri gibi 9 sorudan oluşan kişisel bilgi formu kullanılmıştır. İkinci olarak üniversite öğrencilerinin yaşlı ayrımcılığına ilişkin tutumlarının belirlenmesi için “Yaşlı Ayrımcılığı Tutum Ölçeği (YATÖ)” kullanılmıştır.

“Yaşlı Ayrımcılığı Tutum Ölçeği (YATÖ)” Vefikuluçay (2008) tarafından geliştirilmiştir. YATÖ 23 maddeden oluşan 5’li Likert tipi ölçektir. YATÖ’nin değerlendirmesinde olumlu ve olumsuz tutum maddeler bulunmaktadır. Yaşlıya yönelik olumlu tutum maddelerinde puanlama tamamen katılmıyorum “1”, katılmıyorum “2”, kararsız “3”, katılıyorum “4”, tamamen katılıyorum “5” puan olarak belirlenirken, yaşlının yaşamını sınırlama ve yaşlıya yönelik olumsuz tutum maddelerinde ise olumlu maddelerin tersi şeklinde puanlama yapılmaktadır. Dolayısıyla ölçekten alınması mümkün olan maksimum puan “115”, minimum puan ise “23”dür. Ölçek üç alt boyuttan oluşmakta olup yaşlıya yönelik olumlu ayrımcılık alt boyutundan alınabilecek en yüksek “40”, en düşük “8” puan, yaşlının yaşamını sınırlama alt boyutundan alınabilecek en yüksek “45”, en düşük “9” puan ve yaşlıya yönelik olumsuz ayrımcılık alt boyutundan alınabilecek en yüksek “30”, en düşük “6” puandır. Ölçeğin tümünden alınan puanların yüksek olması yaşlı bireylere yönelik tutumun olumlu olduğunu göstermektedir.

3.3. Araştırma Modeli

Şekil 1’de araştırmanın amacı, önemi, kapsamı ve sınırlılıkları temelinde oluşturulan araştırma modeli gösterilmektedir.

Şekil 1: Araştırma Modeli

3.4. Araştırmanın Etik Boyutu

Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Komitesi'nden E-96714346-050.99-58025 sayılı ve 22.11.2021 tarihli etik kurul onayı alınarak araştırma uygulanmıştır.

3.5. Verilerin Analizi

Verilerin analizinde SPSS v26.0 programı kullanılmıştır. Çalışmada geçerlilik ve güvenilirlik analizleri (güvenirlik analizi, doğrulayıcı faktör analizi, açıklayıcı faktör analizi), tanımlayıcı analizler (standart sapma, frekans, ortalama,) ve istatistik analizler (normallik testi, bağımsız örneklem t testi ve tek yönlü varyans analizi (One-way ANOVA)) yapılmıştır.

4. BULGULAR

4.1. Geçerlilik ve Güvenirlik Analizleri

Geçerlilik ve güvenilirlik ölçmede kullanılan önemli kavramlardır. Geçerlilik, ölçümü yapılan konu ile alakalı bir kavramı ifade ederken güvenilirlik ölçümdeki hatalar ile alakalı kavramdır (Can, 2017: 387). Başka bir ifade ile geçerlilik, testte ölçülmek istenilen özelliğin ne derece doğru ölçüldüğünü belirtmektedir (Büyüköztürk, 2007: 167). Yapısal geçerliliğin test edilmesi için yaşlı ayrımcılığına açıklayıcı (AFA) ve doğrulayıcı (DFA) faktör analizleri uygulanmıştır. Tablo 1'de Yaşlı Ayrımcılığı Tutum Ölçeğine ait AFA'nın sonuçları yer almaktadır.

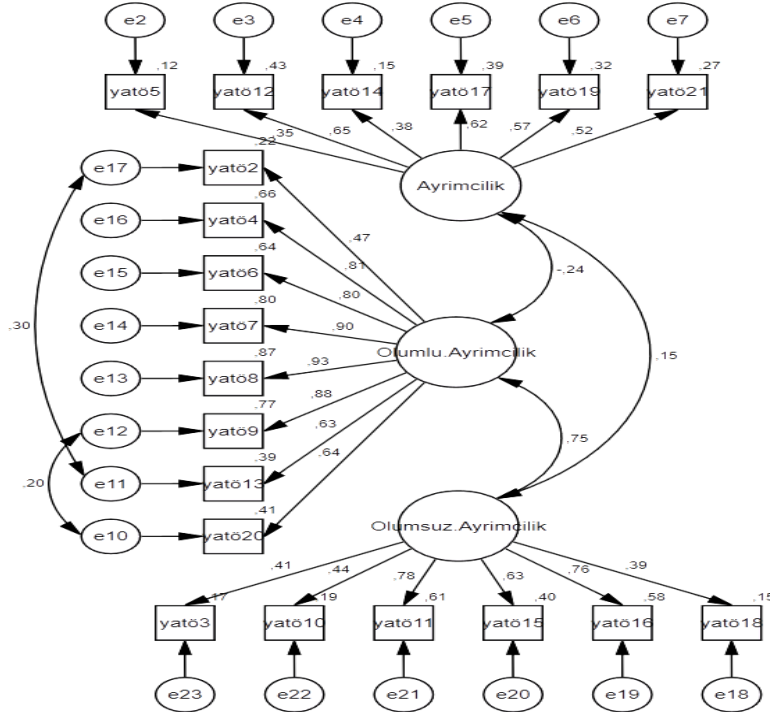
Tablo 1: Yaşlı Ayrımcılığı Tutum Ölçeğine Ait Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Değişkenler	Madde Sayısı	Faktör Yükü Aralıkları	Toplam Öz Değer	Faktörlerin Varyansa Katkısı (%)	Güvenirlik Katsayı Değeri (α)
Yaşlılığın Yaşamını Sınırlama	6 madde	0,401-0,681	6,747	33,733	0,678
Yaşlıya Yönelik Olumlu Ayrımcılık	8 madde	0,544-0,895	2,787	13,937	0,921
Yaşlıya Yönelik Olumsuz Ayrımcılık	6 madde	0,405-0,704	1,125	5,626	0,746
Yaşlı Ayrımcılığı Tutum Ölçeği	20 madde	0,401-0,895	-	53,296	0,865

KMO Değeri: **0,915**; Ki-Kare Değeri (X^2): **4632,341**; sd: **190**; p: **0.000**

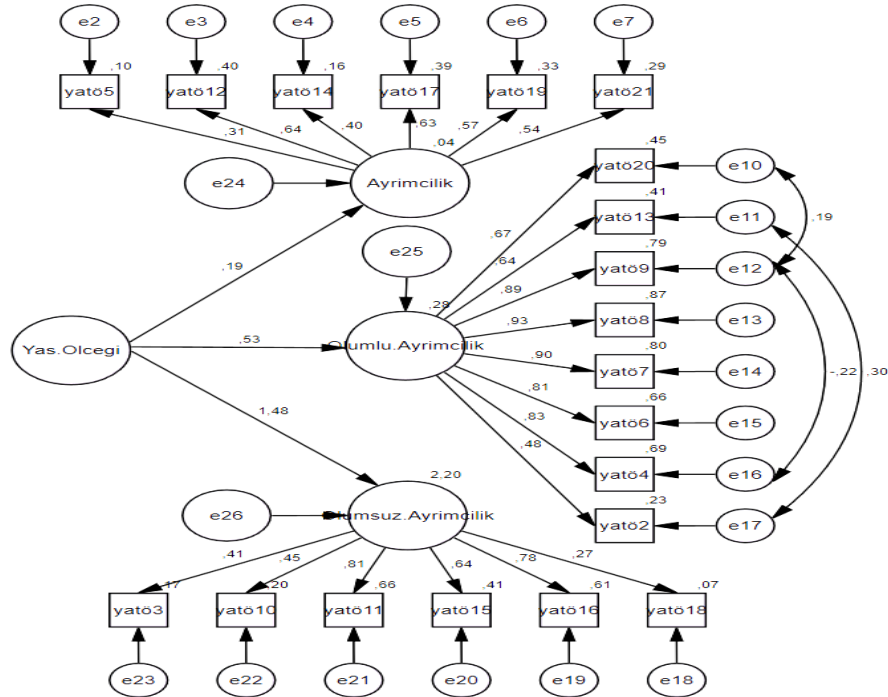
AFA sonucunda, yaşlı ayrımcılığı tutum ölçeği 20 madde ve üç boyuta dönüşerek varyansın %53,296'sını açıkladığı tespit edilmiştir (KMO Değeri: 0,915; X^2 : 4632,341; sd: 190; p: 0.000). Yaşlılığın yaşamını sınırlama boyutuna ait 3 maddenin faktör yükü değeri 0,32'dan düşük çıktığı için analize alınmamıştır. Ölçeğin diğer ifadelerine ait faktör yükleri 0,32'dan yüksek çıkmıştır. Yaşlılığın yaşamını sınırlamaya ait 6 maddenin faktör yükleri "0,401-0,681" arasında, yaşlıya yönelik olumlu ayrımcılığa ait 8 maddenin faktör yükleri "0,544-0,895" arasında, yaşlıya yönelik olumsuz ayrımcılığa ait 6 maddenin faktör yükleri "0,405-0,704" arasında değerler almıştır. Yaşlı ayrımcılığı tutumu ölçeğine ait 20 maddenin faktör yükleri "0,401-0,895" arasında değerler almaktadır. Bu ölçeğe ait güvenilirlik katsayı değerleri 0,865 (n: 498 için $\alpha=0.865$ ve k=20) olarak elde edilmiştir. AFA'dan sonra AMOS v24 programı ile ölçeğe birinci düzey ve ikinci düzey DFA uygulanmıştır. Yaşlı ayrımcılığı tutum ölçeğine ait birinci düzey DFA Şekil 2'de gösterilmiştir.

Şekil 2: Yaşlı Ayrımcılığı Tutum Ölçeğine Ait Birinci Düzey Doğrulamalı Faktör

Şekil 1’de görüldüğü üzere yaşlı ayrımcılığı tutum ölçeğine birinci seviye doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Uygulanan bu analizin kabul edilebilir değerler içinde yer alması için üç aşamalı bir model geliştirilmiştir. Birinci modelin değerleri ($X_{227}=1124,443$; $X^2/sd=4,953$; $p \leq 0,05$; $GFI=0,823$; $AGFI=0,784$; $CFI=0,822$; $RMSEA=0,089$; $SRMR=0,1448$) kabul edilebilir değerlerin altında çıkmıştır. İkinci modelde yaşının yaşamını sınırlamadaki “yatö1 (0,292), yatö22 (0,090) ve yatö23 (-0,230)” sorular çıkarılmıştır (faktör yükü değerleri 0,32’in altında olduğu için). Bu modelin değerleri ($X_{167}=587,268$; $X^2/sd=3,517$; $p \leq 0,05$; $GFI=0,887$; $AGFI=0,858$; $CFI=0,907$; $RMSEA=0,071$; $SRMR=0,0772$) kabul edilebilir değerlerin altında çıkmıştır. Üçüncü modelde ise yaşlıya yönelik olumlu ayrımcılık ifadelerinden yatö2 ve yatö13 ile yatö9 ve yatö20 ifadeleri arasında korelasyon kurulmuştur. Bu modelin değerleri ($X_{165}=526,425$; $X^2/sd=3,190$; $p \leq 0,05$; $GFI=0,899$; $AGFI=0,871$; $CFI=0,920$; $RMSEA=0,066$; $SRMR=0,0760$) iyi uyum ve kabul edilebilir değerler içinde çıkmıştır. Ölçeğin bu değerlerine göre yaşlı ayrımcılığı tutumunun 3 faktörden oluştuğu kabul edilmiştir. Yaşlı ayrımcılığı tutum ölçeğine ait ikinci düzey DFA Şekil 3’te gösterilmiştir.

Şekil 3: Yaşlı Ayrımcılığı Tutum Ölçeğine Ait İkinci Düzey Doğrulayıcı Faktör Analizi

Şekil 2’de görüldüğü üzere yaşlı ayrımcılığı tutum ölçeğine ikinci seviye doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Uygulanan bu analizin iki aşamalı bir model geliştirilerek kabul edilebilir değerler içinde yer alması sağlanmıştır. Birinci modelin değerleri ($X_{166}=579,867$; $X^2/sd=3,493$; $p \leq 0,05$; $GFI=0,893$; $AGFI=0,864$; $CFI=0,908$; $RMSEA=0,071$; $SRMR=0,0996$) kabul edilebilir değerlerin altında çıkmıştır. İkinci modelde yaşlıya yönelik olumlu ayrımcılık ifadelerinden yatö4 ve yatö9 ifadeleri arasında korelasyon kurulmuştur. Bu modelin değerleri ($X_{165}=562,920$; $X^2/sd=3,412$; $p \leq 0,05$; $GFI=0,896$; $AGFI=0,868$; $CFI=0,912$; $RMSEA=0,070$; $SRMR=0,0995$) iyi uyum ve kabul edilebilir değerler içinde çıkmıştır. Ölçeğin bu değerlerine göre yaşlı ayrımcılığı tutumunun 3 faktörden oluştuğu kabul edilmiştir. Yaşlı ayrımcılığı tutum ölçeğine ait doğrulayıcı faktör analizi sonuçları Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2: Yaşlı Ayrımcılığı Tutum Ölçeğine Ait Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Değişkenler	Madde Sayısı	Faktör Yüğü Aralıkları	CR	AVE	MSV	ASV
Yaşlının Yaşamını Sınırlama	6 madde	0,348-0,653	0,69	0,28	0,04	0,04
Yaşlıya Yönelik Olumlu Ayrımcılık	8 madde	0,483-0,930	0,92	0,60	0,56	0,30
Yaşlıya Yönelik Olumsuz Ayrımcılık	6 madde	0,394-0,783	0,75	0,35	0,56	0,30
Yaşlı Ayrımcılığı Tutum Ölçeği	20 madde	0,348-0,930	0,93	0,43	-	-

Yakınsak geçerlilik için, bir ölçeğe ilişkin tüm CR değerlerinin AVE değerlerinden ve AVE değerinin de 0,5'ten büyük olması uygun görülmektedir (Yaşlıoğlu,2017). Buna göre Tablo 2'de ölçeğin ve alt boyutlarının CR değerlerinin ölçeğe ilişkin AVE değerlerinden büyük olduğu görülmektedir. Ölçek ve alt boyutlarının AVE değerlerine göre yaşlıya yönelik olumlu ayrımcılık 0,60 alt boyutunun AVE değeri 0,5'ten büyüktür. Yaşlının yaşamını sınırlama 0,28, yaşlıya yönelik olumsuz ayrımcılık 0,35, alt boyutları ve yaşlı ayrımcılığı tutum ölçeğinin 0,43 AVE değerleri 0,5'ten küçüktür. Fakat ortalama açıklanan varyans değerinin diğer güvenilirlik değerlerinin yeterli olması durumunda 0,5'in altındaki değerlerin de kabul görebileceği belirtilmektedir (Fornell ve Larcker, 1981). Dolayısıyla CR değerleri yaşlının yaşamını sınırlama alt boyutu için 0,69, yaşlıya yönelik olumsuz ayrımcılık alt boyutlu için 0,75 ve yaşlı ayrımcılığı tutum ölçeği için 0,93 olarak tespit edilmiştir. Bu durumda ölçeğin yeterli geçerlilik şartlarını sağladığı kabul edilmiştir.

Tablo 3: Korelasyon Analizi

Değişkenler	YATÖ	YYS	YYO	YYOA
YATÖ	1			
YYS	0,203**	1		
YYO	0,797**	-0,207**	1	
YYOA	0,822**	0,115*	0,582**	1

**p ≤ 0,01 *p ≤ 0,05

(YAT: Yaşlı Ayrımcılığı Tutum Ölçeği; YYS: Yaşlının Yaşamını Sınırlama; YYO: Yaşlıya Yönelik Olumlu Ayrımcılık; YYOA: Yaşlıya Yönelik Olumsuz Ayrımcılık)

Ölçekler ve boyutlar arasındaki ilişki durumu ve derecesini belirlemek için yapılan korelasyon analizi sonuçları Tablo 3'te görülmektedir. Yaşlının Yaşamını Sınırlama ile Yaşlı Ayrımcılığı Tutum Ölçeği arasında ($r= 0,203$, $p \leq 0,001$) zayıf düzeyde pozitif ilişki, Yaşlıya Yönelik Olumlu Ayrımcılık ile Yaşlı Ayrımcılığı Tutum Ölçeği arasında ($r= 0,797$, $p \leq 0,001$) yüksek düzeyde pozitif ilişki, Yaşlıya Yönelik Olumlu Ayrımcılık ile Yaşlının Yaşamını Sınırlama arasında ($r= -0,207$, $p \leq 0,001$) negatif yönlü zayıf düzeyde ilişki, Yaşlıya Yönelik Olumsuz Ayrımcılık ile Yaşlı Ayrımcılığı Tutum Ölçeği arasında ($r= 0,822$, $p \leq 0,001$) yüksek düzeyde pozitif ilişki, Yaşlıya Yönelik Olumsuz Ayrımcılık ile Yaşlının Yaşamını Sınırlama arasında ($r= 0,115$, $p \leq 0,005$) düşük düzeyde pozitif ilişki, Yaşlıya Yönelik Olumsuz Ayrımcılık ile Yaşlıya Yönelik Olumlu Ayrımcılık arasında ($r= 0,582$, $p \leq 0,001$) orta düzeyde pozitif ilişki tespit edilmiştir.

4.2. Tanımlayıcı Analizler

Üniversite öğrencilerin sosyo-demografik özelliklerine ait tanımlayıcı analizler Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4: Sosyo-Demografik Değişkenlere Göre Dağılımı

Değişkenler		n	%
Cinsiyet	Kadın	234	47,0
	Erkek	264	53,0
Doğduğu yer	İl	273	54,8
	İlçe	200	40,2
	Köy	25	5,0
En uzun yaşanılan yer	İl	241	48,4
	İlçe	193	38,8
	Köy	64	12,8
Aile tipi	Çekirdek aile	374	75,1
	Geniş aile	124	24,9
Annenin eğitim durumu	Okur yazar değil	12	2,4
	İlkokul mezunu	212	42,6
	Ortaokul	144	28,9
	Lise	107	21,5
	Yüksekokul/üniversite	23	4,6
Babanın eğitim durumu	Okur yazar değil	7	1,4
	İlkokul mezunu	163	32,7
	Ortaokul	152	30,5
	Lise	139	27,9
	Yüksekokul/üniversite	37	7,4
Yaşlı birey ile aynı evde yaşama durumu	Evet	274	55,0
	Hayır	224	45,0
Büyük ebeveynlerin kiminle yaşadığı	Benim ailemle	50	10,0
	Yakın akrabamla	88	17,7
	Kendi evinde tek	279	56,0
	Huzurevinde	10	2,0
	Kendi evinde bakıcı ile	71	14,3
Ebeveynler yaşlanınca bakım tercihleri	Kendi evimde	427	85,7
	Huzurevinde	9	1,8
	Kendi evinde bakıcıyla	56	11,2
	Diğer	6	1,3

Tablo 4’de analiz sonucuna göre bireylerin demografik özellikleri incelendiğinde %53,2’si erkeklerden oluştuğu, %54,8’i ilde doğduğu, %48,4’ü yaşamının büyük bir kısmını ilde geçirdiği, %75,1’i çekirdek aile tipine sahip olduğu, %42,6’sı annesi ilkokul mezunu olduğu, %32,7’si babası ilkokul mezunu olduğu, %55’nin şimdiye kadar yaşlı birey ile aynı evde yaşadığı, %56’sının büyükanne ve büyük babası kendi evinde tek yaşadığı, %85,7’si ileride Ebeveynler yaşlanınca bakıma ihtiyacı olursa kendi evinde bir bakım seçeneğini tercih edeceği sonucuna varılmıştır.

Tablo 5: Ölçek Puanının Betimsel İstatistikleri

Değişkenler	n	Min	Max	T. Değer	Ort.	ss
Yaşlılığın Yaşamını Sınırlama	498	6	26	5358	10,7590	3,49218
Yaşlıya Yönelik Olumlu Ayrımcılık	498	8	40	13827	27,7651	8,57087
Yaşlıya Yönelik Olumsuz Ayrımcılık	498	6	30	8740	17,5502	5,07712
Yaşlı Ayrımcılığı Tutum Ölçeği	498	20	88	27925	56,0743	12,81977

Tablo 5’de analiz sonucuna göre yaşlılığın yaşamını sınırlama puan ortalaması 10,75 ($\pm 3,49$) yaşlıya yönelik olumlu ayrımcılık puan ortalaması 27,76 ($\pm 8,57$) yaşlıya yönelik olumsuz ayrımcılık puan ortalaması 17,55 ($\pm 5,07$) ve yaşlı ayrımcılığı tutumu puan ortalaması 56,07 ($\pm 12,82$) olarak elde edilmiştir.

4.3. İstatistik Analizler

Üniversite öğrencilerinin sosyo-demografik özellikleri ile yaşlı ayrımcılığı tutum ölçeği ve boyutları arasındaki istatistik analizlerin yapılabilmesi için ilk olarak normallik testinin yapılması gerekmektedir. Çalışmada ölçek puanlarının normal dağılıma uygunluğunun belirlenmesi için önce ölçek puanları hesaplanmış daha sonra basıklık ve çarpıklık katsayıları incelenmiştir. Ölçeklerden elde edilen basıklık ve çarpıklık değerlerinin normal dağılım göstermesi için +3 ile -3 arasında olması yeterli bulunmaktadır (Hopkins ve Weeks, 1990; Groeneveld ve Meeden, 1984; De Carlo, 1997; Moors, 1986).

Tablo 6: Yaşlı Ayrımcılığı Tutumu & Boyutlarının Basıklık ve Çarpıklık Değerleri ile Normallik Testi

Değişkenler	n	T. Değer	Ort.	Çarpıklık	Basıklık
Yaşlılığın Yaşamını Sınırlama	498	792	1,5904	1,348	0,109
Yaşlıya Yönelik Olumlu Ayrımcılık	498	1800	3,6145	-0,869	0,109
Yaşlıya Yönelik Olumsuz Ayrımcılık	498	1463	2,9378	-0,394	0,109

Tablo 6’da Ölçekten elde edilen değerler incelendiğinde puanların her birinin basıklık ve çarpıklık katsayılarının -3 ile +3 arasında yer aldığı görülmektedir. Bu sonuca göre ölçeğin ve ölçeğe ait boyutların puanların normal dağılım gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Ölçek ve ölçeğe ait boyutların puanları normal dağılım gösterdiği için çalışmada parametrik test teknikleri uygulanmıştır. Ölçek puanının sosyo-demografik değişkenlere göre anlamlı farklılık gösterme durumunun analiz edilmesi için bağımsız örneklem t testi ve tek yönlü varyans analizi kullanılmıştır.

Tablo 7: Yaşlı Ayrımcılığı Tutumu & Boyutlarının Cinsiyet Açısından

Değişkenler	n	Ort.	ss	t	df	p	
Yaşlılığın Yaşamını Sınırlama	Kadın	234	1,5556	,72295	-1,018	496	,309
	Erkek	264	1,6212	,71412			
Yaşlıya Yönelik Olumlu Ayrımcılık	Kadın	234	3,7521	1,14903	2,270	496	,024*
	Erkek	264	3,4924	1,37604			
Yaşlıya Yönelik Olumsuz Ayrımcılık	Kadın	234	2,9915	,98483	1,094	496	,275
	Erkek	264	2,8902	1,07125			
Yaşlı Ayrımcılığı Tutum Ölçeği	Kadın	234	2,7308	,75847	1,786	496	,075
	Erkek	264	2,5985	,87951			

**p ≤ 0,01 *p ≤ 0,05

Tablo 7’de yaşlı ayrımcılığı tutum ölçeği ve alt boyutlarının cinsiyet açısından farklılık gösterip göstermediğinin incelenmesi amacıyla bağımsız örneklem t testi uygulanmıştır. Öğrencilerinin yaşlı ayrımcılığına ilişkin tutumlarının cinsiyet değişkenine göre ölçeğin yaşlıya yönelik olumlu ayrımcılık alt boyutu arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmaktadır ($p < 0,05$). Buna göre kız öğrencilerin ($x=3,75 \pm 1,149$) erkek öğrencilere ($x=3,49 \pm 1,376$) göre yaşlıya yönelik olumlu ayrımcılık puan ortalamalarının yüksek olduğu görülmektedir. Kız öğrencilerin yaşlılara yönelik olumlu ayrımcılık tutumu daha yüksektir.

Üniversite öğrencilerinin yaşlı ayrımcılığına ilişkin tutumlarının cinsiyet değişkenine göre ölçeğin yaşlının yaşamını sınırlama ($p > 0,05$), yaşlıya yönelik olumsuz ayrımcılık ($p > 0,05$) alt boyutları ve yaşlı ayrımcılığı tutumu ($p > 0,05$) arasında anlamlı fark bulunmamaktadır. Yaşlının yaşamını sınırlama, yaşlıya yönelik olumsuz ayrımcılık ve yaşlı ayrımcılığı tutumunun, öğrencilerin cinsiyetlerine göre alt hipotezler ret edilmesine karşın yaşlıya yönelik olumlu ayrımcılığın, öğrencilerin cinsiyetlerine (kadın > erkek) göre anlamlı bir fark olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 8: Yaşlı Ayrımcılığı Tutumu & Boyutlarının Öğrencilerin Doğduğu Yer Açısından

Değişkenler		Kareler Toplamı	df	Ort. Karesi	F	p
Yaşlının Yaşamını Sınırlama	Gruplar Arasında	2,352	2	1,176	2,291	,102
	Gruplar İçinde	254,081	495	,513		
	Toplam	256,434	497			
Yaşlıya Yönelik Olumlu Ayrımcılık	Gruplar Arasında	2,564	2	1,282	,782	,458
	Gruplar İçinde	811,412	495	1,639		
	Toplam	813,976	497			
Yaşlıya Yönelik Olumsuz Ayrımcılık	Gruplar Arasında	,094	2	,047	,044	,957
	Gruplar İçinde	528,976	495	1,069		
	Toplam	529,070	497			
Yaşlı Ayrımcılığı Tutum Ölçeği	Gruplar Arasında	,059	2	,029	,043	,958
	Gruplar İçinde	339,590	495	,686		
	Toplam	339,649	497			

Tablo 8’de yaşlı ayrımcılığı tutum ölçeği ve alt boyutlarının öğrencilerin doğduğu yer açısından farklılık gösterip göstermediğinin incelenmesi amacıyla tek yönlü varyans analizi uygulanmıştır. Üniversite öğrencilerinin yaşlı ayrımcılığına ilişkin tutumlarının öğrencilerin doğduğu yere göre ölçeğin yaşlının yaşamını sınırlama ($p > 0,05$), yaşlıya yönelik olumlu ayrımcılık ($p > 0,05$), yaşlıya yönelik olumsuz ayrımcılık ($p > 0,05$) alt boyutları ve yaşlı ayrımcılığı tutumu ($p > 0,05$) arasında anlamlı fark bulunmamaktadır. Yaşlının yaşamını sınırlama, yaşlıya yönelik olumlu ayrımcılık, yaşlıya yönelik olumsuz ayrımcılık ve yaşlı ayrımcılığı tutumunun, öğrencilerin doğum yerine göre anlamlı bir fark bulunmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 9: Yaşlı Ayrımcılığı Tutumu & Boyutlarının En Uzun Yaşanılan Yer Açısından

Değişkenler		Kareler Toplamı	df	Ort. Karesi	F	p
Yaşlının Yaşamını Sınırlama	Gruplar Arasında	2,159	2	1,079	2,101	,123
	Gruplar İçinde	254,275	495	,514		
	Toplam	256,434	497			
Yaşlıya Yönelik Olumlu Ayrımcılık	Gruplar Arasında	8,559	2	4,280	2,630	,073
	Gruplar İçinde	805,417	495	1,627		
	Toplam	813,976	497			
Yaşlıya Yönelik Olumsuz Ayrımcılık	Gruplar Arasında	2,637	2	1,319	1,240	,290
	Gruplar İçinde	526,433	495	1,064		
	Toplam	529,070	497			

Değişkenler		Kareler Toplamı	df	Ort. Karesi	F	p
Yaşlı Ayrımcılığı Tutum Ölçeği	Gruplar Arasında	,341	2	,170	,248	,780
	Gruplar İçinde	339,308	495	,685		
	Toplam	339,649	497			

Tablo 9’da yaşlı ayrımcılığı tutum ölçeği ve alt boyutlarının en uzun yaşanan yer açısından farklılık gösterip göstermediğinin incelenmesi amacıyla tek yönlü varyans analizi uygulanmıştır. Üniversite öğrencilerinin yaşlı ayrımcılığına ilişkin tutumlarının en uzun yaşanan yere göre ölçeğin yaşının yaşamını sınırlama ($p>0,05$), yaşlıya yönelik olumlu ayrımcılık ($p>0,05$), yaşlıya yönelik olumsuz ayrımcılık ($p>0,05$) alt boyutları ve yaşlı ayrımcılığı tutumu ($p>0,05$) arasında anlamlı fark bulunmamaktadır. Yaşının yaşamını sınırlama, yaşlıya yönelik olumlu ayrımcılık, yaşlıya yönelik olumsuz ayrımcılık ve yaşlı ayrımcılığı tutumunun, öğrencilerin en uzun yaşanan yere göre anlamlı bir fark bulunmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 10: Yaşlı Ayrımcılığı Tutumu & Boyutlarının Aile Tipi Açısından

Değişkenler		n	Ort.	ss	t	df	p
Yaşının Yaşamını Sınırlama	Çekirdek aile	374	1,5936	,71788	,174	496	,862
	Geniş aile	124	1,5806	,72243			
Yaşlıya Yönelik Olumlu Ayrımcılık	Çekirdek aile	374	3,5561	1,28543	-1,770	496	,077
	Geniş aile	124	3,7903	1,25117			
Yaşlıya Yönelik Olumsuz Ayrımcılık	Çekirdek aile	374	2,8984	1,01482	-1,480	496	,139
	Geniş aile	124	3,0565	1,07675			
Yaşlı Ayrımcılığı Tutum Ölçeği	Çekirdek aile	374	2,6283	,82413	-1,516	496	,130
	Geniş aile	124	2,7581	,83004			

Tablo 10’da yaşlı ayrımcılığı tutum ölçeği ve alt boyutlarının aile tipi açısından farklılık gösterip göstermediğinin incelenmesi amacıyla bağımsız örneklem t testi uygulanmıştır. Üniversite öğrencilerinin yaşlı ayrımcılığına ilişkin tutumlarının öğrencilerin aile tipine göre ölçeğin yaşının yaşamını sınırlama ($p>0,05$), yaşlıya yönelik olumlu ayrımcılık ($p>0,05$), yaşlıya yönelik olumsuz ayrımcılık ($p>0,05$) alt boyutları ve yaşlı ayrımcılığı tutumu ($p>0,05$) arasında anlamlı fark bulunmamaktadır. Yaşının yaşamını sınırlama, yaşlıya yönelik olumlu ayrımcılık, yaşlıya yönelik olumsuz ayrımcılık ve yaşlı ayrımcılığı tutumunun, öğrencilerin aile tipine göre anlamlı bir fark bulunmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 11: Yaşlı Ayrımcılığı Tutumu & Boyutlarının Annenin Eğitim Durumu Açısından

Değişkenler		Kareler Toplamı	df	Ort. Karesi	F	p
Yaşının Yaşamını Sınırlama	Gruplar Arasında	1,302	4	,325	,474	,755
	Gruplar İçinde	338,347	493	,686		
	Toplam	339,649	497			
Yaşlıya Yönelik Olumlu Ayrımcılık	Gruplar Arasında	2,720	4	,680	1,321	,261
	Gruplar İçinde	253,714	493	,515		
	Toplam	256,434	497			
Yaşlıya Yönelik Olumsuz Ayrımcılık	Gruplar Arasında	4,301	4	1,075	,655	,624
	Gruplar İçinde	809,674	493	1,642		
	Toplam	813,976	497			
Yaşlı Ayrımcılığı Tutum Ölçeği	Gruplar Arasında	5,073	4	1,268	1,193	,313
	Gruplar İçinde	523,998	493	1,063		
	Toplam	529,070	497			

Tablo 11’de yaşlı ayrımcılığı tutum ölçeği ve alt boyutlarının annenin eğitim durumu açısından farklılık gösterip göstermediğinin incelenmesi amacıyla tek yönlü varyans analizi uygulanmıştır. Üniversite öğrencilerinin yaşlı ayrımcılığına ilişkin tutumlarının annenin eğitim durumuna göre ölçeğin yaşlı yaşamını sınırlama ($p>0,05$), yaşlıya yönelik olumlu ayrımcılık ($p>0,05$), yaşlıya yönelik olumsuz ayrımcılık ($p>0,05$) alt boyutları ve yaşlı ayrımcılığı tutumu ($p>0,05$) arasında anlamlı fark bulunmamaktadır. Yaşlı yaşamını sınırlama, yaşlıya yönelik olumlu ayrımcılık, yaşlıya yönelik olumsuz ayrımcılık ve yaşlı ayrımcılığı tutumunun, annenin eğitim durumuna göre anlamlı bir fark bulunmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 12: Yaşlı Ayrımcılığı Tutumu & Boyutlarının Babanın Eğitim Durumu Açısından

Değişkenler		Kareler Toplamı	df	Ort. Karesi	F	p
Yaşlı yaşamını Sınırlama	Gruplar Arasında	,522	4	,130	,190	,944
	Gruplar İçinde	339,127	493	,688		
	Toplam	339,649	497			
Yaşlıya Yönelik Olumlu Ayrımcılık	Gruplar Arasında	2,500	4	,625	1,213	,304
	Gruplar İçinde	253,934	493	,515		
	Toplam	256,434	497			
Yaşlıya Yönelik Olumsuz Ayrımcılık	Gruplar Arasında	7,499	4	1,875	1,146	,334
	Gruplar İçinde	806,477	493	1,636		
	Toplam	813,976	497			
Yaşlı Ayrımcılığı Tutum Ölçeği	Gruplar Arasında	,982	4	,246	,229	,922
	Gruplar İçinde	528,088	493	1,071		
	Toplam	529,070	497			

Tablo 12’de yaşlı ayrımcılığı tutum ölçeği ve alt boyutlarının babanın eğitimi açısından farklılık gösterip göstermediğinin incelenmesi amacıyla tek yönlü varyans analizi uygulanmıştır. Üniversite öğrencilerinin yaşlı ayrımcılığına ilişkin tutumlarının babanın eğitim durumuna göre ölçeğin yaşlı yaşamını sınırlama ($p>0,05$), yaşlıya yönelik olumlu ayrımcılık ($p>0,05$), yaşlıya yönelik olumsuz ayrımcılık ($p>0,05$) alt boyutları ve yaşlı ayrımcılığı tutumu ($p>0,05$) arasında anlamlı fark bulunmamaktadır. Yaşlı yaşamını sınırlama, yaşlıya yönelik olumlu ayrımcılık, yaşlıya yönelik olumsuz ayrımcılık ve yaşlı ayrımcılığı tutumunun, babanın eğitim durumuna göre anlamlı bir fark bulunmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 13: Yaşlı Ayrımcılığı Tutumu & Boyutlarının Yaşlı Birey ile Aynı Evde Yaşama Açısından

Değişkenler		n	Ort.	ss	t	df	p
Yaşlı yaşamını Sınırlama	Evet	274	1,5985	,74578	,281	496	,779
	Hayır	224	1,5804	,68473			
Yaşlıya Yönelik Olumlu Ayrımcılık	Evet	274	3,7226	1,25637	2,093	496	,037*
	Hayır	224	3,4821	1,29838			
Yaşlıya Yönelik Olumsuz Ayrımcılık	Evet	274	2,9854	1,03411	1,140	496	,255
	Hayır	224	2,8795	1,02818			
Yaşlı Ayrımcılığı Tutum Ölçeği	Evet	274	2,7226	,81407	1,855	496	,064
	Hayır	224	2,5848	,83743			

* $p\leq 0,05$

Tablo 13’de yaşlı ayrımcılığı tutum ölçeği ve alt boyutlarının yaşlı birey ile aynı evde yaşama açısından farklılık gösterip göstermediğinin incelenmesi amacıyla bağımsız örneklem t testi uygulanmıştır. Üniversite öğrencilerinin yaşlı ayrımcılığına ilişkin tutumlarının yaşlı birey ile aynı evde yaşama durumuna göre ölçeğin yaşlıya yönelik olumlu ayrımcılık alt boyutu arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmaktadır ($p<0,05$). Buna göre yaşlı birey ile aynı evde yaşayan öğrencilerin ($x=3,722\pm 1,256$) yaşlı birey ile aynı evde yaşamayan öğrencilere ($x=3,482\pm 1,298$) göre yaşlıya yönelik olumlu ayrımcılık puan ortalamalarının yüksek olduğu görülmektedir.

Üniversite öğrencilerinin yaşlı ayrımcılığına ilişkin tutumlarının yaşlı birey ile aynı evde yaşama durumuna göre ölçeğin yaşlının yaşamını sınırlama ($p>0,05$), yaşlıya yönelik olumsuz ayrımcılık ($p>0,05$) alt boyutları ve yaşlı ayrımcılığı tutumu ($p>0,05$) arasında anlamlı fark bulunmamaktadır. Yaşlının yaşamını sınırlama, yaşlıya yönelik olumsuz ayrımcılık ve yaşlı ayrımcılığı tutumunun, öğrencilerin yaşlı birey ile aynı evde yaşama durumuna göre alt hipotezlerin ret edilmesine karşın yaşlıya yönelik olumlu ayrımcılığın, öğrencilerin yaşlı birey ile aynı evde yaşama durumuna (evet > hayır) göre anlamlı bir fark olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 14: Yaşlı Ayrımcılığı Tutumu & Boyutlarının Büyük Ebeveynlerinin Kiminle Yaşadığı Açısından

Değişkenler		Kareler Toplamı	df	Ort. Karesi	F	P	Anlamlı Farklılık
Yaşlının Yaşamını Sınırlama	Gruplar Arasında	1,920	4	,480	,930	,446	
	Gruplar İçinde	254,514	493	,516			
	Toplam	256,434	497				
Yaşlıya Yönelik Olumlu Ayrımcılık	Gruplar Arasında	16,087	4	4,022	2,485	,043*	1>4 (1,220)
	Gruplar İçinde	797,889	493	1,618			2>4 (1,181)
	Toplam	813,976	497				5>4 (1,288)
Yaşlıya Yönelik Olumsuz Ayrımcılık	Gruplar Arasında	4,435	4	1,109	1,042	,385	
	Gruplar İçinde	524,635	493	1,064			
	Toplam	529,070	497				
Yaşlı Ayrımcılığı Tutum Ölçeği	Gruplar Arasında	4,530	4	1,132	1,666	,157	
	Gruplar İçinde	335,119	493	,680			
	Toplam	339,649	497				

(1: Benim Ailemle, 2: Yakın Akrabalarla, 4: Huzurevinde, 5: Kendi Evinde Bakıcı ile) * $p\leq 0,05$

Tablo 14’de yaşlı ayrımcılığı tutum ölçeği ve alt boyutlarının büyük ebeveynlerin kiminle yaşadığı açısından farklılık gösterip göstermediğinin incelenmesi amacıyla tek yönlü varyans analizi uygulanmıştır. Üniversite öğrencilerinin yaşlı ayrımcılığına ilişkin tutumlarının büyük ebeveynlerinin kiminle yaşadığına göre ölçeğin yaşlıya yönelik olumlu ayrımcılık ($F=2.485$; $p\leq 0.05$) alt boyutu arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmaktadır. Buna göre büyük ebeveynleri kendi ailesi ile yaşayan öğrencilerin büyük ebeveynleri huzurevinde olan öğrencilere göre yaşlıya yönelik olumlu ayrımcılık puan ortalamaları daha yüksektir. Aynı şekilde büyük ebeveynleri yakın akrabaları ile yaşayan öğrencilerin büyük ebeveynleri huzurevinde olan öğrencilere göre yaşlıya yönelik olumlu ayrımcılık puan ortalamaları daha yüksektir. Son olarak büyük ebeveynleri kendi evinde bakıcı ile yaşayan öğrencilerin büyük ebeveynleri huzurevinde olan öğrencilere göre yaşlıya yönelik olumlu ayrımcılık puan ortalamaları daha yüksektir.

Üniversite öğrencilerinin yaşlı ayrımcılığına ilişkin tutumlarının büyük ebeveynlerinin kiminle yaşadığına göre ölçeğin yaşlının yaşamını sınırlama ($F=,930$; $p>0,05$), yaşlıya yönelik olumsuz ayrımcılık ($F=1,042$; $p>0,05$) alt boyutları ve yaşlı ayrımcılığı tutumu ($F=1,666$; $p>0,05$) arasında anlamlı fark bulunmamaktadır.

Yaşlının yaşamını sınırlama, yaşlıya yönelik olumsuz ayrımcılık ve yaşlı ayrımcılığı tutumunun, büyük ebeveynlerinin kiminle yaşadığı durumuna göre alt hipotezlerin ret edilmesine karşın yaşlıya yönelik olumlu ayrımcılığın, büyük ebeveynlerinin kiminle yaşadığı durumuna [1>4 (1,220); 2>4 (1,181); 5>4 (1,288)] göre anlamlı bir fark olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 15: Yaşlı Ayrımcılığı Tutumu & Boyutlarının Ebeveynler Yaşlanınca Bakım Tercihleri Açısından

Değişkenler		Kareler Toplamı	df	Ort. Karesi	F	p
Yaşlının Yaşamını Sınırlama	Gruplar Arasında	2,783	3	,928	1,807	,145
	Gruplar İçinde	253,651	494	,513		
	Toplam	256,434	497			
Yaşlıya Yönelik Olumlu Ayrımcılık	Gruplar Arasında	1,741	3	,580	,353	,787
	Gruplar İçinde	812,235	494	1,644		
	Toplam	813,976	497			
Yaşlıya Yönelik Olumsuz Ayrımcılık	Gruplar Arasında	1,216	3	,405	,379	,768
	Gruplar İçinde	527,854	494	1,069		
	Toplam	529,070	497			
Yaşlı Ayrımcılığı Tutum Ölçeği	Gruplar Arasında	,510	3	,170	,247	,863
	Gruplar İçinde	339,139	494	,687		
	Toplam	339,649	497			

Tablo 15’de yaşlı ayrımcılığı tutum ölçeği ve alt boyutlarının ebeveynler yaşlanınca bakım tercihleri açısından farklılık gösterip göstermediğinin incelenmesi amacıyla tek yönlü varyans analizi uygulanmıştır. Üniversite öğrencilerinin yaşlı ayrımcılığına ilişkin tutumlarının ebeveynler yaşlanınca bakım tercihleri durumuna göre ölçeğin yaşlının yaşamını sınırlama ($p>0,05$), yaşlıya yönelik olumlu ayrımcılık ($p>0,05$), yaşlıya yönelik olumsuz ayrımcılık ($p>0,05$) alt boyutları ve yaşlı ayrımcılığı tutumu ($p>0,05$) arasında anlamlı fark bulunmamaktadır. Yaşlının yaşamını sınırlama, yaşlıya yönelik olumlu ayrımcılık, yaşlıya yönelik olumsuz ayrımcılık ve yaşlı ayrımcılığı tutumunun, ebeveynler yaşlanınca bakım tercihleri durumuna göre anlamlı bir fark bulunmadığı tespit edilmiştir.

5. SONUÇ

Bu çalışmada, üniversite öğrencilerinin yaşlı ayrımcılığına ilişkin tutumlarının cinsiyet, doğduğu yer, en uzun yaşanan yer, aile tipi, anne ve babanın eğitim durumu, yaşlı bireyle aynı evde yaşama durumu, büyük ebeveynlerin kiminle yaşadığı, ebeveynler yaşlanınca bakım tercihleri bakımından farklılık gösterip göstermediğinin incelenmesi amaçlanmıştır.

Çalışmaya katılan öğrencilerin yaşlı ayrımcılığına ilişkin genel tutumları ($56,07 \pm 12,81$) olarak bulunmuş olup öğrencilerin olumlu tutuma sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışma öğrencilerin yaşlı ayrımcılığına yönelik tutumlarının olumlu olması açısından yaşlı ayrımcılığına yönelik yapılan diğer pek çok çalışma ile benzerlik göstermekte olup diğer çalışmalarda toplam puan ortalamalarının daha yüksek olduğu görülmüştür (Dinçer vd., 2016; Ucu vd., 2015; Köse vd., 2015; Başer ve Cingil, 2019; Pekesen vd., 2021; Altun ve Demirel, 2020; Yazıcı vd., 2015; Kalınkara vd., 2019; Soyuer vd., 2010).

Öğrencilerin yaşlı ayrımcılığına ilişkin tutumları cinsiyet değişkenine göre incelendiğinde, yaşlıya yönelik olumlu ayrımcılık alt boyutunda istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu ve kız öğrencilerin yaşlıya yönelik olumlu ayrımcılık alt boyutunda aldıkları puanın erkek öğrencilerden daha yüksek olduğu görülmüştür. Dolayısıyla, kız öğrencilerin yaşlılara yönelik daha olumlu bir tutuma sahip olduklarını ifade etmek mümkündür. Bu sonuçla

paralel olarak Altay ve Aydın'ın (2015), Vefikuluçay-Yılmaz ve Terzioğlu'nun (2011) ve Güven ve arkadaşlarının (2012) yaptıkları çalışmalarda kız öğrencilerin yaşlılara yönelik daha olumlu bir tutuma sahip oldukları görülmüştür. Söz konusu bu durumun Türk toplumunda kadının konumu gereği yaşlıya bakmasının uygun görülmesinden kaynaklandığı belirtilmektedir (Güven vd., 2012; Ucun vd., 2015; Altay ve Aydın, 2015). Farklı olarak, cinsiyet ve yaşlı ayrımcılığına yönelik tutumlar arasında anlamlı fark bulunmayan çalışmalarda mevcuttur (Yazıcı vd., 2015; Soyuer vd., 2010; Ünsar vd., 2015).

Çalışmada öğrencilerin doğduğu ve en uzun yaşadığı yerin, yaşlı ayrımcılığına ilişkin tutumları üzerinde fark oluşturmadığı belirlenmiştir. Literatür incelendiğinde benzer sonuçlar görülmüştür (Dinçer vd., 2016; Yazıcı vd., 2015; Ucun vd., 2015). Çalışmanın bu sonucuyla farklı olarak Karabekiroğlu ve arkadaşlarının (2021) ve Düzenli ve Tükleş'in (2020) yapmış oldukları çalışmalarda yaşanan yerin yaşlı ayrımcılığına ilişkin tutumlar üzerinde fark oluşturduğu görülmüştür.

Çalışmada öğrencilerin anne ve babasının eğitim durumunun yaşlı ayrımcılığına ilişkin tutumları üzerinde fark oluşturmadığı belirlenmiştir. Yazıcı ve arkadaşlarının (2015) yaptığı çalışmada da anne ve babanın eğitim durumunun yaşlı ayrımcılığına ilişkin tutumları üzerinde fark oluşturmadığı görülmüştür.

Çalışmada öğrencilerin aile tipinin, yaşlı ayrımcılığına ilişkin tutumları üzerinde fark oluşturmadığı belirlenmiştir. Yapılan çalışmalar incelendiğinde benzer sonuçlar görülmüştür (Altun ve Demirel, 2020; Yılmaz ve Özkan, 2010; Altay ve Aydın, 2015). Çalışmanın bu sonucundan farklı olarak aile tipinin, yaşlı ayrımcılığına ilişkin tutumları üzerinde fark oluşturduğunu gösteren çalışmalarda görülmüştür (Bozdoğan Yeşilot vd., 2020; Altay ve Aydın, 2015).

Çalışmada öğrencilerin yaşlı birey ile aynı evde yaşama durumuna göre ölçeğin yaşlıya yönelik olumlu ayrımcılık alt boyutu arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmaktadır. Buna göre yaşlı birey ile aynı evde yaşayan öğrencilerin yaşlı birey ile aynı evde yaşamayan öğrencilere göre yaşlıya yönelik olumlu ayrımcılık puan ortalamalarının yüksek olduğu görülmektedir. Bu sonuçla benzer olarak Ünal ve arkadaşlarının (2012) yaptığı çalışmada yaşlı birey ile yaşama deneyimi olan öğrencilerin yaşlıya yönelik olumlu ayrımcılık puan ortalamalarının yüksek olduğu görülmüştür. Bir başka araştırma olan Yılmaz ve Özkan'ın (2010) yaptıkları çalışmada büyük ebeveynleri ile aynı evde altı yıl ve altında beraber yaşayan öğrencilerin YATÖ toplam puan ortalamaları daha yüksek olduğu görülmüştür. Yaşlı birey ile yaşama deneyimi olan öğrencilerin yaşlıya yönelik tutumlarının daha olumlu olması bu deneyimlerinin önyargıyı ortadan kaldırdığı, yaşlı bireyler ile iletişim kurmanın, birlikte yaşamının olumlu paylaşımlar sağladığı düşünülmektedir. Aynı zamanda yaşlılarla birlikte yaşamının yaşlı ayrımcılığı tutumu üzerinde etkili olmadığını gösteren çalışmalarda bulunmaktadır (Yazıcı vd., 2015; Karabekiroğlu vd., 2021; Karadağ vd., 2012).

Çalışmada öğrencilerin büyük ebeveynlerinin kiminle yaşadığına göre ölçeğin yaşlıya yönelik olumlu ayrımcılık alt boyutu arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmaktadır. Buna göre büyük ebeveynleri kendi ailesi ile yaşayan öğrencilerin büyük ebeveynleri huzurevinde olan öğrencilere göre yaşlıya yönelik olumlu ayrımcılık puan ortalamaları daha yüksektir. Aynı şekilde büyük ebeveynleri yakın akrabaları ile yaşayan öğrencilerin büyük ebeveynleri huzurevinde olan öğrencilere göre yaşlıya yönelik olumlu ayrımcılık puan ortalamaları daha yüksektir. Son olarak büyük ebeveynleri kendi evinde bakıcı ile yaşayan öğrencilerin büyük ebeveynleri huzurevinde olan öğrencilere göre yaşlıya yönelik olumlu ayrımcılık puan ortalamaları daha yüksektir. Büyük ebeveynlerin yaşadıkları yer öğrencilerin yaşlıya yönelik olumlu ayrımcılık tutumu geliştirmelerini etkilemektedir. Özellikle büyük ebeveynlerin kendi evinde, yakın akrabada ve kendi evinde

bakıcı ile olması yaşlı bireyler ile kurulan iletişimi geliştirebilmekte ve yaşlılık sürecindeki insanları anlama konusunda, gençlerin daha olumlu düşüncelerini sağlayabilmektedir. Çalışmanın bu sonucu ile farklı olarak Karabekiroğlu ve arkadaşlarının (2021) yaptığı çalışmada yaşlı bakım evi ve huzurevinde yakını olan öğrencilerin YATÖ puanları ve yaşlının yaşamını sınırlama alt boyut puanları daha yüksek bulunmuştur.

Çalışmada öğrencilerin ebeveynler yaşlanınca bakım tercihlerinin yaşlı ayrımcılığına ilişkin tutumları üzerinde fark oluşturmadığı belirlenmiştir. Çalışmanın sonucundan farklı olarak Ayaz Alkaya ve Birimoğlu Okuyan'ın (2017) çalışmasında kültürel olarak yetişkinlerin aile büyüklerine bakma konusunda istekli olmasının beklendiği ve bu doğrultuda yaşlılara bakım vermekte istekli olan öğrencilerin tutumlarının daha olumlu olduğu belirtilmiştir.

Bu çalışmada üniversite öğrencilerinin yaşlı ayrımcılığına ilişkin görüşlerinin olumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Gençlerin yaşlı ayrımcılığına ilişkin tutumlarının belirlenmesi onların yaşlı bireylere yönelik tutumlarının da belirleyicisi olacağı ve yaşlı bireylere yönelik politika uygulamalarında etkili olacağı düşünülmektedir. Bu anlamda gençlerin yaşlı bireyleri daha yakından tanınması daha çok etkileşim içinde olması yaşlı ayrımcılığına yönelik tutumlarının da daha olumlu olmasını sağlayabilecektir. Özellikle okullarda yaşlılara yönelik sosyal sorumluluk projelerinin düzenlenmesine destek verilmesi gençlerin yaşlı bireyler ile olan etkileşiminin artmasını sağlayabilecektir.

Öğrencilerin boş zaman aktivitelerini düzenlemeleri konusunda yardımcı olunması çevredeki huzurevlerine ziyaretlerin düzenlenmesi gençlerin boş zamanlarının bu gibi aktiviteler ile zenginleştirilmesi ve yaşlı bireyler ile iletişim kurmalarının sağlanması açısından önem arz edecektir (Küçükeşmen vd., 2020).

KAYNAKÇA

1. AKDEMİR, N., ÇINAR, F.İ. & GÖRGÜLÜ, Ü. (2007). “Yaşlılığın Algılanması ve Yaşlı Ayrımcılığı”, *Turkish Journal of Geriatrics*, 10 (4): 215-222.
2. ALLAN, L. J. & JOHNSON, J. A. (2008) “Undergraduate Attitudes Toward the Elderly: The Role of Knowledge, Contact and Aging Anxiety”, *Educational Gerontology*, 35:1, 1-14,
3. ALTAY, B. & AYDIN, T. (2015). “Hemşirelik Öğrencilerinin Yaşlı Ayrımcılığına İlişkin Tutumlarının Değerlendirilmesi”, *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 12 (1): 11-18.
4. ALTUN, A. & DEMİREL, B. (2020). “Üniversite Öğrencilerinin Yaşlı Ayrımcılığıyla İlgili Tutumları: Keskin MYO Örneği”, *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1): 424-434.
5. ARIKAN, R. (2013). *Araştırma Yöntem ve Teknikleri*, Geliştirilmiş 2. Basım, Nobel Yayıncılık, Ankara.
6. ATASOY, I. (2020). “Hemşirelik Bölümü Öğrencileri ile Mühendislik Bölümü Öğrencilerinin Yaşlılığa İlişkin Görüşleri ve Yaşlılara Karşı Tutumları”, *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi (YSAD)*, 13(1): 10-18.
7. AYALON, L. & TESCH-RÖMER, C. (2018a). Introduction to the Section: Ageism-concept and Origins. In *Contemporary Perspectives on Ageism; International Perspectives on Aging*, Springer Open: New York, NY, USA, Volume 19, ISBN 978-3-319-73819-2.

8. AYALON, L. & TESCH-RÖMER, C. (2018b). Foreword: Ageism Affects all of Us Negatively – and the Law Can Help, Ageing, Ageism and Law European Perspectives on the Rights of Older Persons (Eds. Israel Doron, Nena Georgantzi), Edward Elgar publishing. SBN: 978 1 78897 210 9.
9. AYAZ ALKAYA, S. & BİRİMOĞLU OKUYAN, C. (2017). “Hemşirelik Öğrencilerinin Yaşlı Bireylere Yönelik Tutumları”, Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi, 4(1): 43-52.
10. AYDIN, A. (2022). “Bir Üniversitede Eğitim Gören Hemşirelik Öğrencilerinin Yaşlı Ayrımcılığına İlişkin Tutumları”, SB edergi - Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi, 6(10):1-16.
11. BAHÇECİOĞLU TURAN, G., ÖZER, Z., USTA, Z. & AHMED, A.A. (2021). “Üniversite Öğrencilerinin Empatik Eğilimlerinin ve Yaşlı Ayrımcılığına İlişkin Tutumlarının İncelenmesi”, Kocaeli Med J. 10(3):359-366.
12. BARNETT, M. D. & ADAMS, C. M. (2018). “Ageism and aging anxiety among young adults: relationships with contact, knowledge, fear of death, and optimism”, Educational Gerontology, 44:11, 693-700,
13. BAŞER, G. & CİNGİL, D. (2019). “Üniversite Öğrencilerinin Yaşlılara Karşı Tutumlarının Değerlendirilmesi”, Sağlık ve Toplum, 29(2): 79-85.
14. BAYRAKTAR, D., YILMAZ, H. & KHORSHTD, L. (2015). “Hemşirelik ve Beden Eğitimi Öğrencilerinin Yaşlılara Yönelik Tutumlarının İncelenmesi”, Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi, 31(3): 68-80.
15. BOUSFIELD, C. & HUTCHISON, P. (2010). “Contact, Anxiety, and Young People's Attitudes and Behavioral Intentions Towards the Elderly”, Educational Gerontology, 36(6): 451-466.
16. BOZ, H., GÖKÇE, N., ÖZÜSTÜN KIRAL, A., MUTLU, E., SELVİ, N., ÜNLÜ, D. & YILMAZ, G. (2017). “Sağlık Bilimleri Fakültesi ve İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğrencilerinin Yaşlı Ayrımcılığına İlişkin Tutumları”, Kastamonu Sağlık Akademisi Dergisi, 2(1), 32-54.
17. BOZDOĞAN YEŞİLOT, S., YEŞİL DEMİRCİ, P. & ÖZTUNÇ, G. (2020). “Hemşirelik Öğrencilerinin Yaşlı Ayrımcılığına Yönelik Tutumları ve Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi”, Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 10(1): 87-93.
18. BUTLER, R. N. (1980). “Ageism: A Foreword”, Journal of Social Issues, 36(2): 8-11.
19. BUZ, S. (2015). “Yaşlı Bireylere Yönelik Yaş Ayrımcılığı”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 14(53): 268-278.
20. BÜYÜKÖZTÜRK, Ş. (2007). Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı, 8. Basım, Pegem Yayıncılık, Ankara.
21. CAN, A. (2017). SPSS ile Bilimsel Araştırma Sürecinde Nicel Veri Analizi, 5. Baskı, Pegem Akademi, Ankara.
22. CAN, R., IŞIK, M. T., ERENOĞLU, R., TAMBAĞ, H. & HALIDI, G. (2019). “Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Yaşlı Bakımı Bölümünde Okuyan Öğrencilerin Yaşlılara Yönelik Tutumlarının Belirlenmesi”, Türkiye Biyoetik Dergisi, 6(1): 13-25.

23. CANLI ÖZER, Z. & TERKEŞ, N. (2014). "Evaluation of Nursing Students' Attitudes towards Ageism in Turkey", *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 116, 2512 – 2515.
24. CEYLAN, H. & ÖKSÜZ, M.(2015). "Sosyal Hizmet Lisans Öğrencilerinin Yaşlı Ayrımcılığına İlişkin Tutumlarının İncelenmesi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(39):459-466.
25. CHANG, E-S, KANNOTH, S, LEVY, S, WANG, S-Y, LEE, JE & LEVY, BR (2020). "Global Reach of Ageism on Older Persons' Health: A Systematic Review". *PLoS ONE* 15(1): e0220857.
26. CHOLAYIL, AC. & PUTRAN, L. (2020). "Ageism among Undergraduate Students: Do Grandparents make a Difference?", *Indian Journal of Gerontology*, 34(3). 333–342.
27. CUDDY, A.J.C. & FISKE, S.T. (2002). *Doddering but Dear: Process, Content, and Function in Stereotyping of Older Persons, Ageism Stereotyping and Prejudice against Older Persons* (Ed. Todd D. Nelson), Massachusetts Institute of Technology. ISBN 0-262-14077-2.
28. ÇAMUR DUYAN, G., TUNCAY, T., ÖZDEMİR, B. & DUYAN, V. (2016). "Attitudes of social work students towards older people, *European Journal of Social Work*", 19:5, 764-778.
29. ÇINAR, D., KARADAKOVAN, A. & KARACA SİVRİKAYA, S. (2018). "Investigation of the attitudes of university students to discrimination of the elderly", *Northern Clinics of Istanbul*, 5(1):25-30.
30. ÇİLİNGİROĞLU, N. & DEMİREL, S. (2004). "Yaşlılık ve Yaşlı Ayrımcılığı", *Geriatrici*,7(4): 225-230.
31. DALCALI, B.K., BEGDE Z. & KÖSEOĞLU, B. (2018). "Çocuk Gelişimi Bölümünde Öğrenim Gören Öğrencilerin Yaşlılığa İlişkin Zihinsel İmgeleri", *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Özel Sayı 4*, 44-52.
32. DANIŞ, M.Z., KARA, H.Z., ÇOLAK, F., KIRPIK, S. & AYYILDIZ, A. (2015). "Sosyal Hizmet ve Hemşirelik Bölümü Öğrencilerinin Yaşlılara Yönelik Tutumları", *Tarih Okulu Dergisi*, 8(24):539-559.
33. DAŞBAŞ, S. & KESEN, N.F. (2015). "Attitudes of Social Work Students towards the Ageism", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*,8(38):702-710.
34. DE CARLO, L. T. (1997) "On the Meaning and Use of Kurtosis", *Psychological Methods*, 2:292-307.
35. DEMİR DİKMEN, R. & BALTACI YILDIZ, E.A. (2022). "Yaşlı bakımı teknikerliği öğrencilerinin yaşlı ayrımcılığına yönelik tutumları", *İnönü Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 2(2): 101-108.
36. DEMİR, S, ERKAL E. & DEMİRKIRAN, B. (2022). "Yaşlı bakımı programında öğrenim gören öğrencilerde akran desteği yaşlı ayrımcılığına ilişkin tutumu etkiler mi?", *MKÜ Tıp Dergisi*, 13(46):203-210.
37. DÍAZ GARCÍA, IF, RAMÍREZ ANGUÍANO, VM, OROPEZA PRECIADO, LE, GONZÁLEZ PALACÍOS, MA & MENDOZA RUVALCABA, NM. (2017). "Prevalencia de estereotipos negativos hacia los adultos mayores en estudiantes de Odontología", *Geroinfo*, 11(2): 1-15.

38. DİNÇER, Y. USTA, E. & BULDUK, S. (2016). “Üniversite Öğrencileri Gözüyle Yaşlılık Nasıl Algılanıyor?”, *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi (YSAD)*, 9:26-38.
39. DÜZENLİ, G. & TÜKLEŞ, S. (2020). “Hemşirelik Öğrencilerinin Yaşlı Ayrımcılığına İlişkin Tutumları”, *EJONS*, 16(4): 942-953.
40. FORNELI, C. & LARCKER, D. F. (1981). “Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error”. *Journal Of Marketing Research*, s.39-50.
41. GORIUP, J. & LAHE, D. (2018). “The Role of Education and Knowledge about Aging in Creating Young People’s Attitudes to the Elderly”, *Acta Educations Generalis*, 8(1): 63-75.
42. GREENBERG, J., SCHIMEL, J. & MARTENS, A. (2002). *Ageism: Denying the Face of the Future, Ageism Stereotyping and Prejudice against Older Persons* (Ed. Todd D. Nelson), Massachusetts Institute of Technology. ISBN 0-262-14077-2.
43. GROENEVELD, R.A. & MEEDEN, G. (1984). “Measuring Skewness and Kurtosis”, *The Statistician*, 33: 391-399.
44. GUTIÉRREZ, M. & MAYORDOMO, T. (2019). “Age discrimination: a comparative study among university students”, *Acta Colombiana de Psicología*, 22 (2): 62-69.
45. GÜZEL, B. (2021). “Genç Nüfusun Yaşlı Ayrımcılığı Tutum Düzeyinin Sosyodemografik Değişkenler Açısından İncelenmesi: Manisa Örneği”, *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, 9 (25):109-129.
46. HEUVEL, W. J. A. (2012). *Discrimination against Older People*. *Reviews in Clinical Gerontology*, 22, 293– 300.
47. HOPKINS, K.D. & WEEKS, D.L. (1990). “Tests for Normality and Measures of Skewness and Kurtosis: Their Place in Research Reporting”, *Educational and Psychological Measurement*, 50:717-729.
48. HWEIDI, I.M. & AL-OBEISAT S.M. (2006). “Jordanian Nursing Students' Attitudes toward the Elderly”, *Nurse Educ Today*, 26 (1):23-30.
49. IVERSEN, T.N., LARSEN, L. & SOLEM, P.E. (2009). “A Conceptual Analysis of Ageism”, *Nordic Psychology*, 61(3): 4–22.
50. İŞCAN AYYILDIZ, N. & EVCİMEN, H.(2018). *Yaşlı Bakım Programı Öğrencilerinin Yaşlı Ayrımcılığına İlişkin Tutumlarının Belirlenmesi*, İnönü Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Dergisi, 6(2):14-24.
51. KALINKARA, V., GÜNAY, G., AYDINER BOYLU, A., ŞAHİN, H., ARPACI, F., AY, F. & ÖZGÜN BAŞIBÜYÜK, G. (2019). “Farklı Alanlarda Öğrenim Gören Üniversite Öğrencilerinin Yaşlı Ayrımcılığına Yönelik Tutumlarının Belirlenmesi”, *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi (YSAD)*, 12(2):73- 83.
52. KAPLAN, B, ORTABAĞ, T, GÜLER, S, DİRGAR, E, AVCI, S. & BARLIK, M. (2021). “Birinci ve dördüncü sınıf hemşirelik bölümü öğrencilerinin yaşlı ayrımcılığına ilişkin tutumları: Bir vakıf üniversitesi örneği”, *Zeugma Sağlık Araştırmaları Dergisi*, 2021;3(1):33-38.
53. KARABEKİROĞLU, B., KUŞ, C. & GÜMÜŞTAKIM, RŞ. (2021). “Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Tıp Fakültesi Öğrencilerinin Yaşlı Ayrımcılığına İlişkin Tutumlarının Belirlenmesi”, *MKÜ Tıp Dergisi*;12(44):177-185.

54. KARADAĞ, E., İNKAYA, V. & KARATAY, G. (2012). "Hemşirelik Öğrencilerinin Yaşlı Ayrımcılığına İlişkin Tutumları", *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 28 (2): 31-40.
55. KARLIN, N.J., EMICK, J., MEHLS, E.E. & MURRY, F.R. (2006). "Comparison of Efficacy and Age Discrimination between Psychology and Nursing Students", *Gerontol Geriatrics Education*, 26 (2):81-96
56. KESKİN, T, ERGAN, M, BAŞKURT, Z. & BAŞKURT, F. (2019). "Geriatri Stajı Yapma Durumunun Son Sınıf Fizyoterapi Öğrencilerinin Yaşlı Ayrımcılığına İlişkin Tutumları Üzerine Etkisinin Belirlenmesi", *Adıyaman Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 5(3): 1757-1766
57. KOCA, S., METİN AKTEN, İ. & KILIÇ, B. (2020). "Sağlık yüksekokulu öğrencilerinin yaşlılığa ilişkin görüş ve tutumlarının belirlenmesi", *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 23(2): 177-187.
58. KOLCU, M. & KALINDEMİR TAŞ KÜÇÜK, M. (2017). "Sağlık Alanında Öğrenim Gören Ön Lisans Öğrencilerinin Yaşlı Ayrımcılığına İlişkin Tutumlar", *Kesit Akademi Dergisi*, 3(9):203-213.
59. KÖSE TOSUNÖZ, İ. & GÜNGÖR, S. (2021). "Yaşlı Ayrımcılığı: Hemşirelik ve Yaşlı Bakım Teknikeri Öğrencileri Örneği", *İnönü Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu Dergisi*, 9 (1): 176-190 .
60. KÖSE, G, AYHAN, H, TAŞTAN, S, İYİGÜN, E, HATİPOĞLU, S. & AÇIKEL, CH. (2015). "Sağlık alanında farklı bölümlerde öğrenim gören öğrencilerin yaşlı ayrımcılığına ilişkin tutumlarının belirlenmesi", *Gülhane Tıp Dergisi*, 57(2):145-151.
61. KURTKAPAN, H. (2019). "Gençlerin Yaşlı Ayrımcılığına İlişkin Tutumları: Nevşehir Örneği", *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 9(1), 220-237.
62. KÜÇÜKEŞMEN, E., ŞİMŞEK, A. & TÜKOĞLU, M.E. (2020). "Önlisans Öğrencilerinin Sosyo-Demografik Özelliklerine Göre Boş Zaman Yönetimi", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(38): 202-231.
63. LEEDAHL, S. N., SERENY BRASHER, M., LOBUONO, D. L., WOOD, B. M. & ESTUS, E. L. (2020). "Reducing ageism: Changes in students' attitudes after participation in an intergenerational reverse mentoring program", *Sustainability*, 12(17), 6870.
64. LEVY, B.R., SLADE, M.D., MURPHY, T.E. & GILL, T.M. (2012). "Association Between Positive Age Stereotypes and Recovery from Disability in Older Persons", *JAMA*. November 21; 308(19):1972-1973.
65. LİN, X. & BRYANT, C. (2009). "Students' Attitudes Toward Older People: A Cross-Cultural Comparison", *Journal of Intergenerational Relationships*, 7:4, 411-424,
66. LİN, X., BRYANT, C. & BOLDERO, J. (2010). "Measures for Assessing Student Attitudes Toward Older People", *Educational Gerontology*, 37:1, 12-26,
67. LOPEZ, J., NORIEGA, C. & GİNER, M. (2020). "Development and Validation of Ageist Myths in a Psychotherapy Questionnaire (AMPQ): Professional Ageism among Psychology Graduate Students", *Education Gerontology*, 46(5):1-11.
68. LYTLE, A. & LEVY, S.R. (2017). "Reducing Ageism: Education About Aging and Extended Contact with Older Adults", *Gerontologist*, 1-9.

69. LYTLE, A., NOWACEK N. & LEVY, S.R. (2020). "Instapals: Reducing ageism by facilitating intergenerational contact and providing aging education", *Gerontology & Geriatrics Education*, 41:3, 308-319,
70. MOHAMMED, R. F. & OMAR, A. A. (2019). "Knowledge about Elderly Care and Its Relation to Ageism Attitude among Undergraduate Nursing Students", *American Journal of Nursing Research*, 7(1): 73-78.
71. MONTEPARE, J. M. & ZEBROWITZ, L.A. (2002). *A Social-Developmental View of Ageism, Ageism Stereotyping and Prejudice against Older Persons* (Ed. Todd D. Nelson), Massachusetts Institute of Technology. ISBN 0-262-14077-2.
72. MOORS, J. J. A. (1986). "The Meaning of Kurtosis: Darlington Reexamined", *The American Statistician*, 40: 283-284.
73. MOYLE, W. (2003). "Nursing Students Perceptions of older People Continuing Society's Myths", *Australian Journal of Advanced Nursing*, 20(4): 15-2.
74. OFFICER, A., THIYAGARAJAN, J. A., SCHNEIDERS, M. L., NASH, P. & DE LA FUENTE-NÚÑE, V. (2020). "Ageism, Healthy Life Expectancy and Population Ageing: How Are They Related?", *Int. J. Environ. Res. Public Health*, 17: 3159.
75. OFFICER, A. & DE LA FUENTE-NÚÑEZ, V. (2018). "Global Campaign to Combat Ageism", *Bull World Health Organ*, 96:295-296.
76. ÖZDEMİR, Ö. & BİLGİLİ, N. (2016). "Attitudes of Turkish Nursing Students Related to Ageism", *The journal of nursing research: JNR* 24(3):211-216.
77. PALMORE, E. (1999). *Ageism: Negative and positive*. New York: Springer.
78. PEKESEN, M., AKDENİZ, Ş. & SİNAN, A. (2021). "Üniversite Öğrencilerinin Yaşlı Ayrımcılığına İlişkin Tutumlarının Belirlenmesi", *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, 0 (18):82-103.
79. ROBERT, N. & BUTLER, MD. (1969). "Age-ism: Another Form of Bigotry", *The Gerontologist*, 9(4): 243-246.
80. RUNKAWATT, V., GUSTAFSSON, C. & ENGSTRÖM, G. (2013). "Different Cultures but Similar Positive Attitudes: A Comparison between Thai and Swedish Nursing Students' Attitudes toward Older People", *Educational Gerontology*, 39:2, 92-102,
81. SCHWARTZ, L.K. & SİMMONS, J. P. (2001). "Contact Quality and Attitudes toward The Elderly", *Educational Gerontology*, 27(2): 127-137.
82. SOYUER, F., ÜNALAN, D., GÜLESER, N. & ELMALI, F. (2010). "Sağlık Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Yaşlı Ayrımcılığına İlişkin Tutumları ve Bu Tutumların Bazı Demografik Değişkenlerle İlişkisi", *Mersin Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 3(2):20- 25.
83. SÖNMEZ, Y. AKDEMİR, M. VARKAL TOPRAK, E. & AKTEKİN, M. R. (2022). "Attitudes On Ageism Among First and Sixth-Year Medical Students and Related Factors", *Turkish Journal of Geriatrics*, 25(1): 106-119
84. SUM, S, EMAMIAN, S & SEFIDCHIAN, A. (2016). "Aging Educational Program to Reduce Ageism: İntergenerational Approach", *Elderly Health Journal*, 2(1): 33-38.
85. ŞAHİN, B. (2012). "Metodoloji", s. 109-130, (Ed.) TANRIÖĞEN A., *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, 3. Baskı, Anı Yayıncılık, Ankara.

86. TABARİ, ZA, GHAEDİ, FB, HAMISSI, JH & ESKANDARI, S (2015). "Assessment and Attitude of University Students about Elderly: Preliminary Study", *Journal of Medicine and Life*, 8(2): 28-31.
87. TEMİZ, S. & ÖZTÜRK, M. (2019). "EMPATİNİN YAŞLI AYRIMCILIĞI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: GENÇLER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA", *EKEV AKADEMİ DERGİSİ*, 23(80):483-498.
88. UCUN, Y., MERSİN, S. & ÖKSÜZ, E., (2015). "Gençlerin Yaşlı Bireylere Karışı Tutumu", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(37):1143-1149.
89. ÜNALAN, D., SOYUER, F. & ELMALI, F. (2012). "Geriatrici Merkezi Çalışanlarında Yaşlı Tutumunun Değerlendirilmesi", *Kafkas Tıp Bilimleri Dergisi*, 2(3):115-119.
90. ÜNSAR, S., EROL, Ö., KURT, S., TÜRÜNG, S.F., DİNLEGÖR SEKMEN, I., SAK, C. & TÜRKSEN, S. (2015). "Hemşirelik Öğrencilerinin Yaşlı Ayrımcılığına İlişkin Tutumlarının İncelenmesi", *Cumhuriyet Hemşirelik Dergisi*, 4(2). 61-67.
91. VEFİKULUÇAY, YILMAZ, D. & TERZİOĞLU, F. (2011). "Development and Psychometric Evaluation of Ageism Attitude Scale Among the University Students", *Turkish Journal of Geriatrics*, 14(3): 259-268.
92. VELİKULUÇAY, D. (2008). Üniversitede Öğrenim Gören Öğrencilerin Yaşlı Ayrımcılığına İlişkin Tutumları. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Doğum ve Kadın Hastalıkları Hemşireliği Programı Doktora Tezi. Ankara.
93. VOOGT, SJ, MİCKUS, M, SANTIAGO, O. & HERMAN, SE. (2008). "Attitudes, experiences, and interest in geriatrics of first-year allopathic and osteopathic medical students", *J Am Geriatr Soc*, 56:339-44.
94. YARDIMCI GÜREL, T. (2019). "Hemşirelik Öğrencilerinin Yaşlı Ayrımcılığına Yönelik Tutumları ve Etkileyen Faktörler", *Türkiye Klinikleri Journal of Nursing Sciences*, 11(4):381-9.
95. YAZICI, S.Ö., KALAYCI, I., KAYA, E. & TEKİN, A. (2015). "Yaşlı Bakım Programı Öğrencilerinin Yaşlı Ayrımcılığına İlişkin Tutumları", *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 8(2):77-87.
96. YILMAZ, E. & ÖZKAN, S. (2010). "Hemşirelik Öğrencilerinin Yaşlı Ayrımcılığına İlişkin Tutumları", *Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi*, 3(2): 37-51.
97. ZHOU, L. (2007). "What college students know about older adults: A cross-cultural qualitative study", *Educational Gerontology*, 33: 811-831.
98. ZUBER, S., IHLE, A., BLUM, A., DESRICHARD, O. & KLIEGEL, M. (2017). "The Effect of Stereotype Threat on Age Differences in Prospective Memory Performance: Differential Effects on Focal Versus Nonfocal Tasks", *Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences*, 00, 1-8.

DEĞİŞEN İZLEME PRATİKLERİ VE SOSYAL MEDYA: TWITCH PLATFORMU ÜZERİNE BİR İNCELEME

CHANGING WATCHING PRACTICES AND SOCIAL MEDIA: A REVIEW ON THE TWITCH PLATFORM

Oğuzcan AKGÖL*, Oya ŞAKI AYDIN**

* Dr., İstanbul Kültür Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, Pazarlama ve Reklamcılık Bölümü, oguzcanakgol@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-5771-1810>

** Prof. Dr., İstanbul Ticaret Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Medya ve İletişim Çalışmaları Bölümü, osaydin@ticaret.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-6463-1272>

ÖZ

İnternet kullanımının yaygınlaşmaya başlaması ve yeni iletişim teknolojilerinin kendi içinde yaşamış olduğu değişim, sanal ortamlarda geçirilen zamanı arttırmış; zaman, mekân ve hız kavramlarının tanımlarında farklılıkların oluşmasına sebep olmuştur. Tek taraflı iletişim yerini etkileşime bırakmış, kullanıcılar pasif durumdan aktif duruma geçmiştir. Bu olay yayıncılık anlayışını çeşitlendirmiş, video oyunları bu değişimden en çok etkilenen kategorilerden biri olmuştur. Twitch platformu etkileşimli yapısıyla günümüz yayıncılık ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Buradan hareketle çalışmada Twitch platformu üzerinden oyun oynayan kişilerin değişen izleyici pratikleri kapsamında oyun oynayanları izleme motivasyonu incelenmiş; belirlenen yaş gruplarına Twitch Motivasyon İzleme Ölçeği uygulanmıştır. Bu anket sonucuna göre katılımcıların oyun stratejileri hakkında veri toplamak, yeni çıkan oyunlarla ilgili bilgi sahibi olmak ve yeni bir oyuna başlama konusunda karar vermek gibi motivasyonlarla yayınları izlediği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dijitalleşme, Dijital Oyunlar, Twitch, Etkileşim, Yeni İletişim Teknolojileri.

Jel Kodları: D83, Z0.

ABSTRACT

The widespread use of the Internet and the change experienced by new communication technologies have increased the time spent in virtual environments; This has led to differences in the definitions of the concepts of time, space, and speed. One-sided communication was replaced by interaction, and users switched from passive to active. This event has diversified the understanding of publishing, and video games have been one of the categories most affected by this change. Twitch platform meets today's broadcasting needs with its interactive structure. From this point of view, the motivation to watch the gamers within the scope of the changing audience practices of the people who play games on the Twitch platform was examined in this study; Twitch Motivational Monitoring Scale was applied to the determined age groups. According to the results of this survey, it was concluded that the participants watched the broadcasts with motivations such as collecting data about game strategies, getting information about new games and deciding on starting a new game.

Keywords: Digital, Digital Games, Twitch, Interaction, New Communication.

Jel Codes: D83, Z0.

1. GİRİŞ

İnternet teknolojisinin olumlu anlamda yaşamış olduğu gelişim ve imkanların artmaya başlaması yayıncılık konusunda basma kalıp düşüncelerin geri planda kalmasına yol açmıştır. Öyle ki; tek taraflı bir yayıncılık anlayışından uzaklaşarak, etkileşim ve dijitalleşmenin ön planda olduğu yeni bir yayıncılık anlayışı ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu bağlamda değişmeye başlayan izleyici tercihleri yeni izleme alanlarını ortaya çıkarmaya başlayarak izleme pratiklerinin çeşitlenmesini sağlamıştır. Oyunlar, teknolojinin gelişmesiyle birlikte etki çemberi genişleyen bir alan olarak dikkat çekmektedir. Tek kullanıcı, makinaya karşı oynanan oyunların yerini etkileşimli ve gerçek kullanıcılara karşı, anlık olarak oynanan bir yapıya bırakması oyunları çok daha tercih edilir hale getirmiştir. Oyunların dijital ortamlara taşınması, zorluk derecesi yüksek içeriklerin ortaya çıkmasını sağlayarak; oyunda başarılı olabilmek için ipuçlarına duyulan ihtiyacı daha da arttırmıştır. Bu bağlamda dijital ortamlar kendi içinde çözümü üretmiş ve platformlar üzerinden canlı oyun yayınları doğmuştur. Gelişen teknoloji yayıncılık alanını etkilediği gibi izleyici de dönüştürmüş ve daha talepkâr hale getirmiştir. Etkileşim temel prensip haline gelerek izleyici ile yayıncının bütünleşmesi sağlanmıştır.

Esasında teknolojik yenilikler iki büyük tartışmayı ortaya çıkarmıştır; bunlardan ilki televizyon yayıncılığının teknolojiye yenik düşeceğini öne süren yenilikçi bakış açısı, diğeri ise izleyici davranışlarının değişmeyeceğini öne süren kısmen daha gelenekçi düşüncedir (Beuscart, 2012: 77). Televizyon hala genel geçer bir izleyici kitlesine sahip olsa da etkileşimli platformların varlığını güçlü biçimde artırması özellikle internet tabanlı platformların yayıncılık faaliyetlerinde öne çıkmasına vesile olmuştur. İnternet tabanlı yayıncılığın sükse yapmasındaki en önemli sebep etkileşimi merkeze alması ve içeriklerin buna uygun biçimde geliştirilmeye başlanmasıdır. Burada üzerinde durulması gereken konulardan biri geleneksel televizyon yayıncılığı ile internet tabanlı yayınların kendi içlerinde rakip olmadığı, aksine birbirlerini tamamlayıcı özelliklere sahip olduğunun ayırđına varabilmektir. Özellikle etkileşimli yayıncılık ekseninin tüm dünyada kabul görür pozisyona gelmesi televizyon kanallarının sosyal medya hesapları oluşturarak, içeriklerin yayınlandığı esnada izleyicilerle anlık etkileşime girme şansını yaratmıştır (Dikmen, 2017: 437).

Her dönem kendi içinde bir başka yeniyi oluşturmakta ve teknolojinin bu denli hızlı geliştiği bir ortamda dönüşüm de kaçınılmazdır. Bu noktada yayıncılıkta bir değişimden ziyade dönüşüm olduğunu söylemek daha makul olacaktır. Zira yayıncılıkta bir içeriğın canlı yayınlanması yeni bir durum olmadığı gibi; canlı yayınlar teknolojik anlamda bir nevi zorunluluk görevi de taşımaktaydı (The Radio Time, 1929: 664). Bilhassa sosyal medya platformlarının kendi içinde yayın yapma özelliğiyle kendini güncellemesi, çevrimiçi yayıncılığın yayılmasında önemli etkenlerden biri olmuştur. Bu durum; sosyal medyanın da yayıncılık faaliyetleri içine dahil olmasına olanak sağlamış, dijital medyanın tüm unsurlarının bir arada olup, birbirini tamamladığı yeni bir ortamın oluşmasını sağlamıştır (Dikmen, 2002: 30).

Canlı yayın, her dönem için büyük bir yenilik olarak görülmüş ve döneminin fark yaratan teknolojisi olarak kabul edilmiştir. Bunun en önemli sebebi aslında manyetik kayıt bantlarının kullanımda olmaması ve halihazırdaki saklama yöntemlerinin çok pahalı olmasıdır (Hammar, 1994: 85). Bu sebepten anlık olarak yayın yapma televizyon yayıncılığı için son derece kıymetli bir özellik olarak tarihte yerini almıştır. Televizyon yayınlarının kaydedilip sonradan izleyiciyle buluşturulması ise 1950'li yılları bulmuştur. Bu dönemde ortaya çıkan video teyp teknolojisi sayesinde yapımlar önceden çekilip ardından kurgulanma

şansını yakalamış, böylece yayınların bant üzerinden ileri bir tarihte yayınlanmasının önü açılmıştır (Hern, 2017).

Milenyum çağı, teknolojik anlamda önemli kırılmaların yaşandığı bir başlangıç tarihi olarak anılmaktadır. Öyle ki; gelişen teknolojiler sosyal medya platformlarının doğmasına ön ayak olmuş, etkileşim temelli bir yapının inşa edilmesiyle çok sayıda kullanıcı aktif olarak bu alanlarda boy göstermeye başlamıştır. Bahsi geçen tüketici merkezli sosyal medya platformlarının yayıncılık faaliyetlerine imkân vermesi birçok kullanıcıyı bu platformları aktif şekilde kullanmaya itmiştir. Bilhassa web teknolojilerinin gelişmesi ve teknik özelliklerin artması bu platformlarda canlı yayın özelliğinin de oluşmasını sağlamıştır. Bu sayede yayıncılık anlayışında adeta bir devrim meydana gelmiş, alternatif yayıncılık türleri ortaya çıkmaya başlamıştır (Anderson, 2018: 8).

20. yy. ile yayıncılık anlayışında ortaya çıkan devrim olarak adlandırılacak gelişmeler ışığında hem yayıncılık hem de iletişim faaliyetleri medya, radyo, televizyon ve sinema gibi farklı alanların üzerinde toplanmaya başlamıştır. Bunun ana sebebi yeni teknolojilerin hem göze hem kulağa aynı anda hitap etmesidir. Birbirinden farklı ortamlar tek bir platform üzerinde bir araya gelebilmekte ve internet kullanıcıları aynı anda hem televizyon izleme hem radyo dinleme hem de gazete okuma şansına sahip olmaktadır (Sütçü, 2004: 323). Yeni teknolojik gelişmeler ışığında artık izleyici kavramı da evrim geçirerek yerini kullanıcı kavramına bırakmıştır. Bunun en temel sebebi yeni iletişim teknolojilerinin bireyselliği ön plana çıkartan yapısıdır. Bu değişimden en çok etkilenen araçlardan biri olan televizyon ise yalnızca ses, görüntü ve teknik anlamdaki kalitenin artmasıyla değil, yayıncılığın etkileşimli hale gelmesiyle fark yaratmaktadır (Çakır, 2006: 85).

Tarih boyunca geleneksel televizyon yayıncılığının ana damarını oluşturan canlı yayınların, sosyal medya platformları üzerinden gerçekleştirilmesi teknik anlamda çok önemli bir değişim olarak görülmektedir. Sosyal medya mecralarında meydana gelen tüm bu süreç yeni medyanın yöndeşme kavramıyla açıklanabilir. Canlı yayınlar sayesinde yeni medyaya özgü eşzamanlılık ortadan kalkmış, kişilerin büyük kitleler halinde aktif bir biçimde hem yayını izleyip hem de iletişim kurmalarının önü açılmıştır. Bu durum geleneksel televizyon yayıncılığının farklılaşıp yeni nesil bir yayıncılık anlayışının doğmasına ön ayak olmuştur (Dikmen, 2022: 34).

Dijital teknolojilerin sağlamış olduğu imkanlarla beraber izleme pratikleri radikal biçimde değişmeye başlayarak planlı bir eylem olmaktan çıkıp, uygun zamanda tek seferde tüketilen içerikler olmaya doğru evrilmiştir. Bunun en önemli sebebi teknolojik aletlerin tek bir işlevden ziyade çok sayıda alternatif yöntemi bünyesinde barındıran teknolojik yapılar olmasıdır. Bu durum; aktif izleyici yapısının ortaya çıkmasını sağlamış, içeriklerle ilgili geri bildirimler yapan izleyiciler daha talepkâr hale gelmiştir. İzleyici kendisine sunulan alternatifler üzerinden kendisi için en ilgi çekici olan içeriğe yönelerek, ihtiyacını karşılayacak olanı tercih etmektedir (McQuaill, 1994: 319).

Bu bağlamda çalışmanın yapılmasındaki ana amaç dijital oyun odaklı bir yayın anlayışıyla faaliyetini sürdüren Twitch platformu üzerinden oyun oynayanları izlemeye yönelik motivasyonların neler olduğunun araştırılmasıdır. Dijital oyunlar, günümüzdeki teknolojik gelişmelerin neticesinde etkileşim, sosyalleşme ve eğlence gibi çeşitli imkanlar sayesinde rağbet görmektedir. Buradan hareketle farklı yaş grupları ve cinsiyetteki oyun izleyenlerin hangi motivasyonla oyun üzerine yayın yapan Twitch kanallarını izlediklerini öğrenmek önemlidir.

Oyun çalışmaları literatürde önemli yer tutan bir çalışma alanıdır. Bilhassa teknoloji, insan ve etkileşim üçgeni içerisinde önemli bir gözlem alanı sağlayan dijital oyunlar, bunun dışında oyun kurguları, karakter seçimleri ve oyun içi söylem bağlamında da değerlendirilmektedir. Bu noktada Twitch üzerine literatürde çeşitli çalışmalar olduğunu söylemek gerekir. İlhan,

Aydoğdu ve Emiroğlu'nun hem yayıncı hem de izleyici deneyimini baz alan araştırması kullanıcı ve izleyicilerin kendilerini nasıl konumlandığı ve kimliklerini nasıl sundukları noktasında önemli yer tutmaktadır (İlhan, Aydoğdu ve Emiroğlu, 2022). Hakeza Yavaşçalı ve Uğurhan, Twitch üzerinden yayın yapan kişilere izleyiciler tarafından yapılan bağışların nedenlerini ampirik bir çalışmayla ele almıştır (Yavaşçalı, Uğurhan, 2019). Önemli bir popüler kültür alanı olan dijital oyunlar, Twitch yayınları sayesinde kişilerin kendilerini popüler olanın içinde gösterme şansını sağladığı bir alan haline almıştır. Çakar'ın popüler kültür, dijital oyunlar ve Twitch ekseninde yapmış olduğu çalışma bu bağlamda kıymetli bir yer tutmaktadır (Çakar, 2021). Görüldüğü üzere Twitch, dijital oyunlar ekseninde yapılan çalışmalar söz konusu olduğunda kendine geniş bir yer bulmaktadır. Bu çalışmada da Twitch üzerinden oyun izleme motivasyonlarını öğrenmek ve bunların hem yaş hem de cinsiyetle olan ilişkisini araştırarak bu noktada literatüre katkı sağlamak hedeflenmektedir.

2. DİJİTAL OYUNLAR VE İZLEME PRATİKLERİ

Gündelik yaşamın her anına sirayet eden ve etkisini toplumlar nezdinde güçlü biçimde hissettiren dijital dönüşüm, hayat rutini üzerinde de doğrudan etki sahibi olmaya başlamıştır. Öyle ki; ev içi kullanılan elektronik eşyalar, tercih edilen kıyafetler ve hatta ev tipleri dahi bu dönüşümün etkisi altındadır. Teknolojinin toplumlar ve toplumsal yaşam üzerindeki etkisi bu denli yüksektir. Teknolojik gelişmelerin iletişim ekseninde etkileri ele alındığında üç gelişme karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan ilki kablo sistemlerinin dönemin teknolojisinde meydana gelen gelişmeler ışığında çok daha kullanışlı ve geniş hale gelmesidir. Bu durum kabloların kullanışlılık seviyesini artırarak elektronik kodların aktarılmasını sağlamış, eski alışkanlıkların değişmesi bu yönüyle çok daha kolaylaşmıştır. İkinci olarak uydu sistemlerinde yaşanan gelişmeler mesaj aktarımında uzun mesafeli iletişimi çok daha kısa hale getirmiş. Bu durum büyük kolaylık sağlamıştır. Üçüncü ve son gelişme ise bilginin işleniş konusunda yaşanmıştır. Sayısallaşmanın yaygın hale gelmesiyle beraber bilginin depolanması ve aktarılması konusunda ciddi farklılıklar ortaya çıkmaya başlamıştır. Elde edilen veri yalnızca soyut bir materyal olarak kalmayıp, kullanıcı lehine değerlendirilebilir hale gelmiştir (Değirmencioğlu, 2016: 573).

Bu noktada değerlendirilmesi gereken bir diğer kavram da dijitalleşmedir. En basit haliyle açıklanacak olursa dijitalleşme; yeni medya olarak adlandırılan alan içindeki tüm ortamları birbirine bağlayan, veriler arası aktarımlar gerçekleştiren ve büyüm bir etkileşimi sağlayan ortamın kendisine verilen isimdir. Dijitalleşme kavramı ortaya çıkmadan evvel iletişimde kullanılan veri kayıt sistemi analogdur ve bu vasıta ile iletilen sinyaller hem yavaş hem de yanlış yorumlanmaya son derece müsaittir. Dijitalleşme ile sinyallerin ulaşımını hızlandıran parçaların ortaya çıkması, gönderici ve alıcı arasındaki bağlantıyı daha hızlı ve sağlıklı hale getirmiştir. Bu sayede iletilen mesajların kalitesi son derece artmıştır (Van Dijk, 2018: 78). Van Dijk'a göre; mesajların iletim şeklinde meydana gelen pozitif etkiler tüm iletişim altyapılarında belirleyici öge haline almıştır. Özellikle tek bir kaynak üzerinden iletilerin eklenebiliyor oluşu bilhassa kullanıcılar için önemli bir kolaylık sağlamaktadır. Bu sayede içeriğin anlamlandırma süreci daha başarılı bir hale gelmektedir (Van Dijk, a.e: 79).

Oyun, ortaya çıktığı tarihten itibaren insan hayatında önemli bir yer tutan, yıllar içerisinde gelişmesine rağmen etkisi benzer şekilde devam eden özünde vakit geçirme ve bir eğlence aracıdır. Teknolojinin de getirdikleriyle beraber oyunlar, form olarak değişmeye başlamıştır. Bilhassa oynanıştaki gerçekliğin artması, içeriğin çeşitlenmesi ve dünya üzerindeki diğer kullanıcılarla aynı anda, farklı araçlar vasıtasıyla iletişim kurabilme, oyunların yeniden tanımlanma ihtiyacını da beraberinde getirmiştir. Geleneksel olarak adlandırılacak oyun pratiklerinden ziyade etkileşime, çeşitliliğe ve yeni medya kavramının sunmuş olduğu

imkanları barındıran bütün özellikleri kullanmaya dayalı olan dijital oyunlar, yıllar içerisinde gelişecek mevcut halini almıştır

Oyunların dijitalleşme sürecine baktığımız zaman özellikle bilgisayarların ortaya çıkışının önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Günümüz bilgisayarlarının çalışma temelleri ilk olarak Farklılıklar Makinesi isimli makalede detaylı biçimde belirtilmiştir. Charles Babbage tarafından ortaya konan makale, çalışma prensibinin ve temellerinin günümüzdeki haline benzerliğiyle dikkat çekmektedir. Bu makale yayımlandıktan sonra Kontes Ada Lovelace, Babbage'i takip ederek dünyanın ilk bilimsel metni olma özelliğini taşıyan çalışmasını tamamlamıştır. Tam kapasite ile kullanılmaya başlanan ilk bilgisayar ise 1943 yılında geliştirilmiştir. ABD ordusu tarafından onayı verilen bilgisayar, 167 metrekare alanı kapsayacak büyüklükte ve 30 ton ağırlığındadır (Sezen & Sezen, 2011: 255). Dijital oyunlara yönelik bilinen ilk örnek 1947 yılına aittir. Thomas T. Goldsmith ve Estle Ray Mann tarafından Cathode-Ray Tube Amusement Device adıyla üretilen cihaz, bir füze simülatörü olma özelliğini taşımaktadır. Simülatörün görevi ekranda beliren hedefleri ışık huzmeleri ile vurmak üzerine kuruludur ve oyun analog devreler aracılığı ile oluşturulmuştur. Yapay zekaya karşı oynanan bir diğer oyun da Türkiye'deki karşılığıyla SOS olarak bilinen Tic Tac Toe'dur. 1952 yılında Cambridge Üniversitesi'nde okuyan Douglas Alexander tarafından üretilen oyun, son derece rağbet görmüştür. (Yılmaz ve Çağıltay, 2004: 2).

İzleyici pratiklerinin değişmeye başlamasıyla birlikte izleyici ve araç arasındaki ilişki farklı bir boyut kazanmıştır. Özellikle izleyicinin aktif bir biçimde işin içine dahil olma çabası etkileşim kavramıyla açıklanmış, kullanıcıya evrilen seyirciler ekranda gördükleri üzerine anlık değerlendirmelerde bulunma, farklı insanlarla iletişime geçerek bu deneyimi başka insanlarla paylaşma şansı yakalamıştır. Söz konusu basılı mecralar olduğunda okuyucular anlatıcının yaratmış olduğu dünyada kendilerine yer bulmakta, televizyon söz konusu olduğunda ise ekranda görülen atmosfer izleyicinin konumlandırıldığı alan olarak ifade edilmektedir. Dijital oyunları ele aldığımızda ise ikisinden de farklı olarak izleyicinin edilgen türden ziyade daha aktif bir rol üstlendiğini, akışa yön verme gücünü kendinde bulduğunu görüyoruz (Steuer, 1993: 80). Ancak bu durum izleyici kitlesinin salt oyuna etki etmeyi seven, aktif bir kitleden oluştuğu izlenimine dayandırılması durumunda eksik bir yorumlama olacaktır. Oyuncular ile izleyiciler arasında bir değerlendirilme yapıldığında dijital oyun oynamayı severlerin aynı zamanda iyi birer oyun izleyicisi oldukları da görülecektir. Öyle ki bu durum yalnızca günümüze özgü değil, tarihsel bağlamda ele alındığında jeton kullanılarak oynanan oyunlarda dahi karşılığı olan bir durumdur (Lin ve Sun, 2017).

Dijital oyunların teknik özelliklerinin artması, yeni iletişim teknolojilerinin ses, görüntü ve içerik olarak zenginleşmesi beraberinde oyun içeriklerinin sosyal medya platformlarında değerlendirilmesine imkân vermiştir. Bu değerlendirme yalnızca yazılı olarak oyun içeriklerine dair ipuçlarını içinde barındırmamakta; video paylaşmaya olanak veren sosyal medya ortamlarında video eşliğinde oyunların oynanmasını da içermektedir. Oyun videoları izlemenin tarihsel bağlamdaki ilk örneğini Let's Play Video isimli videolar oluşturmaktadır (Anderson, 2018: 8). Bahsi geçen bu ilk örnekte asıl prensip oyun oynayan kişilerin oyun oynarken kendini kayda alıp sonrasında bu kaydı web ortamında paylaşmasına esasına dayanmaktadır. Oyun oynama biçiminden ziyade oyunlar ve izleyenler arasındaki ilişkide önemli bir eşiğin aşılmasını sağlayan bu olay; aynı zamanda amatör olarak oyun oynayanlar profesyonel anlamda birer yayıncıya dönüşmesinin de önünü açmıştır. Özellikle yeni iletişim teknolojilerinin sağlamış olduğu fırsatlar yayıncılığın çeşitlenmesine ve alternatif içeriklerin üretim konusunda destekleyici, kişilerin yaratıcılık özelliklerini ön plana çıkartıcı bir forma dönüşmesini sağlamıştır. Bu sayede yayıncılık yalnızca haber değeri taşıyan bir olayın ekranlara yansması olarak değil, farklı alanlarda yetkinliği olan kişilerin bu yetkinliklerini ortaya koymasına olanak veren bir yapıya bürünmüştür (Dikmen, 2020).

3. OYUN İZLEME VE MOTİVASYON

Dijital platform üzerinden içerik tüketmek günümüz davranış kalıplarını göz önüne aldığımızda kişinin kendini gerçekleştirdiği bir eylem olarak karşımıza çıkmaktadır. Tamamen tüketime dayalı bir alan olan sosyal medya ortamları, artık bununla yetinmemekte ve kullanıcıları aynı zamanda üretmeye de sevk etmektedir. Bu noktada kişileri tüketim kadar üretim konusunda da teşvik edebilecek önemli motivasyonlardan bir tanesi vakit geçirirken eğlenme durumudur. Bosshart ve Macconi, söz konusu eğlence olduğunda kişilerin doğru durum yönünden olumlu anlamda etkilendiklerini ifade etmiştir (Bosshart ve Macconi, 1998: 3-4). Eğlencenin aktarımı konusunda ön sıralarda yer alan araç her zaman medya olmuştur ve bunu birden fazla motivasyonla gerçekleştirmiştir. Telafi, doyuma yönelik ihtiyacın giderilmesi ve kişinin kendini gerçekleştirmesi olarak ifade edilebilecek bu üç ana etmen; kişinin o an içinde bulunduğu durumdan sıyrılıp aldığı hazzın artması için önemli şanslar sunmaktadır. Telafi; kişinin gerçeklikten biraz olsun uzaklaşıp, kendini farklı bir atmosferde, çeşitli yenilikleri deneyimlerken bulmasını sağlayacak alanı sunmaktadır. Doyma; kişinin yerine getirmiş olduğu işlev her ne ise onu gerçekleştirdiği esnada, dışarıdan bir belirleyiciye ihtiyaç duymadan, sergilediği eylemin sonucu olarak olumlu ya da olumsuz anlamda bir tatmin duygusuna ulaşması olarak ifade edilebilir. Kişinin kendini gerçekleştirmesi olarak ifade edilen eğlencenin son motivasyonu ise; dijital mecralarda son derece aktif bir biçimde bireysel hazzın en üst noktaya çıktığı anları ifade etmek için kullanılır. Bu durum kişilerin eğlence anlayışını sürekli kıldığı gibi; bireysel olarak tatmin duygusunu da en üst noktaya çekmektedir (Vorderer, 2004: 257).

Vorderer'a göre eğlenceyi tek bir boyuta indirgemek olası değildir. Eğlence tek başına mutluluktan oluşmamakta, aynı zamanda gerilim ve üzüntü gibi hisleri de içinde barındırmaktadır. Bunun en net örneği gerilim filmi izleyen kişiler olabileceği gibi, korku temalı bir oyunda görev yerine getiren kişiler de bahsi geçen duruma teşkil edebilmektedir. İzlenen içerikteki kötü karakter birçok insan için kötülener ve davranış olarak reddedilen bir yapıya sahip olsa da izleyiciler yaptıkları işi sürdürmeye devam edip, duygusal açıdan tatmin duygusunu hissetmektedir. Hal böyleyken eğlencenin yalnızca olumlu durumlar için geçerli bir kavram olmadığı, içinde çeşitli duyguları barındırdığını söylemek yanlış olmayacaktır (Vorderer, 2004: 253).

Tarihsel açıdan ele alındığında oyun oynamak, ortaya çıkış anından günümüzdeki karşılığına kadar her zaman büyük heyecan uyandıran bir aktivite olmuştur. Oyunlar zaman içinde bireysel olarak icra edilen halinden uzaklaşıp, grup halinde de gerçekleştirilen aktivitelere dönüşmüş, bu yönüyle iletişim kavramının oyunlar için önemini artmasına ön ayak olmuştur. Grup oyunları, etkileşim kavramının oyunlara dahil olmasıyla beraber anlamını daha da arttırarak sağlıklı oyun içi iletişimin oyun faaliyetleri için değerini katlamıştır. Öyle ki; ekip halinde oynanan bir oyunda başarıya ulaşmak için ekibi oluşturan diğer kişilerle koordinasyonun üst seviyede olması, yapılan bir hatanın telafisi için doğru bir iletişim yöntemi kullanımı gerekmektedir. Oyunlarda iletişimin biçimi ve şekli kadar; güçlü bir motivasyona sahip olmak da son derece değerlidir. Karakterlerle kurulan bağlar ve oyuncuların bu karakterlerle kendileri özdeşleştirmeleri başlıca motivasyon unsurlarını oluşturmaktadır. Buna ek olarak; oyunlar güçlü birer ifade aracı olarak da değerlendirilmektedir. Bilhassa birçok detay sonucu oluşturulan oyun içi karakterler, oyunlarda kullanılan kimlikler, görsel açıdan tatmin edici fotoğraflar tercih edilmesi kişilerin oyunların sağladığı imkanlar neticesinde bir karakter inşasına girişmelerini sağlamaktadır.

Dijital oyunlar ve dijital oyunları oynayanlar analiz edilirken en önemli unsurlardan bir tanesi oyun oynamanın haz ile olan ilişkisidir. Oyunlardaki haz kavramını çeşitlendiren en önemli unsur motivasyondur. Oyuncular, oyunlarla ilgili kendilerini oyunlara bağlayacak

motivasyonu aramaktadır. Bu motivasyon çok çeşitlidir. Oyunlara yönelik araştırmalar da çoğunlukla çeşitli motivasyonları keşfetmeye yöneliktir. Oyunlar, özellikle dijitalleşmeyle birlikte, sosyalleşmenin farklı bir ayağını oluşturmaya başlamıştır. Sosyalleşme dendiğinde fiziksel olarak bir araya gelmek olmazsa olmaz bir durum gibi gözükse de uygulamalar aracılığıyla çok sayıda kişinin tek bir konuşmada bulunması ve buradan haberleşerek birlikte oyun oynaması sosyalleşmenin boyutunu farklı noktalara taşımıştır.

Oyun izleme edinimi herhangi bir yayını canlı ya da sonradan izlemek gibi içinde motivasyon barındırması gereken bir eylemdir. Bu motivasyon kimi zaman eğlenceli vakit geçirme, kimi zaman öğrenme kimi zamansa eğitim amacını içinde barındırır. Bu bağlamda motivasyon kelimesinin kökenine inmek doğru olacaktır. Kavram olarak motivasyon bir insanın çalışması için gerekli olan eylemler ve istekler bütünü olarak tanımlanmaktadır (Bakan ve Büyükbeşe, 2004: 38). Latince kökenli olan "movere" kavramı güdüleme anlamıyla da kullanılabilir gibi; Türkçe kullanımında harekete geçme anlamının da var olduğunu görmek mümkündür. İnsanların duygusal davranışlarını harekete geçiren bir kavram olan motivasyon, kimi zaman ihtiyaç, kimi zaman korku, bazı zamanlarda ise istekler üzerine şekillendiği için tüm bu korkuları ifade etmede kullanılan bir kavram olarak karşımıza çıkar (Fındıkcı, 2006: 373).

Buradan hareketle motivasyon kavramının oluşumunu sağlayan üç ana tanımdan bahsetmek mümkündür; bunlar sırasıyla kişinin davranışta bulunmasına ön ayak olma, bu davranışın yönünü belirleyip sürekliliğini sağlama ve yapılan bu davranıştan haz alma olarak ifade edilebilir (Özgener, 2000: 176). Bu tanımlamalara bakıldığında motivasyon kavramının psikolojik açıdan da ele alındığı görülmektedir. Birden fazla bilim dalının alanına giren motivasyon kavramı, bu yönüyle tek bir tanım içine sığmamış ve bu yönüyle birden fazla tanım yapılmasının da önünü açmıştır.

Dijital oyunların çevrimiçi olarak oynanmaya başlanmasıyla beraber sosyalleşme imkânı, oyuncular için önemli bir motivasyon aracı olmaya başlamıştır. Oyun oynarken sadece oyunla ilgili konuların değil, buna ek olarak birçok farklı konuda sohbet edebiliyor olmak; fiziksel olarak buluşulup günlük konular hakkında laflamanın da yerini tuttuğu için fiziksel buluşmadaki gibi bir heyecanı içerisinde barındırmaktadır. Aynı zamanda oyun için konularda kişilerin birbirine destek vermesi, yeni kişilerle tanışma olanağı ve takım çalışmasına teşvik bu motivasyonun hazzını üst seviyeye çıkartmaktadır.

Oyun oynamaya dair üzerinde durulması gereken önemli konulardan bir tanesi de oyun oynama yetisinin önemli bir sürekliliği beraberinde getirmesidir. Oyun oynayan kişiler, oynadıkları oyuna dair kendilerini çok fazla kaptırabilmekte; günlük yaşantılarından kısarak harcadıkları zamanda oyunlara dair yenilikleri keşfetme, oynadıkları karakterle özdeşleşme ve rol yapma gibi özellikler neticesinde oyunların ihtişamına fazlasıyla kapılmaktadır (Rose, 2012: 36). Özellikle oyunlarda bulunan materyallerin oyuncular tarafından farklı biçimde değerlendirilmesi ve onlara öznel bir kimlik kazandırması oyuncu motivasyonlarını arttıran bir diğer etmendir (Mortensen, 2002).

Oyuncu ve motivasyona dair çalışmalar yapan Bartle, oyuncuları motivasyon türlerine göre sınıflandırmayı tercih etmiştir. Bartle, oyun içerisindeki davranışları ve genel olarak oyuna dair motivasyonlarına göre oyuncu gruplarını dört ayrı kategoride değerlendirmek gerektiğini söylemiştir. Buna göre oyuncular; sosyalleşenler, başarı odaklılar, keşfediciler ve yok ediciler olarak sınıflandırılabilir (Bartle, 1996). İlk grup olan sosyalleşenler; oyun içinde oyuncular arasındaki iletişim ve sohbet alanında gerçekleşen konuşmaları baz alır. Oyun oynamalarının temel amacı budur. İkinci grupta yer alan başarı odaklılar ise oyunu tamamen skor elde etmek ve başarıyla tamamlamak için oynarlar. Üçüncü grupta yer alan keşfediciler; oyundaki yenilikleri ve farklılıkları ortaya çıkarmak ve oyunun diğer yönlerini keşfetmek için oyunda yer alırlar. Başarı ve etkileşim onlar için ya daha az önemlidir ya da hiç önemli

değildir. Son grupta yer alan yok ediciler ise tarzlarını ve oyun oynama şekillerini karşısındakilere dayatıp, oyuna hükmetmeyi seven bir yapıya sahiplerdir. Onlar için yegâne şey rakipleri yok etmektir, onlara haz veren ve motivasyon unsuru sağlayan yegâne şey budur.

Yeni medyanın yaygınlaşması, internet teknolojilerinin kullanımlarının çeşitlenmesi ve kullanıcıların bu yeni duruma uyum sağlamasıyla beraber izleyici kavramı da değişmeye başlamıştır. Özellikle etkileşimin ön plana çıkması ve anlık olarak bir yayına dahil olma şansının doğması pasif izleyici kavramını arka plana atarak aktif izleyici kavramını öne çıkarmıştır. Kullanıcıların yeni iletişim ortamındaki konumunu anlatan anlatırken Fuchs, prosumer kavramını kullanmıştır (Fuchs, 2014: 80). Buna göre iletişim ortamlarının tümünde ortaya çıkan hız kavramı yalnızca bir yerden bir yere erişme konusunda değil, içeriklerin tüketim noktasında da hız kavramını ön plana çıkarmıştır. Üretici ve tüketici kavramlarının birleşiminden ortaya çıkan ve üretici olarak Türkçeleştirilebilecek bu kavram, kullanıcıların bir içeriğe dair hem üretici hem de anlık olarak onun tüketicisi olduğu varsayımından hareketle oluşturulmuştur (Fuchs, 2012: 44). Bu noktada izleyicilerin medya olan ilişkilerini ele almak dijital oyun ve motivasyon arasındaki ilişkiyi anlamak için doğru bir adres olacaktır. İzleyiciler, medya araçlarını kullanırken davranış şekillerine göre dört ana başlık altında toplanırlar. Bunlar sırasıyla düşük etkileşimliler, hayranlar, meraklılar ve küçük üreticilerdir (Gandolfi, 2016: 67). Yeni medya ortamları birçok açıdan kullanıcılarına yaratıcı olma fırsatı sunmaktadır. Dijital oyunların sahip olduğu geniş etki gücü ve oyunların kullanıcıları talepkâr hale getirmesi içerikle ilişki kuran topluluğun sadece tüketim değil; üretim noktasına da dahil olmasını sağlamıştır.

Yeni medya ortamları içerik üreticileri ile kullanıcılar arasındaki etkileşimi çift yönlü olmak üzere kalıcı biçimde değiştirmiştir. Bu, tek taraflı ve geniş bir izleyici kitlesiyle hareket eden önemli bir kalabalığın benzer içerikleri kendisi gibi aynı zevkleri taşıyanlarla beraber izleme ve değerlendirme durumunu ortaya çıkarmıştır. İçerik tüketme konusu bu noktada büyük bir değişime uğramış, birbirinden habersiz, kendisine sunulan bireysel olarak tüketen kitle yerini ortak zevkleri birlikte değerlendiren bir yapıya dönüşmüştür (Spilker, 2018: 7). Teknolojik gelişmelerin etkisiyle hem etki alanı hem de teknik özellikleri gelişen oyunlar da değişen tüketici davranışlarından etkilenmiş ve bu imkanlarla şekillenmiştir. Erken dönem video oyunları bu anlamda yalnızca eğlenceyi ön plana alan, iyi oyuncuların tespit edilerek izlendiği bir süreci içinde barındırmaktaydı (Newman, 2004: 157). Eşzamansızlık ve tek bir yerde olma zorunluluğunun ortadan kalkmasıyla beraber oyun izleme davranışı radikal biçimde değişmeye başlamıştır. Oyun izleme artık salt bir eğlence aracı olmaktan çıkarak üretkenliği de içinde barındıran, katılımcı ve geleneksel yayıncılık özellikleriyle bütünleşmiş yeni bir dijital yayıncılığın da doğmasını sağlamıştır (Sjöblom ve Hamari, 2017: 986).

4. SEYİRLİK ETKİLEŞİM ALANI: TWITCH

Oyunlar sosyal ilişki anlamında önemli bir role sahiptir. Özellikle etkileşimin ön plana çıkmasıyla beraber yayıncı ve oyuncu arasındaki ilişki de benzersiz konuma gelmiştir. Twitch de kendini bu şekilde anlatır ve tahmin edilemezlik üzerine kurgulanmış bir düzende çeşitli deneyimleri kullanıcılara sunduğunu ifade eder (Twitch, 2019). Twitch'i farklı kılan en önemli unsur eğlence ve zaman geçirmeye ek olarak yayıncı ve izleyiciler ile izleyicilerin de kendi aralarında sürekli ve aktif bir iletişim kurmalarına olanak vermesidir. Tüm bu sosyalleşme faaliyeti tek bir internet sitesinden gerçekleşmekte ve takip eden topluluk sadece tüketici değil; aynı zamanda üreten bir konumda da yer almaktadır.

Oyunlar temelinde oynanabilir ürünlerdir, Twitch ise sahip olduğu özelliklerle oyunu sadece oynanabilir olmaktan çıkararak, izlenebilir ürünler haline getirmiştir. Oyuna medyalaştırma özelliği kazandıran Twitch, oyunları izlenebilir kılarak oyun kültürüne büyük bir ekleme

yapmıştır (Anderson, 2017). Oyun yayıncılığı günümüzün önemli yer kaplayan alanlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Oyun yayınları genellikle oyun oynanış ve sohbeti içinde barındırır. Bu aynı zamanda kullanıcı ve oyun izleyen kişiler arasında etkileşimin doğmasına ve anlık geri bildirimlerle yayının çeşitlenmesine olanak sağlamaktadır (Pellicone, 2017). Twitch ortamını çeşitlendiren unsurlardan olan sohbet kısmı ise yayıncıya alanı istediği gibi düzenleme yetkisi vermektedir. Yayın herkese özel olarak açılabilceği gibi; abonelik sisteminin ön plana çıkartıldığı yayınlarda yalnızca abone olanlarla da sınırlandırılabilir. Buna ek olarak Twitch kullanıcıları abonelik ve bağışçılardan elde ettiği gelirlerle platformun kendisiyle iş birliği yapabilir ve kendine gelir kalemi oluşturabilir. Yayıncı, bu sebepten izleyicilerinden kendilerine bağış yapmalarını veya kanala abone olmalarını isteyebilir. Yayınların olduğu ana ekrana kanalla ilgili genel duyuruların ya da aboneliğin önemini vurgulayan açıklamalar eklenebilir.

Oyun yayıncılığı tarihsel olarak ele alındığında yeni değildir, yalnızca şekil değiştirmiştir ve günümüze uyarlanmıştır. Öyle ki; internetin insan hayatına yeni girmeye başladığı dönemlerde atari salonları, sonrasında da internet kafelerle beraber oyun oynayanları izleme davranışı bir fenomen olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. Tarihsel bazda ele alındığında savaşan gladyatörlerin halk tarafından izlenmesi, at yarışının seyirciler tarafından seyredilmesi ve açık alan tiyatrolarında oyun oynayanların izlenmesi eski dönem oyun izleme tecrübelerine örnek olarak verilebilmektedir (Yıldızgörür, 2019: 196). Modern dönem içerisinde iletişim teknolojilerinde iyileştirmelerin olması, video oyunların yaygınlaşmaya başlaması ve zaman ile mekân kavramlarının anlamının değişmesi video oyunlarının izlenmesine yönelik ayrı bir izleyici kitlesinin oluşmasına ön ayak olmuştur.

5. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırma kapsamında farklı yaş gruplarından katılımcıların dahil olduğu 49 örneklem üzerinde Erk ve Fırat tarafından geliştirilen Twitch Motivasyon İzleme Ölçeği kullanılmıştır (Erk ve Fırat, 2020). Örneklem İstanbul Kültür Üniversitesi Spor Kulübü'ne üye öğrenciler arasından seçilmiş, aktif olarak görev yapan 50 kişiden 49'unun cevabı kabul edilmiştir. Katılımcılara ayırt edici soru mahiyetinde aktif olarak oyun oynayıp oynamadıkları sorulmuş, "hayır" yanıtını veren katılımcıların yanıtları değerlendirme kapsamı dışında bırakılmıştır. Seçilen evrenin büyüklüğü güvenilirlik noktasında önemli bir yer teşkil etmekte, evreni oluşturan kişilerin toplam rakamı üzerinden kaç kişinin çalışmaya dahil edileceğini tespit etmek çalışmanın bilimselliği için açıdan mühim yer tutmaktadır. Bu bağlamda toplamı 50 olan bir örneklem havuzu içinden en az 44 kişiyle anket çalışmasını gerçekleştirmek, güven noktasında yüzde 95'lik bir orana tekabül etmektedir (Taherdoost, 2017: 238). Bu bağlamda çalışmanın sınırlılığını ilgili kulübe mensup 50 kişinin oluşturduğunu söylemek doğru olacaktır.

Katılımcılara sorular online ortamdan gönderilmiş ve ölçek maddeleri dışında yaşları, cinsiyetleri ve haftada kaç saat Twitch yayını izledikleri katılımcılara soru olarak yöneltilmiştir. Örneklem seçiminde farklı yaş gruplarına ulaşmak ana unsurlardan bir tanesidir. Bu sayede farklı yaş gruplarına mensup kişiler tarafından hangi motivasyonların izleme davranışı üzerinde etkili olduğunun ortaya çıkacağı varsayılmaktadır. Farklı yaş gruplarına ek olarak Twitch yayını izleme süresi de belirleyici unsurlardan bir tanesidir. Bu bağlamda; katılımcıların Twitch yayını izleme süreleri ölçek maddelerine ek olarak katılımcılara soru olarak yöneltilmiştir. Bilindiği üzere anket kişilerin kendisinden bilgi alınmak için gerçekleştirilen hem sözlü hem de yazılı olarak gerçekleştirilebilen bir veri toplama şeklidir. Anket yoluyla hem nitel hem de nicel olarak ölçümler gerçekleştirilebilmektedir. Bu çalışma kapsamında katılımcıların Twitch platformu üzerinden gerçekleştirmiş oldukları

oyun izleme faaliyetlerinin hangi motivasyonla gerçekleştiğini öğrenmek amaçlanmış, bu bağlamda ölçekte yer alan 15 ifade, 5'li likert ölçeği şeklinde katılımcılara sorulmuştur.

6. ANALİZ VE BULGULAR

Bu çalışma sosyal medya platformu olan Twitch üzerinden gerçekleşen canlı yayınları, katılımcıların hangi motivasyonla izlediğini anlayabilmek için yapılmıştır. Çalışmada katılımcılara cinsiyet, yaş ve Twitch yayını izleme süreleri tek cevaplı kategorik soru olarak sorulmuştur. IBM SPSS Statistics 20.0 programında yapılan analiz çalışmasında öncelikle cinsiyet, yaş ve yayın izleme sürelerinin frekans dağılımlarıyla, motivasyon ifadelerinin frekans ve ortalama dağılımları incelenmiştir.

Twitch yayınlamını izleme motivasyonlarının yaş ve yayın izleme sürelerine göre farklılık gösterip göstermediğini test etmek amacıyla motivasyon ifadelerinin toplam puanlarının ortalama skorları oluşturulmuş, yaş ve yayın izleme sürelerinin grup gözlem değerleri 30'dan küçük olduğu için Kruskal Wallis testi uygulanmıştır. ANOVA'nın parametrik olmayan karşılığı olan bu test normal dağılım şartının sağlanmadığı durumlarda, grupların ortalamaları arasındaki farkın anlamlılığını test etmek amacıyla tercih edilmektedir.

Tablo 1. Yaş Değişkeninin Frekans Dağılımı

	N	Column N %
Total	49	100,0%
0-17	7	14,3%
18-24	38	77,6%
25-34	4	8,2%
35-44	0	0,0%
45 ve üzeri	0	0,0%

Twitch yayını izleyen katılımcıların %14,3'ü 0-17 yaş aralığında iken, %77,6'sı ise 18-24 yaş aralığındadır. 25-44 yaş aralığında olanların oranı ise %8,2 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 2. Cinsiyet Değişkeninin Frekans Dağılımı

	N	Column N %
Total	49	100,0%
Kadın	5	10,2%
Erkek	44	89,8%

Twitch yayını izleyen katılımcıların %89,8'i Erkek, %10,2'si ise Kadınlardan oluşmaktadır.

Tablo 3. Yayın İzleme Süresi Değişkeninin Frekans Dağılımı

	N	Column N %
Total	49	100,0%
1-9 saat	39	79,6%
10-14 saat	7	14,3%
15-20 saat	1	2,0%

21-27 saat	1	2,0%
28 ve üzeri	1	2,0%

Çalışmaya katılım gösterenlerin %79,6'sı 1-9 saat arasında Twitch yayını izlediklerini belirtmişlerdir. 10-14 saat arasında yayın izleyenlerin oranı ise %14,3 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 4. Twitch Yayını Motivasyonlarının Tanımlayıcı İstatistikleri

	N	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum	Ortalama
1) Twitch yayınları izlemek, bana yeni oyun stratejileri hakkında bilgi sağlıyor.	49	0%	4%	4%	53%	4,27	4,27
5) Twitch yayınları, oynamaya başlamak istediğim yeni oyunlar hakkında daha fazla bilgi sağlıyor.	49	0%	8%	8%	45%	4,14	4,14
11) Aynı Twitch topluluğunun üyeleri birbirlerini önemsemelidirler.	49	0%	10%	12%	37%	4,08	4,08
7) Twitch yayınları sayesinde öncesine kıyasla oynamak istediğim oyunlara daha kolay karar verebiliyorum.	49	0%	10%	8%	45%	4,08	4,08
9) Yayıncıların, söylediklerimi dikkate almalarını seviyorum.	49	0%	10%	6%	51%	4,06	4,06
4) Twitch yayınları ile oyunları nasıl oynamam gerektiğini daha rahat öğreniyorum.	49	0%	12%	4%	53%	4,02	4,02
13) Twitch yayınları izlerken daha az yalnız hissedirim.	49	6%	8%	8%	41%	3,94	3,94
2) Twitch, oyunlarda genellikle ne tür taktiklerin kullanıldığı hakkında bana bilgi sağlıyor.	49	0%	12%	8%	53%	3,94	3,94
8) Diğer Twitch kullanıcıları ile vakit geçirmekten keyif alırım.	49	0%	16%	8%	45%	3,90	3,90
10) Diğer Twitch kullanıcıları, yorumlarımı dikkate aldığımda hoşuma gidiyor.	49	0%	16%	12%	41%	3,86	3,86
6) Twitch yayınları sayesinde daha önce keşfedemeyeceğim oyunları keşfedebiliyorum.	49	0%	18%	12%	39%	3,82	3,82
14) Twitch yayınları sayesinde ders, sınav, iş ve bunun gibi diğer derterimi unuturum.	49	2%	16%	14%	37%	3,78	3,78

12) Ortak bir Twitch topluluğunu paylaşan kullanıcılar, önemli etkinliklerde birlikte olmalıdırlar.	49	0%	20%	14%	43%	3,67	3,67
3) Twitch yayınları sayesinde oyunların püf noktalarını öğreniyorum.	49	0%	20%	22%	39%	3,55	3,55
15) Twitch yayınları sevmediğim insanlardan uzaklaşmama yardımcı olur.	49	10%	16%	24%	27%	3,35	3,35

Twitch yayını izleme motivasyonları incelendiğinde, en önemli motivasyon olarak %92 katılma oranı ile Twitch yayınları izlemenin yeni oyun stratejileri hakkında bilgi sağlaması gelmektedir. Oynamaya başlanmak istenilen yeni oyunlar hakkında daha fazla bilgi sağlaması %84 katılım oranı ile bir diğer öne çıkan motivasyon olmuştur. Twitch yayını izleyenlerin %82'si Twitch yayınları sayesinde öncesine kıyasla oynamak istedikleri oyunlara daha kolay karar verebildiklerini belirtirken, %84'ü ise yayıncıların, söylediklerini dikkate almalarını sevdiğini belirtmişlerdir.

Twitch yayını izlemede en az motivasyon sağlayan unsurlar incelendiğinde ise; Twitch yayınlarının sevilmeyen insanlardan uzaklaşılmasına yardımcı olması katılımcıların %49'unda motivasyon unsuru olabilmektedir. Twitch yayınlarının ders, sınav, iş ve bunun gibi diğer derterli unutturması ise %48 oranında olumlu motivasyon sağlamaktadır.

Tablo 5. Twitch Yayınları İzleme Motivasyonları Ortalama Puanın Yaş Değişkenine Göre Dağılımı (Parametrik Olmayan)

		Yaş			Kruskall Wall's	p
		0-17	18-24	25-34		
Motivasyon Puanlar Ortalaması	N	7	38	4		
	Ortalama	3,79	3,92	3,83	0,835	0,659

Motivasyonların ortalama puanlarının yaş değişkenine göre değişimi incelendiğinde 0-17 yaş grubunda 3,79 olarak gerçekleşmişken 18-24 yaş aralığında 3,92 ve 25-34 yaş aralığında ise 3,83 olarak gerçekleşmiştir. Her ne kadar 18-24 yaş grubunda Twitch yayını izleme motivasyonu nispeten daha yüksek çıkmış olsa da yapılan test sonucunda %95 güven düzeyinde yaş grupları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p=0,659 > 0,05$).

Tablo 5.1. Twitch Yayınları İzleme Motivasyonları Ortalama Puanın İzleme Süresi Değişkenine Göre Dağılımı (Parametrik Olmayan)

		Süre					Kruskall Wall's	p
		1-9 saat	10-14 saat	15-20 saat	21-27 saat	28 ve üzeri		
Motivasyon Puanlar Ortalaması	N	39	7	1	1	1		
	Ortalama	3,87	3,71	5,00	4,33	4,53	8,322	0,080

Motivasyonların ortalama puanlarının Twitch yayını izleme sürelerine göre değişimi incelendiğinde 1-9 saat yayını izleyenlerin ortalama puanı 3,87 iken 10-14 saat izleyenlerin 3,71 olarak gerçekleşmiştir. 15-20 saat, 21-27 saat ve 28 saat ve üzeri yayını izleyenlerin motivasyon ortalama değerleri ise sırasıyla 5,00, 4,33 ve 4,53 olarak gerçekleşmiştir. Her ne kadar 15 saat ve üzeri yayını izleyenlerin ortalama puanları nispeten yüksek gerçekleşmiş olsa da

yapılan test sonucunda %95 güven düzeyinde Twitch yayını izleme süreleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı fark bulunmamıştır ($p=0,08 >0,05$).

7. SONUÇ

Klasik televizyon yayıncılığının yerini dijital ortamlarda gerçekleşen izleme pratiklerinin alması yalnızca yayıncılık faaliyetlerinin değişmesiyle değil, katılımcıların davranış biçimiyle de doğrudan ilintilidir. Öyle ki; tek taraflı iletişim biçimi yerini etkileşimli bir yapıya bırakmış, izleyiciler canlı yayın pratiklerine daha fazla katılım göstererek anlık geri bildirimlerde bulunur hale gelmiştir. Bu durum alternatif yayın platformlarının ortaya çıkmasını sağlamış, Twitch de anlayışla ortaya çıkan bir platform olarak yerini almıştır.

Platformun kullanılma amaçlarından en önemlisi izleyicilerin oyun oynayan kişileri canlı olarak izlemeleridir. Bu yayınları izlemeye yönelik farklı motivasyonlar mevcuttur. Dijital oyunlar yapısı gereği birtakım zorlukları bünyesinde barındırır ve oyunu oynayanlar başarıya ulaşma konusunda zorluk yaşarlar. Bu bağlamda araştırma sonuçlarına göz attığımızda ilk sırada karşımıza çıkan motivasyon faaliyetinin oyunlara dair stratejileri öğrenmek olduğu ortaya çıkmaktadır. Bununla beraber yeni çıkan dijital oyunlar hem fiyat olarak hem de ulaşılabilirlik anlamında satın alınması zor ürünler olabilmektedir. Bu sebepten yeni çıkan oyunları merak eden kişiler, yayıncılar aracılığı ile oyun içi detaylı görüntüleri izleyebilmekte, oyunlara dair bilgi sahibi olabilmektedir.

Etkileşimin ön plana çıkmasıyla birlikte yayıncılık faaliyetleri büyük bir değişim yaşamış, üretici odaklı anlayış yerini kullanıcının da dahil olduğu bir düzleme bırakmıştır. Bu manada kullanıcılar takip ettikleri, sevdikleri ve izledikleri kişilerle çok kolay biçimde iletişim kurabilmektedir. Bu yönüyle hem yayın hem yapılan iş hem de içeriğin kendisiyle ilgili anlık olarak geri bildirimlerde bulunabilmekte ve bu geri bildirimler yayıncı tarafından direkt değerlendirilebilmektedir. Mekân olarak herhangi bir sınırın ortada kalmaması daha samimi bir iletişim şeklinin ortaya çıkmasına olanak sağlayarak iletişimi daha güçlü bir hale getirmiştir.

Mekân sınırının ortadan kalkmasıyla birlikte sosyalleşme alanı biçim değiştirmiş, etkileşime izin veren dijital platformlar ve araçlar aktif rol oynamaya başlamıştır. Benzer amaçlarla bir araya gelen kalabalıklar, aidiyet duygusuyla hareket ederek aralarında bir bağ oluşturmaktadır. Buna ek olarak; aynı Twitch yayınının toplulukları benzer katkıyı sohbet ortamında sağladıkları için birbirleri için tamamlayıcı ve destekleyici role de sahip olmaktadır.

Kitle iletişim araçları her geçen gün teknik anlamda daha çok gelişmekte, bu gelişim eğlence anlayışının çeşitlenmesini sağlayarak tek düze bir anlayışı toptan reddetmektedir. Dijital teknolojilere hâkim olmak, dijital dünyada yer alan araç gereçleri teknik olarak kullanabilmek dijital okuryazar olmanın en önde gelen gereksinimlerinden bir tanesidir. Bu yönüyle teknoloji tabanlı sosyal medya araçlarının doğmaya başlaması ve oyunlar gibi biçimsel anlamda şekil değiştiren bir olguyla iç içe geçmesi son derece doğaldır. Bu yönüyle eğlence içeriklerine yönelik çalışmalar yeni değildir ve son da olmayacaktır. Eğlence unsurunun farklı boyutlarla ele alınması ve kişisel deneyimi ön plana çıkaran yapısı, motivasyon kavramının ölçülmesini gerekli kılmaktadır.

Çalışmaya başlamadan önce Twitch ekseninde dijital oyunları ele alan diğer çalışmalar incelenmiş ve oyun izleme motivasyonunun altında yatan sebeplerin tek başına ele alınmadığı görülmüştür. Dijital oyunlar yapısı gereği insanı odak noktasına alan, etkileşimi de bünyesinde barındıran, modern teknolojinin talep ettiklerini tek potada eriten önemli bir

olgudur. Bu sebepten farklı disiplinler tarafından araştırma noktasında ilgi çekici bir alan olmakta, bu yönüyle disiplinlerarası bir pozisyonda kendisine yer bulmaktadır. Dijital oyunlar ve Twitch ekseninde yapılan çalışmalar incelendiğinde çoğunlukla kimlik kavramı üzerinde durulduğu görülmektedir. Aynı zamanda Twitch üzerinden gerçekleşen oyun izleme faaliyetlerinde yayıncı ve izleyici ilişkisi son derece önemli olduğundan, izleyicinin yayıncıya yönelik gerçekleştirdiği bağış davranışının altında yatan motivasyonu araştırıldığı da görülmektedir. Buna ek olarak popüler olana eğilerek popüler olma şansını en fazla veren alanlardan olan dijital oyunların bu yönü de çalışanlar tarafından tercih edilmektedir. Bu çalışmaların ortak özelliği insanı özne olarak almaları, etkileşimle beraber karakter yapılarında ne gibi farklılıkların ortaya çıktığını tespit etmeleri ve popüler olanın temsilinin nasıl gerçekleştiğini ortaya koymalarıdır. Ancak yapılan bu araştırmalar neticesinde göze çarpan en önemli husus, oyun izleme davranışına dair motivasyonun net bir biçimde araştırılmadığıdır.

Bu çalışmayla beraber dijital oyun oynayan kişilerin Twitch platformu üzerinden oyun oynayan kişileri izleme motivasyonunun yaş ve izleme süresi değişkenleri ile ilişkisinin araştırılması amaçlanmıştır. Bu kapsamda İstanbul Kültür Üniversitesi Spor Kulübü'ne mensup öğrencilerin baz alındığı sınırlı bir örneklem üzerinde Twitch Motivasyon İzleme Ölçeği uygulanarak, oyun izleme davranışının ilgili değişkenlerle bağlantıları ortaya konmuştur.

Oyun izleme motivasyonlarının ölçüldüğü sorulara göz atıldığında izleyicilerin yayın izleme motivasyonları arasında ön plana çıkan unsurun oyun stratejilerine dair bilgileri yayınlardan öğrenme olduğu görülmektedir. Oyunlar, karmaşık yapıları ve zorluk dereceleriyle kimi zaman oyuncular tarafından çözülmesi zor denklem gibi değerlendirilmektedir. Oyunlara dair ipuçları daha önceki dönemlerde oyun tandanslı aylık dergilerde anlatılmakta, oyuncular genellikle ipuçlarını buradan elde etmekteydi. Dijitalleşme ve etkileşimli mecraların doğması bu durumu tersine çevirerek, oyun içi ipuçları ve stratejilerin yayıncılar tarafından uygulamaları olarak gösterildiği yeni bir dönemi başlatmıştır. İzleyicilerin güçlü motivasyonlarından olan oyun içi strateji ve ipucu öğrenme bu bağlamda değerlendirilmelidir.

Mevcut tüketim anlayışı ve sosyal medya platformlarının bilgi yığınları ve içerik bolluğuna sahip olması, tüketicilerin karar verme aşamalarını fazlasıyla zorlaştırmaktadır. Bu durum içeriklerin tüketilmesini zorlaştırdığı gibi tüketilecek içeriğe dair karar verme sürecini de sekteye uğratmaktadır. Twitch platformu üzerinden benzer konulara sahip farklı oyunların oynanması, oyun içeriklerinin en ince ayrıntısına kadar gösterilmesi kararsız kalınan durumlarda tüketicinin bir tarafa doğru yönelmesine olanak sağlamaktadır. Araştırma sonuçlarına bakıldığında Twitch üzerinden düzenli yayın izleyen kişilerin karar verme davranışlarında gözle görülür bir iyileşme olduğu görülmektedir. Yayıncının yayın esnasında vermiş olduğu bilgiler ve detaylar izleyici nazarında çok etkili olmakta, bu durum izleyicilerin tercihlerinin kolaylaşmasını sağlamaktadır.

İzleme motivasyonlarına dair çıkan sonuçlara baktığımız zaman karşımıza yalnızca teknik ve oyun içi özelliklere dayalı fayda sağlayan özellikler çıkmaz. Oyunlar aynı zamanda sosyal ihtiyaçların da yerine getirildiği alanlardır. Kişiler, çoğu zaman önemsendiklerini duymak isterler ancak günlük yaşamda bu her zaman mümkün olmamaktadır. Oyunlarda, izleyicilerin öneri, görüş ve yorumlarının yayıncılar tarafından önemsinmesi ve bunun dile getirilmesi izleyicilerde içsel bir tatmin yaratmaktadır. Ayrıca; etkileşimin üst seviyede olmasıyla izleyiciler kendilerini daha az yalnız hissettiklerini dile getirerek, yayınları izleme motivasyonu olarak bu durumu belirtmiştir. Zira oyunlar sosyal açıdan da besleyici, kişisel gelişime olanak sağlayan mühim ortamlardır. Twitch platformu üzerinden yayına katılanların sohbet kısmından düşüncelerini paylaşabilmeleri bu durumu daha da kuvvetlendirmektedir. “Yayıncıların söylediklerimi dikkate almasını seviyorum” ve “Twitch yayınlarını izlerken

daha az yalnız hissederim” cevaplarına verilen katılımcı yorumlarını bu minvalde değerlendirmek doğru olacaktır.

Bu çalışma kapsamında farklı yaş gruplarından insanlara ulaşarak yayın izleme konusunda aynı motivasyona sahip olup olmadıklarını görmek amaçlanmasına rağmen örneklemin sınırlılığı sebebiyle 35 yaş üstü kişilere ulaşılamamıştır. Bu bağlamda sonraki çalışmalarda daha üst yaş segmentinde bulunan ve oyun oynayan, aynı zamanda oyun oynayanları izleyen kişilere ulaşmak yaş grupları arasında karşılaştırma yapabilmek adına önerilmektedir.

KAYNAKÇA

1. ANDERSON, K. E. (2018). “Getting acquainted with social networks and apps: streaming video games on Twitch.tv”, Library Hi Tech News, 7-10.
2. ANDERSON, S. (2017). “Larell: Watching People Is Not a Game: Interactive Online Corporeality, Twitch.tv and Videogame Streams”, Game Studies, 17(1),
3. BAKAN, İ., & BÜYÜKBEŞE, T. (2010). “Liderlik “türleri” ve “güç kaynakları”na ilişkin mevcut gelecek durum karşılaştırması: Eğitim kurumu yöneticilerinin algılarına dayalı bir alan araştırması”, KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 12(19): 73-84.
4. BARTLE, R. (1996). Hearts, Clubs, Diamonds, Spades: Players Who Suit MUDS. <http://mud.co.uk/richard/hcnds.htm>, 19.10.2022.
5. Beuscart, J. S. (2012). “La fin de la télévision?”, Resaux, 5: 43-82.
6. BOSSHART, L., & MACCONI, I. (1998). “Defining entertainment”. Communication Research Trends, 18(3): 3-6.
7. ÇAKAR, Ü. (2021). “Popüler Kültür ve Dijital Oyunlar: Twitch Platformu Üzerine Nitel Bir Araştırma”, Sakarya Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 1(1): 24-49.
8. ÇAKIR, V. (2006). “Etkileşimli TV ve Etkileşimli Drama” Yeni İletişim Ortamları ve Etkileşim Uluslararası Konferansı, İstanbul, Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi, s. 85-90.
9. DEĞİRMENCİOĞLU, G. (2016). "Dijitalleşme Çağında Gazeteciliğin Geleceği ve İnovasyon Haberciliği". TRT Akademi Dergisi, 1(2): 592-606.
10. DİKMEN, E. Ş. (2017). “Türkiye’de televizyon yayıncılığının dönüşümü: Sosyal TV yayıncılığı”, Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, 5(1): 425-448.
11. DİKMEN, E. Ş. (2020). Yeni medya araştırmaları - netlab. Dijital oyun ve yayıncılık: https://youtube.com/playlist?list=PLwYPI_1duI_Qez32JfCewjoRc9kN4f7ob adresinden alındı.
12. ERK, M. A. ve FIRAT, S. (2020). “Twitch İzleyici Motivasyon Ölçeği: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması”, Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 12(1), 131-148
13. FİNDİKÇİ İ. (2006), “İnsan Kaynakları Yönetimi”, İstanbul: Alfa Yayıncılık.
14. FUCHS, C. (2012). The Political Economy of Privacy on Facebook. Television & New Media, (2): 139-159.
15. FUCHS, C. ve MOSCO V. (2014). Marx Geri Döndü. Marx Geri Döndü: Medya, Meta ve Sermaye Birikimi. Der: Vincent Mosco & Christian Fuchs, Tr. Derleyen: Funda Başaran. Notabene.
16. GANDOLFI, E. (2016). “To watch or to play, it is in the game: The game culture on Twitch. tv among performers, plays and audiences. Journal of Gaming & Virtual Worlds”, 8(1): 63- 82.
17. HAMMAR, P. (1994). Charles P. Ginsburg 1920–1992. Memorial tributes: volume 7 (s. 85-90). içinde Washington, DC: The National Academies Press.

18. HERN, A. (2022). "Facebook Live is changing the world - but not in the way it hoped", <https://www.theguardian.com/technology/2017/jan/05/facebooklive-social-media-live-streaming>, 05.09.2022
19. İLHAN E., Görgülü Aydoğdu, A., Emiroğlu, B. (2022). "Türkiye'de Twitch Yayıncılığı: Yayıncı ve İzleyici Deneyimleri Üzerine Bir İnceleme", *Journal of Selcuk Communication*, 15(1): 175-204
20. LIN, H., & SUN, C.-T. (2017). "He role of onlookers in arcade gaming: Frame analysis of public behaviours". *Convergence*, 17(2): 125-137.
21. MCQUAIL, D. (1994). "Mass Communication Theory-An Introduction", London: Sage Publications
22. Mortensen, T. (2002). Playing With Players Potential Methodologies for MUDs. *The International Journal of Computer Game Research*, 2(1).
23. NEWMAN, J. (2004). Videogames. New York: Routledge
24. ÖZGENER, Ş. (2000). "Gelişmekte olan ülkelerde işgörenin güdülenmesi ve TKY'nin işgörenin güdülenmesine katkıları", *S.Ü. Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 4: 1-33
25. PELLICONE, A., J. (2016). "Performing Play: Cultural Production on Twitch.tv", *The 2016 CHI Conference*, May 2016.
26. SJÖBLÖM, M., HAMARI, J. (2017). "Why do people watch others play video games? An empirical study on the motivations of Twitch users". *Computers in Human Behavior*, 75: 985-996.
27. SEZEN, İ. T., & SEZEN, D. (2011). *Dijital Oyun Tarihinin Dönüm Noktaları*. İstanbul: Derin Yayınları.
28. SPILKER, H. S., ASK, K., & HANSEN, M. (2018). The new practices and infrastructures of participation: How the popularity of Twitch. tv challenges old and new ideas about television viewing. *Information, Communication & Society*, 1-16.
29. STEUER, J. (1992). Defining virtual reality: dimensions determining telepresence. *Journal of Communication*, 42(4): 73-93.
30. SÜTÇÜ, C. (2004). "Bilişim Kavramı, Elektronik İletişim ve Bilişim Sistemleri Yaklaşımı", *İ.Ü. İletişim Fakültesi Dergisi*, 19: 315-327.
31. DİKMEN, E. Ş. (2022). Televizyonun Değişen Yüzü: Twitch TV ve Yeni Nesil Yayıncılık. *Selçuk İletişim*, 15(1): 27-55.
32. THE RADIO TIMES. (1929, Eylül 27). The broadcasters notes on coming events. *The Radio Times - The Journal of The British Broadcasting Corporation*, s. 664.
33. ROSE, F. (2012). *The Art of Immersion: How The Digital Generation is Remaking Hollywood, Madison Avenue, and the Way We Tell the Stories*. New York: Norton.
34. TUTAR, H. (2016). *Davranış Bilimleri*, Seçkin Yayıncılık: Ankara
35. TAHERDOOST, H. (2017). Determining Sample Size; How to Calculate Survey Sample Size, *International Journal of Economics and Management Systems*, 2: 237-239.
36. TWITCH (2021). "Twitch: Don't just watch, join in", <https://www.twitch.tv/p/about>, 19.09.2022
37. VAN DIJK, J. (2018). *Ağ Toplumu*. (Ç. Ö. Sakin, Çev.) İstanbul: Epsilon Yayınevi
38. VORDERER, P. (2004). "Enjoyment: At The Heart of Media Entertainment", *Communication Theory*, 14(4): 388-408.
39. YAVAŞÇALI, A. H., UĞURHAN, Y. Z. C. (2019). "Neden Kullanıcılar Twitch TV Üzerinde Kullanıcılara Bağış Yapar?", *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 7(2): 646-678.
40. YILDIZGÖRÜR, M. R., (2019). Sosyal Medyada Bilgisayar Oyunu Oynama Videolarının İzlenme Motivasyonları: Kullanımlar ve Doyumlar Yaklaşımı Bağlamında Bir Araştırma, *Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Uluslararası Hakemli Dergisi*, 27(2): 194-205.

41. YILMAZ, E. ve ÇAĞILTAY, K. (2004). “Elektronik Oyunlar ve Türkiye”, TBD 21. Ulusal Bilişim Kurultayı, 2-7

DÜZEY 2 BÖLGELERİNİN DIŞ TİCARET VE AR-GE PERFORMANSLARININ GRİ İLİŞKİSEL ANALİZ YÖNTEMİ İLE DEĞERLENDİRMESİ

WITH THE GRAY RELATIONAL ANALYSIS METHOD OF FOREIGN TRADE AND R&D PERFORMANCE OF LEVEL 2 REGIONS

Musa TÜRKÖĞLU*

* Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü,
musaturkoglu@sdu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-7662-9647>

ÖZ

Günümüzde, tüm dünya ekonomilerinin ortak hedefi kalkınmanın sağlanması ve sürdürülebilir olmasıdır. Türkiye’de bölgeler arası kalkınma farklılıkları tespit edilerek kendi içinde değerlendirilmektedir. Bölgesel farklılıkların temelinde dış ticaret ve ar-ge faaliyetleri önemlidir. Bölgeler arasında farklılıkların giderilmesinde ticaret ve teknolojik yatırımların desteklenerek üstesinden gelinir. Bu sayede bölgeler arasında dengeli bir dağılım göstermesi sağlanabilir. Bu nedenle; çalışmada 2021 yılı Düzey 2 bölgeleri arasında dış ticaret ve ar-ge performansları ele alınarak gri ilişkisel analiz yöntemi yardımı ile bölgeler arası farklılıklar belirlenmeye çalışılmaktadır. Gri ilişkisel analiz yöntemi çok kriterli karar verme yöntemleri arasında yer almaktadır. Yöntem, birçok değişkenin normalizasyon kat sayısı belirlenerek derecesini oluşturmada ve sıralama imkânı sunmaktadır. Elde edilen bulgulara göre; TR10 birinci sırada yer alırken, TRB1 son sırada yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çok Kriterli Karar Verme, Gri İlişkisel Analiz, İBBS Düzey 2, Dış Ticaret.

Jel Kodları: D81, C38, E11, C44.

ABSTRACT

Today, the common goal of all world economies is to ensure development and sustainable. Therefore, Turkey has been able to identify the differences in inter-regional development in itself. The location of foreign trade and R&d activities is critical at the core of regional differences. Overcome differences between regions by supporting trade and technological investments. Because; In the study, foreign trade and R&D performances between 2021 Level 2 regions were discussed and interregional differences were tried to be determined with the help of gray relational analysis. Gray relational analysis method is among the multi-criteria decision making methods. The method creates the degree of normalization coefficient of many variables and provides the opportunity to sort them. According to the findings; While TR10 is in the first place, it has been determined that TRB1 is in the last place.

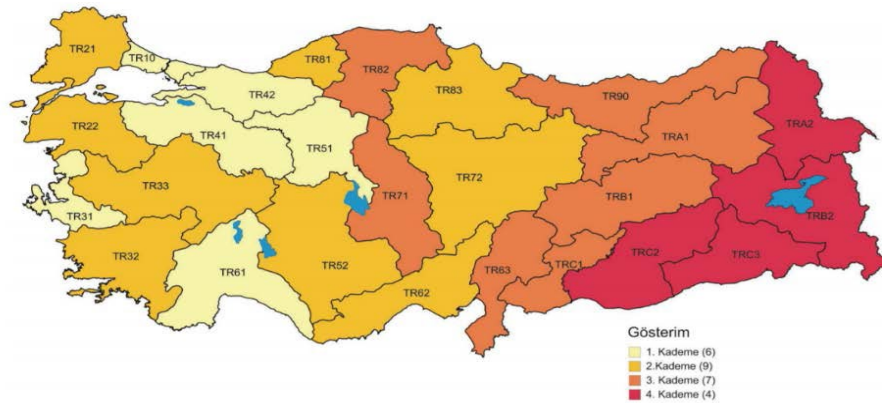
Keywords: Keyword, Keyword, Keyword, Keyword.

Jel Codes: D81, C38, E11, C44.

1. GİRİŞ

Bölge kavramı ilk olarak 1930'lu yıllarda Amerika Birleşik Devletleri'nde tanımlanarak literatür de yerini almaktadır. Kavramsal tanımlamasına göre ele alındığında bir ekonomide halkın değer yargıları ile bütünleşmektedir. Bununla birlikte, toplumsal ve kurumsal yapıya dönüştürülerek büyüme ve kalkınma kavramı ile birlikte değerlendirilmektedir. Avrupa'da 1950'li yılların başında araştırmaya konu olan alan, kalkınma planlarının hazırlanması ile geliştiği görülmektedir. 1980'li dönemlerinde serbest piyasanın etkisi ile yeni bir döneme giriş yapılarak bölgesel kalkınma ve sürdürülebilirlik kavramlarıyla birlikte ele alındığı görülmektedir.

Türkiye'de bölgesel kalkınma ve sürdürülebilirliği kavramı, 1999 yılında Avrupa Birliği'ne adaylık süreciyle başladığı bilinmektedir. Bu süreçte, AB ülkelerine uyum sağlamak için başlatılan çalışmalar kapsamında az gelişmiş bölgelerin tespit edilmesi ve desteklenerek teşvik yönetmeliklerinin belirlenmektedir. Bölgesel kalkınmanın sağlanması için her bölgenin avantajlı ve dezavantajlı yönlerinin belirlenmesi hedeflenmektedir. Bundan dolayı beşer yıllık kalkınma planları hazırlanmaktadır. AB'ne aday konum da olan Türkiye bu uyum süreci adına İstatistiki Bölge Sınıflandırması (İBBS) ile Düzey 2 alanında illerin bölge konumlarını belirleyerek her bölge içinde sosyo-ekonomik farklılıkların giderilmesi hedeflenmektedir. Düzey 2'ye göre ayrılmış olan 26 alt bölge bulunmaktadır (Yetişen ve Dulupçu, 2021: 33; Türkoğlu ve Yetişen, 2016: 69) ve bölgesel politikaların genel çerçevelerinin belirlenmesinde büyük öneme sahiptir. Bölgelerin kuruluş amacı; bölgesel politikaların belirlenmesi, temel özelliklerinin saptanması ve gerekli politikaların bu özelliklere göre bölge ihtiyacına göre sunulmaktadır. Bu amaçla bölgesel kalkınmayı sağlamak ve gerekli tedbirleri uygulamak için bölgesel kalkınma ajansları kurularak uyum süreci desteklenmektedir. Toplam 26 bölgeden oluşan Düzey 2 bölgelerine aşağıda yer alan Şekil 1'de yer verilmektedir.

Şekil 1. İBBS Düzey 2 Bölgeleri

Kaynak: Yetişen ve Dulupçu, 2021: 46.

Ekonomi Bakanlığı aracılığı ile Türkiye İstatistik Kurumu her yıl döneminde iller ve bölgelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamalarını yayınlamaktadır. Düzey 2 bölgeleri açısından dört farklı kademede gelişmişlik düzeyleri belirlenmektedir. Birinci kademe yer alan açık sarı ile gösterilen gelişmiş bölgeler TR10, TR41, TR31, TR51, TR42 ve TR 61 bölgeleridir. TR21, TR33, TR22, TR62, TR52, TR72 ve TR81 bölgeleri koyu sarı ile gösterilen ikinci kademe gelişmiş bölgeler iken, turuncu ile gösterilen TR63, TR82, TR71,

TRA1, TR90, TRB1 ve TRC1 bölgeleri üçüncü kademedeki gelişmiş bölgelerdir. Dördüncü kademedeki yer alan kırmızı ile işaretli bölgeler ise TRB2, TRA2, TRC2 ve TRC3 bölgeleridir.

Bölgelerin ihtiyaçlarına yönelik politikalar belirlenmekte ve gelişmenin sağlanabilmesine önem verilmektedir. Bu alanda ar-ge ve yenilik çalışmaları, KOBİ'lere yönelik destekler, bilgi ve iletişim teknolojilerini geliştirilmesi politikaları uygulanmaktadır. Aynı zamanda çevre kirliliğinin önlenmesi ve korunması, iklim değişikliği, ulaşım ağları, eğitim ve yaşam boyu olanakları, istihdam ve işgücü konuları ile yoksullukla mücadele edilmesi, geliştirilmesi ve kurumsal kapasitenin artırılarak etkin kamu yönetim politikalarının belirlenmesi öncelikli alanlar olarak sıralanabilir.

1. GRİ İLİŞKİSEL ANALİZ (GİA)

Gri İlişkisel Analiz Yöntemi, Çok Kriterli Karar Verme yöntemlerinden biridir. Gün geçtikçe farklı disiplinler ve daha fazla alanlarda tercih edilen bir yöntemdir (Başdeğirmen ve Tunca, 2017: 328). Deng tarafından geliştirilen Gri İlişkisel Analiz, Gri sistemler bütününi inceleyen analiz yöntemidir. Analiz temelinde, çoklu faktörler ve değişkenleri farklı kümeler bütününden seçerek karmaşık ilişkilerin çözümünde kullanılmaktadır (Sallehuddin vd., 2008: 433). Teorinin temelinde kriterler arasındaki ilişkiyi ve karmaşıklığı nicel bir ayrımla belirleyerek kriterler arasında ilişki kurmaktadır. Bu sayede benzerlikleri ve değişkenlerin seviyelerini belirlemektedir (Li, 2007: 24-25). Analizin temel hedefi veri serilerini belirleyerek geometrik benzerliğe ilişkin karşılaştırmayı gerçekleştirmektir (Dai vd., 2014: 3). Analizin gerçekleştirilmesi beş aşamadan oluşmaktadır. Aşağıda yer alan tabloda işlem sıralarına verilmektedir;

Tablo 1. Çalışma Kapsamında GİA¹

1	Karar Matrisinin Oluşturulması
2	Karar Matrisinin Normalize Edilmesi
	$Xi'(j) = \frac{xi(j) - \min xi(j)}{\max xi(j) - \min xi(j)}$ $xi' = \frac{\max xi(j) - xi(j)}{\max xi(j) - \min xi(j)}$
3	Referans Seviyesinin Belirlenmesi
	$x0' = (x0'(1), x0'(2), \dots, x0'(m))$
4	Mutlak Değer Matrisinin Oluşturulması
	$\Delta 0i(j) = x0'(j) - xi'(j) \quad i = (1, 2, \dots, m) \quad j = (1, 2, \dots, n)$
5	Farklı Seriler İçin Gri İlişkisel Katsayıların Hesaplanması
	$\gamma 0i(j) = \frac{\Delta \min + \delta \Delta \max}{\Delta 0i(j) + \delta \Delta \max}$
6	Gri İlişkisel Derecelerin Hesaplanması
	$\Gamma 0i = \frac{1}{n} \sum_{j=1}^n \gamma 0i(j) \quad i = (1, 2, \dots, n)$ $\Gamma 0i = \sum_{j=1}^n w_j \cdot \gamma 0i(j) \quad i = (1, 2, \dots, n) \quad (i = (1, 2, \dots, n))$

Analiz öncelikle tüm alternatif kriterlerin dâhil edilerek performanslarının karşılaştırılabilmesine olanak sağlamaktadır. Gri ilişkisel analiz derecesi olarak nitelendirilen bu durum ideal amaç dizini olarak tanımlanmaktadır. İlişki dizini alternatif sıralamanın bir göstergesi ve önem derecelerinin sıralanmasında kullanılmaktadır (Kuo vd., 2008: 81).

¹ **max xi(j)-j:** kriteri için maksimum değer
min xi(j)-j: kriteri için minimum değer
xi(j)-: normalizasyondan önceki değer
xi'-: normalizasyondan sonraki değer
r: gri ilişkisel derece
wi: kriter ağırlığı
y: gri ilişkisel katsayı

Gri İlişkisel Analiz yöntemi kullanılarak yapılan çalışmaların bazılarında aşağıda yer verilmektedir.

- Twala (2012), verilerin işlenmesi, bilgi belirsizliklerinin giderilmesi ve dizisiz ölçüm değerlerinin modellenerek gri ilişkisel analiz yöntemi ile veri setlerinin kıyaslanmasına imkân vermektedir. Elde edilen bulgularda ise dizisiz ölçümlerin en uygun yöntem olarak belirlendiği görülmektedir.
- Tsai vd. (2003), üretim talebi ve satıcı seçimi konusunun ele alındığı çalışmada, satıcıların seçilmesinde tam ve doğru değerlendirme modeli olarak “Gri İlişkisel Analiz” tercih edilmeli ve doğru tercihin belirlenmesine yardımcı olduğu belirtilmektedir.
- Yu vd. (2005), öğrenim burslarının dağıtımı açısından adil bir ortamın ve standart ölçüm değerlendirilmesi konusunu ele alınmaktadır. “Gri İlişkisel Analiz” yöntemini kullandığı çalışmada Muhasebe, İktisat, İstatistik bölüm öğrencilerinin burs oranları ile en iyi puanı alan ilk beş öğrencinin kullandığını ve bu not ortalamaları ile hak ettiklerini ortaya koymaktadır.
- Lu vd. (2008), “Gri İlişkisel Analiz’den” yararlanarak motorlu araçların enerji tüketim oranlarının karşılaştırması yapılmaktadır. Araç çeşitleri ve kullanılan yakıt, enerji ölçümlerinin karşılaştırıldığı çalışmada otomobiller ilk sırada yer alırken ikinci sırada motosikletlerin yer aldığı belirtilmektedir.
- Kuo vd. (2008), “Gri İlişkisel Analiz” yöntemi kullanılarak, gofret fabrikalarının tedarikçi seçimlerini belirlediği araştırmada, ilk sırayı ekipman tedarikçilerinin işletme sahiplerince test cihazları ile deneme yapanları tercih ettiği belirtilmektedir.
- Sofyalıoğlu ve Öztürk (2012), “Gri İlişkisel Analiz”, “Bulanık Analitik Hiyerarşi Prosesi” ve “Hata Modu Etki Analizi’ni” bir arada kullanarak mukayeseli sıralamalarının farklı değerlere sahip olduğunu tespit etmektedirler.
- Baş ve Çakmak (2012), “Gri İlişkisel Analiz” yardımı ile tekstil ve deri işletmelerini ele almaktadır. Otuz beş işletmenin bilanço ve gelir tablolarından yararlanarak finansal oranları değerlendirilmektedir. İşletmelere ait verilerin başarı sıralaması değerlendirilmektedir.
- Bektaş ve Tuna (2013), “Gri İlişkisel Analiz” yöntemiyle Borsa İstanbul Gelişen İşletmeler Piyasa’nda işlem gören işletmelerin varlıkları değerlendirilerek başarı sıralamasına yer verilmektedir.
- Altan ve Candoğan (2014), “Gri İlişkisel Analiz” yöntemiyle bankaların güvenilirliği, sermaye hareketleri ve finansal kalemleri değerlendirilerek başarı sırası değerlendirilmektedir.
- Jia ve An (2015), “Gri İlişkisel Analiz” yöntemiyle petrol fiyatlarındaki dalgalanmaları kriz dönemleri öncesi ve sonrasına göre değerlendirmektedir. Yirmi altı farklı grupta yapılan değerlendirmede fiyatlar dalgalanmalarının etkili ve küresel ölçekteki hareketlerle bağlantılı olduğu belirtilmektedir.
- Başdeğirmen ve Tunca (2017), “Gri İlişkisel Analiz” yöntemiyle lojistik sektörü firmaları sıralamasını değerlendirmektedir. Elde edilen bulgulara göre sektörde yer alan firmaların finansal performanslarını öz sermaye ve toplam aktifler olduğu belirtilmektedir.

2. DÜZEY 2 BÖLGELERİNİN DIŞ TİCARET VE AR-GE PERFORMANSLARININ DEĞERLENDİRMESİ

Çalışmanın temel amacı; düzey 2 bölgelerinin bölgesel kalkınmayı en çok etkileyen dış ticaret ve ar-ge performansları açısından sıralamasının belirlenmesidir. Düzey 2 bölgelerinin dış ticaret ve ar-ge verilerinin 2021 yılı dönemi kapsamında değerlendirilmektedir. Araştırmada kullanılan veriler Türkiye İstatistik Kurumu (Tük)'den temin edilmektedir. Dış ticaret verilerine ek olarak “Kişi Başına GSYİH”, “Yoksulluk İndeksi (Gini Katsayısı)” ve bölgelerde yer alan “Sanayi Firma Sayıları” yer almaktadır. Düzey 2 bölgelerine ait karar matrisi verileri tabloda yer almaktadır.

Tablo 2. Düzey 2 Dış Ticaret ve Ar-Ge Verileri 2021

BÖLGE KODU	AR-GE Harcaması (1000 TL) K1	AR-GE İnsan Gücü (Kişi) K2	İthalat (1000 ABD Doları) : Genel Toplam K3	İhracat (1000 ABD Doları) : Genel Toplam K4
TRA1	557348	4549	112440	51230
TRA2	138897	1730	104799	143205
TRB1	777910	6277	128870	718733
TRB2	250091	2884	179593	208842
TRC1	557420	4241	7513806	10475436
TRC2	505960	3550	449457	599646
TRC3	98911	1569	479173	2002973
TR10	23340585	105779	1,38E+08	1,09E+08
TR21	1512685	7102	2819437	3092417
TR22	599979	4253	622697	964377
TR31	3520796	21586	10956663	14737269
TR32	913750	7128	2694891	6043118
TR33	1799737	8753	3710095	3945052
TR41	5260903	19244	9601602	12948626
TR42	8065016	28609	19567414	18975637
TR51	26141753	69123	14601816	9496357
TR52	1185861	9032	1269054	3299207
TR61	1266746	9288	1639479	3020626
TR62	1065699	7185	7512501	6790746
TR63	514064	4219	8697389	6151463
TR71	754886	5135	523495	661215
TR72	1139544	8265	1842365	3711414
TR81	309584	3089	3104999	1563088
TR82	185781	1832	351902	688595
TR83	824872	6579	2094599	4098699
TR90	633229	7288	260105	2157388
BÖLGE KODU	Kişi Başına GSYH (\$) K5	Gini Katsayısı (%) K6	Toplam Sanayi Firmaları K7	
TRA1	6107	0,351	38810	
TRA2	4083	0,401	31097	
TRB1	5699	0,294	71919	
TRB2	3607	0,355	56114	

TRC1	6884	0,35	123976	
TRC2	3414	0,372	108449	
TRC3	4864	0,377	58671	
TR10	15666	0,434	1069885	
TR21	12434	0,356	101538	
TR22	8635	0,367	104428	
TR31	11668	0,373	263875	
TR32	8093	0,346	214789	
TR33	8138	0,339	161997	
TR41	10687	0,298	221922	
TR42	13148	0,32	199479	
TR51	13020	0,35	317014	
TR52	7392	0,37	131498	
TR61	8571	0,361	222919	
TR62	7567	0,391	199717	
TR63	6427	0,377	144009	
TR71	6592	0,353	80954	
TR72	7255	0,375	112457	
TR81	7496	0,292	47539	
TR82	6988	0,335	37120	
TR83	5619	0,374	132983	
TR90	5836	0,329	131513	

Kaynak: TÜİK.

2.1. Araştırmanın Kapsamı, Kısıtları ve Değişkenleri

Türkiye’de Düzey 2 bölgeleri, belirlendiği ilk yıllardan itibaren ülke ekonomisine katkı sağlaması hedeflenmektedir. Bu kapsamda kurulan her kalkınma ajansı, en yüksek dış ticaret performansına sahip olmak ve sürdürülebilirliğini sağlamayı temel hedef haline dönüştürmektedir. Çalışmada, Türkiye sınırları içerisinde bulunan Düzey 2 bölgelerinin dış ticaret ve ar-ge performansları değerlendirilmektedir. Toplam 26 bölgenin yer aldığı Düzey 2 bölgelerinin dış ticarete katkıları için toplam ihracat ve ithalat rakamları kullanılmaktadır. Bu rakamlar içerisinde; tarım, ormancılık ve balıkçılık, madencilik ve taş ocakçılığı, imalat, elektrik ve doğal gaz, su temini, ulaştırma ve depolama, iletişim ve haberleşme, finansman ve sigorta faaliyetleri, mesleki ve bilimsel faaliyetler, kültür ve sanat faaliyetlerinin ithalat ve ihracat oranları dâhil edilmektedir. Bunun yanında bölgelerin kişi başına düşen GSYİH, yoksulluk indeksleri ve kurulu sanayi firma sayıları da analize dâhil edilmektedir. Aynı zamanda ar-ge faaliyet gelirleri ve kişi sayıları da çalışma kapsamında değerlendirilmektedir. Düzey 2 bölgelerinde söz konusu değişkenler yardımı ile değerlendirilerek sıralama yapılmaktadır. Ekonomi Bakanlığı tarafından yayımlanan “TÜİK” istatistik verileri analiz çalışmasında kullanılmaktadır. Çalışmada kullanılan “Gri İlişkisel Analiz” yöntemidir. Yöntem, diziler arasındaki ilişkiyi mantıksal ve sayısal olarak değerlendirerek ele almaktadır. Bu işlemler arasındaki ilişkiyi niceliksel olarak ele almaktadır. Analiz sonucunda derece değerleri “0” ile “1” arasında değerlendirilmektedir (Feng ve Wang, 2000:137).

2.2. Araştırmanın Bulguları

Araştırma verilerinin analizinde Başdeğirmen ve Tunca (2017)’nin çalışmasında yararlanılmaktadır. Çalışmada kullanılan Microsoft Excel programı ile veriler uygun şekilde getirilerek analiz çalışması gerçekleştirilmektedir. Çalışmanın birinci bölümünde yer alan

adımlar aşağıdaki tablolarda sunulmaktadır. Tablo 3'te Düzyey 2 bölgelerinin dış ticaret verilerinin toplamı ile ihracat ve ithalat oranları ve ar-ge oranları temel olarak oluşturulan karar matrisi normalizasyon değerlerine yer verilmektedir.

Tablo 3. Karar Matrisinin Normalizasyonu

Kod	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7
TRA1	0,9824	0,9714	0,9999	1,0000	0,7802	0,5845	0,9926
TRA2	0,9985	0,9985	1,0000	0,9992	0,9454	0,2324	1,0000
TRB1	0,9739	0,9548	0,9998	0,9939	0,8135	0,9859	0,9607
TRB2	0,9942	0,9874	0,9995	0,9986	0,9842	0,5563	0,9759
TRC1	0,9824	0,9744	0,9463	0,9043	0,7168	0,5915	0,9106
TRC2	0,9844	0,9810	0,9975	0,9950	1,0000	0,4366	0,9255
TRC3	1,0000	1,0000	0,9973	0,9821	0,8817	0,4014	0,9735
TR10	0,1076	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000
TR21	0,9457	0,9469	0,9803	0,9721	0,2638	0,5493	0,9322
TR22	0,9808	0,9742	0,9962	0,9916	0,5739	0,4718	0,9294
TR31	0,8686	0,8079	0,9214	0,8652	0,3263	0,4296	0,7759
TR32	0,9687	0,9467	0,9812	0,9450	0,6181	0,6197	0,8232
TR33	0,9347	0,9311	0,9739	0,9643	0,6144	0,6690	0,8740
TR41	0,8018	0,8304	0,9312	0,8816	0,4064	0,9577	0,8163
TR42	0,6941	0,7405	0,8590	0,8263	0,2055	0,8028	0,8379
TR51	0,0000	0,3518	0,8950	0,9133	0,2160	0,5915	0,7248
TR52	0,9583	0,9284	0,9916	0,9702	0,6753	0,4507	0,9033
TR61	0,9552	0,9259	0,9889	0,9727	0,5791	0,5141	0,8153
TR62	0,9629	0,9461	0,9463	0,9381	0,6610	0,3028	0,8377
TR63	0,9841	0,9746	0,9377	0,9440	0,7541	0,4014	0,8913
TR71	0,9748	0,9658	0,9970	0,9944	0,7406	0,5704	0,9520
TR72	0,9600	0,9357	0,9874	0,9664	0,6865	0,4155	0,9217
TR81	0,9919	0,9854	0,9783	0,9861	0,6668	1,0000	0,9842
TR82	0,9967	0,9975	0,9982	0,9941	0,7083	0,6972	0,9942
TR83	0,9721	0,9519	0,9856	0,9628	0,8200	0,4225	0,9019
TR90	0,9795	0,9451	0,9989	0,9807	0,8023	0,7394	0,9033

Çalışmanın devamında normalize değerler ve ağırlıklandırılan değerler parametreler bazında birbirleri ile olan ilişki katsayıları ve ilişki katsayıları değerlerin 1 değerinden çıkarılmış değerleri hesaplanarak yer verilmektedir. Bu kapsamda tespit edilen değerler Tablo 4'te sunulmaktadır.

Tablo 4. Uzaklık Matrisi

Kod	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7
TRA1	0,0176	0,0286	0,0001	0,0000	0,2198	0,4155	0,0074
TRA2	0,0015	0,0015	0,0000	0,0008	0,0546	0,7676	0,0000
TRB1	0,0261	0,0452	0,0002	0,0061	0,1865	0,0141	0,0393
TRB2	0,0058	0,0126	0,0005	0,0014	0,0158	0,4437	0,0241
TRC1	0,0176	0,0256	0,0537	0,0957	0,2832	0,4085	0,0894
TRC2	0,0156	0,0190	0,0025	0,0050	0,0000	0,5634	0,0745
TRC3	0,0000	0,0000	0,0027	0,0179	0,1183	0,5986	0,0265
TR10	0,8924	1,0000	1,0000	1,0000	1,0000	1,0000	1,0000
TR21	0,0543	0,0531	0,0197	0,0279	0,7362	0,4507	0,0678
TR22	0,0192	0,0258	0,0038	0,0084	0,4261	0,5282	0,0706
TR31	0,1314	0,1921	0,0786	0,1348	0,6737	0,5704	0,2241
TR32	0,0313	0,0533	0,0188	0,0550	0,3819	0,3803	0,1768
TR33	0,0653	0,0689	0,0261	0,0357	0,3856	0,3310	0,1260
TR41	0,1982	0,1696	0,0688	0,1184	0,5936	0,0423	0,1837
TR42	0,3059	0,2595	0,1410	0,1737	0,7945	0,1972	0,1621
TR51	1,0000	0,6482	0,1050	0,0867	0,7840	0,4085	0,2752
TR52	0,0417	0,0716	0,0084	0,0298	0,3247	0,5493	0,0967
TR61	0,0448	0,0741	0,0111	0,0273	0,4209	0,4859	0,1847
TR62	0,0371	0,0539	0,0537	0,0619	0,3390	0,6972	0,1623
TR63	0,0159	0,0254	0,0623	0,0560	0,2459	0,5986	0,1087

TR71	0,0252	0,0342	0,0030	0,0056	0,2594	0,4296	0,0480
TR72	0,0400	0,0643	0,0126	0,0336	0,3135	0,5845	0,0783
TR81	0,0081	0,0146	0,0217	0,0139	0,3332	0,0000	0,0158
TR82	0,0033	0,0025	0,0018	0,0059	0,2917	0,3028	0,0058
TR83	0,0279	0,0481	0,0144	0,0372	0,1800	0,5775	0,0981
TR90	0,0205	0,0549	0,0011	0,0193	0,1977	0,2606	0,0967

GİA yöntemine göre sıralamaları yapılan değişkenler, tamamıyla birbirleri ile tutarlılık göstermektedir. Bu kapsamda tespit edilen değerler Tablo 5'te yer almaktadır.

Tablo 5.Gri İlişki Katsayısı

Kod	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7
TRA1	0,9660	0,9459	0,9999	1,0000	0,6946	0,5462	0,9854
TRA2	0,9969	0,9969	1,0000	0,9983	0,9015	0,3944	1,0000
TRB1	0,9504	0,9171	0,9997	0,9879	0,7283	0,9726	0,9271
TRB2	0,9885	0,9754	0,9989	0,9971	0,9695	0,5299	0,9540
TRC1	0,9660	0,9512	0,9030	0,8394	0,6384	0,5504	0,8483
TRC2	0,9697	0,9634	0,9950	0,9900	1,0000	0,4702	0,8704
TRC3	1,0000	1,0000	0,9946	0,9654	0,8086	0,4551	0,9496
TR10	0,3591	0,3333	0,3333	0,3333	0,3333	0,3333	0,3333
TR21	0,9021	0,9040	0,9622	0,9471	0,4045	0,5259	0,8806
TR22	0,9629	0,9510	0,9926	0,9835	0,5399	0,4863	0,8763
TR31	0,7919	0,7225	0,8641	0,7877	0,4260	0,4671	0,6905
TR32	0,9411	0,9036	0,9638	0,9009	0,5670	0,5680	0,7387
TR33	0,8845	0,8788	0,9503	0,9333	0,5646	0,6017	0,7987
TR41	0,7161	0,7467	0,8790	0,8086	0,4572	0,9221	0,7313
TR42	0,6204	0,6583	0,7800	0,7422	0,3863	0,7172	0,7552
TR51	0,3333	0,4354	0,8264	0,8522	0,3894	0,5504	0,6450
TR52	0,9230	0,8747	0,9834	0,9437	0,6063	0,4765	0,8380
TR61	0,9177	0,8710	0,9782	0,9483	0,5429	0,5071	0,7303
TR62	0,9309	0,9027	0,9031	0,8899	0,5960	0,4176	0,7549
TR63	0,9691	0,9516	0,8893	0,8993	0,6703	0,4551	0,8214
TR71	0,9520	0,9359	0,9940	0,9889	0,6584	0,5379	0,9124
TR72	0,9260	0,8861	0,9754	0,9370	0,6146	0,4610	0,8646
TR81	0,9841	0,9717	0,9583	0,9730	0,6001	1,0000	0,9693
TR82	0,9934	0,9950	0,9964	0,9884	0,6315	0,6228	0,9885
TR83	0,9472	0,9123	0,9720	0,9308	0,7353	0,4641	0,8360
TR90	0,9606	0,9011	0,9978	0,9628	0,7167	0,6574	0,8380

Katsayı değerlerinin belirtildiği değişkenlerin GİA yöntemine göre derecelendirilmesi ve sıralaması Tablo 6'da yer almaktadır.

Tablo 6. Gri İlişki Derecesi ve Sıralaması

KOD	Derecesi	Sıralaması
TRA1	0,7895	19
TRA2	0,6785	23
TRB1	0,3370	26
TRB2	0,6657	24
TRC1	0,8093	14
TRC2	0,7516	22
TRC3	0,7851	20
TR10	0,9262	1
TR21	0,8768	8
TR22	0,8080	15
TR31	0,8983	4
TR32	0,8620	9
TR33	0,8542	10
TR41	0,8941	5
TR42	0,9162	3
TR51	0,9224	2
TR52	0,8282	11
TR61	0,8819	7
TR62	0,8880	6
TR63	0,8275	12
TR71	0,8017	17
TR72	0,8138	13
TR81	0,5760	25
TR82	0,7707	21
TR83	0,8065	16
TR90	0,7976	18

Tablo 6'da analizlerden elde edilen sonuçlara göre birinci sırada TR10 bölgesi yer alırken onu TR51 ve TR42 bölgeleri takip etmektedir. Ekonomi bakanlığının belirttiği dört aşamalı kademe ayrımında TR10, TR51 ve TR42 bölgeleri birinci kademe yer almaktadır. Dış ticaret ve ar-ge performansları açısından değerlendirildiğinde üç bölgenin önemli olduğu ve ülke ekonomisine katkıları yadsınmaz durumdadır. Son üç de yer alan TRB1 üçüncü kademe, TR81 ikinci kademe ve TRB2 bölgeleri ise dördüncü kademe yer aldığı görülmektedir. Sıralamada son sıralarda yer alan bu üç bölgenin geliştirilmesi dış ticaret ve ar-ge faaliyetlerinin yinelenmesi hem bölge ekonomileri hem de ülke ekonomisi açısından önem arz etmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çalışmada Türkiye’de bulunan 26 düzey 2 bölgesine ait dış ticaret ve ar-ge performansları değerlendirilerek, etkinliklerinin karşılaştırılması hedeflenmektedir. Bu amaçla, Gri İlişkisel Analiz yönteminden yararlanılarak oluşturulan kriterler aynı ve farklı önem derecelerine sahip olmaları sebebiyle, Türkiye’de yer alan 26 bölgenin dış ticaret performans sıralamalarının nasıl değiştiği incelenmek ve sıralamaları değerlendirilmektedir. Çalışmanın bulgularında görüldüğü gibi dış ticaret verileri sıralamasından farklı sonuçların elde edildiği görülmektedir. Literatür taramasında da gri ilişkisel analiz yöntemi ülke ekonomilerine katkıları birçok açıdan değerlendirildiği görülmektedir. Çalışmanın modeli, Başdeğirmen ve Tunca (2017) çalışmalarından yararlanılarak oluşturulmaktadır. Mikro düzeyde lojistik sektörü firmalarının sıralamasını değerlendiren çalışmadan farklı olarak Türkiye’de yer alan düzey 2 bölgelerinin dış ticaret ve ar-ge performansları araştırmaya konu olmaktadır. Analizlerden elde edilen sonuçlara göre sadece “TR10” orijinal sıralamadaki en üst sıradaki yerinde değişim gözlenmemiştir. Bu durum çalışmanın değerlerinin normal dağılıma uygun ve güvenilir olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak değerlendirildiğinde Türkiye için düzey 2 bölgelerinin özellikle dış ticaret ve ar-ge performansları açısından potansiyelinin kademe değerleri ile örtüştüğü ve potansiyellerinin gereken önem derecesine göre sıralandığı görülmektedir. Görülen potansiyelin daha iyi ve işlevsel hale getirilmesi mevcut yasal ve kurumsal düzenlemelerle ele alınması önemli görülmektedir. Dış ticaret verileri hem ihracatçı hem de ithalatçı açısından önem arz etmesi gerekli düzenlemelerin hayata geçirilmesi açısından önemlidir.

Çalışmanın dış ticaret ve ar-ge performansları alanında tek bir yıla ait veriler ışığında ele alınması sebebiyle tespit edilen bulguların genellenmesi için kapsamlı verilerden yararlanılması düşünülebilir. Aynı zamanda sadece “Gri İlişkisel Analiz” yönteminden yararlanılan çalışmada, diğer Çok Kriterli Karar Verme yöntemlerinden de yararlanılarak sonuçlar değerlendirilebilir.

KAYNAKLAR

1. ALTAN, M. ve CANDOĞAN, M. A. (2014). “Bankaların Finansal Performanslarının Değerlemesinde Geleneksel ve Gri İlişki Analizi: Katılım Bankalarında Karşılaştırılmalı Bir Uygulama”, Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, S.27: 374-396.
2. BAŞDEĞİRMEN, A. ve TUNCA, M.Z. (2017). “Lojistik Sektöründe Faaliyet Gösteren İşletmelerin Finansal Performanslarının Gri İlişkisel Analiz İle Değerlendirilmesi”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 22(2): 327-340.
3. BAŞ M. ve ÇAKMAK Z. (2012). “Gri İlişkisel Analiz ve Regresyon Analizi İle İşletmelerde Finansal Başarısızlığın Belirlenmesi ve Bir Uygulama”, Anadolu University Journal of Social Sciences, 12 (3): 63-82.
4. BEKTAŞ, H. ve TUNA, K. (2013). “Borsa İstanbul Gelişen İşletmeler Piyasası’nda İşlem Gören Firmaların Gri İlişkisel Analiz ile Performans Ölçümü”, Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 3(2): 185-198.
5. DAI, J., LIU, X., ve HU, F. (2014). “Research And Application For Grey Relational Analysis In Multigranularity Based On Normality Grey Number”, The Scientific World Journal, (2): 1-10.
6. FENG, C.M. ve WANG, R.T. (2000). “Performance Evaluation for Airlines Including the Consideration of Financial Ratios”, Journal of Air Transport Management, 133-142.

7. JIA, X. ve AN, H. (2015). "Finding the interdependence Among Various Crude Oil Prices: A Grey Relation Network Analysis", 7. International Conference on Applied Energy, 2563-2568.
8. KUO, J.Y., CHIANG, T.C., HSU, R.Y., LIU, A.H., HUANG, Y.C., LEE, C.C. ve LAI, Y.T. (2008). "Utilizing Grey Rational Analysis Method to Investigate the Evaluation of the Equipment Suppliers", International Conference on Advanced Information Technologies.
9. Lİ, Y. (2007). Design for Product Adaptability, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Alberta University of Calgary.
10. LU, I.J., LIN, S.J. ve LEWIS, C. (2008). "Grey Relation Analysis of Motor Vehicular Energy Consumption in Taiwan,," Energy Policy (36): 2556-2561.
11. SALLEHUDDİN, R., SHAMSUDDİN, S. M., ve HASHİM, S. Z. (2008). Application Of Grey Relational Analysis For Multivariate Time Series. Eight International Conference On Intelligent Systems Design And Applications. 432-437.
12. SOFYALIOĞLU Ç. ve ÖZTÜRK Ş. (2012). "Application Of Grey Relational Analysis With Fuzzy AHP To FMEA Method", Doğu Üniversitesi Dergisi, 13 (1): 114-130.
13. TSAI, C.H., CHANG, C.L. ve CHEN, L. (2003). "Applying Grey Rational Analysis to the Vendor Evaluation Model", International Journal of The Computer, The Internet and Management, 11(3): 45-53.
14. TÜRKÖĞLU, M. ve YETİŞEN, S. (2016). "Düzey 2 Bölgelerinde Eğitim ve Sağlık Açısından Beşeri Sermaye Yapısının Panel Veri Analizi İle Karşılaştırılması", Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 7(14): 66-80.
15. TWALA, B. (2012), "Modelling Out-Of-Sequence Measurements: A Grey Relational Analysis Coupled with Copulas Problem?", Transaction on Control and Mechanical Systems, Vol. 1, No. 2, 49-56.
16. YETİŞEN, S. ve DULUPÇU, M.A. (2021). "Bölgesel Dirençlilik Üzerine Bir Araştırma: 2009-2019 Dönemi İçin Düzey 2 Bölgeleri Kapsamında Duyarlılık Endeksi Uygulaması", Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 20. Bölge Bilimi ve Planlama Kongresi Özel Sayısı: 30-47.
17. YU, Y.L., WU, W.M., CHOU, E.R. ve SU, P.H., "Grey Rational Analysis for Scholarship Grants", 193-202.

COVID-19 PANDEMİSİNİN LOJİSTİK ŞİRKETLERİNİN FİNANSAL YAPISINA ETKİSİ: BİST'DE BİR ARAŞTIRMA¹

THE EFFECT OF THE COVID-19 PANDEMIC ON THE FINANCIAL STRUCTURE OF LOGISTICS COMPANIES: A RESEARCH IN BIST

Fatma AYAZ*, **Vesile ÖMÜRBEK****

* Bilim Uzmanı, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, fatmaayaz47@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-5287-8868>

** Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, vesileomurbek@sdu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-8647-1708>

ÖZ

COVID-19 salgını kısa sürede hızlıca insanlara bulaşmış ve bu salgın tüm insanlığı etkilemiştir. Pandemi süresince pek çok işletme alınan tedbirler kapsamında işletmelerini kapatırken binlerce insanda işinden çıkartılmıştır. Bu durum ekonomik açıdan tehdit oluşturmuştur. Bu çalışmada amaçlanan 6 adet BİST' de yer alan Lojistik Şirketinin KAP' da bulunan finansal verileri ile 2018-2019-2020 dönemleri ele alınarak Covid-19 pandemisinin olumlu/olumsuz etkilerini incelemektir. Bu amaç doğrultusunda çalışmada oran analizleri yardımıyla CRITIC ve PROMETHEE yöntemleri kullanılarak çalışmanın analizi gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonucunda ise 2020 senesi pandemi döneminde yükseliş gösterenler ilk üç sırada bulunan TLMAN, RYSAS, THYAO iken, pandeminin olumsuz şartlarına maruz kalarak son üç sıraya düşen PGSUS, CLEBI ve GSDDE firmaları olmuştur.

Anahtar Kelimeler: PROMETHEE, CRITIC, Covid-19 Pandemisi.

Jel Kodları: M40, M41, Z23, G10.

ABSTRACT

The COVID-19 epidemic quickly infected people in a short time, and this epidemic affected all humanity. As part of the measures taken during the pandemic period, many businesses closed their workplaces, while thousands of people were dismissed from their jobs. This situation has created an economic threat. The purpose of this study is to examine the positive/negative effects of the Covid-19 pandemic, taking into account the financial data of 6 Logistics Firms in BIST and the 2018-2019-2020 periods. For this purpose, the analysis of the study was carried out using the CRITIC and PROMETHEE methods with the help of ratio analysis. As a result of the study, TLMAN, RYSAS and THYAO, which were in the first three places, were the companies that increased in the 2020 pandemic period, while PGSUS, CLEBI and GSDDE companies fell to the last three.

Keywords: PROMETHEE, CRITIC, Covid-19 Pandemic, Logistics.

Jel Codes: M40, M41, Z23, G10.

¹ Bu çalışma Fatma Ayaz'ın "Covid-19 Pandemisinin Lojistik Şirketlerinin Finansal Yapısına Etkisi: BİST'de Bir Araştırma" adlı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

1. GİRİŞ

Aralık 2019’da Çin’in Wuhan bölgesinde ortaya çıkan Covid-19 ilerleyen süreçlerde dünya genelinde bir yayılma göstermesiyle beraber sağlık krizi haline gelmiştir (Yang, vd. 2020: 83). Dünya Sağlık Örgütü (WHO) bu virüsü “7 Mart 2020” de bir hastalık olarak ilan etmiş ve bu dönemi pandemi olarak adlandırmıştır (WHO, erişim: 18.04.2022).

Virüsün tüm ülkelerde görülmesiyle üretim, tüketim ve temin zorlaştırırken ülkelerdeki maddi yönlü çalışmaların kısıtlanması, birçok sektörü durma noktasına getirmiştir. Buna bağlı olarak hane halkında parasal sorunlar, işletmelerin nakit akışlarında düzensizlik ve taleplerde gözle görülür oranda azalma meydana gelmiştir. Salgının hızla yayılmasıyla finansal sorunlar, üretim güçlükleri, işsizlik ve belirsizlik ülkemizde ve dünyada etkilerini göstermeye devam etmiştir (Adıgüzel, 2020: 192).

Tüm dünyada etkileri yaşanan Covid-19 salgınıyla birlikte diğer kesimlerde olduğu gibi lojistik alanında da büyük ölçüde etkilenme yaşanmıştır. Meydana gelen salgın sebebiyle tüm dünya ve ülkemizde yolcu ve yük taşımacılığı durma noktasına gelmiş ve bunun sonucunda bütün taşımacılık sektörleri etkilenmiştir (Okumuş, erişim: 19.04.2022).

Lojistik firmaları genel olarak pandemi döneminde oluşacak olumsuz etkileri biraz da olsa engelleyerek bu dönemi normal şartlarda geçirmek için bazı tedbirler almışlardır. Bunlardan bazıları; acil olmayan ihtiyaç ve harcamaların durdurulması, uzun dönemli yapılacak olan ödemelerin ertelenmesi, devlet teşviklerinden yararlanma, uzaktan çalışma gibi çözüm yolları oluşturulması, ücretli ya da ücretsiz izinlere ayrılması, kira vb. gibi ödemelerde iskonto sağlanması gibi pek çok tedbir alınmıştır (KAP, 2022).

Dünya çapında vaka ve ölüm sayıları artış veya azalış durumlarına bakıldığında salgının net bir şekilde ne zaman biteceği ya da tamamen iyileştirmenin olacağı ayrıca virüs engellemek için yapılan aşı faaliyetlerinin nasıl tepki vereceği bilinmezliğini sürdürmektedir. İlk önce sağlık ve ilaç sektörleri sonrasında daha birçok sektör yaşanan pandemi sürecinden etkilenmeye başlamış ve halen daha da etkilenmeye devam etmektedir.

Bu çalışmada, BIST lojistik sektöründe yer alan Pegasus Hava Taşımacılığı A.Ş., Çelebi Hava Servisi A.Ş., Reysaş Taşımacılık ve Lojistik Ticaret A.Ş., GSD Denizcilik Gayrimenkul İnşaat Sanayi ve Ticaret A.Ş. ve Trabzon Liman İşletmeciliği A.Ş.’nin 2018-2020 dönemlerinin KAP’ da yer alan finansal tabloları kullanılarak Oran Analizleri yapılmış ve elde edilen değerler ile Çok Kriterli Karar Verme Yöntemlerinden (ÇKKV) olan CRITIC “(Criteria Importance Through Intercriteria Correlation)” yöntem yardımıyla kriter ağırlıkları belirlendikten sonra PROMETHEE (Preference Ranking Organization Method for Enrichment Evaluations) yöntemi kullanılarak işletmeler arasındaki sıralama ve değerlendirmeler yapılarak pandemi döneminden ne şekilde etkilendikleri yorumlanmıştır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Bu bölümde lojistik firmalarının performans değerlemesi, Covid-19 pandemisi, CRITIC ve Promethee yöntemleri gibi alanlarda yapılan çalışmalardan bazıları incelenmektedir.

Tablo 1: Lojistik ve Covid-19, CRITIC ve PROMETHEE Literatür Taraması

YAZAR	ÇALIŞMA AMACI	ÇALIŞMA SONUCU
Lojistik İle İlgili Bazı Çalışmalar		
Montoya-Torres, J. R., Muñoz-Villamizar, A., & Mejia-Argueta, C. (2021).	Covid-19 pandemisinde lojistik ve tedarik yönetimi profesyonelleri için olası sorunları ortaya çıkartmak için karar verme aşamaında daha bilgili bir süreç izlemeyi amaçlamaktadır.	İleri teknolojileri kullanarak zorlu koşullar altında ürünleri yönlendirmek ve hizmetleri gerçekleştirmek için lojistik şemaları çeşitlendirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.
Tanrikulu, A. B. ve Odabaş, M. S. (2021).	Covid-19 pandemisinin lojistik sektörü açısından etkilerini inceleyerek ve bu alanda yapılan çalışmalarını değerlendirmeyi amaçlamaktadır.	Lojistik sektöründe alınan çok sayıda önlemlerle işletmelerin faaliyetlerini sürdürdükleri belirtilmiştir.
Genç, E. ve Kaya, E. (2021).	Covid-19 pandemisinde gümrük mevzuatında yapılan değişiklikler sonucunda lojistik faaliyetleri ve çalışanların iş motivasyonlarını ne şekilde etkilediğinin incelenmesi amaçlanmaktadır.	Covid-19 pandemi döneminde, gümrük mevzuat ve uygulamalardaki değişiklikler hem lojistik faaliyetleri hem de lojistik çalışanlarını iş motivasyonu açısından etkilediği sonucuna varılmıştır.
Demiroğlu, Ş. ve Eleren, A. (2014).	Türkiye’ de küresel lojistik köyler bakımından değerlendirilebilecek yerler belirlenmiştir, sonrasında bu yerler AHP ve PROMETHEE yöntemleriyle sıralanması amaçlanmaktadır.	Küresel lojistik köy kurulması için alternatif limanların farklı kriterlere göre karşılaştırılması yapılarak gelecek için güçlü ve zayıf yönleri değerlendirilmektedir.
CRITIC ve PROMETHEE Yöntemleri ile İlgili Bazı Çalışmalar		
Bulğurcu, B. (2019).	Akıllı saatlerin seçimi için beş farklı markadan alıcıya en çok faydayı sunan markanın, CRITIC yöntem ile tespit edilmesi amaçlanmaktadır.	Critic yöntem ile incelenen “Apple, Samsung, Huawei, Fitbit, Xiaom” seçeneklerinden Apple markasına ait olan akıllı saatin alıcıya en çok faydayı sunduğu tespit edilmiştir.
Pekkaya, M. Ve Dökmen, G. (2019).	OECD ülkeleri açısından sağlık hizmeti performansının DEA, Entropy, CRITIC yöntemler yardımıyla değerlendirilmesi amaçlanmıştır.	Çıktı kriterlerinden bebek ölüm değeri, yaşam beklentisi değerinden iki katı öneme sahip olduğu ve girdilerde ise hem sağlık donanım yatırımları hem de sağlık harcamalarının önemli olduğu gözlenmiştir.
Adalı, E. A. (2017).	Dört fason üretici seçeneklerinin sıralaması CRITIC ve MAUT yöntemleri ile etkin bir şekilde belirlenmesi amaçlanmaktadır.	Dört fason üreticinin sıralaması bulunmuştur. Şirket yönetimi çözüm sürecini ve sonuçlarını tatmin edici bulmuştur.

Ömürbek, N. Ve Eren H. (2016).	Gıda sektöründe yer alan bir işletmenin 2005-2014 yıllarına ait performans verileri PROMETHEE, MOORA ve COPRAS yardımıyla sıralama yapılarak karşılaştırılması amaçlanmaktadır.	2014 senesinin en iyi performans senesi olduğu yapılan çalışma sonucunda görülmüştür.
Akkaya, G. C. ve Demireli, E. (2010).	ÇKKV süreç problemlerinin Promethee yöntemi ile finans yönünden uygulamalarının açıklanması amaçlanmıştır.	Ekonomik büyüme sürecinde gerçekleştirilen duyuruların televizyon vasıtasıyla, ekonomik daralma sürecinde gerçekleştirilen duyuruların dergi vasıtasıyla yapılması sonucuna varılmıştır.

3. LOJİSTİK YÖNETİMİ ve COVID-19 PANDEMİSİ

Lojistik; tedarik zincirinin bir parçası olup, müşterilerin isteklerine cevap verebilmek için bir ürün/hizmetin ilk üretim yerinden son tüketim yerine kadar geçen tüm süreç boyunca oluşan “taşıma, depolama, sigortalama, gümrükleme, elleçleme, paketleme, sipariş tahmini” gibi faaliyetleri içermektedir. Ayrıca faaliyetlerin gerçekleşmesi esnasında bilgi ve hizmetin gönderim ve teslimat yerleri arasındaki çift taraflı akışlarını da içermektedir. Lojistik kavramı, “küreselleşme, tedarik zinciri ve tedarik zinciri yönetimi” ile anılmaktadır (Koban ve Yıldırım K. 2015).

Lojistik yönetimi “ürün ya da hizmetler” açısından önemli bir değer oluşturma faaliyetidir. Kaliteyi yükseltip işletmelerin yerel ve uluslararası alanlarda rekabet gücü oluşturmalarını sağlayan bir etki ortaya çıkartmaktadır. Lojistik yönetimi, ulaştırma ve dağıtımdan başlayarak stoklamaya kadar geçen sürede meydana gelen israfı engellemeye çalışmaktadır (Gülen, 2011: 7).

Etkili hareket, hızlı teslimat, düşük maliyetler, minimum zarar, hızlı çözüm, yüksek verimlilik, asgari stok, en az hata ile etkinlik Lojistik yönetiminin amaçları arasında sayılabilir (Kaya, 2003: 137).

Covid-19 ise 2019 senesinin aralık ayı ortalarında geçmişte çok fazla bulaşıcı hastalığın çıkış yeri olarak bilinen Güneydoğu Asya’dan farklı olarak bu sefer Çin’in Hubei eyaletinde yer alan Wuhan’da Covid-19 virüsü olarak bulaşıcı bir hastalık ortaya çıkmıştır. İlerleyen zamanlarda önce Avrupa sonrasında ise ABD’de görülmeye başlanmıştır. 7 Mart tarihinde de WHO bu virüsü salgın olarak tanımlamıştır (World Health Organization, 2020).

Lojistik sektörü Covid-19 pandemi döneminden pek çok yönde etkilenmiştir. Bu etkilenme; “iş ve kapasitenin daralması, işgücü temininde zorluk, uyum sağlama ve esneklikte zorluk, sağlık sorunları ile normalden fazla uğraşma, psikolojik etkiler ile uğraşma, ülkelerarası giriş çıkışlarda ve izinlerde farklılaşma, uzaktan çalışmaya ve çalıştırmaya uyum, eve kapanma kurallarından etkilenme, küçük eşya kargo taşımacılığında artış, aşı taşımacılığı gibi zaman ve miktar zorunluluğu olan yük taşımacılığında artış, yüz yüze iletişimde azalma, taşınan ürünlerde farklılaşma” gibi etkenler olarak sıralanabilir (Atasever ve Çürük, 2021:41-44).

Covid-19 pandemisi nedeniyle ortaya çıkan sorunlardan biri de tüm dünya ve ülkemizde yolcu ve yük taşımacılığına kısıtlamaların gelmiş olmasıdır. Bu sebeple tüm taşımacılık sektörleri etkilenmiştir. Havayolu ve yük taşımacılığı içlerinde en çok zarara uğrayan ve pandeminin etkilerinden en çok etkilenen taşımacılık türleri olmuştur. Küresel ticaretin yaklaşık olarak %80’inin gerçekleştiği denizyolu taşımacılığı pandemiden etkilenen bir diğer sektördür. Alınan tedbirler çerçevesinde limanlarda uzun süreli beklemler yaşanmıştır. Çalışanlar arası sosyal mesafe kısıtlamaları ve karantina önlemleri elleçleme ve gümrükleme

aşamalarını yavaşlatmıştır (Özcan, 2021:16). Covid-19 pandemisi, karayolu taşımacılığı yönünden de olumsuz etkilere yol açmıştır. Örneğin; sınır kontrolleri ve ekstra önlemler ile karayolu taşımacılığının yavaşlamasından dolayı aksamalar meydana gelmiş ve bu aksaklıklar sonucunda navlun fiyatlarında da artış yaşanmıştır. Ülkelerden bazılarının salgının yoğunlaştığı dönemlerde sınırlarını kapatması taşımacılık sektörünü özellikle karayolu taşımacılığını oldukça olumsuz etkilemiştir (Kargo Haber, 2021: Erişim: 05.06.2022).

4. ÇOK KRİTERLİ KARAR VERME YÖNTEMLERİ

Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) birden çok kriteri bir arada değerlendirerek seçeneklere değerler yükleme süreci şeklinde ifade edilmektedir. ÇKKV yöntemleri; çok nitelikli (ÇNKV) ve çok amaçlı karar verme (ÇAKV) olarak ikiye ayrılmaktadır. Özelliklere puanlar verilerek seçeneklerin değerlendirilmesi ve en iyinin tercih edilmesinde ÇNKV yöntemi; çelişen amaçlar içerisinde en iyi seçeneğin tercihinde ise ÇAKV yöntemi belirtilmektedir. Her iki problem türünde de bir veya birden çok karar verici olabilmektedir (Karaatlı vd. 2015: 215).

Günümüzde akademik yazında birçok farklı işkolunda faaliyette bulunan firmaların performanslarının değerlendirilmesinde ÇKKV' den yararlanılmaktadır. Sıklıkla çalışmalarda kullanılan yöntemlerden bazıları ise aşağıda sıralanabilir.

- **AHP:** Birden çok nitel ve/veya nicel kriterleri bulunan karmaşık problemleri çözmek amacıyla tasarlanmıştır. (Çiftçioğlu, 2013: 37). AHP, diğer ÇKKV yöntemlerinden ayrı olarak karar vericilerin şahsi tercih ve görüşlerinin problemin çözüm aşamasına dâhil edilmesine imkân sağlar (Taha, 2000:489).
- **ELECTRE:** Yöntemde üstünlük ilişkisinin kurulabilmesi için uyum ve uyumsuzluk indeksleri oluşturulur. Bu indeksler, hangi alternatifin daha baskın olduğunun seçilmesini sağlayan tatmin veya tatminsizliğin ölçüsünü gösterir (Menteş, 2000:18)
- **TOPSİS:** Yöntemin esası, geometrik anlamda ideal sonuca en kısa mesafede ve en uzak mesafede olan seçeneğin tercih edilmesine dayanır (Demirer, 2012: 26).
- **VIKOR:** Birbirleriyle çelişen kriterlerin varlığında, karar vericinin kesin bir çözüme ulaşmasını sağlamak amacıyla, seçenekleri sıralamaya ve bir seçenekler kümesinden uzlaşık çözüm elde etmeyi sağlayan etkin bir yöntemdir (Kuruüzüm, vd. 2011: 82).
- **MOORA:** Yöntem, tüm amaçları dikkate ve incelemeye alması, seçenekler ve amaçlar arası bütün etkileşimlerin birlikte göz önünde bulundurulması gibi öne çıkan üstünlükleri bulunmaktadır (Ersöz ve Atav, 2011: 1).
- **ARAS:** Yöntem, tercih edilen seçeneğin optimal çözüme oransal açıdan en büyük olan seçenek olması prensibine dayanır. Anlaşılması basit, hesaplama süreci kısa ve matematiksel hesaplamaları az olan fakat buna karşın güvenilir olan bir yöntemdir (Ecer, 2016: 89).
- **SAW:** Yöntem, ağırlıklı ortalamaya dayanmaktadır. Bu yöntemin üstünlüğü, ham değerlerin orantılı doğrusal dönüşümü içermesidir (Afshari vd. 2010: 512).
- **COPRAS:** Yöntem, önem ve fayda dereceleri bakımından seçenekleri tek tek sıralar ve değerlendirir. Bu yöntem diğer ÇKKV yöntemlerine göre daha kolay işlemler içermektedir (Kaklauskas, vd. 2007: 168).
- **MOOSRA:** MOOSRA ve MOORA yöntemleri birbirlerine çok benzemektedir. Ancak MOOSRA'da MOORA'dan ayrı olarak Yi negatif değerleri bulunmaz ve kriter değerlerindeki değişikliklere daha az duyarlıdır (Ray; 2014: 560).
- **ENTROPİ:** Yöntem, karar vericilerin kalitatif ve kantitatif faktörleri beraber değerlendirdiği durumlarda kullanılmaktadır (Çakır ve Perçin, 2013:79).

Çalışmanın uygulama kısmında; kriterlerin eşit öneme sahip olmadığı durumlarda kriterler arasındaki ilişkinin de dikkate alındığı ve daha objektif ağırlıklandırma sonucu elde edilen *Critic yöntemi* ve kriterlerin tercih fonksiyonları açısından değerlendirilmesini yapan *Promethee yöntemleri* aşağıda daha detaylı şekilde ele alınacaktır.

4.1 Critic Yöntem

Critic yöntemi Diakoulaki, Mavrotas ve Papayannakis tarafından 1995 senesinde literatüre kazandırılmıştır. Yöntem ile amaçlanan ÇKKV problemlerinde bulunan kriterlerin ağırlıklarının objektif olarak belirlenmesidir (Aksoy, vd. 2021: 139-160). CRITIC yöntem genel olarak beş adımdan oluşmaktadır (Keleş, 2021: 77).

Uygulama Aşaması

Bir karar probleminde “m” adet uygun alternatif kümesi “ A_i ($i = 1, 2, \dots, m$)” ve “n” adet kriter “ K_j ($j = 1, 2, \dots, n$)” olduğu varsayılarak uygulama aşamasında beş çeşit adım izlenmektedir (Diakoulaki, vd. 1995: 763-770).

Adım 1: Karar matrisi “X” belirlenir. Çeşitli kriterlere göre farklı alternatiflerin performansını gösterir (Adalı, 2017:93-101):

Şekil 1: X Karar Matrisi

$$X = [x_{ij}]_{m \times n} = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \dots & x_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ x_{m1} & x_{m2} & \dots & x_{mn} \end{bmatrix} \quad (i = 1, 2, \dots, m \text{ and } j = 1, 2, \dots, n) \quad (1)$$

Adım 2: Karar matrisi kriterlerinin hem fayda (2) hem de maliyet (3) durumu açısından normalize edilmiştir (Alinezhad, vd. 2019: 200).

Şekil 2: Fayda ve Maliyet Normalizasyonu

$$x_{ij} = \frac{r_{ij} - r_i^{\min}}{r_i^{\max} - r_i^{\min}} \quad ; i = 1, \dots, m, j = 1, \dots, n \quad (2)$$

$$x_{ij} = \frac{r_i^{\max} - r_{ij}}{r_i^{\max} - r_i^{\min}} \quad ; i = 1, \dots, m, j = 1, \dots, n \quad (3)$$

Adım 3: Bu adımda korelasyon katsayısı belirlenir. Normalizasyon işleminden sonra ortaya çıkan rij değerleri ile herhangi j kriteri ile k kriteri arasındaki korelasyon değerleri yardımıyla hesaplanır (Diakoulaki, vd. 1995: 763-770).

Şekil 3: Korelasyon Katsayısının Hesaplanması

$$P_{jk} = \frac{\sum_{i=1}^m (r_{ij} - \bar{r}_j)(r_{ik} - \bar{r}_k)}{\sqrt{\sum_{i=1}^m (r_{ij} - \bar{r}_j)^2 \sum_{i=1}^m (r_{ik} - \bar{r}_k)^2}} \quad (j, k = 1, 2, 3, \dots, n) \quad (4)$$

Adım 4: Burada kriterler arası ilişkiyi ve alternatifler içerisindeki zıtlık yoğunluğu bilgisini içeren C katsayısı belirlenmiştir. Bu katsayıya ulaşmakta normalize karar matrisindeki kriterlerin standart sapmasının hesaplanması (5) yoluyla bulunmuştur. Ardından C katsayısı formül (6) yardımıyla hesaplanmıştır (Alinezhad, vd. 2019: 200-201):

Şekil 4: Standart Sapma Hesaplama

$$\sigma_j = \sqrt{\frac{1}{n-1} \sum_{j=1}^n (x_{ij} - \bar{x}_j)^2}; \quad i = 1, \dots, m \quad (5)$$

Şekil 5: Cj Değeri Hesaplama

$$w_j = \frac{C_j}{\sum_{j=1}^n C_j}; \quad j = 1, \dots, n \quad (6)$$

Adım 5: Kriter ağırlıklarının belirlenmesidir. Formül (7) yardımıyla tüm j kriterlerin Cj değeri, tüm kriter değerlerinin toplamına oranlanarak istenilen kriterler için ağırlık değerleri hesaplanmaktadır (Diakoulaki, vd. 1995: 763-770).

Şekil 6: Kriter Ağırlıkları Hesaplama

$$w_j = \frac{C_j}{\sum_{k=1}^n (C_k)} \quad (j,k=1,2,\dots,n) \quad (7)$$

4.2 Promethee Yöntemi

PROMETHEE yöntemi alternatiflerin kısmi sıralaması yönünden Promethee-1 ve alternatiflerin tam sıralaması yönünden Promethee-2 olarak kullanılmaktadır. (Brans ve Mareschal, 2005: 164). PROMETHEE yöntemi alternatiflerin oluşturulan kriterler yoluyla tercih fonksiyonları bakımından ikili karşılaştırmalar yapılmak amacıyla değerlendirildiği bir ÇKKV yöntemidir (Genç, 2013: 133-154).

PROMETHEE yönteminin uygulanabilmesi açısından birtakım hazırlık aşamaları bulunmaktadır (Ömürbek ve Eren, 2019:174-187):

Hazırlık Aşaması:

- Alternatifler/Seçenekler: Belirlenen tercih ve sıralama problemleri için çözüm oluşturabilecek seçeneklerdir.
- Kriter/Ölçüt: Probleme dair tanımlanacak olan alternatiflerin sahip olması istenilen niteliklerdir. Kriter sayısı belirlenen problemin tipine göre değişebilir.
- Kriter Ağırlığı/ Ölçüt Ağırlığı: Problem için belirlenen kriterlerin birbirleri açısından önem düzeylerinin saptanmasıyla birlikte kriterlere sayısal atamalar gerçekleştirilmesidir.

Uygulama Aşaması:

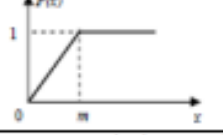
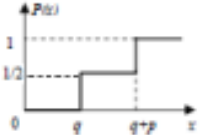
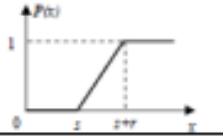
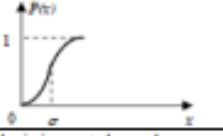
Adım 1: “w=(w1,w2,...,wk) ağırlıkları ile k kriter c=(f1,f2,...,fk) tarafından değerlendirilen alternatiflere A=(a, b, c,...) ilişkin veri matrisi” Tablo 2’deki gibi düzenlenmektedir (Akgün, 2002: 186-198).

Tablo 2: Veri Matrisi

Kriterler	Alternatifler		Ağırlıklar
F1	F1(a)	...	W1
F2	F2(a)	...	W2
...
Fk	Fk(a)	...	Wk

Adım 2: Her kriter yönünden tercih fonksiyonları belirlenir. Altı tür tercih fonksiyonu bulunmaktadır. Bu fonksiyonlar aşağıda yer alan Tablo 3’te gösterilmiştir (Brans, vd. 1986: 228-238);

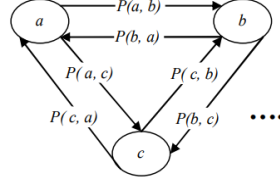
Tablo 3: Tercih Fonksiyonları

Tip	Parametreler	Fonksiyon	Grafik, p(x)
Birinci Tip (Olağan)	-	$p(x) = \begin{cases} 0, & \forall x \leq 0 \\ 1, & \forall x > 0 \end{cases}$	
Açıklama: Karar verici için ilgili değerlendirme faktörü açısından herhangi bir tercih fonksiyonu söz konusu değilse, o değerlendirme faktörü açısından seçilecek tercih fonksiyonu Birinci Tip (olağan) tercih fonksiyonu olmalıdır.			
İkinci Tip (U Tipi)	l	$p(x) = \begin{cases} 0, & x \leq l \\ 1, & x > l \end{cases}$	
Açıklama: Karar verici ilgili değerlendirme faktörü açısından kendi belirlediği bir değer üstünde değere sahip karar noktalarından yana tercihinin kullanmak istiyorsa, seçilecek tercih fonksiyonu İkinci Tip (U tipi) tercih fonksiyonu olmalıdır.			
Üçüncü Tip (V Tipi)	m	$p(x) = \begin{cases} x/m, & x \leq m \\ 1, & x \geq m \end{cases}$	
Açıklama: Karar verici tercihinin, bir değerlendirme faktörü açısından ortalamasının üstünde değere sahip karar noktalarından yana kullanmak istiyor, ancak bu değer altındaki değerleri de ihmal etmek istemiyorsa, seçilecek tercih fonksiyonu Üçüncü Tip (V tipi) tercih fonksiyonu olmalıdır.			
Dördüncü Tip (Seviyeli)	q, p	$p(x) = \begin{cases} 0, & x \leq q \\ 1/2, & q < x \leq q+p \\ 1, & x > q+p \end{cases}$	
Açıklama: Karar vericinin bir değerlendirme faktörü açısından tercihinin belirli bir değer aralığı belirleyecekse, seçilecek tercih fonksiyonu Dördüncü Tip (seviyeli) tercih fonksiyonu olmalıdır.			
Beşinci Tip (Lineer)	s, r	$p(x) = \begin{cases} 0, & x \leq s \\ (x-s)/r, & s \leq x \leq s+r \\ 1, & x \geq s+r \end{cases}$	
Açıklama: Karar verici bir değerlendirme faktörü açısından tercihinin ortalamasının üstünde değere sahip karar noktalarından yana kullanmak istiyorsa, seçilecek tercih fonksiyonu Beşinci Tip (doğrusal) tercih fonksiyonu olmalıdır.			
Altıncı Tip (Gaussian)	Σ	$p(x) = \begin{cases} 0, & x \leq 0 \\ 1 - e^{-x^2/2\sigma^2}, & x \geq 0 \end{cases}$	
Açıklama: Karar vericinin tercihinde ilgili değerlendirme faktörü değerlerinin ortalamadan sapma değerleri belirleyici olacaksa, seçilecek tercih fonksiyonu Altıncı Tip (gaussian) tercih fonksiyonu olmalıdır.			

Kaynak: (Dağdeviren ve Eraslan, 2008: 71)

Adım 3: Tercih fonksiyonları temel alınarak alternatif çiftleri yönünden ortak tercih fonksiyonları belirlenir. Şekil 7’de alternatifler için belirlenen ortak tercih fonksiyonları görülmektedir. a ve b alternatiflerinin ortak tercih fonksiyonu aşağıda verilen formül (8) ile belirlenmektedir (Dağdeviren ve Eraslan, 2008: 71-72).

Şekil 7: Ortak Tercih Fonksiyonun Şematik Gösterimi

$$P(a,b) = \begin{cases} 0 & , f(a) \leq f(b) \\ \mu[f(a) - f(b)] & , f(a) > f(b) \end{cases} \quad (8)$$

Adım 4: Pozitif ve negatif üstünlük değerlerinin hesaplanması: “wi (i= 1, 2, ..., k)” ağırlıklarını vermektedir ve “k” kriter tarafından değerlendirilen “a ve b” alternatiflerinin tercih indeksi formül (9) ile hesaplanmaktadır (Çalış ve Sakarya, 2020:1046-1058):

Şekil 8: a ve b Alternatiflerinin Tercih İndeksi Formül

$$\pi(a, b) = \frac{\sum_{i=1}^k w_i \times P_i(a, b)}{\sum_{i=1}^k w_i} \quad (9)$$

Adım 5: Seçenekler için “pozitif (Φ^+) ve negatif (Φ^-)” üstünlük durumları formül (10) ve formül (11) ile hesaplanmaktadır (Dönmez, 2014: 20-21).

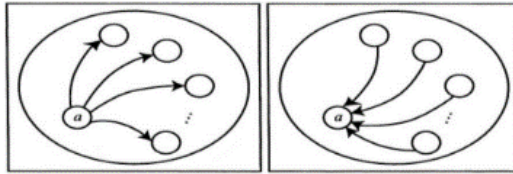
Şekil 9: Pozitif Üstünlük Değerleri Formül

$$\phi^+(a) = \frac{1}{n-1} \sum_{x \in A} \pi(a, x), \quad (10)$$

Şekil 10: Negatif Üstünlük Değerleri Formül

$$\phi^-(a) = \frac{1}{n-1} \sum_{x \in A} \pi(x, a). \quad (11)$$

Şekil 11: Alternatifi İçin Hazırlanan Pozitif ve Negatif Üstünlük

Adım 6: PROMETHEE I ile birlikte kısmi öncelikler bulunur. Bulunan öncelikler alternatiflerin “birbirleri göre tercih edilme durumlarının, birbirinden farksız olan alternatiflerin ve birbirleriyle karşılaştırılmayacak olan alternatiflerin belirlenmesini sağlar”. a ve b olarak iki alternatif için kısmi önceliklerin bulunmasında aşağıda belirtilen durumlar söz konusudur (Dağdeviren ve Erarslan, 2008: 72).

Aşağıda verilenlerden birinin sağlanması durumunda, a alternatifi b alternatifine tercih edilir

$$\Phi^+(a) > \Phi^+(b) \text{ ve } \Phi^-(a) < \Phi^-(b) \quad (12)$$

$$\Phi^+(a) > \Phi^+(b) \text{ ve } \Phi^-(a) = \Phi^-(b) \quad (13)$$

$$\Phi^+(a) = \Phi^+(b) \text{ ve } \Phi^-(a) < \Phi^-(b) \quad (14)$$

Aşağıda belirtilen durum sağlanıyor ise a alternatifi ile b alternatifinden farksızdır.

$$\Phi^+(a) = \Phi^+(b) \text{ ve } \Phi^-(a) = \Phi^-(b) \quad (15)$$

Aşağıdaki verilenlerden biri sağlanıyorsa, a alternatifi b alternatifi ile karşılaştırılmaz.

$$\Phi^+(a) > \Phi^+(b) \text{ ve } \Phi^-(a) > \Phi^-(b) \quad (16)$$

$$\Phi^+(a) < \Phi^+(b) \text{ ve } \Phi^-(a) < \Phi^-(b) \quad (17)$$

Adım 7: PROMETHEE II ile alternatiflerin net öncelikleri formül (18) ile hesaplanmaktadır. Hesaplanan net öncelik değeri ile alternatifler kümesinde bulunan tüm alternatifler aynı düzlemde değerlendirilerek tümünü kapsayan seçeneklerin tam sıralaması belirlenir (Kücü, 2007: 29).

$$\Phi(a) = \Phi^+(a) - \Phi^-(a) \quad (18)$$

a ve b olarak iki alternatif için belirlenen net öncelik değeri için aşağıdaki gibi kararlar alınır.

$\Phi(a) > \Phi(b)$ ise a alternatifi daha üstündür

$\Phi(a) = \Phi(b)$ ise a ve b alternatifleri farksızdır.

5. PANDEMİ SÜRECİNİN LOJİSTİK FİRMALARINA OLAN ETKİSİNİN ORAN ANALİZLERİ YARDIMIYLA CRİTİK VE PROMETHEE YÖNTEM İLE İNCELENMESİ

Bu bölümde 2018-2019-2020 yılları için BİST’ de yer alan ve faal olarak çalışmaya devam eden 6 lojistik işletmesinin Covid-19 pandemisi ve öncesinde ne gibi değişiklikler yaşandığını ortaya çıkartmak için oran analizlerinden elde edilen veriler yardımıyla ilk önce Critic yöntem ile kriterlerin ağırlıkları belirlenerek sonrasında Promethee yöntemi kullanılarak elde edilen verilerin sonuçları Visual Promethee Academic programında analiz edilerek sıralama ve yorumlamaları yapılmaktadır.

5.1. Uygulamanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmada, BİST (Borsa İstanbul) de işlem gören 6 lojistik şirketinin KAP (Kamu Aydınlatma Platformu) da yer alan finansal verilerine göre 2018-2019-2020 yılları baz alınarak Covid-19 pandemisinin etkilerini ortaya çıkarmak amaçlanmıştır.

Bu amaç doğrultusunda çalışmadan elde edilen veriler ile Covid-19 pandemisinin lojistik sektörü açısından incelenmesinin literatüre katkıda bulunulacağı düşünülmektedir. Ayrıca bu çalışma ile Covid-19 pandemisinin lojistik firmalarına olan etkisinin ortaya çıkarılmasında Promethee ve Critic yöntemin kullanılması ise daha açık ve net sonuçlara ulaşılması açısından çalışmaya katkı sağlayacağını ortaya koymaktadır.

5.2 Uygulamanın Kapsamı ve Kısıtları

Uygulamanın kapsamını, BİST’de işlem gören ulaştırma ve depolama sektöründe yer alan 10 işletme içerisinde 6 adet lojistik işletmesi oluşturmaktadır. Bu 10 işletme içerisinde uygulamanın çözümlerine başlanıldığında yalnızca 6 işletmenin 2018-2019-2020 yıllarında KAP’da yer alan bilanço ve gelir tablosundaki verilerine erişilebilmesi çalışmanın kısıtlarını oluşturmaktadır.

Uygulamanın kapsamı oluşturan işletmeler Tablo 4'te yer almaktadır:

Tablo 4: Uygulamada İncelenen Şirketler

KOD	ŞİRKET UNVANI
CLEBI	Çelebi Hava Servisi A.Ş.
GSDDE	GSD Denizcilik Gayrimenkul İnşaat Sanayi Ve Ticaret A.Ş.
PGSUS	Pegasus Hava Taşımacılığı A.Ş.
RYSAS	Reysaş Taşımacılık Ve Lojistik Ticaret A.Ş.
TLMAN	Trabzon Liman İşletmeciliği A.Ş.
THYAO	Türk Hava Yolları A.O.

5.3. Uygulamada Kullanılan Finansal Oranlar ve Hesaplanması

Finansal analiz yardımıyla finansal tablolarda bulunan kalemler arasında ilişki kurularak işletmelerin durumu belirlenmektedir. Finansal analizler ile işletmelerin hem şu anda ki hem de geçmiş yıllardaki finansal koşulları değerlendirilmektedir (Aydn, vd. 2011: 55).

Tablo 5: Uygulamada Kullanılan Oran Analizleri

Kodlar	Ana Kriter	Alt Kriter
C1	Likidite Oranları	Cari Oran
C2		Asit-Test Oranı
C3		Nakit Oran
C4	Karlılık Oranları	Özsermaye Net Karlılık Oranı
C5		Faaliyet Karı Oranı
C6		Net Karlılık Oranı
C7		Aktif Karlılık Oranı
C8	Faaliyet Oranları	Stok Devir Hızı
C9		Alacak Devir Hızı
C10		Borç Devir Hızı
C11	Mali Yapı Oranları	Kaldıraç Oranı
C12		Özkaynak Oranı
C13		KVYK Oranı
C14		UVYK Oranı
C15	Piyasa Performans Oranları	Hisse Başına Kar Oranı

Tablo 6: Lojistik Şirketleri Oran Analizleri

KOD	CLEBI			GSDD			PGSUS		
	2020	2019	2018	2020	2019	2018	2020	2019	2018
C1	0,87	0,80	1,18	0,17	0,18	0,95	0,82	1,28	1,24
C2	0,85	0,78	1,15	0,16	0,17	0,94	0,81	1,26	1,22
C3	0,55	0,32	0,56	0,11	0,09	0,90	0,55	0,88	0,77
C4	-0,34	0,34	0,59	0,26	0,29	0,58	-0,36	0,25	0,14
C5	0,14	0,17	0,20	-0,12	0,14	0,24	-0,28	0,19	0,10
C6	-0,10	0,10	0,14	-0,38	-0,14	0,47	-0,41	0,12	0,06
C7	-0,05	0,09	0,14	-0,06	-0,02	0,12	-0,07	0,06	0,04
C8	58,92	80,76	72,69	82,87	53,29	113,52	66,26	110,35	120,54
C9	9,13	8,65	8,46	10,59	18,37	31,40	24,32	24,67	35,14
C10	8,98	9,91	10,26	336,92	214,44	413,03	6,66	11,52	12,02
C11	0,84	0,74	0,77	0,41	0,44	0,56	0,81	0,75	0,73
C12	0,16	0,26	0,23	0,59	0,56	0,44	0,19	0,25	0,27
C13	0,39	0,37	0,29	0,38	0,22	0,29	0,22	0,23	0,26
C14	0,45	0,37	0,48	0,03	0,21	0,27	0,59	0,52	0,47
C15	-6,17	8,04	8,58	-0,33	-0,11	0,68	-19,21	13,0	4,91

KOD	RYSAS			TILMAN			THYAO		
	2020	2019	2018	2020	2019	2018	2020	2019	2018
C1	0,50	0,32	0,44	4,91	2,73	2,55	0,65	0,80	0,87
C2	0,49	0,31	0,43	4,90	2,72	2,54	0,60	0,75	0,83
C3	0,35	0,20	0,18	0,05	0,01	0,05	0,28	0,35	0,32
C4	-0,08	0,07	-1,90	0,43	0,56	0,50	-0,14	0,11	0,13
C5	0,31	0,31	0,29	0,51	0,42	0,57	-0,03	0,07	0,10
C6	-0,05	0,01	-0,20	0,72	0,87	0,46	-0,12	0,06	0,06
C7	-0,02	-0,03	-0,08	0,32	0,38	0,31	-0,03	0,03	0,04
C8	89,27	94,09	195,80	80,98	87,19	200,11	19,57	36,01	49,28
C9	9,99	12,32	8,49	39,12	20,62	18,03	9,94	23,44	20,94
C10	7,31	6,82	8,05	5,87	3,48	2,91	6,92	9,25	9,17
C11	0,75	0,96	0,96	0,25	0,33	0,38	0,79	0,72	0,71
C12	0,25	0,04	0,04	0,75	0,67	0,62	0,21	0,28	0,29
C13	0,35	0,47	0,39	0,16	0,25	0,25	0,25	0,24	0,25
C14	0,40	0,49	0,57	0,09	0,08	0,14	0,54	0,48	0,46
C15	-0,38	0,04	-0,93	2,79	2,48	1,81	-4,05	3,29	2,93

PROMETHEE yönteminden yararlanırken çalışmada “*Visual Promethee Academic*” programı kullanılmıştır. Finansal performans analizi yapılan işletmelerin, kullanılan ölçütleri Tablo 5’ de ve ağırlıkları ise Tablo 10’ da yer almaktadır. İşletmelerin değerlendirme kriterleri, ağırlık verileri ve tercih fonksiyonları kullanılan programa girilerek tablo 11, tablo 12, tablo 13’ de bulunan sonuçlar elde edilmiştir.

- **Karar Matrislerinin Oluşturulması**

Çalışmada her bir işletme için seçilen yıllar dahilinde belirlenen kriterler kullanılarak karar matrisi oluşturulmuştur. Bu karar matrisinin satırlarında alternatifler “Lojistik firmaları”, sütunlar kısmında ise karar vermede kullanılan finansal oranlar kriterleri yer almaktadır. Aşağıda ise analizin başlangıç aşaması olan karar matrisi Tablo 7, Tablo 8, ve Tablo 9’ da yıllar itibarıyla belirlenerek devamında diğer aşamalar da sunulmuştur.

Tablo 7: 2018 Yılı Karar Matrisi

KRİTER/2018	C1	C2	C3	C4	C5	C6	C7	C8	C9	C10	C11	C12	C13	C14	C15
ÇELEBİ HAVA SERVİSİ A	0,05	0,05	0,03	0,06	0,01	0,03	0,03	0,01	0,00	0,08	0,02	0,02	0,04	0,07	0,06
GSD A.Ş.	0,06	0,06	0,00	0,06	0,02	0,06	0,03	0,03	0,06	0,00	0,03	0,03	0,04	0,03	0,01
PEGASUS A.Ş.	0,05	0,05	0,01	0,04	0,00	0,02	0,02	0,04	0,08	0,07	0,02	0,02	0,05	0,07	0,04
REYSAŞ A.Ş.	0,08	0,08	0,06	0,00	0,02	0,00	0,00	0,08	0,00	0,08	0,00	0,00	0,00	0,09	0,00
TRABZON LİMAN A.Ş.	0,00	0,00	0,07	0,06	0,06	0,06	0,05	0,08	0,03	0,08	0,05	0,05	0,06	0,00	0,02
TÜRK HAVA YOLLARI A.	0,06	0,07	0,05	0,04	0,00	0,02	0,02	0,00	0,04	0,08	0,02	0,02	0,06	0,06	0,03

Tablo 8: 2019 Yılı Karar Matrisi

KRİTER/2019	C1	C2	C3	C4	C5	C6	C7	C8	C9	C10	C11	C12	C13	C14	C15
ÇELEBİ HAVA SERVİSİ A	0,07	0,07	0,04	0,03	0,02	0,01	0,02	0,04	0,00	0,07	0,02	0,02	0,03	0,06	0,04
GSD A.Ş.	0,09	0,09	0,06	0,02	0,01	0,00	0,00	0,01	0,04	0,00	0,05	0,05	0,07	0,03	0,00
PEGASUS A.Ş.	0,05	0,05	0,00	0,02	0,02	0,01	0,01	0,06	0,07	0,07	0,02	0,02	0,06	0,09	0,07
REYSAŞ A.Ş.	0,08	0,08	0,05	0,00	0,04	0,01	0,00	0,05	0,02	0,07	0,00	0,00	0,00	0,08	0,00
TRABZON LİMAN A.Ş.	0,00	0,00	0,07	0,05	0,06	0,05	0,05	0,04	0,05	0,07	0,06	0,06	0,06	0,00	0,01
TÜRK HAVA YOLLARI A.	0,07	0,07	0,04	0,00	0,00	0,01	0,01	0,00	0,06	0,07	0,02	0,02	0,06	0,08	0,02

Tablo 9: 2020 Yılı Karar Matrisi

KRİTER/2020	C1	C2	C3	C4	C5	C6	C7	C8	C9	C10	C11	C12	C13	C14	C15
ÇELEBİ HAVA SERVİSİ A	0,09	0,09	0,00	0,00	0,03	0,01	0,00	0,03	0,00	0,08	0,00	0,00	0,00	0,08	0,03
GSD A.Ş.	0,10	0,10	0,05	0,04	0,01	0,00	0,00	0,06	0,00	0,00	0,04	0,04	0,00	0,00	0,04
PEGASUS A.Ş.	0,09	0,09	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,04	0,03	0,08	0,00	0,00	0,05	0,11	0,00
REYSAŞ A.Ş.	0,09	0,09	0,02	0,02	0,04	0,01	0,01	0,06	0,00	0,08	0,01	0,01	0,01	0,07	0,04
TRABZON LİMAN A.Ş.	0,00	0,00	0,06	0,05	0,05	0,05	0,05	0,05	0,06	0,08	0,06	0,06	0,07	0,01	0,05
TÜRK HAVA YOLLARI A.	0,09	0,09	0,03	0,01	0,02	0,01	0,00	0,00	0,00	0,08	0,00	0,00	0,04	0,10	0,04

- **Kriter Ağırlıkların Belirlenmesi**

Critic yöntem yardımıyla kriter ağırlıkları belirlenmiştir. Tablo 10’da Critic yöntem ile 2018-2020 yıllarına göre lojistik firmalarının belirlenen kriter ağırlıklarına yer verilmiştir.

Tablo 10: Critic Yöntem ile Elde Edilen 2018-2020 Dönemi Kriter Ağırlıkları

Kriterler/Yıllar	2018	2019	2020
C1	0,08	0,09	0,10
C2	0,08	0,09	0,10
C3	0,07	0,07	0,06
C4	0,06	0,05	0,05
C5	0,06	0,06	0,05
C6	0,06	0,05	0,05
C7	0,05	0,05	0,05
C8	0,08	0,06	0,06
C9	0,07	0,06	0,05
C10	0,08	0,07	0,08
C11	0,05	0,06	0,06
C12	0,05	0,06	0,06
C13	0,06	0,07	0,07
C14	0,09	0,09	0,11
C15	0,06	0,07	0,05

- **Tercih Fonksiyonlarının Belirlenmesi**

Kriterler ve ağırlıklandırmaları oluşturduktan sonra PROMETHEE metodunun bir diğer aşaması olan tercih fonksiyonlarını seçmemiz gerekmektedir. Bu tercih fonksiyonları işletmelerin oran analizleri ele alınarak belirlenmektedir. İşletmeler için Tablo 4’ de yer alan tercih fonksiyonlarına bakılarak işletmelerin 2018-2019-2020 yıllarında her bir kriter açısından en olabilecek tercih fonksiyonu farklı farklı belirlenmiştir. Örneğin cari oran işletmelerin ne oranda borç ödeme gücü olduğunu göstermektedir. Cari oranın 1,5-2 değerleri arasında kalması beklenmektedir o yüzden bu kriter için dördüncü tip fonksiyonun uygun olduğu belirlenmiştir. Diğer oranlar için de kriterler bakımından incelenerek fonksiyonlar belirlenmiştir.

“Cari oran, kaldıraç oranı, özkaynak oranı, belirli bir değer aralığı belirlemek istediği için dördüncü tip yani Seviyeli tip (Level) tercih fonksiyonu kullanılmıştır. Asit-Test oranı, nakit oran, KVKYK oranı, UVYK oranı, hem ortalamanın üstünde değere sahip karar noktalarını hem de bu değer altındaki değerleri de ihmal etmek istemediği için üçüncü tip (V tipi) tercih fonksiyonu kullanılmıştır. Özsermaye net karlılık oranı, faaliyet karı oranı, net karlılık oranı, aktif karlılık oranı, stok devir hızı, alacak devir hızı, borç devir hızı, herhangi bir tercih fonksiyonu söz konusu olmadığı için birinci tip (olağan) tercih fonksiyonu kullanılmıştır”.

Çalışmada kullanılan Visual PROMETHEE programı ile analizler yapılmıştır. Bu kapsamda 2018-2020 yılları arasındaki tüm analiz değerlerinin bulunduğu Visual PROMETHEE

programı giriş ekran görüntüleri aşağıda yer alan Tablo 11, Tablo 12 ve Tablo13'te sunulmuştur.

Tablo 11: 2018 Yılı Veri Giriş Ekranı

Scenario1	Cari Oran	Astı-Test Oranı	Nakit Oran	Özsermaye...	Faaliyet Karı	Net Karlık	Aktif Karlık...	Stok Devir Hızı	Alacak Devir...	Borç Devir Hızı	Kaldıraç Oranı	Döşaymak Or...	KYKY Oranı	UVKY Oranı	Hisse Başna...
Unit	unit	unit	unit	unit	unit	unit	unit	unit	unit	unit	unit	unit	unit	unit	unit
Cluster/Group	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆
Preferences															
Min/Max	min	min	min	max	max	max	max	max	max	min	min	max	min	max	max
Weight	0,08	0,08	0,07	0,06	0,06	0,06	0,05	0,08	0,08	0,08	0,08	0,05	0,05	0,09	0,06
Preference Fn.	Level	V-shape	V-shape	Usual	Usual	Usual	Usual	Usual	Usual	Usual	Level	Level	V-shape	V-shape	Usual
Thresholds	absolute	absolute	absolute	absolute	absolute	absolute	absolute	absolute	absolute	absolute	absolute	absolute	absolute	absolute	absolute
-Q: Indifference	1,50	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	0,70	0,50	n/a	n/a	n/a
-P: Preference	2,00	1,00	0,20	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	0,50	0,30	0,33	0,16	n/a
-S: Gaussian	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
Statistics															
Minimum	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Maximum	0,08	0,08	0,07	0,06	0,06	0,06	0,05	0,08	0,08	0,08	0,08	0,05	0,05	0,06	0,09
Average	0,05	0,05	0,04	0,04	0,02	0,03	0,03	0,04	0,04	0,07	0,02	0,02	0,04	0,05	0,03
Standard Dev.	0,02	0,03	0,03	0,02	0,02	0,02	0,01	0,03	0,03	0,03	0,03	0,01	0,01	0,02	0,03
Evaluations															
Çelebi Hava Servis...	0,05	0,05	0,03	0,06	0,01	0,03	0,03	0,01	0,00	0,08	0,02	0,02	0,04	0,07	0,06
GSD A.Ş.	0,06	0,06	0,00	0,06	0,02	0,06	0,03	0,03	0,06	0,00	0,03	0,03	0,04	0,03	0,01
PEGASUS A.Ş.	0,05	0,05	0,01	0,04	0,00	0,02	0,02	0,04	0,08	0,07	0,02	0,02	0,05	0,07	0,04
REYSAŞ A.Ş.	0,08	0,08	0,06	0,00	0,02	0,00	0,00	0,08	0,00	0,08	0,00	0,00	0,00	0,09	0,00
TRABZON LİMAN...	0,00	0,00	0,07	0,06	0,06	0,06	0,05	0,08	0,03	0,08	0,05	0,05	0,06	0,00	0,02
TÜRK HAVA YOLU...	0,06	0,07	0,05	0,04	0,00	0,02	0,02	0,00	0,04	0,08	0,02	0,02	0,06	0,06	0,03

Tablo 11’de 2018 yılına ait kriter ve alternatifler ile Promethee yönteminin önceki adımlarında belirlenen minimum-maksimum değerler, tercih fonksiyonları ve Critic yöntemden elde edilen 2018 yılı kriter ağırlıkları Visual Promethee programını girilerek 2018 Promethee yöntemi giriş ekranı elde edilmiştir. Sonrasında ise Promethee yönteminin diğer adımları program yardımıyla gerçekleştirilmiştir.

Tablo 12: 2019 Yılı Veri Giriş Ekranı

Scenario1	Cari Oran	Astı-Test Oranı	Nakit Oran	Özsermaye...	Faaliyet Karı	Net Karlık	Aktif Karlık...	Stok Devir Hızı	Alacak Devir...	Borç Devir Hızı	Kaldıraç Oranı	Döşaymak Or...	KYKY Oranı	UVKY Oranı	Hisse Başna...
Unit	unit	unit	unit	unit	unit	unit	unit	unit	unit	unit	unit	unit	unit	unit	unit
Cluster/Group	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆
Preferences															
Min/Max	min	min	min	max	max	max	max	max	max	min	min	max	min	max	max
Weight	0,09	0,09	0,07	0,05	0,05	0,05	0,05	0,05	0,07	0,07	0,06	0,06	0,06	0,07	0,07
Preference Fn.	Level	V-shape	V-shape	Usual	Usual	Usual	Usual	Usual	Usual	Usual	Level	Level	V-shape	V-shape	Usual
Thresholds	absolute	absolute	absolute	absolute	absolute	absolute	absolute	absolute	absolute	absolute	absolute	absolute	absolute	absolute	absolute
-Q: Indifference	1,50	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	0,70	0,50	n/a	n/a	n/a
-P: Preference	2,00	1,00	0,20	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	0,50	0,30	0,33	0,16	n/a
-S: Gaussian	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
Statistics															
Minimum	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Maximum	0,09	0,09	0,07	0,05	0,05	0,05	0,05	0,05	0,07	0,07	0,06	0,06	0,06	0,07	0,09
Average	0,06	0,06	0,04	0,02	0,03	0,01	0,01	0,03	0,04	0,06	0,03	0,03	0,05	0,06	0,07
Standard Dev.	0,03	0,03	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,03	0,02	0,02	0,02	0,03	0,03
Evaluations															
Çelebi Hava Servis...	0,07	0,07	0,04	0,03	0,02	0,01	0,02	0,04	0,00	0,07	0,02	0,02	0,03	0,06	0,04
GSD A.Ş.	0,09	0,09	0,06	0,02	0,01	0,00	0,00	0,01	0,04	0,00	0,05	0,05	0,07	0,03	0,00
PEGASUS A.Ş.	0,05	0,05	0,00	0,02	0,02	0,01	0,01	0,06	0,07	0,07	0,02	0,02	0,06	0,09	0,07
REYSAŞ A.Ş.	0,08	0,08	0,05	0,00	0,04	0,01	0,00	0,05	0,02	0,07	0,00	0,00	0,00	0,08	0,00
TRABZON LİMAN...	0,00	0,00	0,07	0,05	0,06	0,05	0,05	0,04	0,05	0,07	0,06	0,06	0,06	0,00	0,01
TÜRK HAVA YOLU...	0,07	0,07	0,04	0,00	0,00	0,01	0,01	0,00	0,06	0,07	0,02	0,02	0,06	0,08	3,29

Tablo 12'de 2019 yılına ait kriter ve alternatifler ile Promethee yönteminin önceki adımlarında belirlenen minimum-maksimum değerler, tercih fonksiyonları ve Critic yöntemden elde edilen 2019 yılı kriter ağırlıkları Visual Promethee programını girilerek 2019 Promethee yöntemi giriş ekranı elde edilmiştir. Sonrasında ise Promethee yönteminin diğer adımları program yardımıyla gerçekleştirilmiştir.

Tablo 13: 2020 Yılı Veri Giriş Ekranı

Scenario1	Cari Oran	Astı-Test Oranı	Nakit Oran	Özsermaye ...	Faaliyet Kan	Net Karlık	Aktif Karlık ...	Stok Devir Hızı	Alacak Devir ...	Borç Devir Hızı	Kaldıraç Oranı	Özaynak Or...	KYVK Oranı	UVYK Oranı	Hisse Başna ...
Unit	unit	unit	unit	unit	unit	unit	unit	unit	unit	unit	unit	unit	unit	unit	unit
Cluster/Group	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆
Preferences															
Min/Max	min	min	min	max	max	max	max	max	max	min	min	max	min	max	max
Weight	0,10	0,10	0,06	0,05	0,05	0,05	0,05	0,06	0,06	0,08	0,06	0,06	0,07	0,11	0,05
Preference Fn.	Level	V-shape	V-shape	Usual	Usual	Usual	Usual	Usual	Usual	Usual	Level	Level	V-shape	V-shape	Usual
Thresholds	absolute	absolute	absolute	absolute	absolute	absolute	absolute	absolute	absolute	absolute	absolute	absolute	absolute	absolute	absolute
-Q: Indifference	1,50	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	0,70	0,50	n/a	n/a	n/a
-P: Preference	2,00	1,00	0,20	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	0,50	0,30	0,33	0,16	n/a
-S: Gaussian	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
Statistics															
Minimum	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	-4,05
Maximum	0,10	0,10	0,06	0,05	0,05	0,05	0,05	0,06	0,06	0,08	0,06	0,06	0,07	0,11	0,05
Average	0,08	0,08	0,03	0,02	0,03	0,01	0,01	0,04	0,01	0,07	0,02	0,02	0,03	0,06	-0,65
Standard Dev.	0,03	0,03	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,03	0,02	0,02	0,03	0,04	1,52
Evaluations															
☒ Çelebi Hava Servis...	0,09	0,09	0,00	0,00	0,03	0,01	0,00	0,03	0,00	0,08	0,00	0,00	0,00	0,08	0,03
☒ GSD A.Ş.	0,10	0,10	0,05	0,04	0,01	0,00	0,00	0,06	0,00	0,00	0,04	0,04	0,00	0,00	0,04
☒ PEGASUS A.Ş.	0,09	0,09	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,04	0,03	0,08	0,00	0,00	0,05	0,11	0,00
☒ REYSAS A.Ş.	0,09	0,09	0,02	0,02	0,04	0,01	0,01	0,06	0,00	0,08	0,01	0,01	0,01	0,07	0,04
☒ TRABZON LİMAN...	0,00	0,00	0,06	0,05	0,05	0,05	0,05	0,05	0,06	0,08	0,06	0,06	0,07	0,01	0,05
☒ TÜRK HAVAYOLU...	0,09	0,09	0,03	0,01	0,02	0,01	0,00	0,00	0,00	0,08	0,00	0,00	0,04	0,10	-4,05

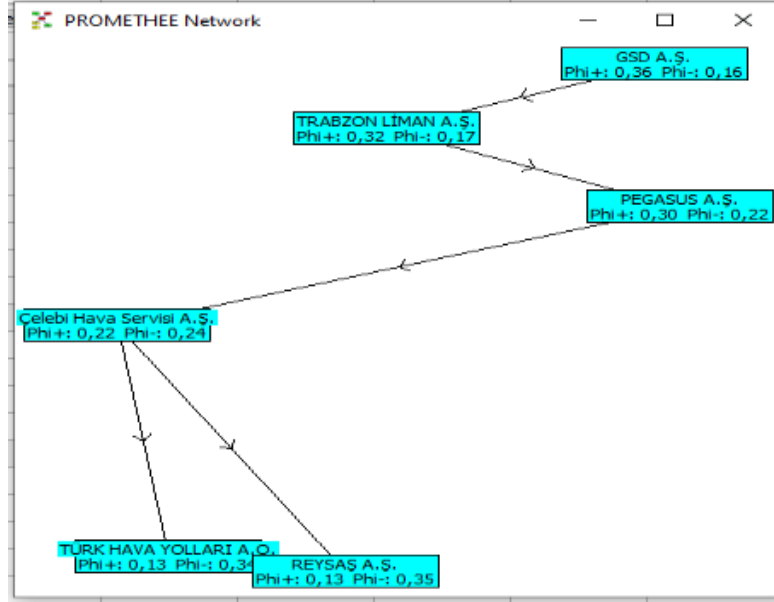
Tablo 13'te 2020 yılına ait kriter ve alternatifler ile Promethee yönteminin önceki adımlarında belirlenen minimum-maksimum değerler, tercih fonksiyonları ve Critic yöntemden elde edilen 2020 yılı kriter ağırlıkları Visual Promethee programını girilerek 2020 Promethee yöntemi giriş ekranı elde edilmiştir. Sonrasında ise Promethee yönteminin diğer adımları program yardımıyla gerçekleştirilmiştir.

• Promethee-1 Kısmi Sıralama

Alternatiflerin seçilme durumları, birbirleri ile aynı olanlar ve birbirleri ile kıyaslanamayacak olanlar bulunarak işletmelerin kısmi sıralaması PROMETHEE-1 ile belirlenmiştir (Adalı, 2017: 93-101).

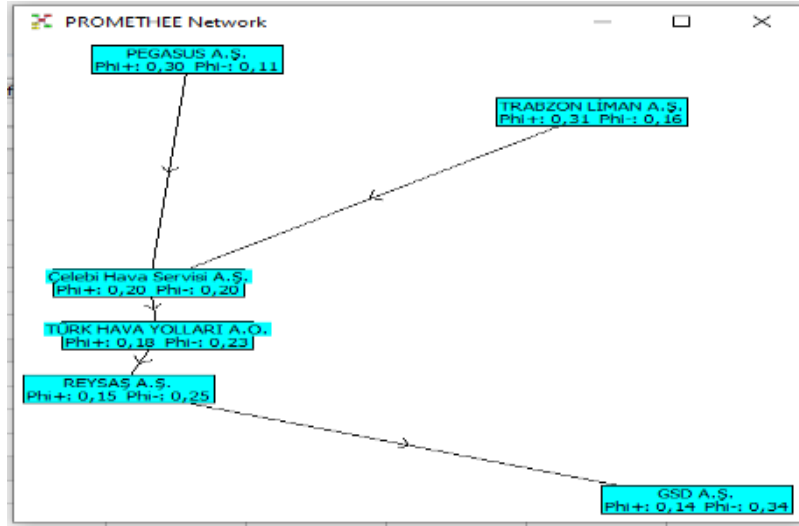
PROMETHEE-1 yönteminde yalnızca pozitif ve negatif verilerin kıyaslanması yapılarak üstünlükleri belirlenmektedir.

Şekil 12: 2018 Promethee-1 Kısmi Sıralama

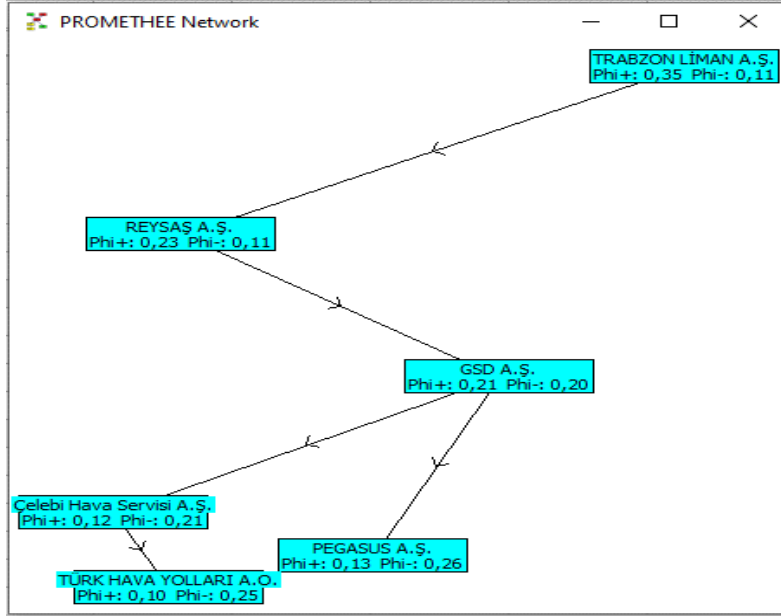
Şekil 12’de görüldüğü gibi PROMETHEE-1 ile kısmi sıralaması yer almaktadır. Ortaya çıkan sonuçlar değerlendirildiğinde TLMAN’ın diğer işletmelere göre daha üstün olduğu ortaya çıkmıştır.

Şekil 13: 2019 Promethee-1 Kısmi Sıralama

Şekil 13’te görüldüğü gibi PROMETHEE-1 ile kısmi sıralaması yer almaktadır. Ortaya çıkan sonuçlar değerlendirildiğinde PGSUS’un diğer işletmelere göre daha üstün olduğu ortaya çıkmıştır.

Şekil 14: 2020 Promethee-1 Kısmi Sıralama

Şekil 14’te görüldüğü gibi PROMETHEE-1 ile kısmi sıralaması yer almaktadır. Ortaya çıkan sonuçlar değerlendirildiğinde TLMAN’ın diğer işletmelere göre daha üstün olduğu ortaya çıkmıştır.

PROMETHEE-I ile ulaşılan kısmi sıralamaların Şekil 12., Şekil 13. ve Şekil 14.’de ağ yapısında seçeneklere göre birbirleriyle kıyaslanabildiği görülmektedir. Ancak PROMETHEE-1 yöntemiyle ulaşılan sonuçların seçeneklerin net sıralaması açısından yeterli olmadığı için, üstünlük veya eşitlik değerlerini bulunduran PROMETHEE-2 yöntemiyle net üstünlükler belirlenerek bunun sonucunda tam sıralamayla ulaşılan sonuçlar Şekil 15, Şekil 16, Şekil 17’de gösterilmiştir.

- **Promethee-2 İçin Net Pozitif ve Negatif Üstünlüklerin Değerlerinin Belirlenmesi**

PROMETHEE-2 yöntemi, net sıralamayı oluştururken negatif ve pozitif üstünlüklerden faydalanılarak elde edilen net üstünlük değerini ele alarak gerçekleştirmektedir. İlgili olan alternatifin diğer alternatifler karşısındaki üstünlüğünü belirten pozitif değer, bir başka ilgili olan alternatifin diğer alternatifler karşısındaki zayıflığını gösteren ise negatif değer olarak ifade edilmektedir. Bu değerleri gösteren performans sonuçları ve sıralamaları Tablo 14, Tablo 15, Tablo 16’ da görülmektedir.

Tablo 14: 2018 Pozitif, Negatif ve Net Üstünlük Değerlerinin Belirlenmesi

Sıra	Action	Phi	Phi+	Phi-
1	GSDDE	0,2032	0,3588	0,1556
2	TLMAN	0,1496	0,3190	0,1693
3	PGSUS	0,0851	0,3010	0,2159
4	ÇLEBI	-0,0135	0,2243	0,2378
5	THYAO	-0,2062	0,1304	0,3366
6	RYSAS	-0,2182	0,1330	0,3512

Tablo 14’de verilen analizler sonucunda GSDDE işletmesi Phi değeri TLMAN işletmesine ait Phi değerinden 0.25 oranında daha yüksektir. TLMAN işletmesi ile PGSUS işletmesi arasında Phi değerleri açısından 2 katı farkın olduğu görülmektedir. ÇLEBI işletmesi ile beraber geriye kalan işletmelerin Phi değerleri negatife dönüşmüştür.

Tablo 15: 2019 Pozitif, Negatif ve Net Üstünlük Değerlerinin Belirlenmesi

Sıra	Action	Phi	Phi+	Phi-
1	PGSUS	0,1944	0,3001	0,1057
2	TLMAN	0,1482	0,3078	0,1597
3	ÇLEBI	-0,0032	0,1984	0,2016
4	THYAO	-0,0488	0,1763	0,2251
5	RYSAS	-0,0964	0,1495	0,2459
6	GSDDE	-0,1942	0,1446	0,3389

Tablo 15’de verilen analizler sonunda PGSUS işletmesi Phi değeri ile TLMAN işletmesine ait Phi değeri bakımından farkın çok fazla olmadığı, 0.21 oranında bir fark olduğu görülmektedir. ÇLEBI işletmesi ile birlikte diğer kalan işletmelerin Phi değerleri negatife dönüşmektedir.

Tablo 16: 2020 Pozitif, Negatif ve Net Üstünlük Değerlerinin Belirlenmesi

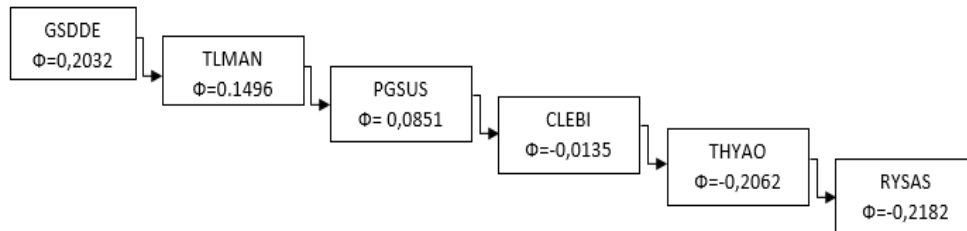
Sıra	Action	Phi	Phi+	Phi-
1	TLMAN	0,2475	0,3530	0,1056
2	RYSAS	0,1192	0,2340	0,1149
3	GSDDE	0,0090	0,2137	0,2046
4	ÇLEBI	-0,0947	0,1198	0,2145
5	PGSUS	-0,1284	0,1312	0,2596
6	THYAO	-0,1526	0,0969	0,2495

Tablo 16’da analizler sonunda TLMAN işletmesi Phi değeri RYSAS işletmesine ait Phi değerinden yaklaşık 2 katı oranında daha yüksektir. RYSAS ile GSDDE Phi değerleri arasında 0.92 oranında bir fark olduğu görülmektedir. ÇLEBI işletmesi ile birlikte işletmelerin Phi değerleri negatife dönüşmektedir.

- **Promethee-2 ile Elde Edilen Tam Sıralama**

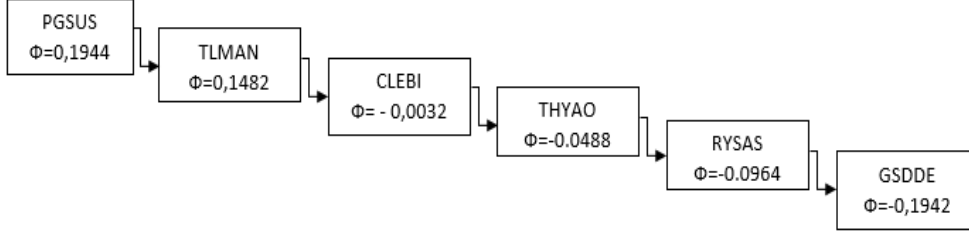
PROMETHEE-2 yardımıyla gerçekleştirilen tam sıralama, işletmelerin sıralamalarını daha net şekilde belirlemektedir. İşletmelerin 2018, 2019 ve 2020 yılları için tam sıralamalar şekil 15, şekil 16, şekil 17’ de görülmektedir.

Şekil 15: 2018 Promethee 2 Tam Sıralama

Şekil 15’ deki sıralamaya göre en iyi performans gösteren lojistik şirketleri ilk üç sırada yer alan GSDDE, TLMAN ve PGSUS gelmektedir. Son üç sırada ise ÇLEBI, THYAO ve RYSAS yer almaktadır.

Şekil 16: 2019 Promethee 2 Tam Sıralama

Şekil 16' daki sıralamaya göre en iyi performans gösteren lojistik şirketleri ilk üç sırada yer alan PGSUS, TLMAN ve CLBEI gelmektedir. Son üç sırada ise THYAO, RYSAS ve GSDDE yer almaktadır.

Şekil 17: 2020 Promethee 2 Tam Sıralama

Şekil 17' deki sıralamaya göre en iyi performans gösteren lojistik şirketleri ilk üç sırada yer alan TLMAN, RYSAS ve GSDDE gelmektedir. Son üç sırada ise CLEBI, PGSUS ve THYAO yer almaktadır.

Çalışmada kullanılan yöntemler ve yapılan analizler sonucunda ortaya çıkan verilere göre şirketlerin yıllar itibariyle yukarıda yapılan sıralama sonuçlarına etki eden kalemler, muhasebe açısından yorumlanarak aşağıda açıklanmıştır.

TLMAN şirketi 2018 yılında ilk sırada yer alırken 2019 yılında ikinci sıraya gerilemiştir. Bunun sebeplerinden biri şirketin kısa vadeli yabancı kaynaklarında (KVYK) artış göstermesinden kaynaklanmaktadır. Diğeri ise işletmenin hasılatında bir önceki yıla göre hasılatında yaklaşık % 20 bir düşüş yaşadığı görülmüştür. Genel olarak TLMAN şirketi 2020 pandemi döneminde ilk sırada yerini almıştır. Şirketin pandemi döneminde KVYK' da düşüş yaşamış borçlarını uzun vadeli borçlanma olarak gerçekleştirmiştir. Hasılatında tekrardan yaklaşık olarak %20 oranında artış gerçekleştirmiştir. Bu yüzden pandemi döneminde olumlu yönde gelişim ve değişim gösteren bir şirket olmuştur.

TLMAN şirketinin pandemi döneminde aldığı devlet teşvikleri, kira ödemelerinde tanınan imtiyazlar ve maliyet düşürme politikaları ile alınan kararların yükseliş göstermesinde etkili olduğu düşünülebilir (KAP, erişim: 02.08.2022).

PGSUS şirketi 2018 yılında üçüncü sırada yer alırken 2019 yılında birinci sıraya yükselmiştir. Bunun sebebi ise hasılatlarda yaklaşık %25 oranında bir artış söz konusu olmuştur. UVYK'larda KVYK'lara göre gözle görülür bir artış göstermiştir. Ayrıca işletmenin nakit ve nakit benzerleri de artmıştır. PGSUS şirketi her ne kadar 2019 yılında performans olarak yükseliş gösterse de 2020 yılı için pandemi döneminde şirket büyük bir düşüş yaşayarak beşinci sıraya gerilemiştir. Bunun sebepleri ise pandemiden dolayı hasılatlarının %130 oranında bir düşüş yaşamıştır. Şirket 2019 yılına göre %168 oranında zarar açıklamıştır.

İşletme Mart 2020 tarihinden sonra gelen kısıtlamalar sonucunda iç ve dış hatlara uçuşların durdurulması, şirketin 2019 yılına göre hasılat ve karlılığında azalma meydana geldiği belirtilmiştir. Ayrıca maliyetlerini kontrol altına almak, cari oran dengesini sağlamak ve nakit pozisyonları korumak için önlemler almışlardır (KAP, erişim: 02.08.2022).

THYAO şirketi 2020 yılına kadar 4. ve 5. sıralarda yer alırken 2020 yılı pandemi döneminde son sıraya düşerek 6. sıraya gerilemiştir. Şirketin hasılatında %42'lik düşüş ve %19 oranında bir zarar ettiği görülmektedir. Yani THYAO şirketi sıralama olarak sürekli düşüş yaşamasıyla birlikte pandemi döneminin olumsuz yönlerinden etkilenen şirketlerden bir tanesi olmuştur.

THYAO maliyetler açısından taahhüt edilmemiş yatırım harcamalarının düşürülmesi ya da ertelenmesi, vergi ödemelerinin ertelenmesi, acil olmayan harcamaların azaltılması ve bazı uzun dönem sözleşmeler kapsayan ödemelerin (akaryakıt ve kiralama gibi) 3 ile 6 ay arasında ertelenmesi gibi önlemler alınmıştır (KAP, erişim:02.08.2022).

RYSAS şirketi 2018 yılında son sırada yer alırken 2019 yılında yalnızca bir sıra yükselerek beşinci sıraya gelmiştir. Bunun sebepleri ise şirketin kendi içerisinde normal düzeyde artış gösterse de diğer şirketlerin RYSAS'a göre yüksek oranda gelişim göstermesi bu şirketin daha fazla yükselmemesine neden olmuştur. Şirket pandemi döneminde büyük bir yükseliş göstererek ikinci sıraya yerleşmiştir. Finansal yatırımlara yönelmiş ve bu oran % 100' lük bir artış göstermiştir. Ayrıca şirket duran varlıklardan taşıtlar, binalar, yatırım amaçlı gayrimenkullere yöneldiği görülmüştür. Yani RYSAS şirketi pandemi döneminde ana faaliyetleri dışında olumlu yönde bir etki göstermiştir.

RYSAS şirketi yaşanan olumsuzluklar karşısında sosyal güvenlik ödemelerini kapsayan erteleme kararları, koruyucu önlemler ve destekleyici çalışmalar ile kamu otoriteleri tarafından olumsuz etkileri en aza indirilmeye çalışmıştır (KAP, erişim:02.08.2022).

ÇLEBI şirketi 2018 yılında dördüncü sırada iken 2019 yılında şirketin hasılatında %21 oranında artış görülmektedir. Ayrıca duran varlıkların genel toplamında da artış olması şirketi üçüncü sıraya yükseltmiştir. Sonrasında şirket 2020 yılında pandemi döneminden dolayı hasılatında %22, dönem karında ise % 30 oranında bir zarar söz konusu olmuş ve şirket bu yüzden dördüncü sıraya tekrardan gerilemiştir. Ayrıca dikkat çeken bir konu da şirket uzun vadeli finansal yatırımlara yönelmiştir, bu oran 2019 yılına göre 2020 yılında %80 oranında artmıştır.

Şirket yaşanan bu olumsuzluklar sonucunda acil olmayan bütün harcamalarını durdurmuş personellerini ücretsiz ve ücretli izinler vermiş ve yatırımlarını ertelemiştir. Yani ÇLEBI şirketi pandemi döneminden olumsuz yönde etkilenen şirketlerden bir diğeri olmuştur (KAP, erişim: 02.08.2022).

GSDDE şirketi 2018 yılında ilk sırada yer alırken 2019 yılında 2018 yılına göre KVKYK' da % 57 oranında bir azalma görülmektedir. Yine aynı yıllar içerisinde şirketin hasılatında %84 oranında bir düşüş yaşanmıştır. Bu değişiklikler şirketin 2019 yılında son sıralara gerilemesine neden olmuştur. Şirket 2020 yılı pandemi döneminde ise hasılatında %7 oranında bir artış göstermiştir.

2020 yılında şirketin olumlu yönde bir hareketlenme göstermesi son sıradan 3. sıraya yükselmesine olanak sağlamıştır. Bunun nedenleri ise şirket Baltık dökme yük oranının Mayıs 2020 döneminde 400 seviyesinde yer alırken mamul fiyatlarındaki artışın katkısıyla 31 Aralık 2020 itibariyle 1366 seviyesine ulaşarak toparlanma sürecine girdiği belirtilmiştir (KAP, erişim:02.08.2022).

6. SONUÇ

Covid-19 salgını kısa sürede tüm insanlık ve ülke ekonomilerini tehdit etmeye başlamıştı. Salgının tehdit oluşturduğu en önemli sektörlerden biri de lojistik sektördür. Lojistik sektörünün bu süreç içerisinde başka sektörlerde olduğu gibi bir takım kriz durumları meydana gelmiştir. Yaşananlar krizler sonucunda meydana gelen olumsuz sonuçlar karşısında maliyetlerinin artmasını önleyecek bazı tedbirler alınarak lojistik sektörü çalışmalarını devam ettirmeye çalışmıştır.

Çalışmada BIST’ de bulunan lojistik işletmelerin 2018, 2019 ve 2020 yıllarına KAP’da yer alan finansal tablolardan bilanço ve gelir tablosunda bulunan verileri kullanarak elde edilen oranlar ile işletmelerin finansal performansları analiz edilmiştir. Ardından CRITIC yöntem sayesinde kriterlerin ağırlıkları belirlendikten sonra Visual Promethee Programı kullanılarak PROMETHEE ile işletmelerin sıralamaları gerçekleştirilmiştir.

Çalışmada pandemi döneminin öncesi ve dönemi incelendiğinde 6 adet lojistik işletmesinin 2020 pandemi döneminde karşılaştıkları etkiler ve bunlar için aldıkları önlemler neticesinde her bir işletme farklı şekilde etkilendiği görülmüştür. Çalışmada yapılan analizler sonucunda elde edilen bilgilere göre 2020 pandemi döneminde yükseliş gösteren işletmeler ilk üç sırada bulunan TLMAN, RYSAS, GSDDE iken, yine pandemi sürecinin olumsuz yönlerinden daha fazla etkisi altında kalarak son üç sıralara düşen PGSUS, CLEBI ve GSDDE işletmeleri olmuştur.

Bu çalışmada, 6 adet lojistik şirketinin pandemi döneminden ne yönde etkilendikleri ortaya çıkartılarak işletmeler hakkında genel bir sonuca ulaşılmıştır. Bu çalışma sadece ulaştırma ve depolama sektörü içerisindeki lojistik işletmelerini kapsamaktadır. Dolayısıyla diğer sektördeki işletmelerin ne yönde etkilendiklerini ortaya çıkarmak için farklı sektörlerde çalışmaların yapılabileceği önerilmektedir. Ayrıca bu şirketler CRITIC ve Promethee yöntemleri dışında farklı ÇKKV yöntemleri ile analiz edilerek literatüre katkıda bulunulabilir.

KAYNAKÇA

1. Adalı, E. A. (2017). CRITIC and MAUT methods for the contract manufacturer selection problem. *European Journal of Multidisciplinary Studies*, 2(5), 93-101.
2. Afshari, A., Mojahed, M., & Yusuff, R. M. (2010). Simple Additive Weighting Approach To Personnel Selection Problem. *International Journal Of Innovation, Management And Technology*, 1(5), 511-515.
3. Akgün, M. (2002). İşletmelerde Etkinlik ve Nakit Çevirme Süresi Analizi. *İSMMMO Mali Çözüm Dergisi*, 60(12), 186-198.
4. Akkaya, G. C. ve Demireli, E. (2010). Finansal Kararların Verilmesinde Promethee Sıralama Yöntemi. *Ege Akademik Bakış*, 10(3), 845
5. Aksoy, E. vd. (2021). COVID-19 Pandemisinin Katılım Bankaları Üzerine Etkilerinin Bütünleşik CRITIC-MARCOS Yöntemi İle İncelenmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (92), 139-160.
6. Alinezhad, A., & Khalili, J. (2019). *New Methods And Applications İn Multiple Attribute Decision Making (MADM)*, Cham: Springer.
7. Atasever, M. ve Çürük, S. (2021). Covid-19 Salgın Dönemi Kriz Yönetimi Bağlamında Türkiye Lojistik İşletmeleri Üzerine Bir Değerlendirme, *Socrates Journal of Interdisciplinary Social Studies*, 10, 41-44.
8. Aydın, N., Başar, M. ve Çoşkun, M. (2011), *Finansal Yönetim*, Ankara: Detay Yayıncılık
9. Brans J. P., Vincke P. H. ve Mareschall B., (1986). How To Select And How To Rank Projects:The PROMETHEE Method, *European Journal of Operational Research*, (14), 228-238.

10. Brans, J. P., & Mareschal, B. (2005). PROMETHEE methods, in ‘Multiple Criteria Decision Analysis: State of the Art Surveys’. Edited by J. Figueira, S. Greco, M. Ehrgott.
11. Bulğurcu, B. (2019). Çok nitelikli fayda teorisi ile CRITIC yöntem entegrasyonu: Akıllı teknoloji tercih örneği. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 1930-1957.
12. Çakır, S. ve Perçin, S. (2013). AB Ülkeleri’nde Bütünleşik Entropi Ağırlık-Topsis Yöntemiyle Ar-Ge Performansının Ölçülmesi. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 32(1), 77-95.
13. Çalış, N. ve Sakarya, Ş. (2020). Finansal performans ve hisse senedi getirisi ilişkisi: BIST bankacılık endeksi üzerine bir inceleme. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(2), 1046-1058.
14. Çiftçioğlu, B. (2013). “İnşaat Sektöründe AHP Yöntemi İle Alt Yüklenici Seçimi: Bir Konut Projesinde Uygulama” İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi, İstanbul.
15. Dağdeviren, M.ve Erarslan, E. (2008). PROMETHEE Sıralama Yöntemi İle Tedarikçi Seçimi. *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 23(1).
16. Demirer, B. (2012). “Çok Kriterli Karar Verme Sürecinde Dinamik Programlama Uygulaması” Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir.
17. Demiroğlu, Ş. ve Eleren, A. (2014). Küresel Lojistik Köyleri Ve Türkiye’de Kurulması Planlanan Lojistik Köy Bölgelerinin ÇKKV Yöntemleriyle Belirlenmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (42), 189-202.
18. Diakoulaki, D., Mavrotas, G., & Papayannakis, L. (1995). Determining Objective Weights In Multiple Criteria Problems: The Critic Method. *Computers & Operations Research*, 22(7), 763-770.
19. Dönmez, M. A. (2014). Lojistik Hizmet Sağlayıcı Seçimine Yönelik Çok Ölçütlü Bir Model Önerisi.
20. Ecer, F. (2016). ARAS Yöntemi Kullanılarak Kurumsal Kaynak Planlaması Yazılımı Seçimi. *Alanya İletme Fakültesi Dergisi*, 8(1). 89-98.
21. Ersöz, F. ve Atav, A. (2011). Çok Kriterli Karar Verme Problemlerinde MOORA Yöntemi. *KHO Savunma Bilimleri Enstitüsü Harekât Araştırması*, 1-10.
22. Genç, E. ve Kaya, E. (2021), Covid-19 Pandemi Sürecindeki Gümrük Mevzuatı Değişikliklerinin Lojistik Faaliyetlerine Ve Çalışanların İş Motivasyonuna Etkisi, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 8(1), 161-175.
23. Genç, T. (2013). PROMETHEE yöntemi ve GAIA düzlemi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(1), 133-154.
24. Gülen, K. G. (2011). Lojistik sektöründe Durum Analizi ve Rekabetçi Stratejiler, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
25. <http://acikerisim.istanbul.edu.tr/bitstream/handle/20.500.12627/5426/3c2bfd49-75d8-4fd2-9d12-73022bd126cb.pdf?sequence=-1&isAllowed=y>, Erişim Tarihi: 19.04.2022.
26. <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019>, (Erişim Tarihi: 18.04.2022).
27. İstanbul Yeminli Mali Müşavirler Odası (İYMMO). (2020). Covid-19 Salgın Dönemi Ekonomi Anketi, 1. Baskı, İstanbul: Plusone Yayınevi.
28. Kaklauskas, A., Zavadskas, E. K., & Trinkunas, V. (2007). A Multiple Criteria Decision Support On-Line System For Construction. *Engineering Applications of Artificial Intelligence*, 20(2), 163-175.
29. Kamu Aydınlatma Platformu (KAP), Finansal Tablolar, <https://www.kap.org.tr/tr/>, (Erişim Tarihi: 02.08.2022).
30. Karaatlı, M., Ömürbek, N., Budak, İ., Ve Dağ, O. (2015). Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri İle Yaşanabilir İllerin Sıralanması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (33), 215-228.

31. Kargo Haber, (2021). Pandemi Sonrası Lojistik Yeni Dönem Dijitalleşme İle Başladı, <https://www.kargohaber.com/pandemi-sonrasi-lojistikte-yeni-donem-dijitallesme-ile-basladi-6358h.htm>, (Erişim Tarihi: 05.06.2022).
32. Keleş, N. (2021). “Türkiye’de Lojistik Köy Yeri Seçiminin Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleriyle Değerlendirilmesi”, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Zonguldak.
33. Koban, E. ve Yıldırım K. H. (2015). Dış Ticarete Lojistik. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
34. Kuruözüm, A. ve Kaya, P. ve Çetin E.İ.(2011), ÇKKV ile Avrupa Birliği ve Aday Ülkelerinin Yaşam Kalitesinin Analizi. Ekonomi ve İstatistik Dergisi (13), 80-94.
35. Kücü, H. (2007). “Promethee Sıralama Yöntemi İle Personel Seçimi Ve Bir İşletmede Uygulanması”, Gazi Üniversitesi. Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
36. Menteş, A. (2000). “Manevra Ve Sevk Sistemi Seçiminde Bulanık Çok Kriterli Karar Verme” ” İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
37. Montoya-Torres, J. R., Muñoz-Villamizar, A., & Mejia-Argueta, C. (2021). Mapping Research In Logistics And Supply Chain Management During COVID-19 Pandemic. International Journal of Logistics Research and Applications, 1-21.
38. Okumuş, A. (2020). <https://cdn.istanbul.edu.tr/FileHandler2.ashx?f=prof.-dr.-abdullah-okumus---analiz.pdf>, (Erişim: 19.04.2022).
39. Ömürbek, N. ve Eren H. (2019). Promethee, MOORA Ve COPRAS Yöntemleri İle Oran Analizi Sonuçlarının Değerlendirilmesi: Bir Uygulama. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8(16), 174-187.
40. Özcan, İ.Ç. (2021), Covid-19 Krizine Yanıt ve Dayanıklılık Projesi, Lojistik Sektörü Analiz Raporu ve Kılavuzu, 1-80.
41. Pekkaya, M., & Dökmen, G. (2019). OCED Ülkeleri Kamu Sağlık Harcamalarının ÇKKV Yöntemleri İle Performans Değerlendirmesi. Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 15(4), 923-950.
42. Ray, A. (2014). Green Cutting Fluid Selection Using MOOSRA Method. International Journal of Research in Engineering and Technology. 3(3), 559-563.
43. T.C. Sağlık Bakanlığı, <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66301/covid-19-rehberi.html>, (Erişim Tarihi: 18.04.2022).
44. Taha, H.A.(2000). Yöneylem Araştırması. (Alp B. ve Şakir E. Çeviri Ed.). İstanbul: Literatür Yayıncılık, 6. Baskı, İstanbul.
45. Tanrikulu, A. B. ve Odabaş, M. S. Covid-19 Pandemisinin Lojistik Sistemler Üzerine Etkilerinin Değerlendirilmesi. Black Sea Journal of Engineering and Science, 214-216.
46. World Health Organization (WHO), <https://www.who.int/>, (Erişim: 18.10.2021).
47. Yang, Y., Zhang, H., & Chen, X. (2020). Coronavirus pandemic and tourism: Dynamic stochastic general equilibrium modeling of infectious disease outbreak. Annals of tourism research, 83, 102913.
48. Yaralıoğlu, Kaan (2000), Karar Verme Yöntemleri, Detay Yayıncılık, Ankara.

AFGANİSTAN'DA ETNİK GRUPLAR VE SİYASAL YAPI¹

ETHNIC GROUPS AND POLITICAL STRUCTURE IN AFGHANISTAN

Akhbarshah KHAWARNASAB*, Mücahit AVCI**

* Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi ABD, rahmaniakbarshah@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-6055-0560>

** Dr. Öğr. Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, mucahitavci@sdu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-3919-0924>

ÖZ

Etnik köken, Afganların günlük yaşamlarını etkilemekle kalmayıp siyasi davranışlarının belirlenmesinde yadsınamaz bir rol oynamaktadır. 1747'de Peştun aşiretlerinin merkezinde yer aldığı Abdali hükümetinin kurulmasından günümüze kadar Afganistan'da siyasi iktidar mücadelesi içerisinde etnisite önemini korumaya devam etmektedir. Etnisiteye bağlı çatışmalar Afganistan'daki istikrarlılığın ve siyasi krizlerin önemli kaynağı olarak görülmektedir. Afganistan, ulus inşası sürecinin tamamlanmadığı, hükümetin tam bir güç tekeline sahip olmadığı ve halkın büyük bir bölümünün ulus-altı çıkarılara karşı ulusal duyguları tercih etmediği bir ülkedir. Afganistan halkının büyük bir bölümünün sosyal hayatı hala aşiret birliği temelinde yönetilmektedir. Etnisite sorunu, uzun zamandan beri Afgan toplumunda anlaşmazlık ve bölünme kaynağı olmuştur ve ulusal kimliğin ve bütünlüğün gerçekleştirilememesinde en etkili faktörlerden biridir. Bu çalışmada tarihsel süreçte Afganistan'daki etnik gruplar ve siyasi yapı arasındaki ilişki siyasi iktidarın oluşumu, pekiştirilmesi ve genişlemesi boyutlarıyla değerlendirilmiştir. Komşu ülkelerin Afganistan'ın iç siyasetine müdahalesi, Afgan halkının demokratik siyasi kültür düzeyinin düşük düzeyde oluşu, insanları harekete geçirmek için etnik siyasete alternatif bir fikrin olmaması ve siyasi seçkinler tarafından etnik duyguların istismar edilmesi Afgan siyasetinde geleneksel elitlerin gücünü korumasına ve siyasi sorunların çözülmemesine neden olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Afganistan, Etnik Gruplar, Siyasal Yapı.

Jel Kodları: H70, H83, N90, D72.

ABSTRACT

Ethnicity not only affects the daily lives of Afghans, but also plays an undeniable role in determining their political behavior. Ethnicity continues to maintain its importance in the political power struggle in Afghanistan from the establishment of the Abdali government in 1747, in which the Pashtun tribes took center stage. Conflicts related to ethnicity are seen as an important source of instability and political crises in Afghanistan. Afghanistan is a country where the nation-building process has not been completed, the government does not have a complete monopoly of power, and the majority of the people do not prefer national sentiments over sub-national interests. The social life of the majority of the people of Afghanistan is still managed on the basis of tribal unity. The issue of ethnicity has long been a source of disagreement and division in Afghan society and is one of the most influential factors in the failure to realize national identity and integrity. In this study, the relationship between ethnic groups and political structure in Afghanistan in the historical process has been evaluated in terms of the formation, consolidation and expansion of political power. The interference of neighboring countries in Afghanistan's domestic politics, the low level of

¹ Bu çalışma Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne bağlı "Afganistan'da Siyasi Partiler (2001-2021)" başlıklı yürütülmekte olan yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

democratic political culture of the Afghan people, the lack of an alternative idea to ethnic politics to mobilize people, and the abuse of ethnic feelings by the political elites cause the traditional elites to maintain their power in Afghan politics and the political problems cannot be resolved..

Keywords: Afghanistan, Ethnic Groups, Political Structure.

Jel Codes: H70, H83, N90, D72.

1. GİRİŞ

Ulus devletlerin oluşum sürecinde farklı coğrafyalardaki aidiyetler ve ilişkiler yerini daha büyük bir "biz"e bırakarak ortak kimliklerin oluşması sağlanmıştır. Sözkonusu süreçte insanlar, kendi iç toplumsal ilişkilerine saygı duyarken aynı zamanda kendilerini daha kapsayıcı ve geniş bir kimliğe bağlı hissederek ulus denen bir olgunun parçası haline gelmiştir.

Afganistan'da etnik grupların varlığı tabii bir meseledir, ancak Afganistan'ın etnisiteyi aşip ulus-devlete ulaşamamış olması, geçmiş hükümetlerin trans-etnik bir yapıyı benimseyemeyen politikalarından kaynaklanmaktadır. Ulusal kimlik duygusunun eksikliği bu ülkede meşru gücün münhasır kullanımı olan birleşik bir hükümetin kurulamamasına yol açmıştır. Taliban'ın devrilmesinden sonra ülkede ulusal bir hükümet kurmak ve kalkınma yolunu izlemek için güzel bir fırsat sağlanmış ancak farklılıkların ve etnik önyargıların ülkeyi yıkıma sürüklediği görülmüştür.

Afganistan'daki etnik kökenler tartışmasının siyasallaşmasının veya ayrışmasının tarihsel kökeni 1880-1900 yıllarına, yani Amir Abdul Rahman Khan'ın etnik kutuplaşmalara dayanarak Afganistan'da merkezi bir hükümet kurmaya çalıştığı zamana kadar uzanmaktadır. Bu dönemde Peştunlar ile Afganistan'da yaşayan diğer etnik gruplar arasında, Afgan halkını bugüne kadar rahatsız etmeye devam eden düşmanlık ve nefret tohumları ekilmiştir. Afganistan'ın Sovyet ordusu tarafından işgali sırasında kısa bir süre için farklılıklar ortadan kalkmış ve tüm etnik gruplar işgalci güçlere karşı birleşmiştir. Fakat bu kısa dönemin dışında Amir'in halefleri de Afganistan'ın çok etnikli toplumunun vücudunda derin yaralar bırakmış ve etnik gruplar arasındaki uçurumlar günden güne derinleşmiştir.

Bu çalışmada ilk olarak tarihsel süreçte Afganistan'da etnik gruplar ve siyasal yapı arasındaki ilişki üzerinde durulmuştur. Devam eden kısımda Afganistan'ın etnik yapısı analiz edilmiş ve son başlıkta 2000'li yıllardaki Afganistan siyasetindeki gelişmeler etnik unsurlar üzerinden değerlendirilmiştir.

2. TARİHSEL SÜREÇTE AFGANİSTAN'DA ETNİK GRUPLAR VE SİYASAL YAPI

Afganistan tarihi ile ilgili belgelere göre, 1747'deki hükümetin kurulmasından 1992'de komünist rejimin çöküşüne kadar olan süreçte siyasi gücü elinde tutan Peştunlar liderliği elinde tutan tek etnik gruptur. Bu dönemde diğer etnik gruplar siyasal iktidarlar tarafından dışlanmış vaziyettedirler (Valvaloji, 2000: 124). Afganistan'ın etnik bileşimi Tacik, Hazara, Özbek vb. gibi diğer etnik gruplardan oluşuyorsa da siyasal iktidarlar Peştunların merkezde yer aldığı bu tekelleşme biçimini devam ettirmişlerdir. Fakat Sovyetler Birliği'nin işgaline karşı yapılan savaş, bu eşitsiz ilişkileri büyük ölçüde değiştirdi ve Peştunizm'in tarihsel egemenliğine büyük bir meydan okuma haline geldi (Sajjadi, 2012: 134).

1979'dan 1986'ya kadar yaşanan Sovyet müdahalesi sırasında Afganistan'ın üçüncü Cumhurbaşkanı olan Babrak Karmel, parti programlarında ve devlet kurumlarında kapsamlı

reformlar başlatmıştır. Halkın Demokratik Partisi liderliğinde hükümetin sert politikalarını büyük ölçüde yumuşatmış ve ilk kez devlet kurumlarında milli katılımı önermiş ve büyük ölçüde uygulamıştır (Andishmand, 1990: 87). Bu zaman zarfında tüm siyasi iktidarın yapısı değişmiş ve Tacikler güç piramidinin zirvesine tırmanmışlardır. Bu dönüşüm, Halkın Demokratik Partisi'nin ve cihatçı grupların etnik bileşiminde meydana gelen değişikliklerin sonucuydu (Rahimi, 1398: 76). Babrak Karmel döneminde sistemdeki Taciklerin payı % 47, Peştunların % 37, Özbeklerin % 8 ve Hazaraların % 7'ye ulaşmıştır.

Necibullah hükümetinin çöküşünden sonra, iki ana etnik grup olan Tacikler Borhaniddin Rabbani ve Ahmad şah Masoud liderliğinde ve Peştunlar Gulbudin Hikmatyar liderliğinde hükümeti elde etmek için çatışmaya girmişlerdir. Diğer etnik gruplar ise bu iki taraftan biriyle dönem dönem kırılğan ittifaklar kurmuşlardır (Sajjadi, 2012: 138). 1992 yılında Kabil'in Peştun olmayan etnik gruplar tarafından düşmesi Burhaneddin Rabbani liderliğinde Taciklerin bir hükümet kurmasıyla neticelenmiştir (Naksh Simorgh Art Cultural Institute, 2018: 126).

Afganistan tarihi boyunca siyasi iktidarı bir şekilde kontrol eden Peştunlar, böylelikle ilk defa hükümet aygıtının dışında kalmış ve bu durum Peştunların radikalleşmesine yol açarak aşırılık yanlısı Taliban hareketinin oluşumuna neden olmuştur. Sonunda bu hareket, Afganistan'ın tamamını kontrol etmeyi ve çevredeki diğer etnik grupları bir şekilde Taliban Emirliği altına almayı başarmıştır (Ghobar, 1367: 237).

11 Eylül 2001 olayından sonra, Amerika Birleşik Devletleri'nin bölgede güvenlik sağlama bahanesiyle Afganistan'ı işgal etmesi Taliban Emirliği'nin düşmesine yol açmıştır (Andishmand, 2020: 189). İşgal sonrası Afganistan'da geçici bir hükümet kurmak için Almanya'nın Bonn kentinde, tüm Afgan gruplarının, etkili ülkelerin ve Birleşmiş Milletlerin temsilcilerinin katıldığı bir konferans düzenlenmiştir. Bu konferansta Afganistan'daki etnik grupların etkisi nedeniyle geçici hükümetin üst kademelerinde etnik temsilciler kabul etmek zorunda kalmışlar, ancak sonunda geçici yönetimin başına Hamid Karzai seçilmiştir. Hükümet başkanlığını konferanstaki adaylar arasındaki seçimlerde en az oyu almalarına karşın Peştunlar alsa siyasi güç Tacikler, Peştunlar ve tüm etnik gruplar arasında paylaştırılmıştır (Rahimi, 1398: 126).

İlk programlar, demokratik bir düzeni güçlendirmek için “adil siyasi katılım”, “gücün coşku ve iş birliğiyle yaygınlaştırılması” sloganlarıyla yürütüldü (Sajjadi, 2012: 74). Fakat kırılğan hükümetler Afganistan tarihinin siyasi istikrar için en fırsat sağlayıcı döneminin heba edilmesine neden olmuştur (Baqiri, 2019:115-116). Tacikler, cumhurbaşkanlığı seçimlerinde oyların çoğunluğunu kazanmış olsalar da seçimlerde gerçekleşen yaygın hilenin bir sonucu olarak başkanlık koltuğu Eşref Ghani tarafından Taliban'a devredilmesine kadar Peştunların elinde kalmıştır (Sajjadi, 2012: 295). Bu dönemde Hazaralar ve Özbekler küçük sembolik önemde siyasi rollere sahip olmuşlardır. Kısaca Bonn sonrası iki yönetici olan Hamid Karzai ve Eşref Ghani'nin yürüttüğü politikalar Afganistan'da etnik bölünmeleri derinleşmesine neden olmuştur (Baqiri, 2019: 218).

3. AFGANİSTAN'IN ETNİK GRUPLARI

Afganistan'ın bir medeniyetler kavşağı olarak konumu ülkedeki etnik yapıyı da kaçınılmaz olarak etkilemiştir. Afganistan'da Peştun, Tacik, Hazara, Özbek, Eymak, Peşayi, Arap, Kırgız, Türkmen, Beluç, Kazalbaş, Bayat, Hindu, Sih vb. dâhil olmak üzere on altıdan fazla etnik grup yaşamaktadır (Khalid, 2018: 24). Etnik grupların nüfus dağılımına ilişkin resmi bir veri ise bulunmamaktadır (Ghbar, 1994: 621).

Afganistan'daki en büyük etnik gruplardan bir tanesini oluşturan Peştunlar ülkenin doğu ve güney bölgelerinde yoğun olarak yaşamaktadırlar. Afganistan Peştunlarının çoğunluğunu

Sünni olan Müslümanlar oluşturmaktadır (Saaie, 2009: 82) ve Peştun nüfusu %38 olarak tahmin edilmektedir. Peştunlar, Aryan dillerinin bir kolu olan Peştuca konuşurlar ve bu dil Afganistan dışında Pakistan'ın kuzeybatı kesiminde ve ayrıca Hindistan'ın Peştunların bulunduğu bölgelerde yaygın olarak kullanılmaktadır (Farhang,1993: 37).

Aryan halklarından biri olan Tacikler ise Afganistan'ın %43'ünü, Tacikistan'ın %90'ını, Özbekistan'ın % 15'ini, Çin'in % 2'sini oluşturmaktadır. Afganistan'ın yerli halklarından biri olan Tacikler Farsça konuşmaktadırlar ve çoğunluğunu Müslümanlar oluşturmaktadır (Faraji Rad, 2011: 2).

Orta Asya Türk boylarından biri olan Özbekler, Tacikistan'ın kuzeyi ve batısı ile Kırgızistan'ın güneyini kapsayan Fergana Vadisi ile doğu Türkmenistan'da ve Afganistan'ın kuzeybatısındaki Amu Derya kıyılarında geniş bir nüfusa sahiptirler. Özbekler Türk dilleri ailesinden Özbek dilini konuşmaktadırlar ve çoğunluğunu Sünni Müslümanlar oluşturmaktadır (Farhang, 1993: 37).

Hazaralar ise (Hazari Azreh) Afganistan'ın tüm bölgelerinde, özellikle de Afganistan'ın Hazaristan (Hazarajat) olarak bilinen orta bölgelerinde yaşayan Farsça konuşan yerli halktan biridir. Hazaralar, Afganistan'daki en büyük etnik gruplardan biridir. Çeşitli kaynaklara göre Hazaralar Afganistan nüfusunun %20-30'unu oluşturmaktadır (Mousavi, 1959: 46).

4. AFGANİSTAN'DA SİYASET VE ETNİK YAPI

Etnisite ve siyasi iktidar arasındaki ilişki; iktidarın oluşumu, pekiştirilmesi ve genişlemesi olmak üzere üç eksenle incelenecek ve her birinde Afganistan'daki etnisite unsurunun izi sürülecektir. Etnik çatışmalarla ilgili söz konusu teorik tartışmalar Afganistan'daki siyasal yapıyı etnik öğeler üzerinden değerlendirirken yol gösterici olacaktır (Sajjadi, 2012: 74).

4.1. Etnik Köken ve Siyasi İktidarın Oluşumu

Geleneksel aşiret toplumlarında, hükümet sistemi önce soylular ve hanlar tarafından yönetilir, daha sonra yavaş yavaş bağımsızlığa doğru ilerler ve imtiyazlı işler aşiret ve kabilenin elinden alınır. Fakat Afganistan'da hükümet hala farklı etnik grupların destekçileri arasındaki ilişkilere bağlı olarak işlev görmektedir. Peştun aşiretleri, özellikle Durraniler ve Ghalzailer merkezi gücü kontrol etmektedirler. Afgan ulus inşası ve toplumsal kalkınma sürecini olumsuz etkileyen belki de en önemli konu hükümetin ve siyasi iktidarın güçlerini bu etnik temellere dayandırmasıdır (Thomas, 2011: 14).

Afganistan'daki hükümetler etnik karakterleri nedeniyle hiçbir zaman ortak bir ulusal kimlik sunamamıştır. Afganistan'da hükümetin oluşumunun temeli, hükümet ve kabilelerin birbirlerini tamamladıkları tek bir sistem oluşturacakları ölçüde milletin ve kabilenin merkezileşmesine dayanmaktadır. Ahmed Şah Abdali tarafından ilk ulusal hükümetin kurulduğu 1747 yılından günümüze kadar Afganistan hükümetinin tarihi, aşiretlere karşı özerklik sağlamak için yapılan çabaları göstermektedir. Ancak bu çabalar, hükümetin kendisinin bir kabilenin parçası olarak görülmesi nedeniyle hiçbir zaman başarılı olmamıştır (Rahimi, 1398: 92).

Kurulan hükümetler otoritesini tesis etmek için etnik unsurların veya aşiretlerin desteğine ihtiyaç duymaktadırlar (Qeyam, 2012: 213). Hükümetler iktidarlarını koruma sürecinde ise ulusal talepleri görmezden gelerek, trans-etnik ve kapsamlı işlevini fiilen terk etmişlerdir. Farklı etnik grupların çıkarlarını ihmal eden politikalar nihayetinde etnik çatışmaların daha da yoğunlaşmasına neden olmaktadır (Sajjadi, 2012: 70). Afganistan'da siyasi iktidarın yapısında etnik köken ve etnik duygu unsuru belirleyici olduğu için siyasal iktidarlar, kuruluşunda etnisite unsuruna dayandığı gibi varlığının devamında da etnisite unsurundan güçlü bir şekilde etkilenmektedirler. Etnisite diğer etnik grupların siyasi taleplerini bastırmak

ve siyasi gücü istikrara kavuşturmak ve sürdürmek için araçsal bir role sahiptir (Tams, 2017: 145).

4.2. Etnik Köken ve Siyasi Gücün Konsolidasyonu

Paul Brass, "elit rekabeti" teorisinden yola çıkarak etnik hareketleri ve bu unsurun siyasallaşmasını incelemeye çalışmıştır. Ona göre seçkinler, kültürel unsurları kullanarak etnik grubu rakiplere veya merkezi hükümete karşı harekete geçirmeye, grubun ayrı sembollerini tutarlı ve birleştirici hale getirmeye çalışmaktadırlar (alıntılanan Eşrefi, 1993: 9-10). Bu şekilde, siyasi iktidarı elde etmek ve istikrara kavuşturmak için etnisite unsurunun kullanılması, mevcut etnik uçurumu artırmakta ve etnik çatışmaları yoğunlaştırmakta temel bir rol oynamaktadır. Etnik grupların gücünü birbirine karşı kullanarak şiddet ve baskı politikası kullanmak etnik siyaseti siyasi gücü pekiştirmek için kullanmanın önemli tezahürlerinden biridir. Etnik gruplar arasındaki bölünme ve çatışmanın yoğunlaşması bu tür politikalar için doğaldır. Hükümetlerin farklı etnik gruplara ait askeri ve insani güçleri kullanarak etnik grupları bastırma politikası, Afganistan'daki siyasi iktidar yapısında her zaman makro ve uzun vadeli bir çözüm olarak izlenmiştir (Sajjadi, 2012: 77). Afganistan tarihinde hükümete karşı gerçekleşen isyanlarda sözkonusu isyanları bastırmak için farklı bölgelerden zor kullanarak silahlı kuvvetlerin oluşturulması ve bunların isyancılara karşı kullanılması Afganistan'daki aşiretler ve farklı bölgeleri arasındaki düşmanlıkların artmasına da neden olmuştur (Thomas, 2011: 124). Toplumsal kaynaşmaya ve ulusal makro kimliğe her şeyden daha çok ihtiyaç duyan ülke, etnisitenin bu şekilde araçsal olarak kullanılması nedeniyle daha fazla parçalı hale gelmiştir (Sajjadi, 2012: 78).

Afgan siyasetiyle ilgili araştırmacılardan Ghobar'a göre Afganistan'da etnik meseleler merkezi hükümetin siyasi gücünü pekiştirmek için sıklıkla kullanılmıştır (Ghobar, 1994: 663). Birçok Afgan lider, bir yandan yönetici kabile içinde dayanışma ve uyum sağlayan politikaları takip ederken diğer yandan etnik gruplar arasındaki bölünmeyi ve çatışmayı siyasi yönetimin dışında yoğunlaştıran ittifak düzenlemeleri yürütmüştür (Eşrefi, 1993: 11).

Hazara halkının ayaklanmasının bastırılmasında Amir Abdurrahman Han, Ahmed Şah Han'ın bildirisini yayımlayıp konuya dini bir boyut katarak dini parçalanmaya ivme kazandırmıştır. Bunun dışında sözkonusu ayaklanmaya diğer unsurların katılmasını engellemek ve ilerde hükümete karşı olası bir ittifakın zeminini bozmak için isyancı bölgenin komşu bölgelerinden geçici olarak düzensiz bir ordu kurarak farklı bölgeler arasındaki düşmanlıkları körüklemiştir (Kishki, 1993: 186).

Afganistan'da siyasi istikrarı sağlamak ve etnik grupların mutlak otoriter iktidara karşı işbirliğini engellemek için böl-yönet sömürgeciliği politikası da etnik yöneticiler tarafından sıklıkla izlenmiştir. Bu durum kısa vadede mutlak iktidara meydan okuyan bir gücün ortaya çıkmasını engellemiş, uzun vadede ise etnik bölünmeleri etnik çatışmalara dönüştürmüş ve etnik gruplar arasında düşmanlık zemini oluşturmuştur (Bashiriye, 2016: 283).

4.3. Siyasi Gücün Etnik Merkezli Yapısı

Etnisite unsurunun iktidarın siyasi yapısındaki merkeziliği, sadece Peştunların ve özellikle Muhammedzai ailesinin ülke siyasetini yönetme yetki ve kabiliyetine sahip olduğu inancından inancından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda diğer etnik unsurlar en iyi ihtimalle önemsiz hükümet görevlerine atanmaktadırlar (Bashiriye, 2016: 284). Dolayısıyla bu gruplar Peştun yönetimine düşmanca bakmaktadırlar. Günümüzde Peştun hanedan yöneticileri tarafından Afgan milliyetini oluşturmak için kullanılmakta olan Afganistan ve Afgan halkı ibarelerinin dahi diğerleri tarafından sadece Peştunları karşıladığına inanılmaktadır (Bashiriye, 2016: 289).

Diğer grupların Peştunlara karşı olan tepkileri Afganistan'ın yeni anayasasını onaylama sürecinde de kendini göstermiştir. Afganistan İslam Cumhuriyeti Anayasası'nın vatandaşlığı

tanımlayan dördüncü maddesi ile ilgili ciddi tartışmalar yaşanmış ve Afganistan'ın her vatandaşının anayasada Afgan olarak anılmasını Peştun olmayan Loya Jirga temsilcilerinin neredeyse yarısı kabul etmemiştir. Söz konusu tepkilerin önemli bir kaynağı geçmiş yöneticilerinin etnosentrik politikaları olmuştur (Taniwal, 2012: 81).

Afganistan siyasi tarihinde valilerin genel olarak Peştunlar veya Peştunlar arasında Duraniler arasından atandığı gözlemlenmektedir. Bu dönemde merkezi hükümet görevlilerinin ve vilayetlerin çalışanlarının çoğunun da Peştun olduğu görülmektedir (Qeyam, 2012: 223). Etno-merkezli politika ve diğer etnik gruplara yönelik siyasi ayrımcılık Peştun olmayan tüm kabileleri içermektedir. Amir Abdul Rahman ve diğer Durrani emirleri yüksek maaşlar alıp çevresini vergilerden muaf tutarken Hazaralar, Özbekler, Türkmenler, Ayamaghlar, Tacikler, Nuristaniler vb. söz konusu imtiyazlara sahip olamamıştır (Ghobar, 1994: 667). Örneğin Amir Abdul-Rahman Khan, 1893'te tüm Muhammadzai aileleri için resmi hizmet şartı olmaksızın, ulusal bütçeden her erkek için yılda dört yüz rupi ve her kadın için yılda üç yüz rupilik mali yardımda bulunmuştur (Sajjadi, 2012: 82). Afgan toplumunun ekonomik durumu içler acısı iken ve diğer kabilelerden askerler ve devlet görevlileri hizmetleri için ayda yalnızca sekiz rupi alırken, hükümetin genel hazinesinden belirli bir kabileye yüklü miktarda yardımda bulunması ayrımcılığın boyutunu göstermektedir (Ghobar, 1994: 666).

Bu tür etnik merkezli politikalar nedeniyle Afganistan'daki siyasi iktidarlar etnik grupların sosyal, siyasi çatışmalarını ve yönetenlere karşı düşmanca tutumlarını hiçbir zaman kontrol edememiş ve yönlendirememiştir (Tanin, 2005: 212).

4.4. Bonn Konferansı'ndan Taliban'ın Yeniden İktidara Dönüşüne Kadar Siyasi İktidarın ve Etnisitenin Yapısı

Taliban rejiminin düşüşünden sonra uluslararası toplum tüm etnik grupların katılımıyla yeni bir Afganistan inşa etmek amacıyla bu ülkeye yoğun yatırımlar yapmaya başlamıştır. Fakat etnik meseleler, son yirmi yılda Afganistan'daki birçok krizin kökenini oluşturmaya devam etmektedir. 2001'de Hamid Karzai iktidara geldiğinde kendisinden Afganistan'daki etnik çatışmaları yönetmesi ve iyileştirmesi yönünde beklentiler vardı fakat bu dönemde yaşanan siyasi krizlerde de etnik çatışmaların önemli bir rol oynamaya devam ettiği görülmektedir. Özellikle Eşref Ghani'nin cumhurbaşkanlığı döneminde söz konusu sorun daha da derinleşmiştir (Rahimi, 1398: 135).

Amerika'nın Afganistan işgali sonrasında Afganistan'da yeni bir siyasi düzen kurmak için Bonn Konferansı düzenlenmiştir. Geçici yönetimin başına Kandahar Peştunlarından az bilinen bir isim olan Hamid Karzai'ye getirilmiştir. Ancak cumhurbaşkanlığı dışında, siyasi gücün çoğu Tacikler arasında paylaştırılmıştır. Bu dönemde yirmi dört kabine bakanından on sekizi Taciktir. Tacik tercihinin ABD açısından önemli bir gerekçesi; Taciklerin sürgündeki siyasi gruplarla veya güçlü Mücahit gruplarıyla güçlü bağları olmaması ve bu nedenle Afganistan'ın parçalı siyaset sahnesinde potansiyel bir birleştirici figür olarak görülmesidir (Valvalici, 2016: 93).

Nitekim Bonn Konferansı'nın ardından yeni bir Afganistan inşa etme vaatleri sırasında sıklıkla dile getirilen Afganistan'ın tam anlamıyla tüm etnik grupların yuvası olacağı söylemi olmuştur. Karzai iktidarına Mücahid ağlarının kilit seçkinlerini ortadan kaldırarak ve aynı zamanda büyük illerde komutanlarını birbirine düşürmeye çalışarak başlamıştır. 2004 seçimlerinden sonra etnik dengeyi Peştunlar lehine değiştirmesine rağmen, Tacikler sahip oldukları geniş güç tabanı nedeniyle etnik dengeyi yeniden değiştirmiştir (Rahimi, 1398: 127). Fakat Hamed Karzai'nin 13 yıllık iktidarı etnik sorunları çözmediği gibi Peştunların marjinalleşmelerine neden olmuştur (Qasimi and Amiri, 1398: 24).

2014'teki tartışmalı seçimlerin ardından kurulan Afganistan Ulusal Birlik Hükümeti'nin üst düzey liderliği Amerika Birleşik Devletleri'nin arabuluculuğunda ülkenin etnik gerçeklerini

yansıtabak şekilde farklı kökenlerden yedi kişi arasında paylaştırılmıştır. Cumhurbaşkanı Mohammad Ashraf Ghani Peştun, birinci yardımcısı General Abdul Rashid Dostum Özbek ve ikinci yardımcısı Sarwar Danesh ise Hazare'dir. İcra başkanı Abdallah Tacik halkını temsil etmekteyken yardımcılarından Mohammad Khan Peştun, Mohammad Mohaghegh ise bir Hazaradır. Reformlar ve yönetişim konularında cumhurbaşkanlığının temsilcisi olan Ahmed Ziya Mesud ise Tacik asıllıdır. Fakat hükümetin kuruluşunun hemen ardından siyasal iktidarın içerisinde farklı unsurlar ülkenin nasıl yönetileceği hususundan kaynaklanan çatışmalara başlamışlardır. Bu süreçte, siyasal iktidarın merkezinde Eşref Ghani yer almaktaayken kilit bakanlıkların tüm yetkileri kilit bakanlıkların tüm yetkileri alanlarında ihtisas sahibi olmayan Peştun fanatiklerinin çoğunluğunu oluşturduğu Ulusal Güvenlik Konseyi'ne verilmiştir. Görüş ayrılıkları giderek Abdullah Abdullah, General Abdul Rashid Dostum ve Ahmad Zia Massoud'un Eşref Ghani'yi daha açık bir şekilde otoriterleşme ve etnik siyaset yürütme konularında eleştirmesine neden olmuştur. ABD'nin Afganistan'dan çekilişini takip eden süreç ülke siyasetindeki kısır döngünün Taliban iktidarı ile devam edeceğini göstermektedir (Isphenta, 2017: 145-148).

5. SONUÇ

Afganistan tarihi boyunca, hükümet gücü farklı dönemlerde belirli kabilelerin tekelinde olmuştur. Öte yandan, Afganistan meselelerine müdahil olan süper güçler kendi çıkarlarını güvence altına almak için genellikle iktidarda bulunan etnik unsurlara yatırım yapmışlardır. Afgan ibaresi dahi tekelci etnik hükümetler tarafından yurtdışındaki kamuoyunu yanıltmak için sadece Peştunluları içeren anlamda yorumlanmış ve Peştun olmayan etnik gruplara baskı ile dayatılarak anayasada tescil ettirilmiştir. Bunun ilginç bir örneği 2001 yılında NATO kuvvetlerinin Afganistan'a girdiğinde birçok kişinin Kabil'de Peştuca dilinin dışında Farsça konuşulmasına şaşırması olarak gösterilebilir. Yabancı ülkelerin araştırmacı ve uzmanları, yazılarında iktidardaki hükümetin veya entelektüel temsilcilerinin açıklamalarını kamuoyunu etkilemek için kullanmaya devam etmektedirler.

Bonn Konferansı'ndan sonra Afganistan'da siyaset Peştunların siyasi hayatta hâkim olarak kalmasını garanti edecek güçlü bir merkezi hükümet kurulması yönünde şekillenmiştir. Peştunlar 1964'te onaylanan Muhammed Zahir şah rejiminin anayasasına dayanan olağanüstü güçlü bir yürütme gücü oluşturulmasını istemekteydi. Peştunlar, böyle bir yapının etnik ve bölgesel bölünmeleri önlemek için gerekli olduğunu savunurlarken bölgesel özerklikten ve daha az başkanlık yetkisinden yana olanları ise "savaş ağalarının" veya etnik grupların araçları olarak suçlamışlardır. Uluslararası toplum ise etnosentrizm ateşini körükleyen merkezilik yanlısı Halilzad, Ahadi, Ghani Ahmadzai, Celali, Atmar gibi başta Amerika, İngiltere ve Pakistan olmak üzere yabancılara Afganistan sorunuyla ilgili danışmanlık yapan Afganları desteklemiştir. Afganistan'ındaki istikrarsızlığın ana kaynaklarından biri olarak görülen ve gücün başka bir ülkede benzerinin olmadığı ölçüde merkezileştirildiği bir başkanlık sistemi nihayet komplo, tehdit, sindirme, rüşvet veya pazarlık yoluyla kabul edilmiştir.

Afganistan siyasi tarihinin kahir ekseriyeti farklı etnik unsurların siyasal iktidarı kontrol etme veya söz konusu iktidardan pay alma mücadelesinden oluşmaktadır. Afganistan'daki mevcut etnik çatışmalardan kaynaklanan sorunlar için göz ardı edilmemesi gereken bir çözüm önerisi federatif bir yapıyla ilgilidir. Etnik çatışmaları kanlı savaşlara varmadan azaltma potansiyeli nedeniyle son zamanlarda federalizm hakkında birçok çalışma yapılmıştır. Farklı hükümet düzeyleri arasındaki güç ayrımını vurgulayan bir siyasi felsefe ve hükümet yapısı olarak federalizm özellikle Avrupa ülkeleri ve Amerika Birleşik Devletleri'nde yaygın olarak kullanılmaktadır. Federalizm, çeşitli ve çatışan çıkarları dengeleme yeteneğine sahip bir sistem olarak Afganistan'daki etnik gruplar için bir dizi iş birliği seçeneği oluşturarak

sağlıklı, barışçıl ve istikrarlı bir sosyal ve politik ortam sağlamanın temelini oluşturabilir. Farklı yönetim düzeylerinde gücü dağıtmak halkın kültürel çeşitliliğini koruyup ve onlara iç egemenlik hakkı verdiği gibi çatışmaları çözme fırsatı da sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

1. ANDISHMAND, I. (2020). *America in Afghanistan*. Kabul: Ashona.
2. ANDISHMAND, M. (1990). *The occupation of Afghanistan by the Russians*. Kabul: khurasan.
3. ARIYANFAR, S. (2014). *Afsana-e- Tarikh ve Azadi National hero Ahmad Shah Masoud*. Kabul: Orfan.
4. AROZU, A. (2002). *Chigonagi Hoviyet-e- Milli Afghanistan*. Tehran: Orfan.
5. AROZU, A. (2002). *Chogonagi Hoviyeti Milli*. Tehran: Orfan.
6. ASHRAFI, A. (1993). National and Ethnic Identity. *Goftogo Magazine*, 45-57.
7. BAQIRI, E. (2019). Hops of peace and negotiation in Afghanistan. *Jornal of Stratigic Researchs*, 115- 116.
8. BASHIRIYAH, H. (2016). *Politic Sociology*. Tehran: Ney.
9. BUTLAR, T. (1891). *Introductory remarks to an inquiry into the ethnography of Afganistan*. UK: Oriental University .
10. ELPHINSTONE, M. (1815). *Comprising a view of the Afgan nation and a history of Dooraunee*. Londen: United.
11. FARJIRAD, A., & DARKHOR, M. (2011). *Ulusal inşası süreci ve önde gelen engeller*. Tehran: Ney.
12. GHOBAR, G. (1367). *Afghanistan dar masiri Tarikh*. Tehran: Ney.
13. GHOBAR, G. (1994). *Afghanistan dar masiri Tarikh*. Kabul: Maiwand.
14. HANRI, H. (1990). *History of the Mogols*. Landon: Birmingum.
15. HOPKINS, B. (2008). *The making of modern Afganistan*. Newyork: Palgrave.
16. KHALIDI, N. (2018). *Groha-i- qawmi Afghanistan*. Kabu: Khurasan.
17. MOSLINEJAD, A. (2009). Farhang ijtımayı ve Quدرات siyasi. *Geopolitics Magazine*, 43.
18. MOUSAVI, S., & SHAFAEI, A. (2018). *Naqshi Simorgh Art cultural Institute*. Kabul: Maywand.
19. QEYAM, H. (2012). *Ethnicization of politics in Afganistan*. Texas: University of Texas.
20. QUINN, B. (2016). *Sociologic Teories*. Tehran: Ney.
21. Rangin, & DADFAR ESFANTA, R. (2017). *Afghanistan politics nerrated from inside*. Kabul: Azim.
22. SAAIE, A. (2009, 8 3). Afganistan'da siyasi partiler. s. 82.
23. SAJJADI, A. (2012). *Political sociology of Afghanistan*. Kabul: Karwan.
24. SAJJADI, A. (2012). *Afghanistan Politic Sociology*. Kabu: Farhang.

25. SAJJADI, A. Q. (2000). *Der safahat-i- shamal-i- Afganistan chimegozarad*. peshavur: orfan.
26. SHIRDOST, A., & HGAFORI, B. (1387). *Tarikh Tajikan qadim ve quron wasati*. Tehran: Orfan.
27. TANIWAL, M. (2019). Afganistan Ethnic politics. *Kitab Magazin* , 44-76.
28. THOMAS, B. (2011). Afganistan Etnic Puzzel, Decentralizing power before U.S withdrawal. *Pu. council on Foreign Relations*, 25-30.
29. VALVALOJI, A. (2010). *Demokracy and Cevil Society in Afganistan*. kabo: Tisa.
30. 1372. اسماعلیان، سیری در تاریخ هزارجات، انتشارات خراسان، کابل.
31. 1398. قاسمی امیری، نقش قوم گرایی بر ثبات سیاسی و امنیتی، انتشارات نی، تهران.
32. 1396. جعفرسون، ترجمه، اسدالله شفایی، تاریخ سیاسی و فرهنگی افغانستان، انتشارات عرفان، تهران.
33. 1396. دلجو، تاریخ یاستانی هزاره ها، انتشارات مقصودی، کابل.
34. 1398. رحیمی، نقدی بر ساختار نظام سیاسی، انتشارات عازم، کابل.
35. 1379. زدانی، پژوهشی در تاریخ هزاره ها، انتشارات مهتاب، کابل.
36. 1382. ساموئل، ترجمه، محسن، دیگرگونی سیاسی در جوامع دست خوش تغیر، انتشارات علم، تهران.
37. 1384. طنین، افغانستان در قرن بیستم، انتشارات عرفان، تهران.
38. 1387. موسوی، هزاره های افغانستان، انتشارات مهتاب، کابل.
39. 1375. کشکی، دهه قانون اساسی، انتشارات مهتاب، پشاور.

ÇOCUK İHMAL VE İSTİSMARININ POLİTİKALARLA İLİŞKİSİ THE RELATIONSHIP OF CHILD NEGLECT AND ABUSE WITH POLICIES

Ali Osman ÖZPOLAT*

* Dr., Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü,
aliosmanozpolat@gmail.com

ÖZ

Çocuk ihmal, çocuğa bakmakla sorumlu bir yetişkinin çocuğun ihtiyaçlarının karşılanmasında gerekli sorumluluklarını yerine getirmemesini ifade etmektedir. Ayrıca beslenme, giyim, sağlık, sosyal ve duygusal ihtiyaçların karşılanmasında gereken ilgiyi çocuğa göstermeme gibi çocuğun fiziksel veya duygusal açıdan göz ardı edilmesi olarak da ifade edilebilir. Çocuk istismarı ise trajik sonuçları olan gelişimsel, tıbbi ve hukuki önemli bir problemdir. Bir erişkinin, bir çocuğu fiziksel ve ruhsal olarak bilerek ya da bilmeyerek olumsuz bir şekilde etkilemesi istismar olarak ifade edilmektedir. Çocuk ihmal ve istismarı çocuğa yönelik olarak var olan risklerin en önemlileri arasında yer almaktadır. Bu bağlamda çalışmamızda çocuk ihmal ve istismarı kapsamında hem Dünya'da hem de Türkiye'de yürürlükte olan uluslararası belgeler, mevzuat düzenlemeleri ve uygulamaların tarihsel süreci, gelişimi ve mevcut durumu üzerinde durulmuştur. Ayrıca çocuk ihmal ve istismarının politikalarla ilişkisi incelenerek yaşanan sorunlara yönelik öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk İhmali, Çocuk İstismarı, Sosyal Politika, Sosyal Hizmet.

Jel Kodları: J12, J16, J13, J9.

ABSTRACT

Child neglect refers to the failure of an adult responsible for caring for the child to fulfill their responsibilities in meeting the needs of the child. It can also be expressed as the physical or emotional disregard of the child, such as not showing the child the necessary attention to meet the nutrition, clothing, health, social and emotional needs. Child abuse is an important developmental, medical and legal problem with tragic consequences. Abuse is defined as an adult's intentionally or unintentionally affecting a child physically and mentally in a negative way. Child neglect and abuse are among the most important risks for the child. In this context, our study focuses on the historical process, development and current status of international documents, legislation regulations and practices in force both in the world and in Turkey within the scope of child neglect and abuse. In addition, by examining the relationship between child neglect and abuse and policies, suggestions were developed for the problems experienced.

Keywords: Child Neglect, Child Abuse, Social Policy, Social Work.

Jel Codes: J12, J16, J13, J9.

1. GİRİŞ

İki ayrı kavram olarak çocuk ihmal ve istismarı literatürde farklı şekillerde yer almaktadır. Çocuk ihmali çocuğun fiziksel ve psikolojik ihtiyaçlarının çocuğa bakmakla sorumlu olan kişiler tarafından karşılanmaması olarak tanımlanırken çocuk istismarı, çocuğun bakımını sağlayanlar tarafından yapılan olumsuz tutum ve davranışlar sonucunda çocuğun zarar görmesini ifade etmektedir. Görüldüğü üzere çocuk ihmali sadece ekonomik bir olgu olmanın ötesinde bireyin ruh halini de ilgilendiren temel bir sorunsaldır. Çocuk istismarı ise çocuğa yine ailesi veya bakıcıları tarafından uygulanan olumsuz muameleler sonucu çocuğun zarar görmesine hatta ölümüne neden olan bir uygulamadır. Bu nedenle çocuk istismarı, çocuk ihmaline kıyasla çocukların fiziksel şiddete maruz kalmasını, cinsel olarak taciz edilmesini içermekte ve genellikle kasıtlı yapılan eylemler bütünü olarak ifade edilmektedir (Yüksel & Yüksel, 2014). Ayrıca yapılan araştırmalar çocuğa yönelik kötü muamelelerin en ağırları arasında ihmal ve istismarın yer aldığını göstermektedir (Trickett ve McBride-Chang, 1995).

Çocuk Hakları Sözleşmesine göre toplumdaki her bir birey erken yaşlarda reşit olma durumları hariç olmak üzere on sekiz yaşına gelinceye kadar çocuk sayılır (BM, 1989). 2005 yılından beridir yürürlükte olan 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanununa göre ise çocuk “Daha erken yaşta ergin olsa bile, on sekiz yaşını doldurmamış kişi” olarak tanımlanır. Dünyada dezavantajlı gruplar arasında yer alan çocukların günümüz Türkiye’inde nüfusu 22 milyon 738 bin olarak toplam nüfusun %26,9’unu meydana getirmektedir (Türk İstatistik Kurumu [TÜİK], 2021). Bu denli büyük bir nüfustan söz ettiğimizde ise çocukların ihmal ve istismarla karşılaşmama ihtimalleri oldukça düşüktür. Ülkemizde de çocuk ihmal ve istismarı çocukların ciddi yaralanmalar yaşamasına, sakatlıklar geçirmelerine hatta ölmelerine sebep olabilmektedir. Çocuk ihmal ve istismarı insanlık tarihi kadar eski denilebilecek bir sosyal problemdir. Çocukların maruz kalmış oldukları ihmal ve istismar olayları çoğu kez gizli kalmakta ve mağdurlar yaşadıkları sorunları pek fazla dile getirememektedir.

Dünya tarihinde de ancak 20. yüzyıla gelinebildiğinde çocuklara verilen değer artmış ve çocukların ihmal ve istismardan korunması için son yıllarda dünya ülkeleri ve sivil toplum kuruluşları tarafından gerekli çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Dünya tarihinde çocuklara yönelik ilk önemli adımın Cenevre Çocuk Hakları Sözleşmesi olduğu söylenebilir. Fakat en mühim ve en geniş kapsamlı çalışma Birleşmiş Milletlerin (BM) ortaya koyduğu Çocuk Hakları Sözleşmesi olmuştur. Çocuk Hakları Sözleşmesinde çocukların sahip oldukları özel haklar üç ana başlıkta toplanmıştır (BM, 1989). Bunlar, “yaşama ve gelişme hakları”, “korunma hakları” ve “katılım hakları”dır. Bu üç ana başlığa toplanan haklar sayesinde çocuk hakları dünya genelinde belirli standartlara kavuşmuştur.

Türkiye’de ise çocuk ihmal ve istismarına yönelik politika ve uygulamaların başında Osmanlı Döneminde yoksul ve yetim çocuklara yönelik Darüşşafaka Nizamnamesi ve ilerleyen zamanlarda cephede ailesi şehit düşen çocuklara yönelik olarak Himaye-i Etfal Cemiyetinin kurulması gelmektedir. Cumhuriyet Dönemine gelindiğinde ise çocuklara ilişkin yaşanan ilk gelişme 5387 sayılı Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun’unun yürürlüğe girmesidir. Fakat Cumhuriyet Döneminde yaşanan en önemli gelişme 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu’nun yürürlüğe konulması olmuştur.

Günümüzde de çocuk ihmal ve istismarıyla mücadele edebilmek amacıyla Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı önemli çalışmalar yapmakta, çocukların ihmal ve istismardan korunması amacıyla genel olarak 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu ile 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanununa başvurulmaktadır. Aynı zamanda çocukların ihmal ve istismardan korunmalarına yönelik pek çok kurum-kuruluş ve STK aktif olarak sahada koordineli bir şekilde çalışmalar yürütmekte ve bu sosyal problemin ortadan kaldırılması için gerekli adımlar atılmaktadır. Ancak henüz çocuk ihmal ve istismarı ile ilgili politika ve

uygulamaların istenilen düzeye geldiği söylenememektedir. Bu bağlamda çalışmamızda genel olarak; çocukluk, çocuk ihmal ve istismarı, Dünya’da ve Türkiye’de çocuk ihmal ve istismarının üzerinde durularak politikalarla ilişkisi ele alınacaktır.

2. ÇOCUK İHMALİ

Çocuk ihmali ve istismarı, çocuğun annesi, babası veya ailedeki herhangi biri tarafından çocuğa yöneltilmiş olan, toplumsal normlar ve çocuk alanında uzman olan kişiler tarafından uygunsuz veya hasar verici olarak ifade edilmiş, çocuğun sağlıklı bir gelişim süreci yaşamasını kısıtlayan veya engelleyen eylem ve eylemsizliklerin bütünü olarak ifade edilebilir (Tıraşçı ve Gören, 2007).

Çocuk ihmali ise; çocuğa bakmakla sorumlu bir birey ya da bireylerin yapması gereken yükümlülükleri yerine getirmemesi, çocuğun beslenmesine, giyim-kuşamına, sağlığının düzenli olarak kontrol edilmesine, sosyal ve duygusal ihtiyaçlarının karşılanmasına ya da içinde bulunduğu gelişim dönemi dikkate alınarak gerekli ve yeterli ilginin gösterilmesine dikkat edilmemesi şeklinde ifade edilebilir. Kısaca ihmal, çocuğa yönelik olarak fiziksel ya da duygusal olarak gerekli özenin gösterilmemesi olarak ifade edilebilir. Çocuk Hakları Sözleşmesinin 19. maddesine göre çocuğun bakılması ve gerekli ihtiyaçlarının giderilmesinde sorumluluk sahibi olanlar, sahip oldukları bu hakları çocuklara yönelik olarak herhangi bir şekilde zarar vermek üzere kullanamazlar. Türkiye’deki iç mevzuata göre ise Türk Ceza Kanunu’nun (TCK) 103. maddesi çocuklara yönelik cinsel istismarı ele alırken TCK’nın 232. Maddesi çocuklara kötü muameleden bahsetmektedir (Tıraşçı ve Gören, 2007).

İhmal; çocuğun beslenme, barınma, sağlık, giyim, gözetim ve korunma gibi hayati gereksinimlerinin çocuğa bakmakla yükümlü olan birey ve/veya aileler tarafından ya da daha geniş kapsamda eğitim, sağlık, güvenlik ve sosyal yardım gibi kurumları içerisinde bulunduran devlet yapısı tarafından karşılanmaması olarak ifade edilebilir. İhmal durumu; duygusal, fiziksel, tıbbi ve eğitimsel ihmal şeklinde karşımıza çıkabilir. Büyüme ve gelişme geriliği teşhisi konulmuş olan çocuklarda ve kazalara bağlı yaralanmalarda çoğunlukla fiziksel ihmal söz konusu olmaktadır. Fakat fiziksel istismara göre daha çok görülmesine rağmen, ölüm ya da ağır yaralanma ile sonuçlanmadığı durumlarda göz ardı edilme olasılığı yüksektir. Bunun nedeni fiziksel ve cinsel istismar vakalarına göre tanısının çok daha soyut olmasıdır. Fiziksel ihmal, fiziksel istismara göre daha az dramatiktir fakat çocuk üzerinde meydana getirdiği hasarlar benzerdir (Kara, Biçer ve Gökalp, 2004).

Ayrıca çocuk ihmali ve istismarı, çocuğun fiziksel ve ruhsal sağlığını olumsuz etkileyerek sağlıklı gelişimini engellemeye yönelik her türlü fiziksel, duygusal, cinsel tutum ve davranışlar ile ekonomik sömürüyü içermektedir (Karataş, 1993). Çocuk ihmal ve istismar olaylarını birbirinden ayıran en önemli fark ise istismarın aktif, ihmalin ise pasif bir durum teşkil etmesidir.

3. ÇOCUK İSTİSMARI

Çocuk istismarı, dünya üzerindeki birçok bilim literatürü içerisinde yer alan ve son dönemde üzerine birçok çalışma yapılmaya başlanan bir olgudur (Read, Hammersley ve Rudegeair, 2007). Ancak, çocuk istismarı toplumdan topluma ve kültürden kültüre farklı şekilde tanımlanmakta ve algılanmaktadır. Dünya Sağlık Örgütüne göre (DSÖ) istismar; çocuğun yaşamı, sağlığı, gelişimi ve saygınlığı bakımından fiilen zararlı ya da potansiyel olarak zarar verebilecek sonuçlar doğuran her tür fiziksel ve/veya duygusal kötü muamele şeklinde tanımlanmaktadır (DSÖ, 2006). Çocuk istismarı; fiziksel istismar, cinsel istismar, duygusal istismar ve ihmal olarak 4 ana grupta incelenmektedir (Topbaş, 2004).

Fiziksel istismar, çocuğun kaza dışı sebeplerle yaralanması ya da çocuğun ebeveynleri tarafından gerektiği kadar gözetilmemesine bağlı olarak gelişmiş olan kazaları içermektedir. Genellikle ebeveynlerin çocuklara fiziksel şiddet uygulaması şeklinde görülür. Ayrıca yanıklar, zehirlenme, sarsılmış bebek sendromu (bebeğin kollarından ya da göğsünden tutulup ser bir şekilde sarsılması sonucu gelişen komplikasyonlar), zorla su içirilmesi, polle sendromu (anne ya da babanın çocuğunda gerçekte olmadığı halde bir hastalık üretmesi) olarak da görülmektedir. Bununla beraber duygusal istismar neticesinde çocukta oluşan hasarlar fiziksel istismar kadar zedeleyici olmaktadır fakat bulguları çok daha gizlidir. Cinsel istismar ise psikososyal gelişimini henüz tamamlamamış ve küçük yaşça olan bir çocuğun yetişkin bir birey ya da bireyler tarafından cinsel doyum amacıyla zorla kullanılması durumunda ortaya çıkan bir istismar türüdür. Cinsel istismar genital, oral, oral-genital veya temas etme şeklinde olabileceği gibi, röntgencilik, teşhircilik ve çocuğu pornografide kullanma şeklinde de gerçekleşebilir. Bunlara maruz kalan bir çocuğun ilk başvurusunda genel olarak; karın ağrısı, uyku bozuklukları, enkoprezis ve nürezis gibi rahatsızlıklar yaygın bir şekilde görülebilmektedir. Cinsel istismarın en belirgin kanıtları ise genital kanama, cinsel yolla bulaşan hastalıklar ve beklenmedik cinsel davranışlar olarak ifade edilebilir (Kara, Biçer ve Gökalp, 2004).

Toplumdaki bireylerin çocukluk döneminde yaşamış oldukları istismar durumları, özellikle de cinsel istismar yaşanmış olması, çocukların psikolojik gelişimini ve ruh sağlığını büyük oranlarda zedelemektedir. Yapılan pek çok araştırmada cinsel istismar sonrasında incelenen çocuk vakalarının büyük bölümünde psikolojik bozukluklar olduğu gözlenmiştir. Çocukluk döneminde yaşanan ruhsal bozukluklar çocukların sağlıklı psikolojik gelişimini engelleyerek yetişkin dönemde de problemlerle karşı karşıya kalmalarına neden olmaktadır. Diğer yandan çocukluğunda fiziksel istismara uğrayan çocukların büyüdüklerinde kendi çocuklarına da istismar uygulama potansiyellerinin yüksek olduğu görülmektedir. Yapılan pek çok çalışma fiziksel istismara maruz kalmış çocukların anne-babalarının da çocukluk döneminde istismar yaşadığını ortaya koymuştur (Bakır ve Kapucu, 2017).

Bireylerin çocukluk döneminde cinsel istismara uğrama oranı %10-40 olarak ifade edilmektedir. Bu durum kız çocuklarında erkek çocuklara oranla 4 kat daha sık görülmektedir. Çocuk istismarcılar genellikle erkeklerden oluşmaktadır. Ancak %5 ile %15 oranında suçlular kadınlardan meydana gelmektedir. Kadınların istismar ettiği çocuklar genellikle erkek çocuklardır. İstismarcılar genellikle içe kapanık, psikopatik ve pedofilik kişiliklere sahiptir. İstismar uygulayanların çoğu çocukluklarında ya cinsel istismara maruz kalmışlardır ya da aile içi şiddet mağduru olmuşlardır. Çocuğun cinsel istismardan etkilenme düzeyi çocuğun istismarcı ile olan bağına, çocuğun yaşına, istismarın biçimine, süresine, şiddet kullanılma durumuna, çocuğun fiziksel zarara uğrayıp uğramamasına ve psikolojik gelişimine paralel olarak farklılık göstermektedir. Cinsel istismar sonucunda çocuklar bazı psikiyatrik bozukluklar olan depresyon, anksiyete, intihar, madde bağımlılığı, posttravmatik stres bozukluğu ve borderline kişilik bozukluğu gibi rahatsızlıklarla karşı karşıya kalabilmektedir. Ayrıca istismara uğrayan çocuklar diğer bireylerle ilişki kurma ve sosyal ilişkilerde başarılı olma becerilerinde yetersiz olabilirler. Çocukların yaşadıklarından ötürü benlik saygıları da düşük olabilir (Aktepe, 2009).

Çocukların cinsel istismarla karşı karşıya kalması durumunda çocukların suçluluk, utanma, dışlanma korkuları, olayın sorumlusu olarak kendisini suçlama, kendisine veya sevdiğilerine yöneltilen tehditler, ebeveynlerinin sevgisini kaybetme ve ailesinin dağılıp parçalanacağı korkusu istismarın çocuk tarafından saklanması neden olabilmektedir (Beyazıt ve Ayhan, 2015).

Türkiye’de çocukluk döneminde yaşanan ihmal ve istismar olaylarının yaygınlığıyla alakalı yapılan bilimsel araştırmaların sayılarının az olduğu görülmektedir (Toper, 2020). Bu durumun ihmal ve istismar olaylarının belirlenmesindeki zorluklar ile ihmal ve istismar

durumların rapor edilmesindeki yetersizliklerden kaynaklandığı düşünülmektedir. Diğer yandan ebeveynlerin fiziksel istismarı bir disiplin aracı olarak kullanması da bildirimlerin önündeki en büyük engellerden birisi olarak görülmektedir. Ancak genellikle ağır yaralanmalar ya da ölüm neticesinde vakalar bildirilmektedir (Bakır ve Kapucu, 2017).

4. DÜNYA'DA ÇOCUK ALANI İLE İLGİLİ GELİŞMELER

Günümüz dünyasında çocuklar ve çocuk hakları oldukça önemli meselelerden sayılmakta ve yasalar ile güvenceye alınan önemli konuların başında gelmektedir. Yüzyıllardan beridir çocuk hakları çağlar boyunca ihmal edilmiş neredeyse hiçbir hukuki düzenleme yapılmamıştır. Ancak 20. yüzyıla gelindiğinde çocuk hakları gündem olmaya başlamıştır. 20.yüzyılın başından itibaren çocuğa verilen değer artmış, çocukluk dönemi yetişkinlik döneminden ayrı ele alınmaya başlamıştır. Ayrıca çocukların içinde bulunduğu dönemin koşulları düşünülerek bazı özel haklara sahip olmaları gerekliliği kabul görmüş ve çocuk haklarının düzenlenerek yasalarla güvence altına alınması sağlanmıştır (Dirican, 2018).

“Çocuk hakları” kavramı hukuksal olarak henüz çok yeni bir kavram olmakla beraber 21. yüzyıl içerisinde yapılan sözleşmeler ile düzenlenmeye başlanmıştır. Buna ek olarak batıdaki insanı ön plana alan hümanistik düşünce akımları çocukların kendilerine özgü haklara sahip olabileceği fikrini savunan gelişmeleri meydana getirmiştir (Akyüz, 2013). Bu tarih öncesinde, 19. yüzyıldaki kanunlaştırma çalışmalarına gelinceye kadar Kıta Avrupa’sında Roma Hukuku etkisini göstermiştir. Roma hukukunda günümüzdeki gibi çocuğu önceleyen çocuğun beslenmesine, bakımına ve gelişimine ilişkin kanunlar olmayıp düzenlemeler daha çok baba ve annenin yararına olacak şekilde yapılmıştır (Koschaker, 1997).

1924 yılına gelindiğinde Milletler Cemiyeti tarafından kabul edilmiş olan “Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi” çocuk alandaki ilk uluslararası belge olarak onaylanmıştır. Bu tarihten sonra Uluslararası düzeyde I. Dünya Savaşı bitinceye kadar çocukların haklarını savunacak olan başka herhangi bir belge yayımlanmamıştır (Dirican, 2018). Söz konusu bildirge çocuk hakları alanında imzalanmış olan, temel düzeyde 5 maddeden oluşan bir bildirgedir. Bu bildirge çocukların yaşatılmaları, gelişmeleri ve korunmalarının dünya genelinde ilk defa ele alındığı bildirge olmasının yanı sıra bu beş maddelik bildirgeyi imzalayan devlet yöneticileri arasında Mustafa Kemal Atatürk’te yer almaktadır. Atatürk 1928 senesinde Çocuk Hakları Bildirgesi’ni imzalamıştır (Kurt, 2016). Bildirgenin yayınlanması öncesinde ilk olarak çocuk haklarının korunmasına ilişkin bir örgütsel yapı kurulmasına ilişkin fikir Jules de Jeune tarafından 1894 yılında ortaya atılmıştır. Jules Jeune bunu gerçekleştirmek için Paris şehrinde bir toplantı yapmıştır fakat çocuk haklarını korumaya ilişkin ilk resmi girişim ancak 1912 yılına gelindiğinde İsviçre’de yapılabilmektedir. Diğer yandan I. Dünya Savaşı sonrasında yapılması planlanan birçok çalışmanın sekteye uğramasına rağmen 1921 yılına gelindiğinde Brüksel’de bir kongre toplanarak “Uluslararası Çocukları Koruma Birliği”ni kurmuştur (Dirican, 2018).

İkinci uluslararası düzenleme ise çocuk haklarına yönelik olarak 1959’da yapılmış olan “Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi” olmuştur. Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi’ni İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’ne göre tekrardan gözden geçirerek düzenlenmesi kararı alan kurul, ülkelerin çocuğa sunulacak hizmetlerin en kalitelisini tasarlaması gerektiği düşüncesinden hareket ederek bu bildirgeyi yayınlamıştır (Dinç, Biçkin ve Aycı, 2004).

Çocuk hakları konusunda uluslararası düzeyde en önemli gelişme ise şüphesiz 1989 yılında BM’nin kabul ettiği Çocuk Hakları Sözleşmesi’dir. Çocuk Hakları Sözleşmesinin 19. maddesi çocuğun, bakımından sorumlu olan kişilerden gelecek herhangi bir kötü muameleye karşı çocukların korunmasının sözleşmeyi imzalayan bütün devletlerin sorumluluğunda olması gerektiği şartını getirmiştir (Polat, 2002). Türkiye’nin de dâhil olduğu 197 ülke tarafından imzalanmış olan Çocuk Haklarına Dair Sözleşme çocukların her tür ihmal ve

istismardan korunması hususlarını içermektedir (Kurt, 2016). Çocuk hakları Sözleşmesi çocuğun bakım ve yetiştirilmesinde ebeveynlerin rolüne ve önemine vurgu yapmaktadır. Eğer ebeveynler üzerlerine düşen gerekli sorumlulukları yerine getirmezlerse sözleşmede devletin rolü ve sorumluluğunu düzenleyen hükümlere de yer verilmiştir (Karataş, 2015).

Çocuk hakları, insan hakları çerçevesi içerisinde yer alan haklar arasında yer almaktadır (Uslu Ak, 2022). Ayrıca çocuk hakları kavramı çocukların yetişkin bireylerden daha farklı fiziksel, fizyolojik, davranış ve psikolojik özelliklere sahip olduğu anlayışıyla genel anlamda yetişkinlerin sahip olduğu bütün haklara ek olarak çocuklara özel bazı hakları olduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda çocukların sahip olduğu özel haklar üç ana başlıkta toplanmaktadır. Bunlar, “yaşama ve gelişme hakları”, “korunma hakları” ve “katılım hakları”dır. Ancak BM Çocuk Hakları Sözleşmesi sayesinde çocuk hakları kavramının belirli standartlara sahip olduğu unutulmamalıdır. Sözleşmedeki dört temel ilke çocuğun yüksek yararı, ayrımcılık yapmama, yaşama hakkı, gelişme hakkı ve çocuğun görüşlerine saygı gösterme ilkeleridir (23 Nisan Çocuk Bülteni, 2020).

5. TÜRKİYE’DE ÇOCUK ALANI İLE İLGİLİ GELİŞMELER

Osmanlı Döneminde çocuklara ilişkin ilk girişim 30 Mart 1864 tarihinde kurulmuş olan Cem’iyyet-i Tadrîsiyye-i İslâmiyye olup 25 Mart 1872’de Nizamname ile görev, yetki ve sorumluluklarını belirlemiş ve yoksul çocukların eğitime destek olmak amacıyla kurulmuştur. Yayınlanan nizamname sayesinde Tadrîsiyye-i İslâmiyye Cemiyeti günümüze kadar varlığını korumuş olup Darüşşafaka adıyla faaliyetlerine devam etmektedir (Soydan, 2003).

Osmanlı’da I. Dünya Savaşının ardından annesi babası olmayan ve/veya yoksul çocukların korunması amacıyla Himaye-i Etfal Cemiyeti kurulmuştur. Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin temel hedefi savaşta hayatını kaybeden ailelerin çocuklarını korumaktır. 23 Nisan Çocuk Bayramı, 1927 senesinde Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin öncülüğünde ilk kez kutlanmış ve Ankara kutlamaların merkezi olmuştur. 1927 yılından sonra bu kutlamalar Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin öncülüğünde olmuş ve 1929 senesinden itibaren kutlamaları büyütme amacıyla 23-29 Nisan tarihleri Çocuk Haftası’na dönüştürülmüştür. 1935 yılına gelindiğinde ise söz konusu kurum Çocuk Esirgeme Kurumu olarak isim değişikliğine gidilmiştir (23 Nisan Çocuk Bülteni, 2020).

Ülkemizdeki çocuk haklarına yönelik ilk kanun ise “Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun”dur ve bu kanun 5387 sayılı ile kabul edilip 1949 yılında yürürlüğe girmiştir. Ülkemizdeki çocuk haklarına yönelik çıkan ikinci kanun ise 6972 sayılı 1957 yılında kabul edilen kanundur. Bu kanunlar ile Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı (SSYB), Koruma Birlikleri ve Milli Eğitim Bakanlığına (MEB) bazı görevler verilmiştir. Buna göre Yetiştirme Yurtları MEB’e, Çocuk Yuvaları ise SSYB’ye bağlanmıştır (Çavuşoğlu, 2014).

Zamanla giderek önem kazanan korunmaya muhtaç çocuklar problemlerinden dolayı 1949 yılında 5387 Sayılı Korunmaya Muhtaç Çocuklar Kanunu yürürlüğe konmuştur. Korunmaya Muhtaç Çocuklar Kanunu ile korunmaya muhtaç çocuklara yönelik görevleri SSYB ve MEB üstlenmiştir (Serozan, 2005). Fakat sosyal hizmet uygulamalarında 5387 sayılı kanunun yarattığı çeşitli problemlerin ortadan kaldırılması için bu kanunun yerine 6972 sayılı “Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun” 1957 yılında yürürlüğe girmiştir. 6972 sayılı kanun 1983 yılına kadar kimsesiz ve korumasız çocuklara yapılan uygulamaların temel dayanak noktası olmuştur (Elmacı, 200). Bu süreçte ayrıca Çocuk Esirgeme Kurumu da uygulamalarını sürdürmüştür. Korunmaya muhtaç çocuklarla ilgili uygulamalar dağınık ve çok başlı olsa da uzun bir süre bu şekilde yürütülmüştür (Mamur Işıkcı ve Karatepe, 2016).

1983 yılına gelindiğinde ise 2828 Sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu ile korunmaya muhtaç çocuk tanımı detaylı olarak açıklanmış ve yatılı bakım

hizmetleri Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) çatısı altında girerek çeşitlenmiştir. 2828 sayılı kanunun genel amacı sosyal devlet ilkesi ve Anayasanın bir gerekliliği olarak sosyal hizmetlerde nitelikli bir politikanın hayata geçirilmesinin sağlanmasıdır. Ayrıca çocukların korunması ve çocuklara gerekli hizmetin sağlanması da bu kanun ile hedeflenmiştir (Özpolat, 2021). Ancak SHÇEK döneminde (1983-2011) yapılan uygulamaların büyük çoğunluğunun, çocukların korunma ihtiyacı doğduktan sonraki sunulan bakım hizmeti modellerini kapsadığı söylenebilir. Diğer yandan SHÇEK hizmet süresi boyunca; engelli, kadın, çocuk, yaşlı, sosyal yardım vb. gibi sosyal hizmetin önemli alanlarında topluma hizmet sunmuştur.

2005 yılında ise korunma ihtiyacı olan ya da suça sürüklenen çocukların haklarının korunarak çocukların güvence altına alınması hedefiyle 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu yürürlüğe konmuştur. Bu hedefi gerçekleştirmek için ilgili kurumlarca sunulan eğitim, sağlık, danışmanlık, bakım ve barınma tedbir kararları alınmaya başlanmıştır. 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanununun hedefi; çocukların haklarının ve esenliklerinin güvence altına alınmasına, suça sürüklenen veya korunma ihtiyacı olan çocukların korunmasına ilişkin usul ve esasların düzenlenmesidir. Kanundaki temel ilke çocuğun yüksek yararına öncelik verilmesidir. Çocukların suç gibi herhangi bir riskten korunmaları onların öncelikli yararına. Bu sebeple 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu, koruyucu ve destekleyici tedbirleri temel dayanak olarak hazırlanmıştır (Tomanbay, 2011).

Korunmaya muhtaç olan çocuklara “evlat edindirme” ve “koruyucu aile” modelleri aracılığıyla öz aileleri dışındaki aileler yanında bakım odaklı hizmet modelleri de uygulanmaktadır. Fakat evlat edindirilemeyen ya da koruyucu aileye verilemeyen çocuklara kurum bakımı hizmeti verilmektedir. Bakım hizmeti modellerine 2000’lerin başında başlayan, 5-8 çocuğun bir bakım personeli ile beraber kaldıkları bir bakım hizmeti politikası olarak kabul edilen, “çocuk evleri” de eklenmiştir. Ayrıca 2005 yılında çıkan Çocuk Koruma Kanununda (ÇKK) bahsedilen suç mağduru ve suça sürüklenen çocuklar için SHÇEK’e ayrı ayrı kuruluşlar açma zorunluluğu da getirilmiştir (Balcı, 2019).

Son olarak 2011 yılında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın (ASPB) kurulması ile sosyal hizmetlerin ve çocuk politikalarının tek çatı altında toplanması sağlanmıştır. 633 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile 3 Haziran 2011 tarihinde ASPB’nin kurulması sonucunda Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü (ÇHGM) Bakanlık çatısı altındaki yerini almıştır. ASPB faaliyetlerini devam ettiren 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile 2018 yılında ASPB ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB) ile birleşmiştir. Ancak ÇHGM herhangi bir değişiklik yaşamadan Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (AÇSHB) içerisinde aynı ismiyle kendini muhafaza etmiştir. ÇHGM görev alanı itibari ile genç bir nüfus kitlesine sahip olan Türkiye’de oldukça önemli bir yere sahip olmakla beraber çocuk alanında kapsamlı çalışmalara imza atmıştır. Fakat bu birliktelik uzun sürmeyerek bakanlıklar ayrılmış günümüzdeki güncel ismi ile Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ASHB) Nisan 2021 tarihinde kurularak çocuk hakları konusunda çalışmalarına devam etmiştir (ASHB, 2022).

6. TÜRKİYE’DE ÇOCUKLARA YÖNELİK POLİTİKA VE UYGULAMALAR

Çocuğun modernleşmesi batı ülkelerinde 16. yüzyılda başlamışken Osmanlı’da 19. yüzyılda başlayabilmiştir. Osmanlı’nın batı ülkelerine göre çocuk alanında modernleşmesinin geç olmasının en önemli sebeplerinden birisi, Onur (2009)’a göre, Osmanlı Devleti’nde felsefe ile ilgilenen, çocuk alanı üzerine düşünen, eğitim sistemi tasarlayan insan sayısının az olmasıdır. Cumhuriyet döneminde de bu durum felsefi olarak düşünürler tarafından yeterince tartışılmamıştır. Bu nedenle de çocuk alanındaki kurumsallaşma Türkiye’de, batı ülkelerinde yaşanan gelişmelerden gecikmeli olarak hayata geçebilmiştir (Mamur Işıkcı ve Karatepe, 2016).

Cumhuriyetin ilk dönemlerine bakıldığında ülkedeki çocuklar için negatif bir tablo olduğu görülmektedir. 1929 Dünya ekonomik buhranı, Kurtuluş Savaşı ve II. Dünya Savaşı gibi önemli dönüm noktaları Türkleri ekonomik ve sosyal yönden oldukça negatif bir biçimde etkilemiştir. Bu dönemlerde ülkenin yaşadığı çöküntüyle çok sayıda çocuk işçi çalışma yaşamına katılmış pek çok çocuk sokaklarda başıboş dolaşmıştır. Uluğtekin (2001), bu dönemi “...toplumdaki gönüllü hareketlere rağmen, sokakta çalışan/yaşayan, suç işleyen, bakıma muhtaç ve dilenci çocukların sayısındaki giderek artışların yaşandığı dönem” olarak ifade etmektedir. Bu dönemde çalışma hayatına katılan çocukların yaşı 11’e kadar gerilemiştir. Çocuk işçi sayısı 1937-1943 yılları arasında 2,5 kat artış göstermiştir (Makal, 2007).

Fakat çalışan çocuklarla alakalı geçmişte hiçbir düzenlemenin yapılmadığı da söylenemez. 1930 yılında çıkarılmış olan Umumi Hıfzıssıhha kanununun amacı çocuk emeğinin sömürülmemesi olmasa da buna ilişkin düzenleme getirmiştir. Umumi Hıfzıssıhha Kanunun sayesinde, 12 yaşından küçük olan çocukların maden ocaklarında ve sanat müesseselerinde çalıştırılması yasaklanmış, ayrıca 12-16 yaş aralığındaki çocukların çalışma saatinin de 8 saatten fazla olmayacağı kararlaştırılmıştır. Buna ek olarak çocukların geceleri çalıştırılmayacağı da ifade edilmiştir. Fakat 1940 yılında 2. Dünya Savaşı’nın etkisiyle yürürlüğe konulan Milli Koruma Kanunu’yla iş hayatında çocukları koruyan bu kanun maddeleri yürürlükten kaldırılmış, hem kadınların hem de çocukların günlük çalışma süresi 3 saat daha uzatılmıştır. Bunun sonucunda sanayide istihdam edilen çocuk sayısı 2,5 katına çıkmıştır. Fakat bu dönemde çocuk politikalarına önem verilmesine neden olan asıl problem bunlar değildir. Burada asıl amaç yeni kurulan cumhuriyetin devamının sağlanması için ülke nüfusunun artırılmak istenmesidir. Çocukların erken yaşlarda iş yaşamına katılmasına ilişkin yasalarda farklı düzenlemeler yapılmış olması bu konuda yapılması gereken kontrolleri de oldukça zorlaştırmaktadır. Örnek vermek gerekirse İş Yasası’nın 71. maddesine göre çocukların çalışma yaşının 15 olduğu söylenmektedir. Çocuğun yaşı eğer 15 yaşından küçük ise çalıştırılması kesinlikle söz konusu değildir. Fakat yasada “... zorunlu ilköğretim eğitimi tamamlamış ve 14 yaşını doldurmuş olan çocuklar, zihinsel, bedensel ve ahlaki gelişmelerini olumsuz etkilemeyecek ve okula gitmesine engel olmayacak ağır olmayan işlerde çalıştırılabilirler.” ifadesi mevcuttur. Hıfzıssıhha Kanununun 173. Maddesinde ise “...on iki yaşından küçük bütün çocukların imalathane, fabrika gibi her türlü sanat işleriyle ve maden işlerinde amele olarak istihdamı mümkündür...” kararıyla çocukların çalışma yaşı 12’ ye kadar düşmüştür (Mamur İşikçi ve Karatepe, 2016).

1945’li yıllarda ise çocuk mahkemelerinin kurulmasına ilişkin her ne kadar çalışmalar yapılmış olsa da ancak 1979 senesine gelindiğinde ülkemizde Çocuk Mahkemeleri Yasası yürürlüğe konulabilmiştir (Akyüz, 2000). 1987 senesinde ilk çocuk mahkemesi Ankara’da kurularak faaliyetlerine başlamıştır (Uluğtekin, 1994).

2000’li yıllara gelindiğinde de Türkiye’de çocuklarla alakalı sosyal politikaların senelerden beri süre gelen sorunlarının hala devam ettiği gibi bu sorunlara yenilerin de eklendiği görülmektedir. Fakat Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin uygulamaya konulmasından günümüze kadar çocuğa yönelik çalışmalar gelişerek ve kapasitesini artırarak ilerleme kat etmiştir.

Buna ek olarak “Çocuk Hakları İzleme ve Değerlendirme Kurulu” ile ilgili Başbakanlık Genelgesi 2012 yılında Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Etkili bir şekilde çocuk haklarının uygulanması amacıyla 2013-2017 senelerini içeren “Türkiye Çocuk Hakları Strateji Belgesi”, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (mülga) çatısı altında hazırlanıp yayımlanmıştır. Yüksek Planlama Kurulu’na, Ulusal Çocuk Hakları Strateji Belgesi ve Eylem Planı üzerinde çalışılmış ve 2013 yılında Resmî Gazete’de yayımlandıktan sonra yürürlüğe girmiştir. Bu sayede çocuk haklarına yönelik ilk strateji belgesi ülkemizde yayımlanmıştır. Ayrıca “Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin 42. Maddesinden dolayı taraf devletlerden biri olan ülkemiz ve taraf devletler sözleşmenin kararlarının etkin yollarla

yetişkinler kadar çocukların da öğrenmesini garanti altına alır” ifadesini temel almıştır. Bu nedenle her sene 20 Kasım’da Ulusal Çocuk Forumları aracılığıyla çocukların sahip oldukları haklarıyla ilgili bilincin geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Ayrıca Türkiye belli aralıklarla BM Çocuk Hakları Komitesi’ne çocuk alanında Ulusal İlerleme Raporlarını sunmaktadır (Kurt, 2016). Çocukların eğitim fırsatlarından yararlanması için atılan adımlara baktığımızda ise Türkiye’de de Anayasanın 42. maddesindeki “İlköğretim, erkek ve kız bütün herkes için zorunludur ve devlet okullarında eğitim ücretsizdir” hükmü ile toplumdaki her bir çocuk için sosyal adalet temelinde çocukların eğitim haklarına erişebilmesi zorunlu hale gelmiştir (Anayasa, 1982).

Çocuk ihmal ve istismarıyla ilgili olarak yerel yönetimler de çocuk haklarını yaygınlaştırma ve topluma tanıtma amacıyla pek çok sorumluluk almıştır. Bu sorumluluklardan bir tanesi de çocuk meclisleridir. Çocuk meclisleri, çocukların kent yönetimine katılmasını hedeflemekte ve çocukların katılım hakkı bağlamında önemli bir uygulamayı gerçekleştirmektedir. Fakat çocuk meclislerinin ne derece etkin kararlar alıp uygulayabildiği ise bir soru işaretidir. Buna ek olarak yerel yönetimler kent planlamasında çocukların dikkate alınması gerektiğini önemli görmekte ve çocukların oyun hakkını belediyelerin çocuklar için erişilebilir hale getirmesini vurgulamaktadır (Kurt, 2016).

Siyasi olarak çocuklara yönelik politikalar ve uygulamalar partilerin genel seçimleri için 2011 senesinde ilk kez odak noktalarından biri haline almış ve seçim beyannamelerinde yerini almıştır. Pek çok parti çocuklara yönelik uygulama ve politikalar geliştireceğine ilişkin vaatlerde bulunmuştur. Genel seçimlerde, Cumhuriyet Halk Partisi seçim bildirgesinde, çocuk haklarına yönelik toplumdaki bilinci arttırmayı, çocuklar için bütçe oluşturmayı, var olan eşitsizlikleri ortadan kaldırmayı, çocuk merkezleri kurmayı, toplumdaki bütün çocuklara ayırım gözetmeden sağlık hizmetleri ve nitelikli eğitim sunmayı, çocuklara yönelik sosyal devlet uygulamaları gerçekleştirmeyi ve çocuk işçiliğini ortadan kaldırılmayı amaçlamıştır. Milliyetçi Hareket Partisi ise seçim bildirgesinde, direkt olarak çocuk istismarını ortadan kaldırılmayı amaçlamıştır. Son olarak Adalet ve Kalkınma Partisi seçim bildirgesinde; erken uyarı sisteminin inşa edilmesi, çocuğa yönelik devlet uygulamalarının yaygınlaştırılması ve iyileştirilmesi gibi hedefler belirlemiştir (Mamur Işıkçı ve Karatepe, 2016).

Tüm siyasi parti temsilcilerin yer aldığı çocuklarla ilgili olarak önemli çalışmalar yürüten bir başka yapı ise Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Çocuk Hakları İzleme Komitesi’dir. Çocuk Hakları İzleme Komitesi 2008 yılından beri faaliyetlerini hala sürdürmektedir. Çocuk Hakları İzleme Komitesi, çocuk savunucuları veya çocuklar aracılığıyla komiteye iletilen veya toplum gündeminde yer alan konular ışığında komitede yer alan milletvekilleri ile TBMM’de duyarlılık oluşturma çalışması gerçekleştirmektedir (Kurt, 2016).

Türkiye’de çocuk ihmal ve istismarına yönelik politika ve uygulamalar incelendiğinde özellikle AB uyum sürecinde çıkarılan yasalar ışığında kayda değer ilerlemeler gerçekleştiği görülmektedir (Çocuk Koruma Yasası, Türk Ceza Kanunu, Ceza Muhakemesi Kanunu, 4320 sayılı Yasa ve Aile Mahkemeleri). Ancak, Avrupa Birliği ile kıyaslandığında Türkiye’nin, çocuk ihmal ve istismarı, çocuk hakları, çocuk işgücü, koruma altındaki çocuklar ve çocuk adalet sistemi gibi konularda geride olduğu ifade edilmektedir (Kaytez, Yücelyigit ve Kadan, 2018).

7. SONUÇ

Çocuk ihmal ve istismarı ülkemizde yaşanan en önemli sosyal problemlerden birini oluşturmaktadır. Çocuklar onlara bakmakla yükümlü yetişkinler tarafından yeterince ilgi görmeyince ve sağlık, barınma, eğitim gibi fırsatlara erişemeyince ihmalle karşı karşıya kalmaktadırlar. Diğer yandan ihmal daha pasif bir durumu ifade ederken istismar ise çocukların ölümüne kadar sebep olabilecek aktif eylemleri içermektedir.

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de çocuklara yönelik politika ve uygulamalar son yıllarda giderek gelişmiştir. Fakat buna rağmen çocukların ihmal ve istismarla karşı karşıya kalmasını önleyecek koruyucu-önleyici politikalar yeterli düzeye erişememiştir. Bu nedenle Türkiye’de henüz kapsamlı ve bütüncül bir çocuk koruma politikasının olduğunu söylemek pek mümkün olmamaktadır (Karataş, 2007).

Çocuk politikalarının en önemli görevlerinden birisi uluslararası standartların yasalara ve ulusal politikalara yansıtılmasıdır. Bunu yansıtacak olan da sosyal politikaları oluşturmakla görevli kurum olan Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’dır. Ancak mevcut düzende çocuk koruma politikalarına ilişkin yasal düzenlemelerin ihmal ve istismar olaylarını yeterince önlemediği göz önünde bulundurulduğunda söz konusu Bakanlığa büyük sorumluluklar düşmektedir (Karataş, 2010).

Bununla birlikte çocuk alanında çalışan personellerin ve yöneticilerin liyakat ilkesine göre belirlenmesi ve atanması diğer önemli bir husustur. Kamu hizmetinin kalitesinin artırılması ve sürekliliğin sağlanması için liyakat ilkesinin personel sistemine ve kurumsal kültüre yerleşmesinin önemi araştırmalar tarafından da ortaya konulmaktadır (Ün, 2022a). Çocuk ihmal ve istismarı ise oldukça hassas ve profesyonellik gerektiren bir alandır. Bu nedenle çalışanların bilgi, beceri ve deneyim açısından donanımlı olmasına yönelik bir standardın sağlanması için bu alanda çalışacak olanların niteliklerinin mevzuat düzenlemeleri ile güvence altına alınması gerekmektedir.

Ayrıca çocuk ihmal ve istismarını ortadan kaldırmaya yönelik en önemli noktalardan biri de özellikle ebeveynler ile çocuk alanında çalışan profesyonellerin çocuk hakları savunuculuğu konusunda gerekli hassasiyeti ve çabayı göstermelerinin gerekliliğidir. Diğer yandan çocukların da unutulmaması ve kendi hakları konusunda bilgilendirilerek haklarını savunmak için güçlendirilmesi de önem arz etmektedir.

Yukarıda belirttiğimiz gibi çocuk ihmal ve istismarıyla mücadele edebilmek için çocuk haklarıyla ilgili olarak hem çocuklara hem de yetişkinlere uygun eğitimler sunulması oldukça önemlidir. Çocukların kendi sahip oldukları haklara ilişkin bilinç düzeylerinin gelişmesi ve erişkin bireylerin de çocukların sahip oldukları haklarını bilerek çocuklara destek olmaları toplumsal yaşamda bir gerekliliktir. Bu konuda Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, sözleşmeyi imzalayan devletleri çocuk haklarını hem yetişkinlere hem de çocuklara öğretmek ile yükümlü kılmaktadır. Buna ek olarak BM Çocuk Hakları Komitesi de çocuk haklarının okullarda ders olarak verilmesini, çocuklarla çalışan personele yönelik olarak hizmet içi eğitim programları sunulmasını taraf devletlere önermektedir (Akyüz, 2010).

Hakları sadece bilmek de değil, aynı zamanda uygulamaya koymak için somut adımlar atmakta oldukça önemlidir. Ayrıca çocuk politikalarının uygulamaya geçmesinde başarılı olup olunmadığına dair bir izleme ve değerlendirme komisyonunun inşasının planlanması da hizmet kalitesini arttıracak bir etkidir (Kurt, 2016).

Çocuklar toplumun en dezavantajlı kesimlerinden birini oluşturmakta ve toplumda yaşanan olumsuz koşullardan yine en çok onlar etkilenmektedir. Bu nedenle çocuk alanında çalışan bireyler ve kurumlar çocuk haklarını adeta kendine bir rehber edinmeli ve uygulamalarını buna göre şekillendirmelidir. Benzer şekilde çocuk alanında çalışan profesyonellere yönelik çocuk ihmal ve istismarının ne olduğu, belirtilerinin neler olduğu ve ihmal-istismar mağduru çocuklarla nasıl çalışılması gerektiği konularında hizmet içi eğitimler düzenlenmesi gerekliliği hususu da göz ardı edilmemelidir.

Yapılan araştırmalara göre kötü muameleyle maruz kalmış çocukların değerlendirilmesi genellikle kötü muamele görmemiş çocukların değerlendirilmesinden daha fazla zaman gerektirmektedir (Zeanah ve Humphreys, 2018). Bu nedenle çocuk ihmal ve istismarı

alanında çalışanların çocuklara yeterli zamanı ayırarak onları anlamaya çalışmaları önem arz etmektedir.

Diğer yandan internet aracılığıyla bilgiye ulaşmanın kolaylaşması ve sosyal medya araçları ile sanal platformların yaygınlaşması sonucu bilgi çeşitli kaynaklardan insanlara ulaşabilmektedir (Ün, 2022b). Bu bağlamda söz konusu teknolojik ilerlemeler diğer alanlarda olduğu gibi sosyal hizmet alanında da bir avantaja çevrilebilir. Özellikle çocuk ihmal ve istismarına yönelik koruyucu ve önleyici bir faaliyet olarak farkındalık çalışmaları kapsamında teknolojinin imkânlarından yararlanmak önem arz etmektedir. Bu farkındalık çalışmaları kapsamında; kamu spotları, online seminerler, konferanslar, sosyal medya platformları gibi araçlardan yararlanılmalı, bu sayede insanlar yeterince bilinçlendirilmelidir.

KAYNAKÇA

1. AKTEPE, E. (2009). Çocukluk çağı cinsel istismarı. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 1(2), 95-119.
2. AKYÜZ, E. (2000), *Çocuğun Haklarının ve Güvenliğinin Korunması*. Ankara: MEB Yayını.
3. AKYÜZ, E. (2010). Çocuk haklarının önemi, konusu, kaynakları ve hukuk sistemindeki yeri. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
4. AKYÜZ, E. (2013). *Çocuk hukuku*. Ankara: Pegem Akademi.
5. ASHB, (2020). 23 Nisan Çocuk Bülteni. Erişim tarihi: 10.12.2022, <https://ailevecalisma.gov.tr/media/4428/23nisan-cocuk-bulteni.pdf>
6. ASHB, (2022). Kurum Hakkında. Erişim tarihi: 11.11.2022, <https://www.aile.gov.tr/chgm/teskilat-yapisi/kurum-hakkinda/>
7. BAKIR, E. ve KAPUCU, S. (2017). Çocuk ihmali ve istismarının Türkiye’de yapılan araştırmalara yansımaları: Bir literatür incelemesi. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 4(2), 13-24.
8. BALCI, E. (2019). Türkiye’de Çocuk Hizmetleri ve Sosyal Hizmet. Ed. Abidin Özdemir, *Sosyal Hizmet Dergisi*, Temmuz-Aralık, 6-17.
9. BEYAZIT, Ö. G. U. ve AYHAN, A. B. (2015). Türkiye’de yapılmış çocuğun mağdur olduğu cinsel istismar olgularını konu alan bilimsel çalışmaların incelenmesi. *International Journal of Social Science*, 31, 443-453.
10. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER, (1989). Çocuk Hakları Sözleşmesi. Erişim tarihi: 10.11.2022. <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child>
11. ÇOCUK KORUMA KANUNU, (2005). 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu. Erişim tarihi: 23.01.2023. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5395.pdf>
12. DİNÇ, H., BİÇKİN, İ. ve AYCI, E. (2004). *Aile hukuku ve çocuk haklarına ilişkin uluslararası sözleşmeler*. Ankara: Adalet Yayınevi.
13. DİRİCAN, R. (2018). Tarihi süreçte çocukluk ve çocuk hakları. *Çocuk ve Gelişim Dergisi*, 2(2), 51-62.
14. DSÖ, (2006). *Çocuklara Kötü Muamelenin Önlenmesi: Bu Konuda Harekete Geçilmesine ve Kanıt Toplanmasına Yönelik bir Kılavuz*. Erişim tarihi: 12.11.2022.

https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/43499/9241594365_tur.pdf?sequence=21&isAllowed=y

- 15.DUYAR, İ. ve BARIŞ, Ö. (2003). Çocuk işçiler. Ankara: Ütopya Yayını.
- 16.ELMACI, D., (2007). Çocuk Yuvaları ve Yetiştirme Yurtlarının Yerinden Yönetim Birimlerine Devri Konusunda Çalışanların Görüşleri, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Eğitim Yönetimi Teftişi Planlaması ve Ekonomisi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- 17.KARA, B., BİÇER, Ü. ve GÖKALP, A. S. (2004). Çocuk istismarı. Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi, 47(2), 140-51.
- 18.KARATAŞ, K. (1993). Çocuk iş gücü sorunu: nedenleri, sonuçları ve çözüm önerileri. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Dergisi, 11 (1-2-3).
- 19.KARATAŞ, K. (2007). Türkiye’de Çocuk Koruma Sistemi ve Koruyucu Aile Uygulamaları Üzerine Bir Değerlendirme. Toplum ve Sosyal Hizmet, 18 (2).
- 20.KARATAŞ, K. (2010). Sosyal politika açısından Türkiye’de çocuklar. Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’nin 20. Yılında Türkiye’de Çocuk Hakları. Maya Akademi Yayınları.
- 21.KARATAŞ, K. (2015). Çocuk ihmal ve istismarında sosyal hizmet yaklaşımı. Çocuğa yönelik şiddet ve çocuğun korunması. Çocuk Koruma Merkezlerini Destekleme Derneği.
- 22.KAYTEZ, N., YÜCELYİĞİT, S. ve KADAN, G. (2018). Çocuğa yönelik istismar ve çözüm önerileri. Avrasya Sağlık Bilimleri Dergisi, 1(1), 18-24.
- 23.KOSCHAKER, P. (1997). Roma özel hukukunun ana hatları. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları. No:414, Ankara: Sevinç Matbaası.
- 24.KURT, S. (2016). Çocuk Haklarına İlişkin Temel Uluslararası Belgeler ve Türkiye Uygulaması. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 0 (36), 99-127.
- 25.KÜT, D. (2017). Tarihte çocuk kavramı. Erişim tarihi: 10.12.2022, <https://psycup.com/blogs/23>
- 26.MAKAL, A. (2007), Ameleden işçiye: erken cumhuriyet dönemi emek tarihi çalışmaları. İstanbul: İletişim Yayını.
- 27.MAMUR İŞİKÇİ, Y. ve KARATEPE, S. (2016). Türkiye’de çocuğa yönelik sosyal politika uygulamaları ve tarihsel analizi. Akademik Yaklaşımlar Dergisi, 7 (1), 69-100.
- 28.ÖKTEM, D. (2012). “Türkiye’deki çocuk adalet sisteminin yönetimi ve yaş ayrımcılığına ilişkin paradigmanın incelenmesi”, Türkiye’de Çocuk Adalet Sisteminin Yönetimi, İHOP, Ankara: Uluslararası Çocuk Merkezi Yayınları, 5.
- 29.ÖZPOLAT, A. O. (2021). Türkiye’de çocuk hizmetleri. Ankara: Çizgi Yayınevi.
- 30.POLAT O. (2002). Çocuk Hakları Nedir? İstanbul: Analiz Yayınları. 5-39.
31. READ, J., HAMMERSLEY, P. and RUDEGEAİR, T. (2007). Why, when and how to ask about childhood abuse. Advances in Psychiatric Treatment, 13(2), 101-110.
- 32.SEROZAN, R. (2005). Çocuk hukuku. Beta Yayınevi.
- 33.SOYDAN, A. (2003). Darüşşafaka tarihinden kesitler. Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, (3). 250-268.

34. TIRAŞÇI, Y. ve GÖREN, S. (2007). Çocuk istismarı ve ihmali. *Dicle Tıp Dergisi*, 34(1), 70-74.
35. TOMANBAY, İ. (2011). Avrupa Birliği ülkelerinde çocuk koruma anlayışı ve Türkiye'deki Çocuk Koruma Kanunu. Suça sürüklenen ve mağdur çocuklar, 17-31.
36. TOPBAŞ, M. (2004) İnsanlığın büyük bir ayıbı: Çocuk istismarı. *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni*. 3(4), 76-80.
37. TOPER, F. (2020). Yeni Yoksulluk, Sosyal Dışlanma ve Sosyal Hizmet, M. YILMAZ ve E. GÜNAY içinde, Farklı Boyutlarıyla Sosyal Problemler: Sosyal Politikalar Ekseninde Multidisipliner Yaklaşımlar. 373-406. İksad.
38. TRICKETT, P. K. and MCBRIDE-CHANG, C. (1995). The developmental impact of different forms of child abuse and neglect. *Developmental review*, 15(3), 311-337.
39. TÜİK, (2021). İstatistiklerle Çocuk. Erişim tarihi: 11.11.2022, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Cocuk-2021-45633#:~:text=T%C3%BCrkiye%20n%C3%BCfusunun%20%26%2C9,7'sini%20k%C4%B1z%20%C3%A7ocuklar%20olu%C5%9Fturdu.>
40. TÜRK DİL KURUMU, (2022). Erişim tarihi; 13.11.2022. <https://sozluk.gov.tr/>
41. TÜRKİYE CUMHURİYETİ ANAYASASI, (1982). Erişim tarihi: 08.11.2022, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2709.pdf>
42. ULUĞTEKİN, S. (1994), Çocuk mahkemeleri ve sosyal inceleme raporları. Ankara: Bizim Büro.
43. USLU AK, B. (2022). "Çocuk Ticareti Suçunu Anlamak". *Uluslararası Suçlar ve Tarih / International Crimes and History* 23. 93-115.
44. YÜKSEL, H. ve YÜKSEL, M. (2014). Çocuk ihmali ve istismarı bağlamında Türkiye'de çocuk gelinler gerçeği. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 1-24.
45. ZEANA, C. H. ve HUMPHREYS, K. L. (2018). Child abuse and neglect. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 57(9), 637-644.
46. ÜN, L. (2022a). Türk Kamu Yönetiminde Liyakat İlkesinin Uygulanmasını Denetleyici Kurumların Rolü. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 459-475.
47. ÜN, L. (2022b). Kamu Hizmetinde Yeni Konsept: Akıllı Kamu Hizmeti. *Bingöl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(2), 415-440.